

Національна академія наук України
Інститут історії України

ОУН і УПА
в 1943 році

Документи

Київ-2008

ОУН і УПА в 1943 році: Документи.

Упорядники: *О.Веселова, В.Дзьобак, М.Дубик, В.Сергійчук.*

Відпов. Ред.: *С.Кульчицький.* – Київ: Інститут історії України НАН України.
2008. - 347 с.

У книзі подаються архівні документи, що відображають діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) і Української повстанської армії (УПА).

Книга підготовлена на кошти, виділені для Робочої групи при Урядовій комісії Кабінету міністрів України.

У разі передруку документів узгодження з Інститутом історії України НАН України обов'язкове.

ISBN 978-966-02-4911-0

© *В.Дзьобак* – вступна стаття,
© *О.Веселова, М.Дубик, Є.Шаталіна* –
археографічна обробка, 2008.
© *О.Веселова, В.Дзьобак, М.Дубик,*
В.Сергійчук – упорядкування, 2008.

ВСТУП

1943-й – РІК ПОСИЛЕННЯ, ОНОВЛЕННЯ Й АКТИВІЗАЦІЇ БОРОТЬБИ

На зламі 1942-1943 року фортуна відвернулася від гітлерівської Німеччини, її вождя й армії. Якщо в 1942 році прагматичне керівництво вермахту ще сподівалося на перемогу над Радянським Союзом, то після Сталінградської катастрофи перед німецькими маршалами та генералами почала маячити примара нового програшу у світовій війні, програшу ще більш нищівного і жорстокого, ніж у 1918 році. Всіма силами намагаючись змінити долю своєї країни, німецькі військові, з відчайдушністю приречених на смерть людей, пробували якнайдовше гальмувати могутній наступ Червоної армії на Захід, водночас прагнучи знайти порозуміння із американцями та британцями й домовитися з ними про сепаратний мир ціною усунення Гітлера та нацистів від влади. Радянська дипломатія і розвідка зробила все можливе, аби зруйнувати усі ймовірні варіанти можливих сепаратних домовленостей між Німеччиною та Заходом.

На початку 1943 р. Кремль постав перед серйозною проблемою. У січні 1943 р. на конференції у Касабланці між американцями та британцями виникли суттєві розбіжності в поглядах на майбутнє продовження війни. Американці, з притаманною їм прямоотою і раціоналізмом, наполягали (як цього й вимагав Сталін) відкриття другого фронту у Франції одразу ж після закінчення боїв у Північній Африці. Британці не шукали прямого шляху своїх армій до Німеччини, а настоювали на необхідності висадки в Італії з подальшим розвитком наступу союзників у напрямку балканських держав. План Черчілля, в разі його реалізації, становив смертельну загрозу для Радянського Союзу. Якби Рузвельт прислухався до свого лондонського, а не московського союзника, хід війни міг би кардинально змінитися. З великою долею ймовірності можна припустити, що поява англо-американських військ на території Югославії, де проти німців діяла могутня армія Й.Тіто й загони Д.Міхайловича, змусила б вермахт покинути цю країну, а також і Грецію, де також був доволі потужний рух опору. Очевидно, що на бік західних союзників моментально переметнулися б болгари, румуни, угорці й словаки. Поява альянтів посилила б польський партизанський рух і сприяла б відновленню некоммуністичної польської державності. Радянському Союзові було б перекрито шлях в напрямку Балкан

і Центральної Європи, сталінський СРСР знову міг бути “замкнутий” у кордонах 1939 року.

За таких умов Червона армія розвиває небачену активність на південному відтинку Східного фронту. Особливо влітку-восени 1943 р., коли англо-американці десантуються в Італії, яка виходить із війни, й розмови про можливий похід на Балкани набирають реального обрису, Червона армія громить німців під Курськом, а потім потужним “стрибком” виходить до Дніпра, який форсується без належної підготовки, не чекаючи, поки широка водна перепона вкриється льодом. Сталін, не рахуючись із жертвами, жене червоноармійців на південний захід. Червона армія прискореним темпом наступає не на територію Білорусії, з якої відкривається прямий шлях на Варшаву та Берлін, на Вільнюс і Кенігсберг, а на територію України, що володіє незрівнянно більшими людськими ресурсами (які можна мобілізувати і кидати на смерть), промисловим і сільськогосподарським потенціалом (який можна нещадно експлуатувати), а, найголовніше, контроль над якою дозволяє розвинути експансію за основним російським імперським вектором – на Балкани, до чорноморських проток і Середземного моря, поставивши крапку в намаганнях англійців укріпити в цьому регіоні позиції власної імперії. Вихід на територію України дозволяв Сталінові також закріпити західні кордони СРСР принаймні в тих межах, які визначила угода із Берліном в 1939 році, тобто володіти нафтовим басейном Дрогобича, Львовом і гирлом Дунаю.

Був у кремлівського володаря ще один немаловажний мотив для розгортання основного удару Червоної армії в 1943 році на Південному заході, а не на Заході. Партизанська розвідка з тривогою доносила про те, що на території Західної і Правобережної України щоденно посилюють свої позиції і розгортають активну боротьбу проти німців, за самостійну Україну українські націоналісти, які, в разі появи на кордоні України американців і британців, можуть спробувати домовитися із західними союзниками про підтримку. І якщо навіть англо-американці не підуть на відверту домовленість із українським самостійницьким рухом, вони можуть використовувати його існування, як додатковий фактор тиску на СРСР.

Очевидно, що сукупність вказаних вище причин підштовхувала Сталіна до якнайшвидшого поновлення власного контролю над територією України, що, на жаль, коштувало життя мільйонам новомобілізованих українських солдатів Червоної армії та сотням тисяч українських патріотів.

У цьому вузлі геополітичних хитросплетінь і боротьби між потужними світовими імперіями за свої власні впливи у вже повоєнному світі українським націоналістам належало виробити таку лінію поведінки, яка могла б бути

максимально ефективною для досягнення основної мети руху – створення самостійної й об'єднаної української держави.

До початку війни між Німеччиною та СРСР Третій райх виглядав для керівників українського самостійницького руху досить непрогнозованим, але все ж таки природним союзником, який руйнує міжвоєнну Версальську систему і формує в Європі життя за новим національним принципом, в основі якого лежить клич про право народу на самовизначення (саме під таким гаслом Гітлер відновив контроль Німеччини над Райнландом, приєднав до своєї держави Австрію, Судети, Західну і Північну частину Польщі із трьома мільйонами німецького населення). Поява на карті Європи Словаччини і Хорватії, надання “національного забарвлення” новому кордону між Румунією й Угорщиною давали привид думати про те, що гітлерівська “Нова Європа”, це Європа національних держав, хай навіть і союзних із Німеччиною. Підготовка ж війни з Радянським Союзом, на думку українських патріотів, змушувала німців шукати спілки з українським незалежницьким рухом, толерувати цей рух і навіть не противитися проголошенню державності. Можливу появу незалежної України на початку німецько-радянської війни в обох частинах ОУН вважали корисною не лише в контексті реалізації довголітньої мети українського народу, але й для Німеччини, яка могла отримати важливого стратегічного союзника на Сході Європи.

Дивна поведінка німецьких військових і політичних кіл напередодні війни, які, з одного боку, не відкидали співпраці з українським самостійницькими групами, а з іншого – не давали жодних політичних гарантій та обіцянок, настільки насторожили українських націоналістів, що більш радикальні й молоді бандерівці на початку німецько-радянського зіткнення самовільно оголосили знаменитий Львівський Акт 30 червня 1941 року, яким спровокували німців на передчасне викриття своїх колонізаційних планів перед українським суспільством. Жорстока реакція Берліна на перші спроби українського державного будівництва (бодай і союзної з Німеччиною держави) поставила обидві фракції ОУН перед загрозою повного фізичного знищення наприкінці 1941 – 1942 рр. Навіть намагання більш поміркованої мельниківської Організації переконати німців у можливості існування не союзної, а сателітної Німеччині України, наштовхувалися на стіну нордичної зверхності і жорстокості з боку нацистів. Українські політичні в'язні, члени ОУН обох напрямів, почали масово заповнювати табірні бараки у Заксенхаузені, Аушвіці, Майданеку. Тіла розстріляних націоналістів знайшли свій останній прихисток у Бабиному Яру і Дніпропетровську, в Дрогобичі і Полтаві, Рівному і Кременчуку.

Перед керівниками бандерівського та мельниківського Проводів у 1942 році постало одвічне філософське питання: що робити? Як себе поводити в

умовах наростаючого нацистського терору як проти Організації, так і проти цивільного українського населення? І обидві націоналістичні групи розпочинають роботу за подібними сценаріями (тільки бандерівці випереджають своїх колег приблизно на п'ять – шість місяців): використовувати будь-яку нагоду легальної праці через національні культурні установи, церкву, органи українського місцевого самоврядування, законспірувати головні організаційні кадри, розгорнути антигітлерівську та антикомуністичну пропаганду, накопичувати зброю і готувати плани масштабного збройного повстання. Цей сценарій, який гітлерівські спецслужби у своїх донесеннях із окупованих територій сходу характеризували як “біг на місці”, а самі націоналісти окреслювали його виразом “тримати зброю при нозі”, розроблявся з урахуванням можливого ходу бойових дій. У момент, коли німецькі армії зберігали стратегічну ініціативу на Східному фронті, оунівці вважали можливість військової поразки СРСР реальністю. Натомість, вони уже не вірили в майбутню перемогу Німеччини у війні з Британією та США. Припускалося, що війна на Сході триватиме ще рік-два й призведе до краху Радянського Союзу та до виснаження Німеччини. Виснажена війною Німеччина, коли перекине свої війська на Захід для війни з англо-американцями, залишить в Україні лише невеликі військові контингенти. В момент поразки Німеччини на Заході, ОУН, із допомогою заздалегідь інфільтрованих своїми представниками українських охоронних поліційних частин, зможе підняти національне повстання і знищити німецькі гарнізони або вигнати їх з країни. Тобто, на думку націоналістів, мала повторитися ситуація 1918 року – сепаратний мир Німеччини із більшовиками, які відмовляться від України, потім поразка Німеччини на Заході і антинімецьке повстання в Україні, яке призведе до відновлення державності. На жаль, історія рідко дає подібні шанси, які повністю дозволяють скористатися досвідом попередників. Не судилося й націоналістам реалізувати такого, на перший погляд, логічного, сценарію. СРСР виявився набагато міцнішим, ніж царська Росія у 1917 чи більшовики в 1918 році, війна не затрималася над Волгою і на Кавказі на рік чи два, а вже в перших місяцях 1943 року фронт повернувся в Україну. Повернувся і приніс цілу низку нових проблем, які постали перед українським самостійницьким рухом, проблем, зав'язаних у тугий вузол міжнародних і внутрішньонаціональних протиріч.

Перед ОУН (особливо перед найбільш її активною бандерівською частиною) постали питання, що потребували негайного розв'язання. Насамперед, слід було спрогнозувати можливий розвиток ситуації. Фактично, таких прогнозів було два. З одного боку, не відкидалася можливість появи на південно-західних рубежах України англо-американців, а з іншого – прораховувалася

можливість поновного підпорядкування України більшовикам. У першому випадку потрібно було вирішити питання стосунків із можливими новими ситуативним союзниками – Західними демократіями, у другому – необхідно було належним чином підготуватися до зустрічі більшовиків. Обидва сценарії розвитку ситуації передбачали наявність у розпорядженні самостійницького підпілля потужних збройних сил і серйозні ідеологічні зміни та корективи у пропаганді, які необхідно було здійснити. Збройні сили потрібні були для того, щоб контролювати певні території, впливати на військову ситуацію в регіоні, а, відтак, заставити рахуватися із українським національним рухом Захід, за умови появи англійців і американців у сусідніх з Україною державах. У випадку ж повернення радянської влади, потужна підпілля армія, на думку націоналістів, могла стати детонатором загальнонаціонального повстання у ослабленому війною Радянському Союзі (а саме таким розраховували бачити СРСР оунівці після війни в Європі – послабленим, із загостренням соціальних і національних протиріч, революційною ситуацією та конфліктами із колишніми союзниками по антигітлерівській коаліції). Тобто, за будь-якого розвитку подій, лише наявність власних збройних сил давала шанс українському самостійницькому підпіллю продовжити боротьбу за незалежність. Ідеологічні зміни мали відбуватися в двох напрямках – загальній демократизації програми ОУН (що повинно було викликати симпатію у можливих західних союзників, а також позитивно сприймалося населенням Центральної та Східної України) та посиленню соціальної складової у програмі та пропаганді Організації (це мало вибити комуністам з рук їхні основні пропагандистські “козири”, розширити соціальну базу національного руху і зробити його привабливим не лише для українців, але й для мешканців інших республік СРСР, що в контексті розпалення загальносоюзної антикомуністичної революції було вкрай важливо).

Окрім того, наявність підпілля збройних сил дозволяла активно включитися в збройну боротьбу з Німеччиною і тим самим “заслужити” на право голосу в повоєнному світі, а також відкривала можливість до блокування поширення на найбільш лісисті території України (Полісся, Волинь, Галичина, Карпати) радянського партизанського руху, який “підніс голову” з початком загального наступу Червоної армії на фронті. Врешті-решт, власні армійські формування були вагомим аргументом у боротьбі з поляками, які не відмовлялися від претензій на Західну Україну й знаходили підтримку своєї позиції в середовищі західних союзників. Слід було завдати такого нищівного удару по польських планах нової окупації Волині та Галичини, щоб польські кола не могли їх реалізувати після завершення війни в Європі, як зробили це в 1918-1920 рр.

Усі перераховані вище виклики, які в 1943 році постали перед ОУН, змусили обидві гілки Організації значно активізувати і посилити свою роботу, насамперед на військовому й ідеологічно-пропагандистському напрямках. Особливим розмахом і завзятістю традиційно відзначалася бандерівська ОУН, яка в 1943 році остаточно перетворилася на беззаперечного лідера українського самостійницького підпілля, сконцентрувавши його діяльність навколо себе.

Групи сільської самооборони, які виникли на Волині та Поліссі у другій половині 1942 року як масовий спротив колонізаційній політиці нацистської Німеччини, з об'єктивних причин, не могли проводити суттєвих наступальних акцій ні проти німців, ні проти польських чи радянських партизанів. Посилення терору з боку всіх трьох перерахованих вище сил, змусило керівництво ОУН(Б) на Волині та Поліссі восени 1942 року самочинно приступити до створення перших українських збройних груп, які діяли партизанськими методами в боротьбі з німцями, поляками і більшовиками. Хоча Провід бандерівської Організації неодноразово у своїх листівках і зверненнях засуджував “партизанку” як неефективний метод у боротьбі за державність, все ж обставини склалися таким чином, що керівники ОУН(Б) змушені були погодитися зі слушністю дій волинських націоналістів, які почали партизанську війну. Однак в Проводі ОУН(Б) домінувало переконання про необхідність створювати свої збройні загони за зразком регулярної армії, яка лише тимчасово, відповідно до обставин, діятиме партизанськими методами. Тому й підхід до військового будівництва був масштабним і плановим.

У жовтні 1942 р. у Львові тодішнім лідером ОУН(Б) М.Лебедем (“Рубан”, “Орест”) було скликано конференцію військових референтів Організації у якій взяли участь військовий референт Центрального Проводу ОУН(Б) Д.Грицай (“Перебийніс”, “Дуб”), старшина зі спеціальних доручень при військовому референті Центрального Проводу І.Климів (“Лейтенант Євген Легенда”), а також військові референти Галичини – Л.Павлишин (“Вовк”), Волині й Полісся – В.Івахів (“Сом”, “Сонар”) та Центральних і Східних українських земель М.Медвідь¹. Власне, ці шестеро осіб прийняли остаточне рішення про розгортання націоналістами підпільної української армії, “збройних сил ОУН”².

На конференції було прийняте рішення створити робочу групу Проводу з питання формування армії у складі В.Івахіва, Л.Павлишина та М.Медведя і скликати наступну нараду із підсумками перших організаційних заходів у грудні 1942 р.

Однак уже в листопаді 1942-го відбулася подія, яка посилила впевненість бандерівського Проводу в необхідності розгортання масштабної збройної боротьби. На початку листопада 1942 р. у Львові відбулося таємне засідання

Центрального Проводу на яке запросили цілу низку оунівських активістів, які були учасниками похідних груп або підпілля на Східній, Центральній і Південній Україні. Вони повідомили зібрання про те, що на Великій Україні гітлерівський терор набагато сильніший, ніж в Галичині, а населення ненавидить німецьких окупантів і готове з ними боротися. Також, націоналісти зі Сходу, які володіли інформацією про хід боїв, яку розповсюджували радянські партизани й підпільники, стверджували, що може скластися така ситуація, за якої територія України знову буде поглинута Радянським Союзом. У контексті отриманої інформації, Провід постановив активізувати боротьбу проти німецького режиму, виконати смертний вирок над тими, хто убив керівника бандерівського підпілля в Києві Д.Мирона (“Орлика”), а також готуватися до можливого повернення більшовиків³.

Тому немає нічого дивного в тому, що в грудні 1942 року, на черговій нараді військових референтів, було офіційно прийняте рішення про організацію підпільної армії на Поліссі й Волині, тим більше, що підготовча робота, проведена на місцях, вказувала на реалістичність планів формування значних збройних загонів. Всю військову роботу в регіоні мав координувати військовий референт ОУН(Б) на північно-західних українських землях В.Івахів.

Розвідка радянських партизанів, яка активно збирала інформацію про український визвольний рух, на початку 1943 року інформувала ЦК КП(б)У, про те, що вже 3 грудня 1942 р. в районі Пінська, а також в лісах коло Острога, Шумська, Мізоча “є крупні групи українських націоналістів. Кличка керівника – “Тарас Бульба”. Проти німців вони влаштовують окремі засідки” (док. №1). Аналогічні дані подавала і розвідка німецького Оперативного штабу по боротьбі з бандитизмом. Німці, зокрема, вказували на появу у вересні 1942 р. північніше Сарн “націоналістичних банд” (вони, як і радянські розвідники, помилково вважали всіх українських партизанів приналежними до “Поліської Січі” Тараса Бульби-Боровця). У січні 1943 р., констатували німецькі військові аналітики, діяльність українських “банд” охопила район Костополя – Людвиполя – Березного (тобто, регіон між Сарнами і Рівним), а українські села в долині річки Случ перетворилися на партизанські бази⁴.

Як бачимо, уже на січень 1943 р. партизанські загони українських самостійників (під командуванням Т.Боровця і під бандерівським керівництвом) охопили своєю діяльністю райони Пінська, Сарн, Костополя, Людвиполя, Березного, Мізоча, Острога і Шумська – тобто всю Рівненську область, північну частину Тернопільщини і південну частину Пінщини. В середині ОУН(Б) посилюється дисципліна, члени Організації, фактично, повинні перебудувати все своє життя на військовий лад і нести відповідальність за свої вчинки за

законами воєнного часу. За зраду таємниці, порушення дисципліни, крадіжки і розтрату майна ОУН, деморалізацію населення, підрив авторитету Організації, за обман і непослух керівництва, розконспірування тощо – члена ОУН чекала смертна кара (док. № 3). Всі “мости було спалено”, кожна людина, що пов’язувала себе із національно-визвольним рухом повинна була усвідомлювати, який тягар відповідальності вона звалювала на свої плечі.

Німецькі спецслужби, у відповідь на подальшу активізацію українського визвольного руху, нарощують репресії проти ОУН. Донесення СД за першу половину січня 1943 р. повідомляють про арешти підпільної мережі ОУН в Німеччині, Австрії та в Києві (док. №2, №4, №6). Лише в одному Берліні гестапо на початку 1943 р. арештувало 136 українських націоналістів, а в Києві 38 (док. № 6). Перелік агітаційної літератури, виявлений гестапівцями на місцях арештів, однозначно вказував на те, які основні вектори боротьби українські самостійники розгортали на початку 1943 р., а також на подальшу радикалізацію українського націоналістичного руху і пошуки порозуміння між різними його напрямками (док. №6).

На початку лютого 1943 р. координатор військовотворчих заходів ОУН(Б) В.Івахів провів у с. Піддубці неподалік Луцька нараду районних військових референтів бандерівської ОУН Волині та Полісся. На нараді було розглянуто списки придатних до мобілізації українців (такі списки склалися оунівцями впродовж 1942 р.), з’ясувалась кількість офіцерських кадрів, зброї в кожному районі, визначалися завдання для кожного районного військового референта на випадок загального повстання.

З лютого 1943 р. загони оунівських партизанів активізують свою діяльність, нападаючи на німецькі військові та господарські об’єкти (зрідка на підрозділи німецької армії) з метою забезпечити себе зброєю, амуніцією, одягом, продовольством і медикаментами, а також атакують в’язниці у Володимирці, Кременці, Дубно з яких визволяють арештованих німцями активістів ОУН⁵. Німецькі донесення, окрім іншого, відзначають, що в січні-лютому 1943 р. головним напрямком діяльності українських самостійників є колосальна агітаційна кампанія “в дусі бандерівського руху”⁶. Донесенням есесівців вторять звіти радянських партизанів, які відзначають, що ОУН видає “гігантську кількість книг і брошур, газет і листівок, (...) націоналісти широко використовують у своїй пропаганді помилки і промахи, допущені нашими товаришами у своїй практичній роботі після 1939 р.”⁷.

Упродовж 17-21 лютого 1943 р. неподалік Олеська відбулася Третя конференція ОУН(Б) в якій взяли участь “урядуючий провідник” бандерівської ОУН Микола Лебедь, військовий референт Центрального Проводу ОУН(Б) Роман

Шухевич, Василь Охрімович, Дмитро Маївський, Зиновій Матла, Роман Кравчук, Михайло Степаняк та інші керівники націоналістичного підпілля. Попри гострі дискусії, які точилися під час нарад, було прийняте остаточне рішення про масштабний виступ проти німців оунівською партизанською армією, яка мала отримати офіційну назву Українська визвольна армія. Однак, ця назва згодом була відкинута, не в останню чергу через те, що при німецькому вермахті в цей час створювалися окремі фронтові батальйони із колишніх військовополонених-українців, які, на зразок Російської визвольної армії генерала А.Власова, отримали назву Українське визвольне військо. Аби уникнути подібності із назвою українських частин при німецькій армії, керівництво бандерівських загонів відмовилося від назви УВА, натомість у квітні-травні 1943 р. почали використовувати запозичену у отамана Бульби назву Українська Повстанська Армія.

Загалом постанови Третьої конференції бандерівської ОУН (док. № 7) надзвичайно рельєфно виявляють згадувані вище дві точки зору на можливий розвиток подальших подій. Шукаючи евентуальних контактів із західними союзниками, оунівці з жалем, констатували, що українська проблема мало цікавить демократичні держави, одночасно націоналісти підкреслили, що будь-які спільні дії з іншими народами можливі лише за умов визнання останніми за українцями права “на власне самостійне державне життя”. “Ми приймаємо участь у кожній європейській коаліції, організованій іншими поневоленими, або державними народами проти імперіалістичних загарбників, але тільки на принципі визнання іншими народами нашого права на нашу державну незалежність”. Зрозуміло, що “державними народами”, які могли б створити коаліцію проти імперіалістичних загарбників, могли бути англо-американці і союзні з ними держави.

Другий варіант розвитку подій, про який йдеться у постановою конференції, було можливе повернення в Україну більшовизму. Як і щодо німців у 1942 році, оунівці припускали, що більшовики прийдуть в Україну, а далі в Європу, серйозно ослаблені й виснажені війною, що створить належні передумови для загальнонаціональної української революції або для створення спільного фронту боротьби поневолених народів.

Серед тез, вписаних у постанови Третьої конференції, є також немаловажний фрагмент пов'язаний із застереженням недоторканості українських етнічних територій. Будь-які посягання поневолених народів або союзників Німеччини на українські землі оунівці, від імені українського народу, обіцяли “нещадно поборювати”. Очевидно, цим твердженням давалося зрозуміти полякам, угорцям і румунам, що укладення угод про спільні дії за рахунок територіальних

поступок з боку українців є в принципі неможливим.

Після завершення Третьої конференції бандерівської ОУН спостерігається чергова активізація її військових зусиль. У німецьких донесеннях за лютий 1943 р. відзначалося, що українська молодь починає активно зосереджуватися «в націоналістичних бандах. Частішими стали напади з метою отримання зброї та продовольства»⁸.

У відповідь на перші атаки повстанців проти німецьких сил безпеки й адміністративних установ нацисти почали терор проти мирного українського населення. 23 лютого 1943 р. в Кременці німці розстріляли шістьох представників місцевої української інтелігенції, в тому числі подружжя відомих у містечку лікарів Рошинських. Через два тижні – 8 березня 1943 р. гітлерівці розстріляли 485 українських в'язнів у Рівному⁹. Німецькі донесення з окупованих районів України повідомляли, що на початку березня 1943 р. відзначається розгортання і підготовка нових українських “націоналістичних банд” в районі Сарн, які складаються із загонів “чисельністю до 500 чоловік”¹⁰. У цей же час німці відзначили активне розповсюдження повстанського руху на південь від автомобільної траси Рівне – Житомир і систематичні напади на німецькі господарчі об'єкти й склади на просторі між Рівним і Новоград-Волинським, що, на думку німецьких військових аналітиків, свідчило про “створення запасів”¹¹.

Тим часом, керівництво ОУН(Б) на початку березня 1943 р. намагається максимально дисциплінувати свої ряди і запровадити серед членів Організації найвищий рівень бойової готовності. Відповідні інструкції для низових структур бандерівської ОУН вимагали очиститись від ненадійних елементів, наполегливо працювати над підвищенням культурного і морального рівня членів Організації, посилити пропаганду, ще більше «злитися» із масами (док. № 10).

Наступний сплеск антинімецької активності націоналістичних партизанських груп почав спостерігатися із середини березня 1943 р., коли до лісу дезертирувала частина української допоміжної поліції. Німецькі звіти вказували, що діяльність “українських банд” в другій половині березня охопила крім Рівненщини, Пінщини і Кременеччини ще й південну частину Волинської області. У квітні 1943 р. німці констатували, що “українські банди” уже оперують на території центральної та північної частини Волинської області, а також в Ізяславському, Славутському і Шепетівському районах Кам'янець-Подільської області¹².

З моменту формування і активного чисельного росту бандерівських загонів на Волині та Поліссі ставало «тісно» для діяльності двох українських самостійницьких партизанських рухів – оунівського і бульбівського. Наприкінці 1942 р. отаман Тарас Бульба-Боровець запропонував керівництву обох ОУН

створити спільну політичну раду головних політичних сил регіону, яка мала б стати “політичною надбудовою” для його УПА-«Поліської Січі». Обов’язковою умовою співпраці амбітний отаман виставляв необхідність збереження за собою посади командувача армії. Бандерівці, які мали власні масштабні плани, розгалужену організаційну мережу та повну недовіру до політично непередбачуваного Т. Боровця, проігнорували його пропозиції. Натомість мельниківська ОУН, якою в Україні керував О. Кандиба-Ольжич, побачила у співпраці з отаманом Т. Бульбою-Боровцем шанс посилити свої впливи в регіоні. Однак до реального об’єднання збройних загонів мельниківської Організації і поліського отамана справа не дійшла. Натомість, 22 лютого 1943 р. до штабу Бульби прибув один з керівників ОУН(Б) Яків Бусол (“Галина”), який запропонував отаману співпрацю із подальшим підпорядкуванням бандерівській ОУН. Переговори тривали з перемінним успіхом, але в кінцевому варіанті безрезультатно, до початку травня 1943 р. Розуміючи, що бандерівці перехоплюють ініціативу, а також відчуваючи загрозу з боку наростаючого радянського партизанського руху, Тарас Бульба-Боровець розпочинає переговори із німецькою адміністрацією. 15 березня 1943 р. він відправляє лист до гебітскомісара в м. Рівному доктора Беєра в якому викладає умови можливої співпраці з німцями у справі боротьби проти червоних партизанів (док. № 11). Лист був прикладом класичної спроби обманути німців, скориставшись скрутним для Німеччини становищем на фронті. Отаман Бульба запропонував німцям змінити своє ставлення до українського населення і таємно забезпечити його зброєю для створення антирадянської партизанської армії чисельністю 40 тисяч багнетів. Абсолютно зрозуміло, що ця армія навряд чи боролася б із червоними партизанами під Мінськом чи Гомелем, як обіцяв Бульба, але у випадку її формування, вона цілком могла б повернути Тарасу Боровцю домінуючу роль в українському повстанському русі. Закономірно, що німецька сторона, розуміючи справжні мотиви отамана, не пішла на масштабну співпрацю з ним. Формальне листування з Бульбою в якому містилися абсурдні пропозиції, продовжилося до травня 1943 р. і завершилося черговою “сваркою” й розривом контактів (док. № 23), які поновилися знову лише наприкінці року. Нацистська окупаційна адміністрація на чолі з Е.Кохом, залишалася прихильною до свого «жорсткого курсу» у ставленні до українців (док. № 13), жодна політична домовленість з будь-якими українськими самостійницькими колами не входила в розрахунки гітлерівців навіть перед обличчям загрози втрати свого панування над Україною.

Відповіддю українського визвольного руху на посилення нацистського терору стало посилення антинімецької боротьби. Гітлерівські структури

безпеки у другій половині березня 1943 р. констатували, що Німеччина отримала статус головного ворога у пропаганді ОУН(Б), і що проти німецького панування готується масштабне повстання (док. № 14).

У середині березня 1943 року відділ УПА розбив групу німецьких карателів біля містечка Деражня (загибло 16 німців). 15 березня 1943 р. загін УПА обстріляв німецький патруль біля села Ремель в Олександрівському районі. Відповіддю нацистів стало спалення села 16 березня і вбивство близько 600 його мешканців. 20 березня загони УПА роззброїли охорону й звільнили в'язнів Луцького табору для військовополонених. 22 березня 1943 р. українські партизани оточили школу в с. Млинівцях, у якій перебувала німецько-польська поліційна залога. Школу було спалено разом із чотирма німцями та трьома поляками. У ніч з 25 на 26 березня 1943 р. загін УПА напав на містечко Матіїв. Ранком 26 березня 1943 р. навздогін за партизанами було відправлено 103-й батальйон допоміжної поліції, що складався з українців. Батальйон дезертирував з німецької служби і приєднався до УПА¹³.

27 березня 1943 р. повстанці разом із перейшовшими на їхній бік українськими поліцейськими заволоділи містечком Олика, знищивши в ньому німецьку адміністрацію¹⁴. Близько 22 години вечора 27 березня група націоналістичних партизанів під керівництвом Олексія Брися (“Остапа”, “Аркаса”) атакувала райцентр Горохів. Під час нападу на бік повстанців перейшла українська поліція. Було захоплено приміщення банку, пошти, в'язниці, випущено декілька українських політичних в'язнів, забрано запаси борошна із млина, друкарські машинки із адміністративних приміщень, обстріляно німецькі казарми. Під час нападу українці втратили 4 бойовиків, про німецькі втрати відомостей немає¹⁵.

28 березня повстанці успішно відбили наступ півтори тисячі німецьких карателів на свої табори і бази у Людвипольському районі. Бої точилися в передмісті Людвиполя. В сутичці протиборчі сторони застосовували міномети і гранатомети. Загони УПА з ар'єргардними боями відійшли з містечка і відступили вглиб лісового масиву. Про втрати партизанів даних немає, а німці втратили в бою 58 убитими. Прагнучи помститися за опір, гітлерівці спалили Людвипіль і сусіднє село Губків¹⁶.

Наприкінці березня 1943 р. німці організували облаву на членів української поліції, що повтікали до УПА в Шумському районі Тернопільської області. Німецькі каральні групи були розбиті в засідці неподалік села Новостав під час чого гітлерівці втратили 38 солдатів¹⁷. Того ж таки місяця націоналістичні партизани знищили пост жандармерії у Ланівцях, убивши трьох німецьких жандармів і ландвірта, 25-31 березня відбили німецькі атаки на Деражню

й провели масштабні бої з нацистами в с. Антонівка на Кременеччині. У повстанській засідці біля села Чудне 31 березня німецька поліція втратила 18 чоловік убитими¹⁸.

Загалом протягом березня 1943 року найзапекліші сутички з нацистами УПА мала на Луччині, Ковельщині, Горохівщині, Рівненщині, Кременеччині, Костопільщині, Сарнинщині, Лановеччині й у Славутицьких лісах Кам'янець-Подільської області. Повстанці п'ять разів захоплювали районні центри. На Кременеччині, через активність УПА, гітлерівці змушені були з 6 квітня 1943 року оголосити надзвичайний стан¹⁹.

За даними радянських партизанів, на початок квітня 1943 року найбільшого розмаху антинімецькі акції українських повстанців набули на півдні Волині в районах Мізоч, Остріг, Кременець, Верба. Зокрема, під час нападу на містечко Вербу було вбито 120 німецьких солдатів, у боях за село Шимовку – 24, за Остріг – 32, в Мізочі – 11. Радянські партизани відзначали, що у квітні 1943 року щодня з лісів Острозького, Шумського й Мізоцького районів на антигітлерівські акції виїжджало 60-70 возів із повстанцями²⁰.

Не розуміючи природи українського визвольного руху, нацисти помилково розцінювали повстанську боротьбу як “більшовицьку провокацію”. В цьому сенсі цікавим є листування Луцького архієпископа Полікарпа з Генеральним комісаром Волині та Поділля Шьоне. 26 березня 1943 р. Владика Полікарп написав лист-звернення до Шьоне із закликом до німецької влади перестати грабувати селян, вивозити їх на роботи до Райху, відновити шкільництво, не робити облави проти “банд”, не руйнувати церковну ієрархію тощо²¹. Відповідь Генерального комісара Шьоне була датована 8 квітня 1943 р. У своєму листі нацистський чиновник зазначає: “Я переконаний, що большевицька пропаганда вдерлась в ряди ОУН і там проводить роботу, яка бажана в інтересах совітів. (...) Тим більше, є пожаління гідним, що національні українці, яким зовсім не беремо за зле їхній чесний націоналізм, прикрившись плащиком національної діяльності, дали впрягтися большевиками та займають становище проти німецької управи і тим самим проти Німецької Збройної Сили і німецького народу. (...) Ми, на жаль, мусимо ствердити, що дуже багато українців пробилось до банд і найчастіше навіть не з національного ентузіазму, а тільки тому, що зробили що-небудь несправедливо. Велика кількість українських поліціантів, коли чекала на них кара, перейшли до банд, щоб відтягнутися від кари. (...) Необхідно, щоб порядно успособлена українська людність зайняла зовсім сувору і публічну позицію проти бандитизму зі сторони большевицької і національно-української (...) Повинно кожному бути відомо, що Німецька Збройна Сила є в силі протиставитися цьому теророві банд, коли вважатимем це

за потрібне (...) Усі надії безвідповідальних елементів, які дозволили населенню втікати в ліси, щоб там могли віддатися безділлю і грабунковими нападами зганяти харчові продукти, будуть драконськими міроприйняттями знівечені. Надія на підрив Німецької Армії і тим самим здобуття вільної України – це утопія”²².

Можливо, спроба здобути незалежність партизанською боротьбою і була утопією, але наростаючий антинімецький опір був повсякденною реальністю. Протягом квітня протистояння між українськими націоналістичними загонами і німецькою адміністрацією продовжувало посилюватися. 1 квітня повстанський відділ напав на спиртзавод у селі Горинці (Кременеччина), під час нападу один німецький поліцейський загинув, а шестеро поліцаїв із числа колишніх військовополонених червоноармійців здалися і перейшли до повстанського відділу²³. 2 квітня 1943 року загони УПА захопили містечко Горохів, яке утримували дві доби. 4 квітня повстанці напали на німецьку карну експедицію, яка поверталася із пацифікації села Постійно, в якому було спалено більше половини будинків. Атака виявилася вдалою. Гітлерівці втратили 13 убитими, націоналісти захопили два вози амуніції, карабіни, пістолети і два кулемети²⁴. 6 квітня 1943 року повстал українська поліція в Ковелі. Поліцейські вбили 18 німців, звільнили із тюрем арештованих, розпустили в’язнів із табору примусової праці, утекли до лісу, де на їхній базі було сформовано сотню УПА²⁵. 9 квітня 1943 р. українські партизани атакували містечко Боромля, де знищили місцеву німецьку адміністрацію (представниками цієї адміністрації, головним чином були поляки, яких убили разом із родинами)²⁶. Того ж дня повстанцями було атаковано німецькі прикордонні залоги біля Горохова (на кордоні між Райхскомісаріатом Україна та Генеральним Губернаторством). У відповідь німецька прикордонна сторожа (Греншутц) застосувала задекларовані Шьоне “драконівські” заходи – 10 квітня спалила село Княже і знищила 172 цивільних мешканців²⁷. Того самого 9 квітня відділ УПА атакував німецьку колону, яка конвоювала арештованих, неподалік Кременця. Під час нападу німці втратили сімох убитими, арештанти розбіглись²⁸.

Неадекватні пацифікаційні акції нацистів тільки підвищували рівень безкомпромісності у повстанській боротьбі, тому невдовзі гітлерівцям довелося визнати, що українські повстанці, які раніше не нівечили тіл убитих німців, почали поводитися так само жорстоко як і “радянські банди”.

10 квітня повстанці, під виглядом червоних партизанів, атакували містечко Степань. Під час нападу було спалено адміністративні приміщення, пошту, убито німецького жандарма і кількох поляків, які були службовцями німецької адміністрації. Вночі з 12 на 13 квітня повстанська сотня “Яреми” напала на

районний центр Цумань в якому знищила німецький гарнізон, убивши близько двадцяти ворожих солдатів²⁹.

В ніч з 10 на 11 квітня 1943 р. збунтувалася допоміжна поліція в районному центрі Ярмолинці (Кам'янець-Подільська область). 150 поліцейських (серед яких було 90 українців і 60 поляків) убили дев'ятьох німецьких офіцерів і втекли до людвипольських лісів. У цьому лісовому масиві колишні поліцейські розбили каральну групу, яка їх переслідувала. Через декілька днів поліцейські-поляки вирішили повернутися на службу, повіривши німецьким запевненням про амністію (усіх, хто повернувся, німці розстріляли), а 90 українців приєдналися до загонів УПА³⁰.

17 квітня 1943 року сотня УПА провела успішну засідку на німецьку мотоколонну біля села Борщівки, в сутичці загинуло 16 ворожих солдатів³¹. Відповідаючи на активність повстанців, німці 19 квітня спалили колонію Красний Сад, убивши при цьому близько ста цивільних осіб³².

22 квітня 1943 р. загони УПА вдруге напали на райцентр Горохів, вивізши із містечка трофеї – одяг і харчові продукти³³. Того ж дня в зіткненні біля фільварку Галинівка загинуло дев'ятнадцять німецьких солдатів. 22 і 23 квітня запеклі бої з німецькою і польською поліцією та загонами польської Армії Крайової, якими командував “Чугай”, розгорнулися в районі каменоломень біля польського містечка (3 тисячі мешканців) Іванова (Янова) Долина (Костопільщина). В нападі на Іванову Долину взяли участь дві сотні УПА “Яреми” та “Шаули”, загальне керівництво якими здійснював Іван Литвинчук (“Дубовий”). Атака розпочалася близько півночі. Поселення було обстріляне автоматичною зброєю, після чого штурмові групи почали просуватися вперед до приміщення готелю, де перебувала німецька залога містечка. Всі будівлі по дорозі до готелю спалювалися. До ранку, поки повстанці вивозили з поселення трофеї, німецьку та польську поліцію утримували під вогнем у приміщеннях готелю. Близько 4-ї години ранку 23 квітня над містечком з'явився німецький розвідувальний літак. Остерігаючись можливої появи підмоги для оточеного гарнізону, повстанці відійшли в ліс. Під час акції упівці спалили сто будівель, захопили і знищили промислові об'єкти, підірвали два залізничні мости, заволоділи тонною вибухівки, детонаторами, бікфордівим шнуром. У боях в містечку загинуло 600 осіб, абсолютна більшість із яких були поляки, що згоріли у власних помешканнях³⁴.

25 квітня 1943 р. сотня “Лисого” відбила напад німецької каральної експедиції на село Гута, при чому німці втратили десять осіб. 28 квітня в селі Мочулки Турійського району повстанці розбили німецьку поліцію, яка залишила на полі бою дванадцять чоловік³⁵.

З кінця квітня 1943 року нацисти почали практикувати застосування у боротьбі з УПА цілих військових з'єднань. Так, у райони Березне, Людвипіль, Мізоч, Остріг, Шумськ і Кременець було перекинуто одну дивізію в складі двох угорських полків, полку німецьких есесівців і полку, складеного з військовополонених казахів та узбеків. Після важких триденних боїв у лісах карателям вдалося досягнути лише умовних успіхів, відтіснивши основні з'єднання УПА з Полісся та північної частини Волині на південь Волині. Фактично, це лише сприяло поширенню дій УПА на район, прилеглий до Славутицького лісового масиву, а також на Поділля (район Ярмолинці, Проскурів, Кам'янець-Подільський)³⁶. Німецький звіт з цього приводу відзначав: “В квітні місяці, завдяки операціям наших підрозділів, у головному районі діяльності банд Березне – Людвипіль настало тимчасове заспокоєння, але зате в районах на південь від автомагістралі діяльність банд активізувалась. На цей час припадають численні напади на південну дорогу й пости жандармерії”³⁷.

Німецькі урядовці документально засвідчили, що у квітні 1943 року УПА контролювала всю сільську місцевість на південь від траси Новоград-Волинський – Рівне – Ковель – Брест-Литовськ. На північ від неї відділи УПА вели жорстоку боротьбу за контроль над територією з радянськими партизанами³⁸. Дані німецької окупаційної адміністрації підтверджують звіти керівників радянських партизанських з'єднань. Так, у донесенні на ім'я Микити Хрущова від командирів Я.Мельника, Д.Буренка і М. Владімірова зазначалося, що націоналістичний рух посилив свої позиції й поставив під контроль усю сільську місцевість. “У селах Рівненської області бувають тільки каральні загони німців. Малими групами або поодиноці вони тут не з'являються”³⁹.

Чисельність УПА, за підрахунками гітлерівських спецслужб, у квітні 1943 року сягнула 8-10 тисяч бійців. Нацисти панічно повідомляли, що націоналістичні партизани атакують уже посеред білого дня, нападають на потяги, визволяють людей, підготовлених для вивозу до Німеччини. У багатьох районах уже не існує німецької адміністрації, в районі Рівного спалено всі тартаки й убито близько 400 їхніх керівників і робітників⁴⁰. Сам рейскомісар Е.Кох, звітуючись до Берліну, писав, що на Волині лишилося тільки два райони вільні від “банд”, а німецька адміністрація повноцінно функціонує лише на півдні Поділля⁴¹. Навесні 1943 року у своєму внутрішньому листуванні гітлерівці зазначали, що вони не контролюють на Волині 75% орних земель і втратили 52% поставок худоби. Згадуваний німецький Генеральний комісар Волині та Поділля Шьоне на початку травня 1943 р. наголошував у своєму звіті, що в районах Горохів, Любомль, Дубно, Луцьк, Кременець, повністю “панують націоналістичні банди” і далі вів: “Те, що тут відбувається, слід розцінювати як

повстання”⁴². Згідно зі звітами ОУН і УПА, протягом квітня 1943 року від рук повстанців загинуло близько 600 військових і цивільних німців та їхніх союзників. Очевидно, що до цієї цифри не було зараховано поляків, які ліквідовувалися через звинувачення у співпраці з гітлерівською адміністрацією та поліцією. У відповідь на повстанські напади гітлерівці за цей же час убили щонайменше три тисячі селян та заручників із числа міської української інтелігенції.

Спостерігаючи за розгортанням масштабної боротьби між ОУН й УПА та німецькою окупаційною адміністрацією, радянські партизани не могли не помічати, що на території окупованої України націоналісти вибивають їм з рук головного козиря, позбавляючи червоних монополії на боротьбу проти німців. Намагаючись підірвати авторитет українських самостійницьких сил, який почав стрімко зростати в масах після початку збройної боротьби з німцями, більшовики вдаються до своєї улюбленої тактики – обстрікування противника і звинувачення його в колаборації. Типовим зразком радянської пропаганди став проект звернення керівництва УРСР до українського народу від 20 березня 1943 р. (док. № 15). Подібно, як нацисти звинувачували оунівців у тому, що вони є ставлениками “жидівського більшовизму”, так само комуністи оголосили націоналістів – “зрадниками українського народу, агентами наших лютих ворогів – німців” (док. № 15, док. № 25). Протистояння між збройними загонами ОУН та червоними партизанами, яке увійшло в активну фазу з 20 лютого 1943 р., наприкінці березня посилюється⁴³. Найзапекліші бої розгорнулися в Степанському та Костопільському районі Рівненщини. До найбільших зіткнень дійшло біля сіл Майдан та Берестовець відповідно 31 березня й 1 квітня 1943 р. У квітні-травні 1943 р. бої між червоними й націоналістичними партизанами розповсюдилися на всю територію Рівненської, а також на частину Волинської, Житомирської та Кам’янець-Подільської областей⁴⁴.

Протистояння з українськими самостійниками виявилось настільки складним і небезпечним завданням, що змушувало радянську сторону вдаватися до хитрощів. Зокрема, 23 березня 1943 р. М.Хрущов у своїй радіограмі до керівників радянських партизанських з’єднань наполягав на тому, щоб вони першими не атакували націоналістів, проводили пропаганду зі звинуваченнями керівників самостійницького руху в колаборації, деморалізували та перетягували на свій бік рядових учасників українського збройного підпілля (док. № 16).

У відповідь на радянські звинувачення оунівська пропаганда відповіла листівками та брошурами у яких викривала окупаційну та імперську сутність сталінського й гітлерівського режимів (док. № 17, док. № 21). Вміло проводячи паралелі між голодом-геноцидом 1932-1933 рр. та гітлерівським геноцидом

1941-1943 рр. націоналісти подавали свій рецепт забезпечення від подібних катаклізмів у майбутньому: “Ми хочемо боротися за такий соціальний устрій, при якому ніколи не було б голоду. Ми боротимемося за самостійну українську державу, яка охоронятиме своїх громадян від винищення. Ми будемо боротися за українську державу, в якій український народ буде господарем на прабатьківській землі” (док. № 17).

Нарощуючи свій військовий потенціал, ОУН(Б) на Волині та Поліссі поступово перетворювалася на найпотужнішу військово-політичну структуру, впевнено перемагаючи свої конкурентів з мельниківської Організації й табору отамана Бульби-Боровця. Врешті-решт, у травні 1943 р. керівник підпілля ОУН(Б) на Волині та фактичний командир загонів бандерівської УПА Дмитро Клячківський (“Клим Савур”) видав наказ про насильницьке об’єднання під своїм командуванням загонів, створених мельниківцями та Боровцем. До середини липня 1943 р. всі українські партизанські групи були влиті до складу УПА “Клима Савура”, залишки загонів Тараса Боровця були ним перейменовані на Українську Народну Револьюційну Армію й поступово, втрачаючи свої впливи, зникли до початку 1944 р.

Травень 1943 р. також приніс подальші бої і сутички з німцями. 2 травня на трасі Ковель-Брест, під час засідки організованої сотнею Тихона Зінчука (“Кубика”), неподалік села Кортеліси (рік до того спаленого гітлерівськими карателями), загинув шеф СА Віктор Люцте, який перебував на Поліссі із інспекційною поїздкою⁴⁵.

9 травня 1943 р. німецька жандармерія із Кременця жорстоко розправилася з населенням українського села Стіжки. Після акції по дорозі до районного центру на карателів напали повстанські відділи “Хрона” та “Крука”. Засідка була проведена надзвичайно успішно. Підбивши два вантажні автомобілі із солдатами, повстанці відкрили перехресний кулеметний вогонь, жертвами якого стали шістдесят німців⁴⁶. У той самий день важкий шестигдинний бій мали повстанці з німцями у селі Яполоть неподалік Костополя. Німці відступили із села, забравши своїх убитих. Повстанці втратили трьох убитими і чотирьох пораненими⁴⁷. Того ж 9 травня 1943 року розпочалися тритижневі бої між карателями і загонами УПА в Скарбівських лісах⁴⁸. 10 травня у сутичках біля села Лобечівка Берестечківського району окупанти вперше використали проти повстанських відділів артилерію і бронетехніку⁴⁹. 11-14 травня тривали важкі бої за лісовий масив неподалік містечка Колки, в якому містилися бази і п’ять госпіталів УПА⁵⁰. 13 травня інтенсивні сутички відбулися в районі Деражні, де загинули перші керівники УПА-“Північ” – Василь Івахів (“Сом”, “Сонар”), шеф його штабу поручик Юліан Ковальський (“Гарпун”) і ад’ютант Семен Снятецький (“Сівка”)⁵¹.

14 травня 1943 р. загони УПА атакували велику німецьку автоколонну біля села Велика Любаша. Під час нападу гітлерівці втратили 39 убитих і 11 поранених⁵². 21 травня відділ “Яреми” напав на німецьку каральну групу коло села Клесів. Під час атаки загинуло 26 німців. Повстанці захопили два кулемети, шість автоматів і вісімнадцять карабінів⁵³.

У травні 1943 року відділи УПА почали проводити великі рейди Правобережною Україною. Зокрема на Житомирщині повстанські загони за три тижні травня 1943 року здійснили 15 успішних боїв з німецькою поліцією і знищили поліцейську школу біля Житомира, застреливши 260 її слухачів⁵⁴.

Проведення кількох сот успішних боїв і сутичок з німецькими окупантами протягом весни 1943 року підвищили авторитет УПА, дали можливість її бійцям набратися належного військового досвіду, заставили гітлерівців рахуватися з українським повстанським рухом, як серйозною загрозою для свого панування в регіоні. Занепокоєний складним становищем окупаційної влади на Волині та Поліссі, 5 травня 1943 року в Україну з робочим візитом прибув рейхсміністр окупованих територій Сходу А.Розенберг. На нараді у Рівному йому доповіли, що “українські націоналісти завдають більше труднощів, ніж більшовицькі банди”⁵⁵. Комісар округу Луцьк заявив: “Майже всі державні господарства перебувають у руках банд. Залізниці підривають, по шляхах можна їздити лише з конвоєм. Наші сили не можуть взяти верх над бандами. Тому і населення більше з нами не співпрацює”⁵⁶. Рейхскомісар Е.Кох доповів своєму формальному шефові, що “українські націоналістичні банди мають своє суворе й уміле керівництво і подиву гідне озброєння. Треба припустити, що ці банди почали методично збирати зброю і боєприпаси одразу ж після приходу німецького вермахту... Об’єкти, на які нападають банди, – це важливі для доступу в країну і постачання фронту залізниці, шляхи і мости, державні господарства, молочарні, склади зі збіжжям і сіном, а також доступні їм промислові підприємства”⁵⁷. Згодом, гітлерівські спецслужби відзначали, що в квітні 1943 р. загони УПА здійснили на німецькі об’єкти 57 нападів, а в травні вже 70⁵⁸.

Нарощували свою активність повстанці і в боротьбі з радянськими партизанами. Особливо діставалося диверсантам, які діяли невеликими групами і мали велику кількість вибухівки, яка приваблювала “голодних” на вибухові матеріали повстанців. Через протистояння з націоналістами робота підричників у травні 1943 р. була фактично заблокована, а диверсійні загони частково були знищені. Командир лише одного радянського з’єднання І.Шитов телеграфував у Москву про те, що за тиждень націоналісти повністю знищили одну диверсійну групу і завдали суттєвих втрат ще двом. Відчуваючи хиткість своїх позицій у протистоянні із самостійницьким рухом, лідери УРСР продовжують

жорстку пропагандистську кампанію, метою якої була компрометація українського визвольного руху і бажання оголосити себе єдиним виразником прагнень українського народу (док. № 25). Окремі керівники радянських партизанських з'єднань, що оперували в Західній Україні, були настільки налякані своїми невдачами у боротьбі з УПА, що піддалися панічним настроям і почали в травні 1943 р. відправляти до Москви відверто фантастичні розвідувальні звіщення про те, що кількість бандерівців обчислюється “дивізіями”, які озброєні не лише артилерією, а навіть і “танками” й отримують підтримку з боку Англії.

Відповіддю на черговий радянський пропагандистський наступ стали нові листівки націоналістів, у яких було звинувачено комуністів у “мовчазній домовленості та свідомій співпраці” з німцями задля знищення українського національного руху (док. № 28). Повстанські пропагандисти доволі точно зауважили, що фактично перед партизанським рухом в Україні ставиться завдання не скільки боротися з німецькою окупацією, стільки не допустити можливості укорінення самостійницьких ідей в масах українського народу. Подиву гідним виглядає прозорливість оунівських аналітиків, які “розкусили” сталінську політику “націоналістичного НЕПу”, яка проводилася в роки війни, й відверто заявили про великий блеф і обман мешканців окупованих територій, які повинні були повірити радянській пропаганді про лібералізацію більшовицького режиму (док. 29).

Усвідомлюючи, що оунівська пропаганда з більшою довірою сприймається українським населенням Волині та Полісся, радянська влада з кінця травня 1943 р. вирішила зробити ставку на силу в питанні знищення українського самостійницького підпілля. 28-29 травня 1943 р. в Лельчицькому районі Білорусії відбулася нарада керівників партизанських формувань Правобережної України (в Україні радянські партизани не почувалися достатньо впевненими для того, аби організувати нараду командного складу із присутністю членів УШПР та ЦК КП(б)У). На нараді було гостро підняте питання про виявлення та знищення баз УПА і про боротьбу з українським самостійницьким рухом⁵⁹.

Одразу ж після наради, з початку червня 1943 р. на Правобережну Україну, Полісся та Волинь починають передислоковуватися найбільш боєздатні з'єднання радянських партизанів зі Східної України та Білорусії. Партизани застосовують нову тактику – намагаються заволодіти великим лісовими масивами, створити власні аеродроми, склади, бази, мобілізують до своїх загонів місцеве чоловіче населення, заперечують факти свого підпорядкування Кремлю і стверджують, що ведуть боротьбу “за Суверенну Соборну Українську Державу з демократичним устроєм”⁶⁰.

З огляду на таке розгортання подій, командування УПА передислокує свої крупні з'єднання на Полісся в райони річок Прип'ять, Стир, Случ, Горинь, Ствига, Стохід, намагаючись утримати за собою лісові масиви й не допустити до проходу червоних партизанів з Поділля і південної Волині на Полісся, а з Білорусії на Волинь. 15-18 червня 1943 р. важкі бої тривали між загонами УПА і партизанськими з'єднаннями Кам'янець-Подільської області під командуванням С.Олексенка й І.Шитова, які намагалися прорватися зі Славутських і Шепетівських лісів на кордон Білорусії та України до партизанських баз і аеродромів, створених з'єднанням А.Сабурова. Як зазначалося в партизанських радіограмах, вони були атаковані й оточені крупними силами УПА, після триденного бою партизанам, із відчутними втратами, довелося повернутися на південь⁶¹.

З червня 1943 р. до активних дій проти українських повстанців було залучено загін Д.Медведева. Наприкінці червня і в першій половині липня медведівці мали три сутички з упівцями в районі Каменя-Каширського на Волинському Поліссі, в яких загинуло 20 повстанців. У серпні загін диверсантів Медведева пройшов з боями через території УПА на південь аж до Деражнього Рівненської області⁶².

У червні 1943 р. розпочався знаменитий рейд в напрямку до Карпат Сумського партизанського з'єднання С.Ковпака. Прямуючи з території Білорусії на українське Полісся, ковпаківці увійшли на території, контрольовані повстанськими загонами. Завдяки дипломатичному таланту комісара з'єднання С.Руднева, червоним партизанам вдалося домовитися про безперешкодний прохід територією Волині й Полісся в напрямку до Карпат. Однак уже в Галичині, де на той момент ще не було створено УПА, радянські партизани, забувши про домовленості, вдалися до терору проти націоналістичного активу в селах, до грабунків і підпалів майна українських селян. Намагаючись захистити мирне населення від партизанського терору і усвідомлюючи слабкість німецьких військ в дистрикті "Галичина", які не могли справитися з декількома тисячами гарно підготованих і загартованих в боях червоних партизанів, керівництво ОУН із 15 липня 1943 р. віддає наказ розпочати формування загонів Української Народної Самооборони (УНС). Уже в серпня 1943 р., коли основні сили ковпаківців були розбиті німцями в Карпатах, загоони УНС "добивали" розрізнені групи партизанів, що прямували на північ. Однак фактично масштабні бої між УНС і радянськими партизанами в Галичині розпочинаються тільки восени 1943 р.⁶³

Паралельно із ростом протистояння з радянськими партизанами Українські повстанці влітку 1943 р. посилили боротьбу з німцями. Від 1 до 13 червня

1943 р. упівці здійснювали облогу містечка Колки. Оточивши населений пункт щільним кільцем, загони УПА його цілковито заблокували. Після переговорів із німецькою залогою командування загонів УПА дозволило покинути містечко полякам і німцям, які вийшли наданим коридором 5 і 13 червня⁶⁴. Того самого 13 червня до населеного пункту увійшов курінь УПА “Рубашенка”, який розквартирувався в містечку, перетворивши його на “столицю” т. зв. “Колківської республіки”.

20 червня повстанцями було розбито відділ німецької поліції у Бережцях. При цьому загинув ландвірт. В ніч з 23 на 24 червня на залізничному шляху Рівне-Сарни повстанці підірвали колію і обстріляли потяг з солдатами. Вночі на 26 червня підірвали залізницю між Немовичами та Малинським і після нетривалої сутички з охороною захопили поїзд з амуніцією⁶⁵. 29 червня на дорозі Шкроботівка-Ямпіль відділом УПА і місцевими боївками ОУН із засідки було знищено дві автомашини з німецькими солдатами⁶⁶. 30 червня неподалік Кременця група повстанців роззброїла та роздягнула 10 угорських солдатів, які пересувалися возом, забравши від них мундири, 9 гвинтівок, кулемет, 56 гранат і 4 тисячі патронів⁶⁷.

Наприкінці червня 1943 р. відбулися успішні бої повстанців з німецькою поліцією в районі Дружкополя неподалік містечка Горохова, в ході яких, за повстанськими звітами, німці втратили 56 солдатів і 140 мобілізованих у поліцію фольксдойчів⁶⁸.

З німецьких звітів за червень 1943 р. дізнаємося, що крупна “українська банда” захопила доволі добре захищені військові продовольчі склади в Шепетівці, що міста Горохів та Остріг з усіх боків оточені “крупними групами банд”. “Напади на адміністрації, бургмістрів та церкви з метою знищити метричні книги, а також на транспорти цивільного населення, призначеного для вивезення на роботу в Райх, є свідченням централізованого керівництва бандами. Немає нікого сумніву в тому, що загальне керівництво українськими націоналістичними бандами в руках бандерівського руху ОУН”⁶⁹.

Всі перераховані вище червневі акції УПА проти німців проводилися з ініціативи повстанців, але поряд з ними були десятки боїв проти окупантів, які починалися з німецьких атак проти партизанських баз і таборів. Адже 7 червня 1943 р. німецьке командування розпочало першу масштабну антиповстанську операцію (яка дивним чином збіглась з початком наступу радянських партизанів). Командування німецькими військами взяв на себе командувач СС і поліції в Генеральному Комісаріаті Волинь і Поділля бригаденфюрер СС Гінцлер. У наказі № 41, підписаному Гінцлером, зазначалася необхідність знищити український повстанський рух і оволодіти територією “пропагандистськи і

господарче”⁷⁰. У Любомлі, Дубно, Горохові та Володимирі було створено спеціальні групи СД, які з допомогою поліційних частин мали відновити “німецький порядок” на окупованих територіях. 21 червня 1943 р. територія Райхскомісаріату Україна була оголошена “зоною антипартизанських операцій”. 3 липня 1943 р. до операцій проти УПА було залучено відомого борця з партизанами, командувача всіма протипартизанськими формуваннями на Східному фронті Еріха фон дем Баха-Зелевскі. У розпорядженні німецьких генералів було 10 тисяч солдатів (німецьких та польських поліцаїв і жандармів), 10 батальйонів мотопіхоти (до 7 тисяч чоловік) з артилерією, 50 танків і бронемашин, 27 літаків, угорські частини та 5 бронепоездів⁷¹.

Для ефективної боротьби з повстанцями цих сил виявилось надто мало, вони були невідготівані для партизанського способу ведення бойових дій, дуже неповороткі. Загони УПА, маневруючи, виходили з-під потужних ударів противника, вдало переміщаючись в інші райони. Тому німці здебільшого воювали із загонами сільської самооборони. Так, 5 липня 1943 р. німецька карна експедиція була розбита самообороною і загonom УПА в селі Каскове (українці втратили 9 чоловік убитими, німці 12 убитими), 13 липня в селах Вербичів та Новостав коло Луцька в сутичках із самообороною загинуло тридцять німецьких карателів⁷². 17 липня в селі Хмелівка карателі (німецька і польська поліція) втратили десять службовців. 24 липня, у відповідь на напад відділу УПА на німецьке державне сільськогосподарське підприємство, внаслідок якого загинуло декілька німців, німецька карна експедиція спалила села Туличів, Абрамівці, Тарачин, Літин, Радовичі Турійського району. У Радовичах і Туличеві гітлерівці наштотвхнулися на опір місцевої самооборони і повстанського відділу. Під час запеклого бою, що тривав цілий день, німці використали артилерію і бойовий літак. Німці разом з польською поліцією увійшли до вказаних сіл, але втратили в боях понад сто своїх солдатів. З боку оборонців було двадцять два загиблих повстанці і декілька сот мирних мешканців⁷³.

Виходячи з-під ударів карних німецьких експедицій, повстанці відправлялися на волинське Полісся, а також вдавалися до тактики глибоких рейдів на територію Житомирщини. Найбільш відомим у липні 1943 р. став рейд куреня “Гордієнка”, який дійшов до Потіївського району й повернулася назад на Рівненщину. 17 липня повстанці розбили німців під селом Жолобне Ярунського району, убивши 34 окупантів, 19 липня біля села В’юнок Мархлевського району було вбито 30 німців і місцевих поліцейських, 20 липня поблизу Швецької Буди куренем було розбито взвод угорців, 23 липня в містечку Котельня Андрусівського району повстанцями було розбито роту німців і шуцманів, які втратили 20 чоловік убитими, того самого дня повстанці обстріляли німецькі

військові транспорти на залізниці біля станції Івниця, убивши двох лейтенантів і вісім рядових німців. 25 липня в передмісті Коростишева “гордієнківці” спалили тартаки і в бою вбили сімох німців. 28 липня між селами Шевченко й Устинівка Потіївського району повстанці розбили роту курсантів школи жандармерії, висланих проти них. Жандарми втратили 83 убитими, 8 полоненими і 5 важко пораненими. Повстанці захопили 8 кулеметів, 8 автоматів, 94 гвинтівки, 17 револьверів і 6 тисяч набоїв. Рейд успішно завершився 29 липня поверненням на свої бази⁷⁴.

Дуже часто повстанці з допомогою хитрощів спеціально наводили німецькі каральні групи на свої засідки. Очевидець подій Р. Кранц згадував: “Українці неодноразово наводили на засідки німецьку жандармерію та польську допоміжну поліцію. Приїжджає на коні українець босий, із розстібною сорочкою з донесенням про те, що німецький відділ атакований партизанами в околиці Новомалина. Група німців і поляків сідає до автомобілів. Український посланець виконує роль провідника. Заїжджаємо до яру. Несподіваний вогонь з усіх сторін. Результат – 19 убитих німців і 6 поляків”⁷⁵.

Здійснюючи бездарні каральні операції проти УПА, нацисти одночасно потурбувалися про ідеологічну підготовку своєї акції, яка також виглядала надто фальшиво. В селах і над лісовими масивами розкидалися листівки, у яких ОУН називалася “зряддям жидівського большевизму”, стверджувалося, що “кремлівські жиди стоять у зв’язку з ОУН”⁷⁶, а УПА керують “агенти Москви”, що “Бандеру призначили старшим большевиком України”⁷⁷ та інші нісенітниці. Провалившись у бойових діях проти УПА та не вгадавши з ідеологічною “обробкою” населення, гітлерівці традиційно широко застосовували масовий терор проти мирних громадян. Протягом тижня було арештовано й 15-16 липня 1943 р. страчено українську інтелігенцію Рівного, Луцька й Кременця (понад 2 тисячі осіб), спалено цілі села (Малин, Уличів, Губків, Манн та інші)⁷⁸. Окремі населені пункти (Унинець, Лабрів, Радомишль, Суховою, Вільче) гітлерівці бомбили з літаків протягом 13 і 20-25 липня 1943 р.⁷⁹

Однак, як часто буває у таких випадках, жорстокість викликала посилення опору. За німецькими даними, активність повстанців після каральних акцій проти них не лише не знизилася, але навіть зросла. Загалом протягом липня 1943 року УПА здійснила 295 атак на німецькі опорні пункти, 682 саботажні акції на залізниці, 119 нападів на господарські об’єкти. Наступного місяця активність націоналістів ще більш посилилася – 391 напад на німецькі гарнізони, 1034 диверсії на залізниці, 151 атака на підприємства⁸⁰.

Жорстокість і безкомпромісність боротьби щодня зростала. Надзвичайно показовою в цьому сенсі була доля 202 батальйону допоміжної поліції,

складеного із поляків. Батальйон в червні 1943 р. перевели на дислокацію в Іванову Долину. Протягом кожного місяця батальйон втрачав у боях з УПА 12-13 осіб убитими. Як згадував службовець батальйону, “українці паралізували наш рух. Рота стала надто малим військовим підрозділом для оперування. Щоночі на нас нападають українці, які обстрілюють наші бараки щільним вогнем. Переживаємо справжнє пекло. Можемо спромогтися лише на поодинокі випадки з лісу на навколишні села. Увійшовши в село, здійснюємо хаотичну стрілянину, під її прикриттям завантажуємо пару корів або свиней на воза й відступаємо”⁸¹. Інший польський поліцейський згадував, як разом із німецькими карателями потрапив у засідку українських повстанців коло Яполоча. Під однією з вантажівок вибухнула міна, після чого поліцейські були атаковані з трьох сторін. Із тридцяти поліцейських (двадцяти німців і десяти поляків) цілими із засідки вийшло шестеро, з яких троє поранених. “Допомога, яка до нас надійшла, була вже цілком запізненою. Вона тільки позбирала трупи, які були обдерті з мундирів і понівечені. Кожен був поранений і замордований пізніше – вони мали відрізані носи та пальці, які позапихали до вуст убитих”⁸².

Проблемним для німців було також використання проти УПА т. зв. “східних легіонів”, які склалися із колишніх військовополонених червоноармійців. Під впливом масованої повстанської пропаганди (док. № 39, 40, 41) більшість “легіонерів” дезертирували або займали нейтральну позицію в протистоянні з українським визвольним рухом.

Паралельно із важкими боями проти німців та їхніх союзників у липні 1943 р. Повстанська армія продовжувала війну із радянськими партизанами. В цей час на Волині відбулася найбільша битва між загонами УПА і партизанами. Йдеться про спробу ліквідації загону імені Ф.Міхайлова із Кам’янець-Подільського партизанського з’єднання. Загін імені Ф.Міхайлова сформувався на території сучасної Хмельницької області наприкінці 1942 року. В січні 1943 р. загін, очолюваний командиром А.Одухою та комісаром Г.Кузовковим, вийшов на Полісся до баз з’єднання А.Сабурова та Д.Медведєва. Поповнившись офіцерськими кадрами, зброєю і особовим складом, загін Одухи в лютому 1943 р. вирушив на Південну Волинь в район Кременця, Славути, Шумська й Острога з метою закріпитися в місцевих лісових масивах, де якраз починали формуватися загони УПА Воєнної Округи “Богун”. Дорогою партизани атакували декілька груп сільської самооборони, а також роззброїли і розбили шість відділків української поліції. Прибувши на місце призначення, Одуха 5 травня 1943 р. провів переговори з місцевим керівництвом ОУН і командуванням УПА. Домовитися про спільні дії проти німців не вдалося, але, очевидно, було

обумовлено взаємний нейтралітет. На жаль, на початку червня ситуація змінилася. Коли 7 червня 1943 р. німці розпочали свій загальний наступ проти УПА (про який ішлося вище) партизани Одухи, згідно із наказами власного командування, зірвали нейтралітет і почали активно затримувати і страчувати кур'єрів та розвідників УПА, чим ускладнювалася діяльність повстанців. Командування лісової армії прийняло рішення про ліквідацію або витіснення загону Одухи із його баз в лісі коло села Теремне на стику Рівненської, Тернопільської й Кам'янець-Подільської областей.

Акція проти партизанів розпочалася на світанку 25 липня 1943 р. Червоні партизани разом із своїми союзниками поляками мали гарно укріплені і заміновані табори на горі в лісі. До акції проти партизанів було стягнуто курені "Осипа" й "Крука", яким на допомогу було надано загони місцевої самооборони і окрему сотню "Острога". Перша атака на польський табір була вдалою, польські партизани втратили 23 осіб убитими і відступили в напрямку до Шумська, в якому дислокувалися відділи польської допоміжної поліції. О шостій ранку сотня "Борсука" почала атакувати радянський табір, у якому було понад 300 партизанів. Табір, як зазначалося, був на горі й оточувався дубовим лісом, що дозволяло партизанам обладнати вигідні вогневі позиції. Повстанці не бачили партизанів, натомість партизани гарно бачили наступаючих і відкрили по них кулеметний вогонь. Після першої атаки упівці, втративши 8 осіб убитими і 7 пораненими, відступили. Після чого розпочали другу, а потім третю атаку. Комісар Г.Кузовков згодом відзначив, що йому не доводилося бачити такого фанатизму в бою і констатував, що повстанці воюють краще і впертіше за німців. Після цілоденного бою повстанці, не здобувши табору, почали обстрілювати його із мінометів. Вночі вони здійснили невдалу спробу прорватися, але не зуміли. Наступного дня 26 липня 1943 р. упівці знову безуспішно пробували штурмом взяти табір. Врешті-решт, партизанам вдалося прорватися в ніч на 27 липня 1943 р. і відійти в напрямку на Полісся. Повстанці увійшли в табір, але там на них чекали заміновані "трофеї" на яких підірвалося п'ять осіб, у тому числі й курінний "Осип". Загалом, як можна зрозуміти із суперечливих звітів обох сторін, повстанці в боях могли втратити від 34 до 250 убитими й пораненими, а радянські партизани від 12 до 100 убитими й пораненими. Очевидно, що відносно об'єктивними були і партизанами і повстанцями подані власні втрати й немилосердно завищені втрати противника. Безсумнівно, що справжні втрати були 12 до 34 на користь партизанів, які оборонялися. Однак, незважаючи на більші втрати, повстанцям вдалося витіснити червоних із лісового масиву й очистити свій тил від ворога. Радянські партизани розцінювали битву коло Теремна, як найбільший бойовий досвід з'єднання⁸³.

У липні 1943 р. Рівненський партизанський штаб видав інструкції своїм підлеглим про те, аби карати показовою смертю найбільш активних учасників самостійницького руху. Як правило, старшин УПА піддавали тортурам, а рядових повстанців страчували через повішання. У спогадах Ф.Соломян-Лоц також є дані, що полонених повстанців часто використовували в якості “піддослідних кроликів”, аби на них могли “практикуватися” партизанські хірурги.

Наприкінці липня 1943 р., коли повстанці вели запеклі бої з німцями на ліси півночі Волинської та Рівненської областей між річками Стир і Стохід, прибули з Білорусії партизани з’єднання А. Федорова, які створили власні лісові бази і організували Волинський партизанський штаб. Партизани А.Федорова впродовж серпня-вересня 1943 р. спільно з польськими партизанськими групами мали важкі бої проти місцевих сотень УПА. Якщо вірити радянським донесенням, у цих боях нібито загинуло близько 200 і було страчено 129 симпатиків ОУН із цивільного населення. Про свої втрати радянські партизани скромно не повідомляли. У вересні-жовтні 1943 р. командування УПА прийняло рішення про витіснення партизанів А.Федорова з території України. До операції було залучено десять куренів із Воєнних округ “Турів” і “Заграва” (3-4 тисячі бійців), які з заходу, сходу і півдня мали “вичавлювати” федоровців на Білоруське Полісся. Після важких боїв в районі сіл Грива, Лишнівка, Карасин, Серхів, Млинок, Мульчиці, що лежать у трикутнику між містечками Маневичі – Любешів – Зарічне. До кінця жовтня радянські партизани разом із польськими комуністами, згрупованими у загоні імені Ванди Василевської, були витіснені на північний схід за річку Стир.

Впродовж серпня-вересня 1943 р. запеклі бої між повстанцями та партизанами розгорнулися також в районі залізничної гілки Ковель-Сарни, де проти УПА було кинуто чотири партизанські загони Рівненського партизанського з’єднання В.Бегми. У вересні повстанцям на півночі Рівненщини вдалося завдати низку поразок партизанському загону Ярового, який було витіснено в Білорусію. Того ж місяця упівці зробили безуспішну спробу розбити у Волинській області з’єднання А.Федорова. Важкі бої з радянськими і польськими партизанами мали упівці в районі села Майдан на Костопільщині 22 серпня 1943 р⁸⁴.

На фоні цієї безкомпромісної війни всіх проти всіх влітку 1943 р. відбулася ескалація давнього польсько-українського конфлікту. Багатосотрічне панування поляків над українськими етнічними землями і вироблені за цей час взаємні негативні стереотипи в масовій свідомості поляків та українців набули нового звучання в епоху, коли відбувалося становлення сучасних польської й української націй, які претендували на власну державність на одних і тих

самих землях. З ХІХ століття польські інтелектуали сповідували т. зв. “історичний” підхід у проблемі відродження польської державності, прагнучи включити до складу нової польської республіки території, які входили до Польщі зразка 1772 року. Польські мислителі й політичні діячі не бажали бачити процесу формування модерної української, білоруської й литовської націй, не вважаючи ці народи здатними до повноцінного самостійного життя. Трьом окраїнним народам колишньої Речі Посполитої відводилася, в кращому разі, роль сателітів відродженої польської держави. Натомість українські, білоруські й литовські інтелігенти в ХІХ й на початку ХХ століття порушували питання створення власних автономій або держав у етнічних межах, включно з тими землями, які поляки вважали східними “стовпами” своєї державності (міста – Львів, Кам’янець-Подільський, Гродно, Вільнюс і т. п.). У 1917-1920 рр., коли полякам, українцям і литовцям вдалося в різній мірі реалізувати власні проекти державності, суперечки через кордон, які до того часу носили теоретичний характер, вилилися в завзяті воєнні конфлікти – українсько-польську війну та війну за Вільнюс. Внаслідок слабкості українських державних утворень 1917-1920 рр., українські етнічні землі Лемківщини, Галичини, Холмщини, Берестейщини, Підляшшя, Західної Волині, Західного Полісся опинилися в складі Другої Речі Посполитої. Польська державна політика щодо шести мільйонів українців може бути викладена в такій формулі – спочатку державна інтеграція, а потім етнічна й релігійна асиміляція. Уже в 1938-1939 рр. польський генеральний штаб розробляв масштабні плани виселення українців з власних етнічних територій і розпорошення їх на землях Центральної, Західної і Північної Польщі⁸⁵. Наслідком такого “міксеру” мало бути остаточне зникнення українців у Польщі й вирішення української проблеми.

Цілком зрозуміло, що українські політичні, релігійні й культурні діячі міжвоєнного часу різними способами намагалися зберегти українців перед остаточним знищенням. Одні бачили можливість врятуватися у лояльності до польської держави, інші – в збереженні релігійної й культурної самобутності, ще інші – в боротьбі за автономію українських етнічних земель. Західноукраїнські комуністи покладали надію на об’єднання з Радянською Україною, в якій вони бачили прообраз української соціалістичної державності, а українські націоналісти вбачали вихід у визволенні з-під польської окупації і боротьбі за незалежність України в її етнічних кордонах.

Падіння польської державності, півторарічні більшовицькі експерименти в Західній Україні, послідовна самостійницька позиція ОУН призвели до того, що в 1942–1943 рр. саме націоналістичні організації (особливо бандерівська ОУН) стали виразниками позиції більшості західних українців. Населення,

розчароване, як двадцятирічним досвідом співжиття з поляками, так і комунізмом та німецьким “визволенням”, все частіше бачило вихід у створенні власної української держави і тому щораз більше було готове йти за націоналістами, які оголошували безкомпромісну й тотальну боротьбу за цю державність.

Однак прагнення українців до самореалізації у формі власної держави на всіх етнічних територіях наштовхнулося не лише на запеклий опір з боку німецьких окупантів і радянських партизанів, але й з боку польських підпільних структур, які, віддзеркалюючи волю польського еміграційного уряду і більшості поляків Західної України, прагнули бачити Польщу в кордонах початку вересня 1939 р. Спроби знайти якийсь компроміс, чи, навіть, відкласти питання нових кордонів на повоєнний час, не сприймалися польським підпіллям. Просякнуте великодержавним шовінізмом, польське населення західноукраїнських земель відверто погрожувало своїм українським сусідам, що після відбудови польської держави українців судитимуть за нелояльне ставлення до Польщі в роки війни. Всі спроби керівників українського і польського самостійницького руху знайти порозуміння бодай на платформі боротьби проти спільних ворогів завершилися фіаско. Питання кордону стало наріжним каменем в українсько-польських стосунках 1940-х рр. Щоб зрозуміти, що собою являла “мала” українсько-польська війна в рамках війни світової, слід бодай окремими штрихами охарактеризувати розвиток конфлікту.

Вересень 1939 р., який приніс катастрофу міжвоєнної польської державності одночасно кардинально змінив долю західних українців. У радянській зоні окупації колишньої Польщі комуністи, які офіційним приводом вторгнення на територію Польщі оголосили захист “єдинокровних братів українців і білорусів”, повинні були, хотіли вони того чи ні, фаворитизувати українське населення на противагу полякам. Більшовики зробили швидко (й доволі бездарну) деполонізацію культурної сфери, привівши у формальну відповідність співвідношення освітніх і культурних закладів із етнічним складом населення регіону. Але найголовніше – комуністи знищили соціальні преференції поляків перед українцями. Українські селяни отримали поміщицькі землі й реманент, польські колоністи, осадники та державні службовці, які були матеріалізованим втіленням польської зверхності, до великої радості українських селян, почали виселятися вглиб СРСР. Цілком зрозуміло, що за таких умов між українцями й поляками не могло йтися про взаємне толерування. Поляки розглядали українців як “зрадників” польської держави, “колаборантів” із більшовицьким режимом і тільки чекали нагоди, аби помститися, українці ж, користуючись моментом, розраховувалися за кривди, завдані їм поляками у передвоєнні роки.

Аналогічна ситуація була й у німецькій окупаційній зоні. Німці в Генеральному Губернаторстві також мусили толерувати якусь етнічну групу на противагу полякам. Зрозуміло, що цією групою не могли бути євреї. Залишалися тільки українці. Українці, за повної лояльності німецької влади, зуміли відродити українське культурне і освітнє життя на Лемківщині, Холмщині, Підляшші. Декілька десятків тисяч українців-втікачів із радянської зони окупації дозволили забезпечити український просвітницький і культурницький рух достатньою кількістю кадрів. У регіоні розгорнулося активне українське господарське життя. Ейфорія українців і їхня активна суспільна праця сприймалася польськими сусідами як особиста образа, “зрада” з боку українців і їхня “співпраця” з окупантами. Як і в радянській зоні окупації, поляки очікували на слушний момент для помсти. Польська свідомість, затруєна багаторічною шовіністичною пропагандою, не сприймала природного прагнення українців до власного культурного, національного і економічного домінування на землях, де українці становили етнічну більшість.

Рік 1941 приніс новий розклад сил в українсько-польське протистояння. З території Закерзоння на схід вирушили десятки тисяч колишніх втікачів від більшовизму. Хтось йшов у похідних групах обох ОУН, хтось із завданнями центру УНР у Варшаві, хтось просто, аби побачити родичів у підрадянській Україні або повернутися до власних домівок, покинутих півтора чи двадцять років тому. Кількість української інтелігенції й громадських активістів на Холмщині, Підляшші й Лемківщині різко скоротилася, спроби українців створити власну державу в 1941 р. (про яку польські й українські суспільні кола перед німецько-радянською війною говорили майже як про очевидну річ) зазнали краху. Українські націоналісти вступили в конфлікт з нацистами. Німецький окупаційний апарат і органи самоуправління на окупованих територіях були прочищені від українців. Тепер українська інтелігенція й селянство були розчаровані німецькою політикою, перебували в стані апатії, натомість польські кола, котрі навіть не сподівалися на те, що німці не дозволять українцям створити свою державу, відчували ейфорію й піднесення. Ця зміна в настроях виявилася на зламі 1941-1942 рр. На Закерзонні вона проявилася у вигляді хвилі атак польських бойових структур на українських культурних, суспільних і релігійних діячів, які були в меншості, не відчували захисту з боку німців і ставали легкими жертвами польського терору, в Галичині польська громада, поряд з українцями, отримала широкі можливості для самоорганізації та самоврядування, а на Волині й Поліссі зміна пріоритетів виявилася в заміні українських адміністраторів польськими службовцями. В останньому випадку нацисти фактично повернули на попередні місця роботи польських чиновників

дрібною і середньої ланки, яких усунули, свого часу, більшовики.

Упродовж 1942 р. польський терор проти українських суспільних діячів, деполонізаторів Холмщини, Лемківщини та Підляшшя зростав, із міст і містечок він поступово перекидався на села, де винищувалася освітянська інтелігенція, керівники кооперативів, хорів, діячі “Просвіт”, священники.

Аналогічно на території Волині й Полісся, де польська інтелігенція намагалася втримати або посилити польські культурні й суспільні позиції, а польські чиновники в німецькій адміністрації прагнули “відігратися” на українцях так само, як українці “відігравалися” на поляках у роки радянської окупації, українське самостійницьке підпілля вдається до терору проти польської інтелігенції, чиновників, культурних і релігійних діячів, колишніх військових.

Уже в 1942 р. і поляки, й українці, ліквідували людей, яких вони вважали своїми ворогами, часто з родинами, що відкривало шлях до застосування методів збірної відповідальності. У 1942 р., в умовах жорстокої німецької окупації, український і польський самостійницький рухи створюють на Волині й Поліссі, відповідно в українських і польських селах, загони озброєної самооборони. І польська й українська молодь, яка становила основу самооборонних загонів, була вихована в безкомпромісному рішучому дусі. Поляки за всяку ціну бажали залишитися в межах польської держави, не змінюючи місця мешкання, а українці, так само вперто, прагнули нарешті відстояти свої державницькі права. Багатовіковий конфлікт, взаємні кривди і образи останніх десятиріч підігрівалися складною ситуацією в регіоні, особистісними й соціальними протиріччями, найнеймовірнішими плітками, що поширювалися з блискавичною швидкістю. Взаємини між українською більшістю і польською меншістю на північно-західних українських землях поступово переходять в стадію кипіння.

Хмизу у вогонь підкидає поява в регіоні у 1942 р. крупних з’єднань червоних партизанів. Вбачаючи в українському самостійницькому русі головного конкурента, радянські партизани у своїй діяльності природно спираються на польське населення Волині й Полісся. Польські підпільні кола так само розглядають червоних, як очевидних союзників у боротьбі з українцями і німецькою окупацією. Власне польсько-більшовицький союз у боротьбі з українським самостійницьким рухом був освячений Й.Сталінім і В.Андерсом ще під час розмови 4 грудня 1941 р. в Кремлі, коли радянський вождь пообіцяв спільними силами “ліквідувати” українців.

У 1943 р., з появою крупних українських повстанських загонів, головними базами, з яких червоні партизани здійснюють антиповстанські акції й напади на “націоналістичні села”, стають польські колонії. У відповідь повстанці

пацифікують агресивні польські оселі. Також об'єктами нападів повстанських загонів стають господарські об'єкти німців, якими у 80% випадків керують польські фахівці. Під час нападів ці фахівці гинуть, дуже часто з родинами, що ще більше поглиблює конфлікт.

На весну 1943 р., після втечі українського шуцманшафту з німецької служби і формування на Волині та Поліссі польської поліції, жандармерії, передислокацію в регіон декількох тисяч польських поліцейських і жандармів з Сілезії та Центральної Польщі, озброєння німцями польської самооборони в селах і містечках, яка фактично перетворюється на постерунки польської поліції, німці ведуть боротьбу з УПА, значною мірою, руками польських поліційних і жандармських структур, які одночасно тісно співдіють із польським підпіллям. На квітень-травень 1943 р. виникає цікава ситуація – українці вже переходять до відкритого повстання проти німецької окупаційної адміністрації на Волині й Поліссі, натомість поляки все більше намагаються закріпитися в цій адміністрації та її силових структурах, сподіваючись у момент надходження фронту на територію колишньої Другої Речі Посполитої підняти повстання і силами підпілля та лояльної до нього польської поліції захопити владу і відновити на цих землях польську державність. Командуючий Армією Крайовою генерал С.Ровецькі розробляє детальні плани польського повстання і захоплення Львова, Самбора, Дрогобича, Станіслава, Тернополя. Польські сили на Волині, згідно з цими планами, мали бути сконцентровані в західній частині колишнього Волинського воєводства, вони мали опанувати переправами через Буг, щоб забезпечити перекидання польських військ із Люблінщини, гарантувати контроль над свинарськими, землицькими і смолярськими лісовими масивами, куди повинні були передислокуватися загоны АК із Польщі⁸⁶. Польські поселення в східній частині колишнього Волинського воєводства мали перетворитися на фортеці, здатні оборонятися перед німцями або перед українцями. Як бачимо, у польських планах, які були розроблені в квітні 1943 р., йшлося не про що інше, як про нову окупацію українських етнічних земель, яка прикривалася фальшивими гаслами боротьби за поновлення польського суверенітету в кордонах 1939 р.

У світлі агресивних польських приготувань і виникнення дивовижних ситуаційних союзів між поляками та більшовиками і поляками та німцями, командування УПА і керівництво ОУН(Б) на північно-західних землях України було зобов'язане застосовувати симетричні дії, щоб зберегти єдність українських земель. 18 травня 1943 р. Д.Клячківський видав відозву до польського населення Волині й Полісся, закликаючи поляків опам'ятатися і відмовитися від співпраці з німцями, покинути службу в німецькій поліції і, за прикладом

українських шуцманів, дезертирувати. Командувач УПА попереджав, що вже завтра “буде пізно” повертатися з хибного шляху⁸⁷. Відповіддю польської поліції стала страшна пацифікація українського села Дермані 29 травня 1943 р. На початку червня 1943 р. “Клим Савур” знову звернувся до поляків з листівкою, попереджаючи, що за участь польської поліції в “німецькій різанині та катуванні української людності” на поляків Волині й Полісся може впасти кара у вигляді “нової Гайдамаччини чи Коліївщини”. Відповідальність за можливий масштабний конфлікт командування УПА поклато на польське керівництво, яке “завело польський визвольний рух” до “антиукраїнського табору московського та німецького імперіалізмів”. Д.Клячківський нагадував, що поляки здійснюють свої антиукраїнські акції на українських землях і, що “слуги Москви та Берліну” повинні пам’ятати, про здатність українців помститися за свої кривди⁸⁸.

Намагаючись запобігти виникненню масштабного антипольського фронту боротьби, керівництво ОУН(Б), навіть у світлі агресивної поведінки поляків щодо українських самостійницьких прагнень, намагалося полагодити конфлікт. На початку липня 1943 р. через СБ ОУН(Б) було налагоджено контакти із Делегатурою польського уряду на Волині. 7 липня 1943 р. розпочалися переговори в районі Свинарського лісового масиву. Наступна зустріч мала відбутися 10 липня 1943 р., однак переговорників із польського боку З.Румеля, К.Маркевіча й візника В.Добровольського було вбито в с. Кустичі коло Ковеля. Польська сторона одразу ж поклато відповідальність за вбивство на українців⁸⁹, хоча можливі ще дві версії цього вбивства. Убиті могли бути жертвами радянських партизанів, які таким чином прагнули зірвати можливе порозуміння між самостійницькими рухами двох народів, а також їх могли “прибрати” також і польські підпільні структури. Річ в тім, що переговори з українцями велися від імені представника польського уряду на Волині К.Банаха, який виступав за полагодження конфлікту. Натомість командування АК виступало проти переговорів з українською стороною, і між Делегатурою уряду та командуванням АК був гострий конфлікт через відмінність позицій в “українському питанні”. Командування аківців було зацікавлене у зриві переговорів і мало на 15 липня 1943 р. власний план атаки на українські повстанські бази й ліквідації українських політичних і військових діячів на Волині. Удар загонів УПА по польським самооборонним базам і колоніям 11-12 липня 1943 р. був превентивним актом, здійсненим з метою запобігти реалізації польських планів, які мали врешті-решт завершитися новою окупацією українських земель. Після цієї масованої повстанської атаки, конфлікт поступово вийшов з-під контролю і перетворився на міжетнічну боротьбу, спрямовану на взаємне

винищення, яка принесла тисячі невинних жертв з обох боків. Однак, слід пам'ятати, що більшість атакованих упівцями польських поселень були перетворені на польські самооборонні бази, в яких разом із поляками часто оборонялися й німецькі окупанти (док. № 46), і з яких поляки спільно з гітлерівцями робили каральні акції проти українських сіл. Свою позицію в українсько-польському конфлікті командування УПА виклало у відозві до поляків, закликавши їх до спільної боротьби за вільні національні держави (док. № 48), однак керівництво польського підпілля усвідомило необхідність об'єднання для боротьби із сильнішим противником тільки в 1946 р., коли загони АК-ВіН спільно з УПА почали проводити окремі бойові акції проти комуністичного режиму, однак тоді було вже пізно, долю України і Польщі вирішили, не питаючи згоди ні в українців, ні в поляків.

У той час як на Волині й Поліссі точилася страшна партизанська війна між упівцями – червоними – поляками – німцями та їхніми союзниками, війна, яка збирала багатий урожай невинних жертв, геополітична ситуація навколо України ставала дедалі напруженішою. Гітлер востаннє спробував вибити козири з рук Червоної армії на рівнинах Курщини і зазнав поразки. Радянські війська оволоділи Слобожанщиною і рвалися до Дніпра. Британські та американські сили методично просувалися на півдні Європи, оволодівши Сицилією та півднем Італії, наче готуючись до смертельного для Німеччини стрибка на Балкани.

У цих умовах змагання двох союзницьких сил за панування в майбутній Європі, український самостійницький рух знову отримував невеликий шанс використати стратегічне становище України для здобуття незалежності. Однак перед бандерівською ОУН, яка на кінець літа 1943 р. стала майже монопольною силою в українському визвольному фронті, постали нові виклики і завдання. По-перше, слід було офіційно оголосити про війну з Німеччиною, по-друге, необхідно було відкоригувати власну програму і зробити її більш привабливою для населення Сходу, Центру і Півдня України відкинувши радикальні націоналістичні гасла, посиливши її соціально-економічну складову, відмовившись від згадок про можливу диктатуру тощо. По-третє, важливо було надати новій програмі ОУН(Б) загальнодемократичного звучання задля того, аби її зрозуміли і привітали евентуальні західні союзники, котрі в будь-який момент могли з'явитися на південно-західних рубежах України. З метою здійснити серйозне коригування програми ОУН(Б) було заплановано і проведено III Надзвичайний Великий Збір ОУН, який засвідчив зовнішню демократизацію Організації. На наш погляд, відхід від довоєнних догм націоналістичної програми був таким собі “демократичним НЕПом”, тактичним відступом, задля досягнення стратегічної мети. Він засвідчив, що керівництво ОУН не

було сліпими догматиками і задля виконання основного пункту своєї програми – здобуття державної незалежності України – готове було змінювати менш принципові програмні позиції в залежності від політичної кон'юнктури.

III надзвичайний великий збір бандерівської ОУН відбувався в селі Свобода Золота на Тернопільщині з 21 по 25 серпня 1943 р. На ньому розгорілася гостра дискусія щодо майбутнього розвитку подій на українських землях. Розглядалося три основних варіанти можливого найближчого майбутнього. Позиція перша полягала в тому, що більшовики можуть повернутися на українські землі й окупувати всю Україну, але будуть надто ослаблені війною, а тому подальша потужна розбудова УПА дозволить у слушний момент здійснити упівцям глибокі рейди більшовицькими тилами, які призведуть до масових повстань на всій території України та в інших національних республіках і врешті-решт зруйнують СРСР. Другий погляд на ситуацію висловлював обережні сподівання на можливий прихід на Балкани західних союзників, які зупинять просування комунізму в Європу і, як і після Першої світової війни, будуть вирішувати долю світу. За таких умов також необхідно було мати якнайпотужнішу підпільну армію, яка могла б стати фактором позитивного вирішення українського питання. Третя позиція виявилася найбільш реалістичною, але через свій песимізм не була сприйнята учасниками з'їзду. Її адепти вважали, що СРСР вийде з війни настільки потужним, що жодні повстанські рухи його не зруйнують, а Британія та США будуть рахуватися з позицією Кремля. Єдиним виходом для українських політичних сил прихильники такої точки зору бачили у еміграції.

Внаслідок тривалих і гострих дискусій перемогли прихильники першої точки зору, але також була врахована можливість висадки західних союзників на Балканах. Збір взяв курс на посилення Повстанської армії та на розпалення національних повстань у різних куточках СРСР. У нових програмних постановках ОУН(Б) (док. № 51, 52, 53) відзначалося, що Організація бореться як проти більшовизму, так і проти німецького нацизму за повне визволення українського народу і побудову української держави. Оголошувалося про плани створити в Україні новий державний порядок і новий соціальний лад. Майбутня українська держава мала бути демократичною і соціально спрямованою, вона гарантувала рівність усім громадянам, доступ до освіти, праці та відпочинку, право національним меншинам на власний культурний розвиток.

Аналізуючи міжнародну ситуацію, оунівці вважали, що світова війна, яка тривала вже п'ятий рік, увійшла в свою вирішальну стадію, яка характеризується вичерпанням сил імперіалістів, зростом суперечностей між імперіалістами, активізацією боротьби поневолених народів. Ця потрійна формула

могла бути розшифрована наступним чином: Німеччина й СРСР взаємно виснажені, між СРСР та англо-американцями існують принципові протиріччя, які призведуть до скорого конфлікту, в світлі цього конфлікту ОУН і УПА отримає шанс на реалізацію основної мети – побудови української держави.

Оунівці цілком логічно передбачали, що англійці і американці будуть серйозно противитися можливому встановленню комуністичних режимів у Європі. Націоналістам навіть у страшному сні не могло приснитися, що західні демократії на півстоліття “здадуть” половину Європи на милість Кремля і повторять помилку 1917-1920 рр., коли на глум більшовикам були покинуті поневолені народи колишньої Російської імперії.

Для реалізації нової й амбітної програми було обране нове керівництво Організації. Центральний Провід ОУН(Б) очолило т. зв. Бюро проводу з трьох осіб – Р.Шухевича, Д.Маївського, Р.Волошина. Фактично, керівництво всього самостійницького руху сконцентрувалося в руках Р.Шухевича. Колишній лідер ОУН(Б) М.Лебедь отримував посаду шефа закордонної референтури і згодом виїхав з України в Західну Європу. Підпілля на Волині та Поліссі продовжував очолювати Д.Клячківський, в Галичині ОУН очолив Р.Кравчук, а в Центральній і Східній Україні – В.Кук. Службою Безпеки опікувався М.Арсенич, а пропагандою М.Прокоп.

Найактивніше до втілення постанов III Збору взялися на Волині й Поліссі, де з липня 1943 р. УПА уже контролювала суцільні території, на яких проголошувалися “повстанські республіки” (Кременеччина, Ковельщина, Степанщина, Деражнечина, Кореччина, район Володимира-Волинського тощо). Щоб упорядкувати адміністративні, господарські та інші питання Головне командування УПА уже 15 серпня 1943 року оголосило себе єдиною законною владою на всіх звільнених від німців територіях України⁹⁰. Виходячи з того, що найважливішою проблемою для українського селянства впродовж віків було “земельне питання”, повстанське керівництво видало 15 серпня 1943 року своєрідний “декрет про землю” – “розпорядження в земельній справі Головної Команди Української Повстанчої Армії”⁹¹. Двома головними моментами цього документа були пункти про ліквідацію колгоспів і про перехід у власність українських селян всіх земель колишніх польських землевласників і колоністів. Розпорядження не встановлювало максимального чи мінімального земельного наділу, лише в пункті четвертому наголошувалося, що: “Нормою наділу для одноосібних приватних господарств має бути така кількість землі, яка, з одної сторони, давала б змогу провадити вповні самовистарчальне господарство, а, з другої сторони, яка може бути оброблена власною працею даної сім’ї”⁹². З цитованого вище, легко помітити бажання авторів документа

уникнути можливості створення будь-яких передумов для виникнення великих господарств, у яких використовувалася б наймана праця. Ставка робилася насамперед на середняцькі господарства, як надійну суспільну опору для УПА. Однак не виключалася можливість і колективного господарювання, у випадку, якщо більшість колгоспників не бажала утворення одноосібних приватних господарств, дозволялося продовжувати “колгоспну господарку на артільних засадах”⁹³.

Впровадження у життя земельної реформи викликало гостру необхідність створювати органи місцевого самоврядування. З цією метою 27 серпня 1943 року тодішній головний командир УПА Р.Клячківський (“Клим Савур”) видав наказ № 7, у якому зазначалося: “УПА в боях з окупантами України, імперіалістами Москвою та Німеччиною здобула цілий суцільний ряд теренів. На цих теренах, де безоглядно панує УПА, треба урегулювати життя громадян, завести бодай частинно певне нормальне життя. Негайно приступити до:

– Вибору сільських і районних рад. До кінця місяця вересня запропонувати їм вибір до затвердження місцевими політичними чинниками УПА.

– Вибору земельних комісій, які згідно зі зарядженням УПА з дня 15.8.43 р., мають бути поділені поміж селян. Всі землі колгоспні, фільварочні, залишені поляками, мусять бути до 30 вересня 43 р. розділені, поорані і засіяні. 30.9.43 р. зложити акти розподілу землі поміж селянами до затвердження через УПА”⁹⁴.

У цьому ж наказі окремо йшлося про запровадження обов’язкової загальної освіти шкільної молоді, в зв’язку з чим до 30 вересня 1943 року рекомендувалося розпочати роботу всіх “народних, середніх та фахових шкіл”⁹⁵. Також наказувалося провести поголовний медичний огляд школярів силами лікарів з УПА⁹⁶.

Подібні масштабні плани щодо земельної реформи, організації постачання армії та нормалізації освітнього життя краю вимагали створення міцної адміністративної бази. Правовою основою для створення цивільної адміністрації стало “Розпорядження з дня 1 вересня 1943 року про встановлення адміністрації на території України, видане Головною Командою Української Повстанчої Армії, як найвищої та одинок-суверенної влади на звільнених землях України”⁹⁷. Даний документ доволі цікавий за своїм змістом, адже він, фактично, був своєрідним законом про організацію влади у майбутній українській державі. Перша стаття проголошувала, що: “Терен України під оглядом адміністративним поділяється на: 1) села й міста, 2) райони, 3) повіти (округи), 4) області. Міста поділяються на: а) містечка, що на рівні з селами підлягають районним управам, б) міста, що підлягають безпосередньо повітовим (окружним) управам, в) міста, що підлягають безпосередньо

обласним управам, г) міста, що підлягають безпосередньо міністерству внутрішніх справ, загалом Раді Міністрів. Поділ міст зумовлюється кількістю населення та економічними й стратегічними чинниками”⁹⁸. На всіх рівнях, від села до області, передбачалося створення виконавчих органів влади у формі “управ” (замість радянських виконкомів) та виборних рад. Право обирати та бути обраним до міських, районних і повітових рад мали всі громадяни, які досягли 18 років. Стосовно обласних рад та вищих органів державної влади, таке право надавалося з 21 року. Компетенції міських, районних, повітових та обласних управ визначалися доволі широкими, вони обіймали всі справи “адміністративного, економічного, культурного, освітнього, поліцейного характеру, а крім того деякі справи військові і справи судові господарчого характеру”⁹⁹.

Розпорядження про впровадження цивільної адміністрації почало реально втілюватися з першого ж дня його підписання. У звітах оунівської політичної референтури надрайону “Кодак” (північна частина Волинської області) за 15 жовтня 1943 року стверджувалося: “Ковельський, Голобський, Головнянський райони опановані нашою адміністрацією у 80 %, Матіївський, Маневицький райони – у 60 %, Шацький, Любомльський, Заболоцький, Любешівський райони – у 20 % і менше, Ратненський, Камінь-Каширський, Седлищанський – також на 60-70 %. Адміністрація по селах розбудувалась досить швидко. Зараз по виступі УПА по селах почала розбудовуватись наша адміністрація. Адміністрація районів почала розбудовуватись від половини вересня цього року і ще досі є в стадії розбудови”¹⁰⁰. Про впевненість УПА у власних силах і перспективності своєї боротьби свідчить також згадка про майбутні вибори до райрад, яка міститься у цитованому вище документі. Очевидно, якщо б повстанці повністю не визволили від гітлерівців і не контролювали цілих районів, то їм би не доводилося думати про організацію волевиявлення місцевого населення.

Уся згадана вище адміністративна і цивільна праця проходила в умовах безперервної боротьби з німцями, червоними партизанами та польським підпіллям. Подаємо інформацію лише про декілька найбільших боїв, які у серпні

* Ветерани польського підпілля стверджують, що в цьому бою німці втратили лише 26 своїх солдатів. Однак вказують на те, що тіла німців були сильно помордовані. Навряд чи в такому бою у повстанців була можливість знущатися над трупами. Помордованими могли бути хіба що 11 німців, захоплених 7 вересня в полон. Скоріш за все правда про німецькі втрати лежить десь посередині. Якщо припустити, що вбитих німців 8-9 вересня було стільки ж, скільки захоплено зброї (59 чоловік) і додати до цього числа 11 убитих полонених і 5 убитих напередодні, то вийде доволі вірогідне число – 75 чоловік. Враховуючи, що повстанців було більше, й що німці атакували на незнайомій території, вони цілком могли втратити стільки людей за три дні.

– вересні 1943 р. мала УПА на Волині і Поліссі та загони УНС в Галичині.

Надзвичайно вдалим вийшов напад повстанських загонів на гітлерівські сили в поліському містечку Камінь-Каширський. З цього районного центру німці здійснювали часті каральні й господарчі операції в навколишніх українських селах. Поряд з містечком була німецька авіаційна база, тому райцентр мав солідний гарнізон – роту вермахту і роту поліції (польського шуцманшафту), всього близько 350 чоловік. Для операції проти цих сил командування УПА на Поліссі сконцентрувало курінь “Криги” і сотні “Лисого” та “Кубика” (до 800 чоловік), яким було надано важкі міномети і 75-міліметрову гармату. Командував операцією Ю.Стельмащук (“Рудий”). 18 серпня 1943 р. всі повстанські загони були сконцентровані в лісі за 12 кілометрів від містечка. О 2 годині ночі почалася операція із захоплення населеного пункту. Перша штурмова група чисельністю 30 осіб близько 3 години зуміла непомітно пройти до міста і, проробивши проходи в інженерних загородах, захопила німецькі казарми на гірці, яка домінувала над містечком. Після цього було подано сигнал до штурму райцентру основним силами. Німецькі казарми з поліцією було підпалено, повстанці увійшли до Камінь-Каширського, залишки німецько-польського гарнізону були оточені в декількох будівлях в центрі містечка. 14 полонених німців повстанці розстріляли на очах у населення. До 17 години дня місто перебувало в руках українських партизанів. З райцентру було вивезено 600 центнерів солі, 500 центнерів борошна, 80 центнерів цукру, шкіру, військові уніформи, 7 мотоциклів, 11 коней із сідлами, 4 радіоприймачі, 1 радіостанцію, 16 друкарських машинок, 100 пістолетів, 4 німецькі автомаї, 10 кулеметів, 20 тисяч набоїв. Під час боїв у місті німці й поляки втратили сто чоловік убитими¹⁰¹.

20 серпня 1943 р. німецька каральна експедиція почала спалювати українські села в районі Цумані. Відділи УПА починають виснажливі бої з карателями в навколишніх лісах. 23 серпня сотня повстанців зробила успішну засідку проти німців в Межиріцькому районі, розбивши поліцейських біля села Воронівка¹⁰². 25 серпня 1943 р. загони УПА атакували містечко Мізоч, а також однойменну залізничну станцію і державне сільськогосподарське підприємство. У населеному пункті були рота німців і рота угорців, а також польська самооборона. Загони УПА, якими командував П.Олійник (“Еней”) увірвалися в районний центр зі східного боку, взяли під контроль головні будівлі, захопили цукровий завод. Під час бою містечко на 80 відсотків згоріло, в пожежі загинуло близько ста поляків¹⁰³.

Влітку 1943 р. керівництво ОУН(Б), намагаючись захистити місцеве українське населення від терору рейдуючого з’єднання радянських партизанів під

командування С.Ковпака, дає дозвіл на створення на території Галичини (в Карпатах і на Прикарпатті) загонів Української Народної Самооборони (УНС). Принагідно зазначимо, що причиною виникнення УПА на Волині був гітлерівський терор. Тому і головне спрямування боротьби було проти нацистів. Що стосується УНС, то головною причиною її утворення був рейд С.Ковпака на карпатські терени, а відтак і антирадянське спрямування діяльності. Протягом червня-липня у важкодоступних лісових масивах і горах створюються підготовчі табори, в яких відбувається навчання української молоді військовій справі. Спочатку свого створення відділи УНС не вели жодних антинімецьких акцій. Каталізатором боротьби проти гітлерівців виступили боївки Служби безпеки ОУН, які щоразу частіше здійснюють теракти проти представників німецького адміністративного і господарського апарату в регіоні. З липня 1943 р. німецькі власті в дистрикті Галичина відзначають часті факти нападів націоналістів на державні сільськогосподарські підприємства, лісопереробні заводи, молочно-чарні тощо. Також з'являються згадки про перші атаки оунівських бойовиків на невеликі німецькі опорні пункти, дільничні відділи поліції і т.п. Нападники в усіх випадках намагалися заволодіти сільськогосподарською продукцією, технічними засобами, друкарськими машинками, зброєю та боєприпасами.

Прагнучи запобігти поширенню українського повстанського руху на Галичину, в середині літа 1943 р. гітлерівці перейшли до наступальних дій. В липні 1943 р. німецька поліція напала на табір УНС біля містечка Турка в Карпатах. У бою з німцями загинуло десять членів самооборони, а двоє потрапили до неволі. В середині серпня німці через своїх інформаторів дізналися про перебування в селі Кеданичі неподалік Коломиї вишкільного табору куреня УНС "Чорні чорти". Численний каральний загін німців оточив табір. Після двогодинного бою німці, втративши сімох убитих, зуміли витіснити курінь із табору в гори. До рук карателів попало все обладнання, харчові запаси, важке озброєння, частина архівів. У навмисному виявленні місця перебування табору запідозрили війта села Кеданичі, якого згодом ліквідувала Служба Безпеки. У той же час гітлерівці отримують інформацію про те, що в селі Межигірці (Станіславська область) перебуває група бійців УНС (30 осіб). Розпочалася облава. Після короткочасного бою оточені націоналісти здійснили прорив. 20 осіб вирвалося, а 10 загинуло¹⁰⁴. Ці німецькі напади на самооборону призвели до розгортання антинімецьких виступів УНС в Галичині. 18 серпня 1943 р. зафіксовано першу атаку загонів самооборони на німців у Прикарпатті. Сотня націоналістів розбила табір німецької "Служби праці" в районі містечка Сколе на Дрогобиччині. Було звільнено декілька сотень робітників каменоломні, а німецьку охорону (яку звинуватили в поганому ставленні до робітників)

розстріляли. Уже на початку вересня УНС вступила в масштабні бої з карателями. 1 вересня коломийський курінь УНС “Чорні чорти” мав сутичку з німцями в горах, у якій втратив трьох людей убитими. А 3 вересня 1943 р. націоналістам вдалося заманити німців на свою засідку. Німецькій комендатурі в м. Долина було надано фальшиву інформацію про місце дислокації підготовчого табору УНС неподалік зазначеного містечка. Німецький каральний батальйон, який вирушив на місце, зазначене в повідомленні, нікого не виявив. Повертаючись у Долину вузькоколійкою, німці були атаковані із засідки крупними силами самооборони й буквально розстріляні із навколишніх домінуючих висот. Батальйон втратив майже двісті чоловік убитими. Це був найбільший успіх новостворених загонів УНС у боротьбі з німцями на початку осені 1943 р¹⁰⁵.

Тоді ж, у перших днях вересня 1943 р., поблизу села Радовичі, відбувся один із найбільших боїв УПА з німцями на Волині. 5 вересня в цьому районі повстанці вели бої з польськими загонами Армії Крайової та базами польської самооборони. Для операції проти поляків було стягнуто декілька куренів групи УПА “Тури”. 7 вересня в місці ведення українсько-польських боїв з’явилися німецькі армійські підрозділи. Спершу рота вермахту несподівано натрапила на засідки, організовані сотнями “Байди” та “Кубика”. Під час першого бою німці втратили 5 убитими й 11 полоненими. 8 вересня німці відправили каральну експедицію із Ковеля в силі батальйону піхоти і трьох броньованих машин та бронепоїзда. Розпочалися запеклі бої з використання з обох боків артилерії. Повстанці, які мали чисельну перевагу, але гірше озброєння, вели бої дві доби (до кінця дня 9 вересня), після чого відійшли вглиб лісового масиву. Упівці здобули 59 одиниць зброї, убили начебто 208 противників*. Власні втрати партизани оцінювали традиційно скромно – у 16 убитих¹⁰⁶.

Другою легендарною подією у вересневих зіткненнях УПА з німцями на Волині стали бої в Загоріві. 11 вересня 1943 р. неподалік православного монастиря Різдва Пресвятої Богородиці несподівано була атакована німецьким каральним відділом чота особливого призначення Андрія Марценюка (“Берези”) (44 бійці, озброєні стрілецькою зброєю, трьома ручними кулеметами, станковим кулеметом “Максим”, легкими мінометами й ручними гранатами) із куреня П.Антонюка (“Сосенка”). Повстанці відійшли за монастирські мури і вчинили шалений опір наступаючому противнику. Розуміючи, що взяти штурмом монастирські стіни буде доволі складно, німці викликали на допомогу авіацію. Три бомбардувальники розбомбили монастир, однак штурм, який німці розпочали після бомбардування був відбитий. Після цілого дня боїв о 2 годині ночі під покривом туману повстанці здійснили відчайдушну спробу прориву. Вирватися вдалося 12, троє сховалося в нішах і підвалах монастиря, 29 загинуло в бою¹⁰⁷.

Наприкінці вересня 1943 р. черговий крупний успіх у боротьбі з німцями отримали загони УНС в Галичині. Чота УНС “Скуби” на дорозі Космач – Коломия організувала засідку до якої потрапило чотири вантажівки з німцями. У перехресному вогні гітлерівці, за українськими даними, втратили до сімдесяти чоловік убитими¹⁰⁸. Навіть, якщо ці дані і були перебільшені, удар, як для партизанської акції, був доволі дошкульним.

21 вересня 1943 р. чота УПА оточила 18 німців у селі Ставок неподалік Ковеля. Після короткого бою німці втратили сімнадцять осіб убитими, одному вдалося втекти¹⁰⁹.

Загалом же під час боїв і сутичок з окупантами у червні–вересні 1943 року загинуло 1237 українських повстанців і понад 3 тисячі гітлерівців і їх союзників¹¹⁰.

Війна тривала і з радянськими партизанами. 7 вересня 1943 р. з’єднання А.Федорова спільно з польськими націоналістами почало черговий рейд українськими селами, під час якого, як стверджували радянські джерела, начебто загинуло 47 повстанців. В жовтні 1943 р. важкі бої між суперниками відбувалися в районі сіл Стара Рафалівка, Берестяни, Журавичі, Карпилівка, Дерт, Борова (останні три села радянські партизани спалили за підтримку повстанців і убили понад двісті мирних мешканців)¹¹¹.

У протистоянні з радянськими партизанами повстанці не припиняли спроб поширити свої впливи якнайдалі на схід. Німецька розвідка доносила, що командування УПА активно відправляє на схід крупні рейдуєчі групи, які прагнуть пробитися до Дніпра і закріпитися в лісах Центральної України (док. № 62, док. № 65). Очевидно, у такій тактиці Р.Шухевич і Д.Клячківський бачили прообраз майбутніх рейдів в інші регіони СРСР з метою підняти там антибільшовицькі повстання. У цей період активізується повстанська пропаганда із закликами піднятися на національно-визвольну боротьбу, спрямованими не лише до українців (док. № 66), але й до інших поневолених народів СРСР (док. № 67, 68, 69).

У жовтні-листопаді 1943 р. ситуація на Волині й Поліссі ускладнилася у зв’язку із відступом німецьких фронтових військ, які буквально “затопили” регіон, та масованим просуванням в західному напрямку радянських партизанів.

1 жовтня 1943 р. німецький відділ, який займався ревізіцією сільськогосподарської продукції в селі Точевики Острозького району, був несподівано атакований групою сільської самооборони. Внаслідок сутички двадцять один німець був вбитий, троє поранені, п’ятеро полонені. 3 жовтня повстанці розбили групу гітлерівців у районі Радивилова, убивши при цьому дев’ять німців. 5 жовтня у сутичці з самообороною села Боярці Млинівського району загину

один німецький солдат. 6 жовтня чота УПА із сотні “Гордієнка” атакувала німців і поляків, що поверталися із “господарчої акції” в селі Коківець. Під час бою загинуло шестеро німців і один поляк. 8 жовтня загони УПА вели бої із німецькими карателями в районі Клевани та Володимирця, при чому біля останнього вдалося захопити справний легкий німецький танк. 13 жовтня 1943 р. сутичка із карною експедицією німців та поляків відбулася в селі Нараїв на Дубенщині, в ході перестрілки загинуло двоє німців. 15 жовтня сільська самооборона разом із боївкою Служби Безпеки ОУН відбила напад німецької карної експедиції на село Срібне коло Радивилова. Атакуючі німці втратили при штурмі села тринадцять убитих. 20 жовтня бої між УПА і німцями точилися в селі Шкрабатівці Дедекальського району¹¹².

Жовтень 1943 р. приніс нові вияви німецького терору, що вилилися в болісні втрати української громади Волині. 1, 15 і 16 жовтня гітлерівці здійснили масові розстріли українських в’язнів у тюрмах Кременця, Луцька, Рівного та Дубно. Жертвами езекуцій стало 830 осіб¹¹³. Паралельно із розстрілами в’язнів німці почали антипартизанські акції, які зводилися здебільшого до масового бомбардування з літаків і обстрілювання з артилерії великих лісових масивів та знищення сіл. 9 жовтня 1943 р. у відповідь на атаку повстанців на німецький конвой карателі розстріляли сімдесят мешканців села Радогощі, 12 жовтня, після того як сотня УПА знищила в селі Точевики відділення німців, каральна експедиція спалила тринадцять українських сіл неподалік Острога, убивши при цьому п’ятсот цивільних громадян. У пацифікації поряд з німцями активну участь брала польська допоміжна поліція. Після вдалої атаки повстанців на райцентр Мізоч вночі з 3 на 4 листопада 1943 р., у якій німці, угорці та поляки втратили декілька сот чоловік убитими, каральна експедиція окупаційних військ спалила села Бущі, Мости, Борщівка й розбомбила авіацією повстанський госпіталь в лісі біля Бущі¹¹⁴.

Масштабні антиповстанські акції провели німці впродовж 2-3 листопада 1943 р. Упродовж першого дня акції авіація розбомбила містечко Степань, після чого його розграбували поліційні відділи, тоді ж було спалено райцентр Рафалівка й село Великі Осинці. Наступного дня гітлерівці пацифікували містечко Деражня, де загинуло 250 мирних мешканців. Того ж 3 листопада каральна група прочесала населений пункт Стидинський, у якому під час акції було вбито 249 осіб. 3 листопада важкі бої з німцями велися рівночасно і в районі Колок, де були розташовані крупні повстанські бази. Під час боїв за Колки гітлерівці використовували авіацію, артилерію і повітряний десант. Карателям вдалося розбити з’єднання УПА й витіснити їх в сусідні райони. 10 листопада крупні антиповстанські облави проводилися німцями в районі міста Володимирця. Їхніми жертвами стало п’ятдесят підпільників¹¹⁵.

Посилення німецького терору і натиску на УПА помітила радянська партизанська розвідка. 14 листопада 1943 р. у донесенні керівника рівненських партизанських з'єднань В.Бегми до Українського штабу партизанського руху відзначалося: “Останнім часом німці активно ведуть боротьбу з націоналістами”¹¹⁶. Більш детально проблема німецького натиску розкривалася в наказі № 7 коменданта Воєнної Округи “Турів” від 16 листопада 1943 р. “В останніх часах німці посилили сильно кампанію винищування відділів УПА. В акціях беруть участь літаки і танки. Хвиля німецького нищення і терору охопила всі простори між Горинню і Стиром. На Цуманщині, Колківщині та інших сусідніх районах повно німецького війська. Все граблять і палять. Не лишають нікого і нічого. По селах дуже шукають за криївками. Населення під сильним німецьким терором показує місце криївок. Акцію ведуть широко і на довгу скалю”¹¹⁷.

Найбільш сприятливо для лісової армії розгорталися події на південному сході Волині в районі Воєнної округи “Богун”. До успіхів повстанців у листопаді 1943 р. в цьому регіоні слід віднести вдалий напад на німецьку реквізичійну експедицію біля села Смига на Кременеччині, коли загинуло вісімнадцять німців, а також атаку сотень “Докса” і “Птаха” на численну групу німців біля села Ярославичі Млинівського району під час якої карателі втратили двадцять п'ять солдатів убитими¹¹⁸.

Доволі масштабними боями позначилися жовтень-листопад 1943 р. у протистоянні з німцями загонів УНС в Прикарпатті. 5 жовтня коло Космача вишкільний відділ УНС напав на групу німців, убивши при цьому 20 чоловік. 30 жовтня 1943 р. в селі Недільна коло Самбора німецька каральна експедиція оточила табір УНС. Протягом дня німці безуспішно штурмували гарно укріплені в гористій місцевості позиції повстанців. Після цілоденного бою, під покровом ночі оборонці табору вирвалися з оточення й вийшли в гори. У боях, за даними української сторони, загинуло 160 німців. Власні втрати оцінено числом 34 убитих¹¹⁹.

Наприкінці листопада 1943 р. відділи УНС вели важкі оборонні бої з німецькими каральними експедиціями в районі Копиченців, Чорного Лісу, Станіславова¹²⁰.

Протягом жовтня-листопада УПА й УНС мали 47 боїв з німцями, а сільська самооборона – 125 сутичок. У важких боях з переважаючим ворогом у жовтні–листопаді 1943 року повстанці знищили понад півтори тисячі німців. Втрати упівців та УНС (без сільської самооборони й мирних мешканців) сягнули 414 осіб убитими¹²¹.

У той же час із червоними партизанами було проведено 54 бої¹²². Звіти радянських партизанів відмічали, що в Рівненській і Тернопільській областях

населення настроєне націоналістично, а тому спільно з повстанцями перешкоджає розвитку партизанського руху. “Дрібні групи партизанів націоналісти просто знищують. Вступаючим у ці області партизанам створюються неможливі умови, влаштовуються засідки, постійні напади на загони великими силами”. Наприкінці жовтня – на початку листопада 1943 р. командири І.Шитов і А.Сабуров доносили, що активність націоналістів наростає, повстанці намагаються витіснити партизанів з Волині та українського Полісся в Білорусію. Частими стали бої неподалік партизанського аеродрому в селі Дубники Городницького району Житомирської області (док. 74). Паралізованим виявилися дії радянських диверсантів і розвідників. Як відзначали радянські звіти, в цей час червоні загони втратили в боях з УПА “сотні найкращих партизанів”. У з’єднанні А.Федорова, наприклад, загинули двоє командирів рот Авксентьев і Вольтунов, у з’єднання імені Щорса – комісар Пасєнков і заступник командира з диверсій Валовій, ін.¹²³.

З наближенням фронту радянські партизани все більше заводнювали Волинські та Поліські ліси і, навіть, проникали в Галичину. Згідно з директивою НКДБ УРСР від 26 жовтня 1943 р. партизани, які діяли на Правобережжі, повинні були максимально далеко проникати на територію Західної України і поряд з руйнуванням комунікацій противника масштабно боротися з УПА, через те, що керівництво республіки, надзвичайно стурбоване “зростаючою активністю бандерівської ОУН і бойовими діями створеною нею Повстанської армії”¹²⁴.

Повстанці, зі свого боку, намагаючись підготуватися до подальшої боротьби проти радянської влади, продовжували спроби витіснити противника з ключових лісових масивів, а також здійснили “чистки” серед своїх лав і в середовищі прокомуністично налаштованих селян. Щоб ефективніше “викурювати” партизанів з власної території, упівці спробували позбавити червоних продовольства, зриваючи їхні “господарські операції” й суворо караючи тих селян, що добровільно давали партизанам їжу чи фураж. Партизани змушені були доволі крупні сили витратити на заготівлі харчів. В.Бегма вказував у звіті, що на “господарські операції” партизани змушені виходити цілими взводами або ротами, озброївшись автоматичною зброєю і кулеметами. Найбільші баталії “за продовольство” розгорнулися між УПА і партизанами в листопаді-грудні 1943 року, коли обидві лісові армії створювали зимові запаси. Особливо жорстокими у грабунку селян під час заготівлі харчів на Поліссі виявилися Пінська партизанська бригада і польський партизанський загін імені Тадеуша Костюшка. Зокрема, 18 грудня 1943 р. загін імені Костюшка й загін імені Сталіна напали на село Лахвичі. Їх обстріляла місцева самооборона, яка після півгодинної перестрілки відійшла в ліс. Після цього партизани убили 25 мешканців

села, спалили половину хат, доценту пограбували селян, забравши в них, крім продовольчих запасів, усю худобу й коней, полотно, рушники, простирадла, одяг і т. п. Цікаво, що майже ідентичні відомості про цей випадок містяться як у повстанських джерелах, так і в спогадах учасниці радянського партизанського руху Ф.Соломян-Лоц¹²⁵.

У жовтні 1943 р. в історії бандерівської ОУН відбулися ще дві важливі події – на початку місяця з інспекцією на Волині та Поліссі побував фактичний керівник Організації Р.Шухевич. Перед «Тарасом Чупринкою» стояло завдання ознайомитися із досвідом розбудови УПА і визначити, наскільки доцільно переносити цей досвід на інші території України. Судячи з усього, побачене справило на Р.Шухевича колосальне враження. «Повстанські республіки» із цивільною адміністрацією, школи, система медичного обслуговування населення, підприємства, які виробляли сірники із символікою лісової армії, млини, молочарні, мармеладні і макаронні фабрички, майстерні із пошиття уніформ і ремонту зброї, офіцерські та підофіцерські школи – все це виглядало наче якась цілком інша реальність, яка не вписувалася у загальну історичну картину. Після відвідин Північно-Західного регіону Р.Шухевич став беззаперечним прихильником розповсюдження волинського досвіду на інші регіони України. Він особисто очолив Повстанську армію і таким чином сконцентрував у своїх руках керівництво всією мережею самостійницького підпілля. Прибувши із Волині до Львова, Р.Шухевич наприкінці жовтня 1943 р. скликав Першу після III Великого збору конференцію бандерівської ОУН. На зібранні, що відбувалося у конспіративній квартирі по вулиці Личаківській, окрім Шухевича, були присутні: Д.Маївський, Д.Ребет, М.Лебедь, Д.Грицай, М.Степаняк, О.Луцький, М.Прокоп, В.Охримович, Р.Волошин. Роман Шухевич відзвітувався про свою поїздку і про стан УПА на Волині. Після дискусій було прийнято рішення поширювати волинський досвід на Галичину і Правобережжя. Волинь і Полісся мали залишатися головними базами повстанського руху, там передбачалося створювати великі продовольчі склади, концентрувати збройні запаси, готувати кадри. Вже організовані групи повстанців із волинських та поліських лісів мали рейдувати в інші області і закріплюватися на місцях. Основний наголос у питанні заготівлі продовольства та озброєння слід було робити на реквізиції з німецьких сільськогосподарських підприємств і складів, роззброєнні німців і їхніх союзників. Також на конференції вперше детально було обговорено проект створення представницького органу усієї воюючої України, яка мала б налагодити контакти із західними альянтами в якості підпільного українського уряду. Річ в тім, що за умов очевидного програшу Німеччиною війни командування УПА і керівництво ОУН провело переговори з

Бухарестом і Будапештом, а також низку локальних перемовин із командирами окремих частин і з'єднань угорців, італійців, словаків, румунів, латишів. Сенс місцевих розмов зводився до укладення угод про ненапад, підтримку УПА зброєю в обмін на продовольство й спокійний прохід підконтрольними повстанцям територіями. Переговори ж у Бухаресті і Будапешті, на думку більшості дослідників, були спробою вивести українське питання на міжнародну арену, можливо, налагодити контакти з країнами Заходу. В ході цих переговорів різко відчувався брак загальноукраїнського органу, який би репрезентував перед світом боротьбу за незалежність українського народу й теоретично міг би бути визнаний Заходом в якості повноправного представника українського народу.

З метою формування такої структури, конференція доручила Р.Волошину провести переговори із мельниківцями й представниками довоєнних українських партій.

Одночасно, реалізуючи тактику на повстання всіх поневолених народів СРСР, оунівці провели впродовж 21-22 листопада 1943 р. Першу конференцію поневолених народів Східної Європи і Азії у селі Будараж на Рівненщині. До участі в конференції було відібрано 39 осіб, які були вихідцями із 13 радянських республік чи автономій і представляли національні легіони в УПА. Окрім п'яти українців у конференції брали участь по шестеро грузинів і азербайджанців, п'ятеро узбеків, по четверо вірмен і татар, по двоє білорусів і осетинів, а також казах, чуваш, кабардинець, черкес і башкир. Очевидно, що люди, які взяли участь у конференції, були випадковими особами, які в кращому разі користувалися авторитетом серед своїх товаришів по зброї, але не репрезентували своїх народів. Однак, керівництво українського самостійницького руху сподівалося з їхньою допомогою створити справді потужні національні легіони при УПА, які змогли б пробитися у свої рідні краї, щоб розпалити там полум'я загальносоюзного повстання або принаймні отримати достатній пропагандистський ефект від акції. На конференції було прийнято відозву «До народів СРСР» і створено Союз поневолених народів Східної Європи та Азії. Практично проявити себе в ході війни (окрім розповсюдження пропагандистських летючок) цьому союзові не вдалося. Лише в повоєнні роки на Заході ~~ідея Союзу поневолених народів~~ була трансформована в Антибільшовицький блок народів і доволі вдало реалізувалася в умовах еміграції.

В грудні 1943 р. у Львові після III великого збору зібралася чергова Друга конференція ОУН(Б), склад учасників якої нагадував склад учасників жовтневої конференції, до яких приєдналися шеф СБ М.Арсенич і лідер підпілля на Великій Україні В.Кук. На зібранні було вирішено остаточно перетворити

загони УНС в УПА-«Захід» і послідовно дотримуватися в пропаганді й організаційній літературі постанов та програмних змін, затверджених на III Великому зборі. Також на грудневій конференції було попередньо затверджено склад позапартійного органу, політичної надбудови УПА і проект його назви – Головна визвольна рада. Таким чином, у наказі Головного військового штабу УПА від 18 грудня 1943 р. уже стверджувалося, що Повстанська армія є українськими Збройними силами, «найвищим зверхником» яких вважається «Головна визвольна рада» (док. № 89).

Саме в грудні 1943 р. командування УПА намагалося максимально реорганізувати свої збройні загони партизанського типу в регулярну армію. Велика увага звертається на посилення дисципліни, впровадження статутів регулярних армій, системи військових звань, підготовки кадрів тощо (док. № 89, 93, 101).

Тим часом, в останній місяць 1943 і в перший місяць 1944 року фронт відкотився безпосередньо на територію діяльності УПА-«Північ» та УПА-«Південь», бої йшли в Житомирській, Вінницькій, Рівненській областях. Повстанські загони опинилися у фронтовій смузі. Перед ними постали два найголовніші противники – радянські партизани й диверсанти, які масово закидалися в ліси за лінією фронту крупними групами по 500-1000 осіб, і німецькі частини, які намагалися придушити як повстанський, так і червоний партизанський рухи у своєму безпосередньому тилу. Важкі бої загонів УПА із німцями, козацькими частинами при німецькій армії та поліційними загонами, складеними із представників різних народів СРСР, відбувалися на зламі 1943-1944 рр. в лісах коло Маневичів, Кудриня, Кременця, Дубна, Острога, Кам'янця-Подільського.

Намагаючись вивести свої загони з-під ударів німецької армії, червоних партизанів і радянських військ, Головне командування УПА 24 грудня 1943 р. затвердило «Тактичну інструкцію» згідно з якою на «німецькому фронті» слід було подбати про якнайбільше збереження всіх «фізичних, духовних і моральних сил і засобів нації для вирішального моменту боротьби», а тому проводити лише самооборонні акції, уникаючи «зачіпних боїв» проти німців. Битися з німцями можна було лише у випадку їхнього нападу, під час захисту населення від каральних експедицій, з метою «відстрашення» їх від подальших антиповстанських заходів, для здобуття зброї та амуніції. При цьому підкреслювалося, що найголовніше перезимувати без власних втрат. Також командуванням і штабом УПА наказувалося, за можливості, стягнути всі повстанські відділи і з'єднання в крупні лісові масиви для того, щоб перечекати перехід фронту. Найгірше в цій ситуації довелося куреням УПА-«Південь», яким довелося покидати територію Поділля й Уманщини та виходити в напрямку Кременецького і Славутського лісових масивів або за Збруч на територію Галичини. Про

вихід одного з куренів УПА-“Південь” на Захід в січні 1944 р. зберігся звіт командира “Гармаша”, який дозволяє скласти уявлення про ці події: “Дня 1.1.1944 р. від командира Остапа дістав я наказ виїхати до Вінниці з Умані. Тож виїхав я 1.1.1944. Прибув 3.1.1944 р. до Вінниці, де зустрівся з другом Батьком. Батько получив мене з курінним Бистрим, котрий має йти зі мною з двома сотнями на Уманщину. В той час на Вінниччині було около чотири сотні війська. (...) В тих днях ще, а то в селі Лисогірка, де стояло наше військо, мали бій з німаками, котрий був по нашій стороні виграний. Німоту відбито з більшими втратами людськими й матеріальними. Німота лишила 35 своїх трупів на полю бою і оставила 2 полкових міномети, 13 скорострілів легких “Кольт”, 80000 амуніції до гвинтівок, 400 ручних гранат, 3 радіоапарати, 3 автомобілі, багато печеного хліба і іншого дечого. Той бій провадив сотенний Довбуш. Хотя й військо було добре, однак, тоді в тих теренах не можна було перебувати. А то з таких причин, що німаки відступали з фронтом і заповнили всі села своїм військом, а ліси були опановані більшовицькими партизанами і в додатку ще й ми. Значить наш рух був більшовикам дуже знаний, тому що бачили наше військо і навіть мали з нами переговори і т. д. Тож ми рушили в напрямку на захід. По дорозі мали ми іще два поважні бої, один в селі Перогівка, котрий теж зівстав по нашій стороні виграний. Німаків було 185, а наших одна сотня, котрою провадив сотенний Довбуш. Німаки оставили на полі бою 37 вбитими, ми здобули одну автомашину, пару “Кольтів” і амуніції, а з наших двох забитих. А третій бій відбувся в селі Канівка. Це село Канівка лежить в степу Кам’янець-Подільської області, над Збручем. З обставин маршруту ми заквартирували вже днём в цім селі. В других селах стояло довкола повно німаків. В десятій годині дня зачався бій з кількакратно більшою силою німаків. Німаки зайняли вже були половину села, коли сотенний Сокіл завзятім бою вигнав німаків із села. Було так, що ішли на рукопашні бої, кидали гранати через хати і так вигнали німаків із села. У той час командир Саблюк вислав горою за селом чоту, котра спричинила собою панічний відступ німаків. Цілий день німаки наступали, щоб знову захопити село, але всі наступи були відбиті з великими німецькими втратами. Аж надвечір німці вжили танків і літаків та й запалили те село, де наше військо містилось. Тоді ми мусіли відступити. Скористалися ми тим, що дим із горючого села нісся на поле і тим зробив нам добру заслону до відступу. Втрати по нашій стороні 4 убитими, а німаків 222. (...) Далі відділ потяг у Галичину”¹²⁶.

Очевидно, що не всі бої з німцями виглядали так блискуче, як подано у цитованому вище звіті, однак основні кадри повстанських загонів удалося зберегти перед німецьким натиском у момент просування фронту через Волинь,

Полісся та Поділля.

Також завзяті бої в грудні 1943 – січні 1944 р. тривали між УПА і червоними партизанами в лісах Житомирщини, Вінниччини, Хмельниччини, Рівненщини і північної Тернопільщини. Впертий і жорстокий характер боїв зазначали обидві сторони. Зокрема, емігрантський історик Л.Шанковський у своїх спогадах писав: “Боротьба з червоними партизанами була куди складнішою за боротьбу з німцями. Партизани – це був бойовий, відважний і жорстокий противник, що знав мову і місцеві умови та вмів прекрасно маскуватися. У боротьбі з цим противником УПА здобувала важливий досвід для прийдешньої боротьби”¹²⁷. Аналогічно, радянські учасники подій визнавали Повстанську армію за більш небезпечного противника, ніж німці. У своїх звітах до ЦК КП(б)У керівник партизанів Кам’янець-Подільської області С.Олексенко відзначав, що був свідком декількох боїв, в яких повстанці “міцно билися”. “Партизани, учасники цих боїв, говорили, що таких нахаб в боях ще не бачили”¹²⁸. Відомий партизанський командир полковник Н.Наумов у своєму щоденнику 24 грудня 1943 р., напередодні рейду власного з’єднання територією Західної України, занотував: “Я молю свого бога, щоб німці до мого прибуття вигнали бандерівські банди з Кременецьких лісових масивів і взагалі із Західної України”¹²⁹.

На зламі 1943-1944 рр. лідерам ОУН і командуванню УПА стало цілком очевидно, що німці вже недовго утримуватимуть українські землі, англо-американці не прийдуть на Балкани, в Румунію та Угорщину, а радянські війська й репресивний апарат більшовиків продовжує залишатися достатньо могутнім. Перед українським підпіллям відкривалася нова перспектива – перспектива тривалої і виснажливої боротьби з радянським режимом, боротьби, яка вестиметься без компромісів і поступок аж до остаточного знищення противника. ОУН і УПА підійшли до цієї боротьби підготовленими настільки, наскільки це можна було зробити в умовах війни. Левова частка цієї підготовки припала на 1943 рік – рік жорстокої боротьби і великих сподівань.

¹ Motyka G. *Ukrainska partyzantka. 1942-1960.* – Warszawa: Rytm, 2006. – S. 112-113.

² Вовк О. До питання про першого командира Української Повстанської Армії // Український визвольний рух. – Зошит № 1. – Львів, 2003. – С. 155.

³ Прокоп М. Роман Шухевич-Чупринка й ОУН-УПА в 1943-1944 рр. // Сучасність. – № 1. – 1976. – С. 67.

⁴ ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 494. – Арк. 28.

- ⁵ ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 494. – Арк. 31.
- ⁶ Там само.
- ⁷ ЦДАВО України. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 100. – Арк. 73-74.
- ⁸ ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 494. – Арк. 31.
- ⁹ Данилюк М. Повстанський записник. – К., 1993. – С. 82.
- ¹⁰ ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 494. – Арк. 32.
- ¹¹ Там само.
- ¹² ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 494. – Арк. 33.
- ¹³ *Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – Warszawa, 2006. – S. 198–199.*
- ¹⁴ УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – Т. 2. – Б.м., 1960. – С. 7-8.
- ¹⁵ *Боляновський А. Боротьба УПА проти нацистського окупаційного режиму. 1943 рік // Українська Повстанська Армія в боротьбі проти тоталітарних режимів. – Львів, 2004. – С. 167.*
- ¹⁶ *Муковський І.Т., Лисенко О.Є. Українська повстанська армія та збройні формування ОУН у Другій світовій війні // Воєнна історія. – № 5–6. – 2002. – С. 18.*
- ¹⁷ *Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – Warszawa, 2006. – S. 197.*
- ¹⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3837. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 2-3.
- ¹⁹ *Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії. – С. 78.*
- ²⁰ *Літкан А. Боротьба УПА з німецьким окупаційним режимом // Воєнна історія. – № 5–6. – 2002. – С. 55.*
- ²¹ ЦДАВО України. – Ф. 2077. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 1.
- ²² Там само. – Арк. 2-3.
- ²³ УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 7.
- ²⁴ *Киричук Ю. Історія УПА. – Тернопіль, 1991. – С. 13.*
- ²⁵ *Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – S. 197.*
- ²⁶ Там само. – С. 199.
- ²⁷ *Ткаченко С. Повстанческая армия: тактика борьбы. – Минск-Москва, 2000. – С. 285.*
- ²⁸ УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 9.
- ²⁹ Там само. – С. 10.
- ³⁰ Там само.
- ³¹ Там само. – С. 11-12.
- ³² *Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942–1952. – Мюнхен: Цицерон, 1953. – Репринт. вид. – Львів: Львівська обласна рада Товариства української мови ім. Тараса Шевченка, 1991. – С. 39.*
- ³³ *Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobojstwo dokonane przez nacjonalistow ukraieckich na ludności polskiej Woizynia 1939-1945. – Warszawa, 2000. – S. 475.*
- ³⁴ УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 10-11.

- 35 Там само.
- 36 *Косик В.* Українська Повстанська Армія. Короткий історичний огляд // *Визвольний шлях.* – кн. 10. – 2002. – С. 57.
- 37 ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 494. – Арк. 35.
- 38 *Косик В.* Українська Повстанська Армія. Короткий історичний огляд. – С. 57.
- 39 ЦДАВО України. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 100. – Арк. 78.
- 40 *Косик В.* Українська Повстанська Армія. Короткий історичний огляд. – С. 58.
- 41 Там само.
- 42 Там само.
- 43 *Мірчук П.* Українська Повстанська Армія, 1942–1952. – С. 29.
- 44 *Мотука Г.* *Ukrainska partyzantka. 1942-1960.* – S. 244-245.
- 45 *Русначенко А.* Народ збурений. – С. 86.
- 46 *Скорупський М.* Туди, де бій за волю. – К., 1992. – С. 92-93.
- 47 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 12-13.
- 48 *Русначенко А.* Народ збурений. – С. 87.
- 49 *Муковський І.Т., Лисенко О.Є.* Українська повстанська армія та збройні формування ОУН у Другій світовій війні // *Воєнна історія.* – № 5–6. – 2002. – С. 18.
- 50 Там само.
- 51 *Вовк О.* До питання про першого командира Української повстанської армії // *Український визвольний рух.* – Збірник № 1. – С. 157.
- 52 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 7.
- 53 *Кентій А.* Українська повстанська армія в 1942-1943 рр. – К., 1999. – С. 119.
- 54 *Лебедь М.* УПА. Українська Повстанська Армія: її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. 1 частина. Німецька окупація України. – Друге видання. – Б. м.: Сучасність, 1987. – С. 54.
- 55 *Косик В.* Українська Повстанська Армія. Короткий історичний огляд. – С. 67.
- 56 Там само.
- 57 Там само.
- 58 ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 494. – Арк. 36.
- 59 *Кентій А.В.* «Двофронтова» боротьба УПА (1943 – перша половина 1944 рр.) // *Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія.* – К., 2005. – С. 201.
- 60 Там само. – С. 202.
- 61 Там само.
- 62 *Мотука Г.* *Ukrainska partyzantka. 1942-1960.* – S. 246.
- 63 Там само. – С. 251-253.
- 64 Там само. – С. 200.
- 65 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 11-13.
- 66 *Кентій А.* Українська повстанська армія в 1942-1943 рр. – К., 1999. – С. 120.

- 67 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 14.
- 68 Там само.
- 69 ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 494. – Арк. 36.
- 70 *Стародубець Г.М.* ОУН(б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (1941-1943). – Тернопіль, 2002. – С. 109.
- 71 Там само. – С. 109-110.
- 72 *Русначенко А.* Народ збурений. – С. 87.
- 73 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 16.
- 74 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 1. – Київ – Торонто, 1995. – С. 41.
- 75 *Krapc O.R.* Z Ostroga do Kolymy. – Krakow, 1998. – S. 31.
- 76 *Косик В.* Українська Повстанська Армія. Короткий історичний огляд. – С. 67.
- 77 *Русначенко А.* Народ збурений. – С. 88.
- 78 *Муковський І.Т., Лисенко О.Є.* Українська повстанська армія та збройні формування ОУН у Другій світовій війні // Воєнна історія. – № 5–6. – 2002. – С. 19.
- 79 *Русначенко А.* Народ збурений. – С. 87.
- 80 *Косик В.* Українська Повстанська Армія. Короткий історичний огляд. – С. 59.
- 81 *Мотука Г.* Ukraïcska partyzantka. 1942-1960. – S. 199.
- 82 Там само. – С. 205.
- 83 *Мотука Г.* Ukraïcska partyzantka. 1942-1960. – S. 246-248.
- 84 Там само. – С. 249.
- 85 *Іллюшин І.І.* Бойові дії ОУН і УПА на антипольському фронті // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. – К., 2005. – С. 222-223.
- 86 *Мотука Г.* Ukraïcska partyzantka. 1942-1960. – S. 301.
- 87 *Мотука Г.* Ukraïcska partyzantka. 1942-1960. – S. 328.
- 88 Там само.
- 89 *Мотука Г.* Ukraïcska partyzantka. 1942-1960. – S. 328-329.
- 90 ЦДАВО України. – Ф. 3837. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 55.
- 91 Там само. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 1.
- 92 Там само.
- 93 Там само.
- 94 Там само. – Арк. 10.
- 95 Там само.
- 96 Літопис УПА. – Т. 1. – Торонто, 1976. – С. 170-171.
- 97 ЦДАВО України. – Ф. 3837. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 20.
- 98 Там само.
- 99 Там само. – Арк. 21-22.
- 100 Там само. – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 58. – Арк. 29.
- 101 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 17.

- ¹⁰² *Мотука Г.* *Українська партизанка. 1942-1960.* – С. 212-213.
- ¹⁰³ УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 18.
- ¹⁰⁴ *Мотука Г.* *Українська партизанка. 1942-1960.* – С. 218-219.
- ¹⁰⁵ *Мотука Г.* *Українська партизанка. 1942-1960.* – С. 218-219.
- ¹⁰⁶ Шанковський Л. УПА // Історія Українського війська. – Львів, 1996. – С. 526-527.
- ¹⁰⁷ Чабан В. Волинські Фермопіли // Літопис Голготи України. – Т. 3. – Львів, 1997. – С. 402-404.
- ¹⁰⁸ *Мотука Г.* *Українська партизанка. 1942-1960.* – С. 219.
- ¹⁰⁹ УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 18.
- ¹¹⁰ *Муковський І.Т., Лисенко О.Є.* Українська повстанська армія та збройні формування ОУН у Другій світовій війні // Воєнна історія. – № 5–6. – 2002. – С. 19.
- ¹¹¹ *Мотука Г.* *Українська партизанка. 1942-1960.* – С. 250.
- ¹¹² УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С.21-25.
- ¹¹³ *Мотука Г.* *Українська партизанка. 1942-1960.* – С. 215.
- ¹¹⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 2. – Київ-Торонто, 1999. – С. 350, 437-438.
- ¹¹⁵ Там само. – С. 506-507.
- ¹¹⁶ *Кентій А.В.* «Двофронтова» боротьба УПА (1943 – перша половина 1944 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. – С. 187.
- ¹¹⁷ Там само.
- ¹¹⁸ УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С.24-26.
- ¹¹⁹ Там само. – С. 19-21.
- ¹²⁰ Там само. – С. 21-22.
- ¹²¹ *Кентій А.В.* «Двофронтова» боротьба УПА (1943 – перша половина 1944 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. – С. 188.
- ¹²² Там само. – С. 204.
- ¹²³ Там само.
- ¹²⁴ Там само. – С. 205.
- ¹²⁵ *Мотука Г.* *Українська партизанка. 1942-1960.* – С. 258.
- ¹²⁶ Літопис УПА. – Т. 4. Нова серія. – Київ-Торонто, 2002. – С. 149.
- ¹²⁷ *Шанковський Л.* УПА // Історія Українського війська. – Львів, 1996. – С. 529.
- ¹²⁸ *Кентій А.В.* «Двофронтова» боротьба УПА (1943 – перша половина 1944 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. – С. 204.
- ¹²⁹ Там само.

№ 1

Доповідна записка Українського штабу партизанського руху (УШПР) до ЦК КП(б)У про діяльність українських націоналістів та протидію німецької окупаційної влади

7 січня 1943 р.

Украинский штаб партизанского движения
Строго секретно.
Центральный комитет КП(б)Украины
тов. Корниец Л.Р.

**Докладная записка
о деятельности украинских националистов на оккупированной
территории Украины по состоянию на 5 декабря 1942 г.**

В последние годы деятельность украинских националистов и украинской эмиграции, находившихся на территории Германии, Польши и объединенных в т.н. ОУН, направлялась к все более активной борьбе против Советского Союза. Особенно активизировалась их деятельность после освобождения Западной Украины и воссоединения ее с Советской Украиной.

Бежавшие в свое время за кордон ОУНовские элементы по заданию германских правительственных органов вели на Украине, под прямым руководством германской разведки, разведывательную и террористическую работу, подготавливая кадры и базу для вторжения германских войск на территорию Украинской ССР.

ОУНовская организация возглавлялась двумя лидерами – полковником петлюровской армии МЕЛЬНИКОМ Андреем, группировавшим вокруг себя представителей т.н. “старой генерации” и Степаном БАНДЕРОЙ - главой направления т.н. “молодой генерации”.

Оба они направляли деятельность ОУНовцев обеих генераций на борьбу против СССР, за создание “Соборної самостійної України” под протекторатом Германии. Следует отметить, что среди самой многочисленной части ОУНовцев – молодежи - наиболее влиятельной фигурой был Степан Бандера.

Будучи старыми агентами германских разведывательных органов, лидеры ОУНа (т.н. “ПРОВІД”), в частности БАНДЕРА, вели на территории УССР

активную разведывательно-террористическую и диверсионную работу, используя для этого кадры членов ОУН, находившиеся в глубоком подполье в западных областях Украины. Германские правящие круги обещали осуществить навязчивую идею ОУНовцев о создании “Соборной самостійної України”.

Однако дальнейшие события показали, что германское правительство не намеревалось создать “Соборну самостійну Україну”, а обещало это лишь с целью использования ОУНовцев для разведывательной и диверсионно-террористической работы в советском тылу, имея всегда в виде приманки поддержание идеи создания “Самостійної України”.

При вступлении германских войск на территории Украины с ними прибыли руководящие деятели украинского националистического движения и начали вести агитацию за создание “Украинского националистического правительства”.

Несмотря на то, что германская правящая верхушка в течение нескольких лет, обещала ОУНовцам выполнить основной пункт их “программы”, фашистские военные власти не замедлили принять решительные меры к пресечению деятельности украинских националистов по созданию “Самостійної України”, арестовали БАНДЕРУ, выгнали с Украины других видных деятелей ОУНа и запретили местной фашистской администрации привлекать бандеровцев для борьбы с партизанами, объявив их “нежелательными” элементами.

По документальным данным от 13 февраля 1942 г. известно, что когда немецкие войска находились под Киевом, туда же прибыла и верхушка украинских националистов Мирон и Юрко КОСТР вместе с 25 доверенными людьми, которые, при вступлении немецких войск в город, должны были немедленно захватить политическую власть.

Германские разведывательные органы в целях пресечения агрессивных намерений украинских националистов обратились к командованию армии с просьбой разрешить им “...* прибрать этих людей к рукам” и сделать недвусмысленное заявление о том, что: «...после совещания “СД” срочно требуется отозвание всех прибывших западных украинцев, поскольку пребывание их не в интересах германского командования”.

В попавшей в наши руки подлинной инструкции разведывательного отдела (ИЦ) главного командования 44-го армейского корпуса от 9 ноября 1941г. наряду с указаниями о борьбе с партизанами, коммунистами и военнослужащими Красной Армии предписано считать: “...впредь нежелательными личностями украинских политических агентов движения БАНДЕРЫ (пропагандистский

* Тут і далі крапки у тексті.

материал и показания направлять раздельно в отдел АО главного командования), за которыми вести наблюдение и в случае проведения политической деятельности - арестовывать”.

Данные, требующие проверки, указывают, что германскими властями был также взят под домашний арест (впоследствии освобожденный), один из вдохновителей украинского национализма, руководитель греко-католической церкви в Западной Украине митрополит, граф ШЕПТИЦКИЙ, имеющий большое политическое влияние на своего бывшего управляющего имениями, теперешнего “вождя” ОУН – полковника Мельника Андрея.

По данным от 22.2.42 г., со слов жителей г.Львова, в настоящее время украинское националистическое движение возглавляет последователь Коновальца – полковник МЕЛЬНИК.

По данные от 2.11.41 г., лица, прибывшие из Львова, рассказывали, что немцы арестовали, а затем освободили ШЕПТИЦКОГО и КОСТЕЛЬНИКА, в связи с чем в среде львовских националистов наблюдается большое недовольство и брожение.

Расстрел немцами БАНДЕРЫ и репрессии в отношении ШЕПТИЦКОГО, отказ от создания украинского правительства, удаление из Киева националистических лидеров и в то же время непомерное ограбление украинского населения вызвали среди значительной части украинских националистов озлобление гитлеровской политикой.

На этой почве значительная часть ОУНовцев стала уходить в подполье, организуя свои силы на борьбу с оккупантами.

3.12.42 г. командир партизанских отрядов САБУРОВ радировал, что в районах Пинска, в лесах Острог, Шумск, Мизочь имеются большие группы украинских националистов. Кличка руководителя «Тарас БУЛЬБА». Против немцев они устраивают отдельные засады. Бандера немцами расстрелян.

Из поступивших данных видно, что в отдельных местах украинские националисты создают свои нелегальные организации для борьбы с фашистскими оккупантами, под лозунгом “За самостійну Україну без німців”.

Как видно из приведенных материалов, резкое расхождение в отношениях украинских националистов и немцев зашло так далеко, что готовясь к борьбе с последними, националисты стали прятать оружие и боеприпасы.

Весьма интересен в этом свете перехваченный нами документ от 7.УП.41 г., исходящий, видимо, от одного из руководящих деятелей бандеровского проводда ОУН, некоего “ГОМИНА” к другу “ГАРМАШУ” (псевдонимы), подтверждаемый аналогичными данными другого источника:

“По всей вероятности, к нам приходят мадяры и румыны. Этих союзников

надо беречься. Раньше всего не показывать взятого от Советов оружия, ибо заберут у нас. Но в общем осторожно и сдержанно с ними.

Оружие добывать и хорошо его прятать и не показывать иностранным войскам.

Самостийность провозглашать там, где нет Красной Армии, а не по приходу немчуры или других союзных войск”.

10.УШ.41г. староста с.Сушки Барашевского района Житомирской области рассказывал, что приехавшие в село украинские националисты дали ему директиву, чтобы он все имевшееся у него оружие, а также оружие, которое будет в дальнейшем отбирать у населения, прятал от немцев, так как националисты говорили ему, что это оружие пригодится для них в будущем.

Немецкие власти, узнав о такой деятельности украинских националистов, выгнали их из района.

Следует указать на историю расхождений старой и новой генерации. Как известно, в лагере ОУН происходила постоянная борьба между сторонниками БАНДЕРЫ и МЕЛЬНИКА на почве разногласий программного характера и по вопросу – кто должен стать во главе правительства будущей “Самостійної України”.

Мельниковцы, как сторонники интервенционистских тенденций, стояли на том, что создание “Соборної самостійної України” и поход против большевиков возможны только с помощью интервенции иностранных государств, и, в частности, фашистской Германии.

Бандеровцы же, не отвергая, а наоборот, принимая помощь фашистской Германии в борьбе против Советского Союза, в то же время одной из эффективных форм борьбы выдвигали подготовку, как они называют, внутреннего “революционного взрыва”. К этому времени ОУНовцы течения Бандеры долго и тщательно готовились. Поощряемые немецко-фашистскими правящими кругами и немецкой разведкой, они еще до нападения Германии на СССР, создавали подпольные ОУНовские организации на территории Украины, шпионили и организовывали диверсионно-террористическую работу в нашем тылу.

Происшедший еще до начала войны разброд в лагере ОУН был использован, соответственно своим интересам, германскими правительственными и разведывательными органами. В настоящее время, когда для немцев стало ясно, что дальнейшее существование ОУН не только нежелательно, но и опасно, они принимают меры к решительной ликвидации активности ОУН.

Предвидя серьезную опасность со стороны ОУНовцев и чувствуя их неискренность к себе, немецко-фашистские власти начали репрессии в отношении ОУНовцев и, в первую очередь, сторонников БАНДЕРЫ, как наиболее опасных своих “друзей”.

БАНДЕРУ, по последним поступившим нам данным, немцы расстреляли, а МЕЛЬНИК пропал без вести.

Из наблюдений в феврале-марте 1942 г. в Киеве было видно, что деятельность украинских националистов носила совершенно иной характер, т.к. отношения между немцами и ОУНовцами резко обострились.

Недовольство среди украинских националистов растет потому, что обещанная когда-то немцами “Самостійна Україна” находится в руках немцев, и нет никакой надежды на то, что у руководства будут и ОУНовцы.

По данным от 15.8.42 г. вывешенные в начале оккупации на всех сельских и районных управах Украины “жовтоблакитні” флаги по приказанию немецких властей были сняты и заменены флагами со свастикой. Этим мероприятием украинские националисты очень огорчены и оскорблены.

Кроме того, украинские националисты избрали другую форму борьбы с немцами. Они рассылают по оккупированной территории Украины бандуристов, которые проводят среди населения агитационную работу за создание “Самостійної України”, организуя таким образом националистические кадры для борьбы с оккупантами.

Видя в этом серьезную угрозу, оккупационные власти принимают меры к пресечению подобной агитации, задержанию и направлению ОУНовских агитаторов в распоряжение военных комендантов.

По данным от 22.У.42 г. в с.Брусилівка Васильевского района Запорожской области староста “общественного двора”, возвратясь из района, где было совещание старост, рассказал одной жительнице села, что немецкий комендант на этом совещании говорил: “По Украине разъезжают, под видом артистов и бандуристов, группы людей, которые проводят работу, направленную против немецкого командования, за создание “Самостійної України” и что по указанию районного немецкого коменданта такие люди подлежат задержанию и направлению в комендатуру”.

Деятельность украинских националистических организаций на оккупированной территории Украины

Центрами руководства всей работой украинских националистов, после выхода из подполья, являются окружные комитеты ОУН, развернувшие особенно широко агитационно-пропагандистскую работу.

По разрешению германских оккупационных властей ОУНовцы создают на местах “окружные комитеты помощи беженцам”, объединяемые центральным комитетом.

Организационная структура этих комитетов установлена немцами в таком

виде: финансовый, хозяйственный, культурно-просветительный, молодежный, женский и организационный отделы.

Деятельность этих комитетов направлена только для посылки на фронт против Англии.

Форма одежды этих частей различна. Большинство их одето в серые красно-армейские шинели, некоторые части носят серые шинели со стоячими воротниками, на петлицах знак черепахи и немецкие погоны желтого цвета. Отдельные части носят синие жупаны, многие части одеты в форму немецких солдат.

На территории Полтавской области германское командование обратилось к населению с призывом стать на защиту Украины. В обращении говорится: “Мы освободили украинский народ от жидовского ярма, следовательно, сдать сейчас Украину – это равносильно тому, чтобы отдать Берлин”.

В марте 1942 г. на территории Винницкой области германским командованием был создан отряд “Вільне козацтво” для борьбы с партизанами. В состав отряда были набраны дезертиры и военнопленные.

Когда отряд был вооружен немцами и обмундирован, все эти “вільні козаки” бежали в леса, начали партизанить, совершая налеты на немецкие войска.

Из рассказов крестьян с.Белополье, Сыроватки Сумской области известно, что в “Украинскую национальную армию” идут только сынки кулаков, прочий антисоветский элемент, а также бывшие военнопленные, бежавшие или отпущенные из лагерей, скитавшиеся, голодные, вшивые и доведенные до отчаяния.

В следующей докладной записке осветим деятельность украинских националистов на оккупированной территории Украины в области церкви, культуры, печати.

Начальник Украинского штаба партизанского движения,
майор государственной безопасности
Начальник разведывательного отдела,
капитан госбезопасности

СТРОКАЧ

МАРТЫНОВ

7 января 1943 г.
№ 001294

*ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп. 22. - Спр. 75. - Арк. 1-8, 18.
Оригінал. Машинопис.*

№ 2

**Повідомлення Поліції безпеки та Служби безпеки (СД)
Німеччини про арешти членів ОУН (С.Бандери) у
Німеччині й Чехії**

8 січня 1943 р.

Берлін

Шеф поліції безпеки і СД
-Штаб команд-

Берлін, 8 січня 1943 р.
Секретно!

З повідомлень східних територій № 36

(...)

Український рух опору

У ході операції проти нелегальної групи Бандери відділення державної поліції Брауншвейга спільно з відділенням державної поліції Магдебурга та філіалом державної поліції Готи затримало 25 членів групи Бандери. Серед них – районний провідник Ватенштадта Іван Федорус, народжений 13.09[19]15 р. в Дмитрові, районний Готи Михайло Ступка, народжений 19.09[19]16 р. в Озернихіві, а також українець Володимир Костик, народжений 31.01[19]19 р. в Надвірній, який відав касою нелегальної бандерівської групи по округу Брауншвейг і одночасно був її зв'язковим.

Пізніше відділенням державної поліції Франкфурта-на-Майні було затримано:

Осипа Котельницького, народженого 16.04[19]20 р. в Гаях, якого вважають провідником групи Бандери Франкфурта-на-Майні та його околиць, що мав контакт з берлінським діячем керівних органів Михайлом Румесаком.

Павла Леника, народженого 9.11[19]20 р. у Дрищеві, у минулому керівника групи з п'яти осіб.

Степана Ковалишина, народженого 16.05.19 р. у Вошанцях, який також був керівником групи з п'яти осіб.

Наступному провідникові групи з п'яти осіб Миколі Величку, народженому 23.03.22 р. в Ойтулі, як і керівникові політнавчання Володимирі Ленику, народженому 14.06.22 р. у Дрищеві, вдалося втекти.

Командний пункт державної поліції Праги затримав окружного управляючого

нелегальною бандерівською групою Василя Івановчика, народженого 17.12.12 р. в Дюкен-Галла (США), а також 5 українських студентів, які були зареєстровані в німецькому Карловому університеті в Празі. Серед студентів, які вже давно відомі як прихильники Бандери, є такі особи: Михайло Марунчак, Олександр Лятишевський, Богдан Околот, Олександр Сидоряк, Євген Кравчук.

Розслідування ще триває.

У зв'язку з цим варте уваги те, що 11.12.42 р. у Львові треба було заарештувати німецького священника Йозефа Петерса*, народженого 28.02.05 р. у Зідлюнгсгаузені, який разом з українськими колами проводив діяльність проти Райху і не доніс про існування антинімецької організації (групи Бандери), що зобов'язаний був зробити.

Федеральний архів у Берліні. – Ф.Р 58. – Спр.223. – Арк.. 9-10.

№ 3

Наказ Крайового провідника ОУН (С.Бандери) Б.Буруна членам ОУН про зміцнення дисципліни

10 січня 1943 р.

НАКАЗ

Всім членам Організації українських націоналістів

Зауважується, що члени ОУН різних степенів не придержуються законів ОУН. Відчувається брак залізної дисципліни, брак точності й послідовності в праці. Як [в] організаційно-революційному, так і в щоденному житті. Часто видно, що члени ОУН наявне курять та запиваються самогонкою. В організації це заборонено. Часто видно розтрату організаційного майна, або також

* Німецький священник Йозеф Петерс, який допомагав ОУН-Бандери друкувати підпільні матеріали, був запроторений до концтабору, де перебував до кінця війни. Помер на початку 80-х років у Західній Німеччині.

крадіж його. Зауважується у членів легковажне витрачування часу на парубоцтво. Члени не школяться і не вчаться, не ростуть, не роблять організаційної роботи. Забувають члени ОУН про життя їх, час, працю, усе, [про] що вони мріють,— всеціло належить до ОУН, і ОУН в міру потреб цим розпоряджається. Члени не придержуються прикмет характеру українського націоналіста, 44 правила життя. Зауважується часто грубе, нетактовне поступовання підвладних супроти своїх зверхників.

Наказую:

Недомагання оці якнайскоріше усунути. Організація українських націоналістів — це Орден. В ньому можуть бути люди тільки найкращі характером, духом, сильні волею. Хто не відчувається на силах видержати залізної дисципліни і тайну праці ОУН, цей хай залишає її ряди.

А) За зраду організаційної тайни,

—” — зломання організаційної дисципліни,

—” — непідпорядкування зверхникові,

—” — легковажну розтрату і кражу організаційного майна,

—” — деморалізацію людей терену,

—” — підкопування авторитету ОУН,

—” — ділання на шкоду ОУН,

—” — працю рівночасно в інших революційних організаціях,

—” — впровадження своїх зверхників у блуд,

—” — безпідставну критику Проводу,

—” — розконспірування ОУН,

—” — самовільні виступи членів – б у д у т ь к а р а н і к а р о ю
с м е р т и.

Б) За п’янство серед членів ОУН,

—” — легковажну витрату часу,

—” — неробство,

—” — неуцтво,

—” — грубе відношення підвладного до зверхника – карати майже всіма карами, включно до публічного виключення з членів ОУН.

В) Цей закон обов’язує як мужчин, так і жінок – членів ОУН.

Провідники: Будьте безоглядно супроти ваших підвладних. Залізну організаційну дисципліну задержити, бо від дисциплінованих, сильних волею, твердих, непохитних, характерних, політично вироблених, опертих на сильному ідеологічному підвладді українського націоналізму членів залежить сьогодні воля і майбутнє української нації. Краще менше людей, але кращих членів Ордену. Тільки сильна ОУН зуміє довести українську націю до побідної боротьби

за самостійну соборну Українську державу.

10.1.1943 р. Слава Україні!
Героям слава!

Борис Бурун, Краєвий провідник ОУН.

Відчитати його через 6 місяців на кожних перших сходах в місяці. Після першого відчитаня приступити до реалізації наказу. Розцінювати його від гори і в низи.

ЦДАВО України. - Ф. 3967. - Оп. 1. - Спр. 2. - Арк. 1. Копія. Машинопис.

№ 4

З повідомлення поліції безпеки й Служби Безпеки (СД) Німеччини про позицію ОУН (С.Бандери) щодо радянських партизанів та арешти активістів організації у Відні

13 січня 1943 р.

Берлін

Шеф поліції безпеки і СД
-Штаб команд-

Берлін, 13 січня 1943 р.
Секретно!

З повідомлень з окупованих східних територій № 37

(...)

Український рух опору

У райхскомісаріаті Україна, а також у Генеральному губернаторстві були виявлені друковані брошури підпільної бандерівської групи, в яких йдеться про особу недавно застріленого у Києві діяча бандерівського руху Дмитра

Мирона. Брошури, що містять фото Мирона, передусім мають на меті зробити з цього застріленого партійного лідера українського національного героя.

У брошурах, зокрема, говориться:

“Польська в’язниця не скорила Мирона, НКВС не зміг спіймати його у свої тенета, він поліг у боротьбі проти німецького імперіалізму — жорстокого окупанта України. Німеччина, що видає себе за союзника і визволителя, не хоче бачити Україну самостійною та об’єднаною, не хоче, щоб існувала Українська держава, вона хоче перетворити Україну в свою колонію, а український народ у кріпосних рабів. Однак ще нікому не вдалося закувати в кайдани волелюбний український народ. Він завжди боровся і буде боротися проти кожного, хто схоче його поневолити. Український народ здобуде в боротьбі самостійну Українську державу супроти волі всіх імперіалістів, що хочуть загарбати багаті українські землі. Нехай тішитися сьогодні німецький окупант успіхами вбивства. Приголомшений перемогами на всіх фронтах, він не бачить, що безглузда політика пригноблення, насильств і вбивств веде його до власної катастрофи. Боротьба, яку ми зараз ведемо, — це боротьба всього українського народу за Українську державу, за честь нації, за гідність і краще життя людей”.

Серед українського населення округи Ясло значну увагу привернула розклеєна на деревах, парканах, телеграфних стовпах тощо листівка нелегальної групи Бандери, що виражає своє ставлення стосовно банд.

У ній, зокрема, зазначається:

“Поляки і більшовики можуть гратися в партизанів, скільки їм завгодно; нас би це не цікавило, якби вістря партизанської боротьби не було звернене проти нас. Територія, на якій діють більшовицькі партизанські загони — це частково українська земля. Ні в Московії, ні в корінній Польщі немає партизанів. Сталін і Сікорський навмисне вибрали з цією метою наші райони. Вони передбачили, що німці будуть пацифікувати населення цих областей. Сталін і Сікорський хотіли оберегти російське та польське поселення від помсти з боку німців. Вони хотіли, щоб ми, українці, розплачувалися за безчинства послідовників їхньої партії. Всі зусилля Сталіна розгорнути партизанську боротьбу зразу ж після нападу німців не мали ніякого успіху. Це завдячується діяльності ОУН, яка веде народ у боротьбі за незалежну державу. Та це не стримає німецькі каральні експедиції від нових репресій, підпалів сіл і розстрілів незброєних українців. Вони хочуть знищити нас при цій нагоді.

Яку позицію ми займаємо щодо партизанської боротьби?

Ми думаємо виключно про українські інтереси. Ми боремося за Українську державу, а не за іноземний імперіалізм. Нам необхідно берегти свої сили, бо віримо, що війна у своїй кінцевій фазі дасть нам нагоду для боротьби та

побудови Української держави. Нам шкода кожної людини, яка вмирає за інтереси Москви чи Берліна. Ми вороже настроєні проти партизанів і тому боремося з ними. Наш час не настав. Він повинен застати нас об'єднаними під прапором ОУН і єдиним політичним проводом. Нашою метою є не заміна однієї окупаційної влади іншою, а самостійність, не партизанська боротьба, а національно-визвольна революція українських мас”.

Під час акції проти підпільної групи Бандери підрозділами державної поліції Відня заарештовано таких активістів:

Ярослав Станко нар. 20.11.1914 р.н. та

Євген Гарабач “ 03.01.1915 р.н

Державна поліція Опельна також заарештувала активістів бандерівської групи. Тут йдеться про:

Стефан Боршовський нар. 28.11.1911 р.н.

Олександр Бабич “ 05.09.1914 р.н.

Петро Горохв'янка “ 11.07.1913 р.н.

Теодор Клек “ 24.03.1916 р.н.

Єндрошин “ 18.12.1913 р.н.

Пилип Бобошко “ 15.07.1916 р.н.

Микола Дрегус “ 10.05.1916 р.н.

Василь Парфемук “ 04.04.1919 р.н.

Ваврик Романчук “ 10.08.1921 р.н.

Роман Тустановський “ 07.01.1916 р.н.

Підрозділи державної поліції Ганновера заарештували дотепер усього 55 осіб за особливо активну діяльність в інтересах нелегальної групи Бандери. Сімох з них було тим часом звільнено; троє наклали на себе руки. Серед заарештованих є:

Матвій Шалавага (окружний керівник Ганновера) нар. 13.03.1913 р.

Василь Повшак (районний керівник трьохчленних груп) “ 09.02.1923 р.

Павло Когут (районний керівник) “ 16.06.1923 р.

Стефан Климус (керівник пропаганди і керівник груп у Гільдесгаймі) “ 18.01.1922 р.

Василь Баран (районний керівник і скарбник різних груп) “ 15.03.1922 р.

Стефан Прокоп'як (районний керівник) “ 30.12.1923 р.

А також керівники груп:

Михайло Лалак	нар.	15.01.1917 р.
Йосиф Лесик	“	27.03.1920 р.
Микола Сенік	“	30.01.1920 р.
Григорій Шучман	“	20.01.1918 р.
Ярослав Пришляк	“	14.08.1921 р.
Володимир Макар	“	21.03.1923 р.
Володимир Ірхар	“	1924 р.
Стефан Хавтур	“	05.01.1915 р.
Андрій Васков	“	24.09.1916 р.
Антон Ботюк (наклав на себе руки)	“	17.08.1923 р.
Михайло Клепак (був кур'єром)	нар.	07.02.1921 р.

Федеральний архів у Берліні. – Ф.Р 58. – Спр.223. – Арк.. 64-66.

№ 5

З інформації Поліції безпеки й Служби безпеки (СД) Німеччини про збройні сутички між частинами вермахту та угрупованнями українських націоналістів на Волині і Поділлі*

22 січня 1943 р.

Берлін

Шеф поліції безпеки і СД
- Штаб команд-

Берлін, 22 січня 1943 р.
Секретно!

З повідомлень з окупованих східних територій Сходу № 38 (...) Становище банд у межах компетенції головнокомандувача поліції безпеки і СД України

Про діяльність банд на особливо небезпечних територіях Волині-Поділля та Житомира наявні останнім часом такі дані:

* Опущено інші відомості Служби безпеки (СД) поза межами України.

Бої:

Волинь-Поділля	47
Житомир	29

Напади на населенні пункти:

Волинь-Поділля	42
Житомир	36

Напади на залізницях та інших транспортних спорудах:

Волинь-Поділля	26
Житомир	13

Напади на залізницях відбувалися майже кожного дня. Протягом останніх тижнів повністю зруйновано 3 залізничні вокзали.

Досить значної шкоди завдало часткове або цілковите зруйнування 6 державних підприємств (радгоспів).

Військові поліційні частини та підрозділи вермахту провели в північно-західній частині Житомирського генерального округу операції з метою оточення великих банд, осередки яких розташовані в Залісовці на півдні та Танці на півночі. Більшість банд вдалося відтіснити в північно-східному напрямку та призупинити приплив інших банд з півночі. Дотеперішні втрати ворога становлять 354 убитими і 12 полоненими.

Середньої чисельності банда, яка змогла втекти з місця бою у болотисті райони Прип'яті, мала б зазнати втрат 100 убитими і ще більше пораненими. Інша група банд, якій вдалося відступити на південь, намагається, ймовірно, пробратися на територію Сарн (Рівненський генеральний округ). Одна бандитська група, якій завдяки туману також вдалося заздалегідь уникнути оточення, була тим часом зненацька захоплена і втратила 20 чоловік, серед них – 4 радянські офіцери. У Житомирському генеральному окрузі виявлено ще 2 більші банди чисельністю 1000 та 2000 чоловік. Велика банда збирається на північ від Рівного.

Значного успіху досягла місцева жандармерія при підтримці підрозділів охоронної поліції. У районі Житомир-Санків-Беруска вони напали на одну банду, що відступала, і убили при цьому 33 її члени.

Федеральний архів у Берліні. – Ф.Р. 58. – Спр.223. – Арк. 97.

№ 6
З інформації Поліції безпеки й Служби безпеки (СД)
про арешти членів ОУН (С.Бандери) на території
Німеччини*

12 лютого 1943 р.

Берлін

Шеф поліції безпеки і СД
- Штаб команд-

Берлін, 12 лютого 1943 р.
Секретно!

З повідомлень з окупованих східних територій № 41
(...)

Український рух опору

Під час заходів, вжитих проти Організації українських націоналістів — групи Бандери, гестапо Берліна заарештувало останнім часом 136 осіб за нелегальну діяльність. Арешти тривають. Допити виявили суттєві дані про організацію в масштабі Райху. Встановлено керівних функціонерів:

1. Безхлібник Василь, псевдонім Беркут, нар. 27.02.1913 р. в Соконіві; був головним провідником ОУН — групи Бандери в Німеччині. Йому підпорядковувалися провідники областей, а також референти з питань навчання, контролю, фінансів і зв'язку.

2. Паук Михайло, псевдонім Сагір; був референтом з питань навчання. Він утік і до цього часу не заарештований.

3. Кордуба Дем'ян, псевдонім Ромко, нар. 11.04.1915 р. у Вістках; був референтом з питань контролю.

4. Пернеровський Микола, псевдонім Коваль, нар. 04.03.1912 р.; був референтом з питань фінансів.

5. Румецак Михайло, псевдонім Клим, нар. 21.01.1921р.; виконував обов'язки референта з питань зв'язку.

Усіх, за винятком Паука, заарештовано. Крім того, виявлено Берлінську жіночу організацію групи Бандери і заарештовано таких провідних осіб:

*Опущені відомості з іншої тематики служби СД.

1. Вітик Галина*, псевдонім Дарка-Хмара, нар. 08.05.1921 р. в Михайлевичах; призналася, що була провідником групи жінок руху Бандери.

2. Укарма Лідія, нар. 01.04.1920 р. в Бартадоміці; була заступником провідника району і займала одночасно посаду референта з фінансових питань.

3. Білик Галина, нар. 31.06.1921 р. в Стрию; була провідником району, названого під пунктом 2.

Органами безпеки в Києві встановлено нелегальну пропаганду ОУН — групи Бандери за допомогою листівок. Вилучено такі листівки:

1. “За самостійну Україну” (“Національні свята українського народу”, листок 3 і 4, рік випуску 1942).

2. “Український народ: селяни, землероби, інтелігенці”.

3. “Смерть німецьким окупантам! Волелюбні українці!”

4. “Смерть німецьким окупаційним військам! До всіх поліцейських, старост, бургомістрів і всіх інших, що перебувають на службі німецьких окупаційних військ”. Підписано: видання політичного управління фронту.

5. “За Українську державу. Хто розбудовує українську державність, а хто їй шкодить”.

6. “Ми йдемо слідами великого пророка”. (Пролом, березень 1943/1).

7. “Україна: якою вона була, якою є і якою буде”.

8. “До журналу “Молодь”: “Перемагає той, хто бореться!”.

9. “Українські селяни!” Підписано: обласний провід ОУН в Західній Україні.

10. “Слава Україні! Героям слава!” (“Прапор молоді” — публікується Українською націоналістичною молоддю Східної України, номер з датою від 01.07.1942 р.).

11. “До журналу “Молодь”: “За збройну силу українську”.

12. “Українці!” (Підписано: місцеве керівництво ОУН на східноукраїнських землях).

13. “Україна для українців. За самостійну Україну”. Червень 1942 р., видання ОУН на східноукраїнські області, рік випуску перший, № 3.

14. “Звернення Організації Українських націоналістів в першу річницю проголошення самостійної Української держави у Львові 30.06.1942 р.”. Підписано: Організація Українських Націоналістів.

15. “Свобода народам і людині!” (Бюлетень від 04.04.1942 р.).

Унаслідок арешту наступних 38 осіб з кіл інтелігенції ОУН — групи Бандери органи безпеки в Києві виявили, що організація володіє значними фінансовими засобами.

* У німецькому тексті Helene, може бути теж Олена.

За конфіденційними повідомленнями, в останній час відбулося сильне зближення між прихильниками Бандери та Мельника*. Спільною метою є прагнення до незалежної України. Загалом спостерігається дальша сильна радикалізація руху ОУН.

Федеральний архів у Берліні. – Ф.Р 58. – Спр. 223. – Арк.. 212 зв. – 213.

№ 7

Постанови Третьої конференції Організації Українських націоналістів самостійників державників (ОУНСД)

17-21 лютого 1943 р.

ПОСТАНОВИ ІІІ КОНФЕРЕНЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ САМОСТІЙНИКІВ ДЕРЖАВНИКІВ (ОУНСД) (17-21 лютого 1943 р.)

ІІІ-я Конференція Українських Націоналістів Самостійників Державників (ОУНСД), що відбулася дня 17-21 лютого 1943 р., піддавши всесторонній аналізі:

А) Сучасне міжнародне положення, позиції воюючих сторін, позиції поневолених народів і сучасне міжнародне положення України.

Б) Ситуації на українських землях та минулорічний період боротьби українського народу, стан організованих українських політичних сил та ролю ОУНСД, як керівного чинника в національно-визвольній, боротьбі українського народу, – стверджує:

До А:

1) Сучасна війна на Сході, що її розпутано: в ім'я імперіялістичних інтересів німецького націонал-соціалізму й московського більшовизму, ведеться за протинародні реакційні цілі, обернення країни й народів у предмет колоніальної експлуатації й грабунку, що несе за собою духово-моральний, соціально-економічний і національно-політичний визиск і гніт, тобто за повне

* Великим прихильником зближення до ОУН-Бандери, зокрема в Києві, був О.Кандиба-Ольжич, член Проводу ОУН-Мельника, керівник цієї організації в Східній Україні.

поневолення народів і людини. Це в першу чергу війна з приводу України, яку оба імперіялізми трактують у своїх загарбницьких плянах, як центральну проблему їх імперіялістичної політики на Сході Європи та випадову базу для дальших підбоїв. Ця війна довела в сучасній стадії боротьби до сильного виснаження обох партнерів та заставила їх мобілізувати та кидати на фронт усі можливі резерви, щоб без огляду на необчислимі жертви мільйонів, вимусити на противнику перемогу.

2) Німеччина своєю імперіялістичною політикою в відношенні до всіх європейських народів та терором і грабунком на окупованих теренах стала мобілізувати проти себе всі народи сучасної Європи, а в тому числі теж т. зв. союзників. В цей спосіб створила вона ідейно-політичні та матеріальні основи для свого розвалу й уже хитається під ударами мільйонових армій ворогів та під впливом наростаючих у Європі революційних сил поневолених народів. Її намагання приєднати, або приневолити поневолені народи до ширшої боротьби з більшевизмом, кривавитися в сучасній війні за її імперіялістичні інтереси, являються підступним маневром окупанта й спізненою пробою оминутися наслідки докочаних помилок та одним із засобів скріпити свій воєнний потенціал силами поневолених народів.

3) Большевицька Москва, виступаючи в ролі оборонця народів перед німецьким імперіялізмом, використовує сучасний воєнний стан, що існує між Німеччиною й альянтами, капіталізуючи для себе капіталістичну німецьку політику на окупованих теренах, продовжує вести підступну гру за здобуття помочі Заходу для перемоги над Німеччиною, що по плянам Москви має стати першим етапом у здійсненні цілей московського імперіялізму, цебто підбою цілої Європи й переведення світової большевицької революції.

4) Бритійська імперія і З'єднані Штати Північної Америки стоять у завзятій боротьбі проти німецького імперіялізму, як загрози життєвих інтересів англосаксонського світу, використовуючи в цій боротьбі всі можливі чужі сили, а зокрема московську воєнну валку, що має завдати Німеччині основні удари на Сході, їхньою ціллю являється розгромлення усіх великодержав Європи, що своєю мілітарною силою й імперіялізмом створюють для них нову загрозу та унеможливають їм реалізувати побудову європейського ладу, спертого на принципі рівноваги політичних сил, та забезпечуючого свободу англосаксонських політичних і господарських впливів в Європі. Здійснення пляну англосаксонського світу узалежене від їхніх силових спроможностей у кінцевій стадії сучасної війни, а вичерпання їхніх сил може заставити їх, як в 1919 році, сприймати політичні розв'язки, накинені самостійницько-визвольними, або імперіялістичними чинниками.

5) Сучасна війна принесла окупацію й політичне поневолення німецьким імперіялізмом ряду європейських народів і в їхній боротьбі за відбудову власних держав наставила їх до політичної орієнтації на англо-американський світ, як на чинник, що змагає до розвалу Німеччини. В наслідок німецьких практик та під впливом надій на поміч Заходу кладуть вони небезпеку большевизму на дальшому пляні їхніх самостійницьких акцій.

6) Україна знайшлася в сучасний момент між молотом, а ковадлом двох ворожих імперіялістів – Москви й Берліна, що в рівній мірі трактують її як колоніальний об'єкт. В своїй самостійницько-визвольній боротьбі український народ зустрічає на відтинку своїх міжнародних акцій ряд перешкод, що є впливом необзнайомлення інших народів з українською справою, проти акцій історичних ворогів України, та є наслідком факту, що сучасна війна ведеться за інтереси великих імперіялістичних держав, які запрягають до своїх цілей інші народи та нехтують їхніми правами на національно-державне самоозначення. Тому для українського народу являється невідкличною вимогою вести боротьбу проти обох імперіялізмів на платформі власних сил, а в основу своєї співпраці з другими народами класти їхнє визнання нашого права: на власну державу й на цій площині шукати спільних інтересів західних і східних народів у спільній боротьбі проти німецько-московського й інших імперіялізмів.

До Б:

7) Український народ, що в своєму змаганні за Самостійну Соборну Українську Державу веде нещадну боротьбу проти московсько-большевицьких і німецьких окупантів – є самотнім джерелом і гарантом нашої сили та підметом нашої боротьби. Українська Держава повстане тільки завдяки праці й зусиллю та в боротьбі всіх верств українського народу шляхом Національної Революції проти всіх ворожих Україні імперіялізмів.

8) Організатором і керівником Визвольної Боротьби Українського Народу являється Організація Українських Націоналістів Самостійників Державників (ОУНСД), що незалежно від упертих намагань її знищити, видержала на становищі та невгнуто йде шляхом революційно-визвольної боротьби, ведучи за собою український народ до остаточного рішального бою за УССД.

9) 1942 рік був на Українських Землях роком впертої завзятої боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Вона проходила серед нещадного гніту й поневолення українського народу німецьким окупантом, серед намагання зробити з нього раба на власній землі й як націю знищити, та серед повторних спроб московського червоного й білого імперіялізму розкласти український народ і приготувати ґрунт для його нового політичного й економічного поневолення. У відповідь на оці спроби німецьких і

московських імперіялістів та як вислід невгнутої волі українського народу жити самостійним життям і в висліді скріпленої самостійницької акції ОУНСД на всіх землях України наростав єдиний фронт самостійницької боротьби всіх верств українського народу, що позначився:

а) посиленням процесом кристалізації української самостійницької думки серед українських народніх мас, зростом їхньої національної свідомости та протиставленням української національної ідеї ворожим спробам агентів московського імперіялізму й німецького окупанта ширити розклад серед українського народу та приготувати основи для його тривалого політичного поневолення;

б) наростанням свідомости українських народніх мас, що самоті Українська Самостійна Соборна Держава створить умови для всестороннього розвитку та забезпечить усі політичні й соціальні права українського народу та їх готовість боротися за українську самостійницьку ідею;

в) поступенним ліквідуванням впливів серед українського народу партійницьких угруповань та опортуністично-зрадницьких елементів і груп, що під різними видами проповідують порозуміння з окупантами й з ними співпрацюють, чим намагаються послабити волю українського народу та допомагають окупантам закріплювати на Україні колоніальну систему;

г) участю у національно-визвольній боротьбі всіх верств українського народу та зростанням кадрів борців за УССД на всіх землях України.

10. Для Організації Українських Націоналістів Самостійників Державників був 1942 рік роком твердої боротьби, яка, незалежно від завданих Організації ударів, принесла:

а) визнання визвольної програми ОУНСД українськими народними масами за правильну плятформу боротьби українського народу за УССД;

б) дальше кристалізування й об'єднання всіх здорових національних сил довкола ОУНСД та поширення праці Організації й розбудови членської сітки на всі землі України;

в) дальше поширення праці ОУНСД на всі сектори суспільно-політичного життя та притягання до визвольної боротьби всіх суспільних верств українського народу.

11. Не зважаючи на згадані успіхи, все ж таки минулорічний період боротьби не довів до цілковитої ліквідації існуючих в Україні середовищ, які намагаються закріплювати існуючу, як наслідок поневолення, орієнтацію деякої частини українських народніх мас на ворожі Україні політичні центри, або наставляють маси на чужу зовнішню поміч. В час, коли перед українським народом стоїть питання боротьби за його фізичне й духове існування та розвиток, існують, крім того, серед українського народу елементи, які нині понад

усе ставлять свої вузько-егоїстичні соціально – економічні інтереси й ради їх заспокоєння нехтують вимоги сучасної національно-визвольної боротьби українського народу.

12. Беручи до уваги минулорічний період боротьби й діяльності ОУНСД та прийоми, на яких вона проходила, III Конференція признає, що прийняті на II Конференції ОУНСД в квітні 1942 р. постанови видержали пробу життя та в своїх початкових основах остають і надалі напрямними нашої боротьби.

По переведенні аналізу проблем, що були предметом нарад, III-я Конференція ОУНСД визнає:

1. Реакційним і антинародним пляном московських і німецьких імперіялізмів, що спровокували сучасну війну, та продовжуючи її коштом життя і страждань мільйонів, і рівночасно, прикриваючи свої загарбницькі пляни забріханими фразами про т. зв. «Нову Європу», або пролетарську революцію, – змагають до тривкого поневолення народів усієї Європи, до їх заховання у кайдани націонал-соціалістичної німецької, або московсько-більшевицької тюрми народів – протиставляємо ідею самостійних національних держав усіх європейських народів на їх етнографічних територіях, як найбільш прогресивну ідею сучасної доби, ідею ладу, сперту на принципі свободи народів і людини, що одинокий забезпечить свободу розвитку всім народам і знищить дотогочасні імперіялістичні системи й охоронить народні маси від небезпек наростання нових загарбницьких імперіялізмів та стало провокованих ними воєн.

Визнаємо, що здійснення оцих прогресивних ідей майбутнього справедливого європейського ладу, що зродиться й буде побудований на згарищах сучасної імперіялістичної війни, можливе єдино шляхом спільної боротьби всіх поневолених народів Сходу й Заходу під гаслом національних революцій проти імперіялізмів.

2. В період сучасної війни на Сході Європи, що в висліді мілітарного й духового виснаження німецького й московського імперіялізмів та під впливом наростаючих у Європі революційних сил поневолених народів, веде до їхнього розвалу, проводимо боротьбу для підготовки Української Національної Революції, яка в момент кризи сучасної війни доведе до усунення окупантів з України.

3. Нашу визвольну програму спираємо й надалі на організованих революційних силах українського народу. При нагоді політичні умови використаємо, як допоміжні елементи в нашій боротьбі. Протиставляємося якнайрішучіше всім капітулянтським спробам демобілізувати волю українського народу до боротьби шляхом сугерування народнім масам надій на зовнішні сили.

4. Враховуючи зараз існуючий уклад міжнародних сил і гру, що ведеться

між ними, тактику нашої боротьби за УССД базуємо в першій мірі на вимогах ідеї УССД, нашої визвольної-політичної концепції власних сил та революційних прийомів ОУНСД і зв'язуємо з кожноточасним укладом міжнародної ситуації, з тенденціями його розвитку, а розбіжності між поодинокими імперіялізмами використовуємо для себе, як чинники, що можуть спричинити потрібну для здійснення наших визвольних цілей зміну міжнародного положення. Ми шукаємо пунктів спільних інтересів нашої боротьби з інтересами інших народів і держав і на цій площині формуємо основи для нашої міжнародної співпраці.

Стоїмо на становищі, що передумовою організації всіх політичних і національних сил України до боротьби проти московсько-більшевицького імперіялізму та приєднання до неї всіх зовнішньо-політичних сил, а зокрема поневолених народів, являється боротьба українського народу проти німецького імперіялізму. Тільки шляхом боротьби проти німецького імперіялізму можна:

а) відірвати від впливів Москви ті елементи українського народу, які шукають охорони перед загрозою з боку німецького імперіялізму в Москві;

б) демаскувати московський більшевизм, що свої імперіялістичні заміри далі поневолювати Україну прикриває лозунгами боротьби, оборони українського народу й інших поневолених народів перед німецьким окупантом;

в) здобути для українського народу й для його національно-визвольної боротьби належну позицію в зовнішньо-міжнародному відтинку.

В сьогоднішньому укладі міжнародних сил і в сучасній стадії визвольної боротьби українського народу всяка співпраця з німецьким окупантом і давана йому поміч у його конкурентній боротьбі з московським імперіялізмом – являється на ділі підтримкою московського імперіялізму в Україні й назовні, та створює для нього можливість компромітувати в Україні й на міжнародному відтинку українську національно-визвольну боротьбу, як знаряддя німецького імперіялізму в його завойовницьких плянах.

5. На відтинку поневолених народів сучасної Європи, зокрема її Сходу, змагаємо до ліквідації дрібних неістотних спорів і в ім'я національної революції проповідуємо й організуємо спільний фронт поневолених народів для спільної боротьби проти імперіялізмів і проти поневолення під гаслом свободи народів і людини.

Уважаємо, що незалежно від хвилевого укладу сил між ворожими бльоками, тільки спільна боротьба всіх поневолених народів Сходу й Заходу проти імперіялізмів і проти поневолення може врятувати від політичного, господарського й культурного поневолення та довести до відбудови вільних національних держав на етнографічних територіях поодиноких народів.

Приймаючи в основу факт, що Україна в боротьбі проти обох імперіялізмів – німецького й московсько-большевицького — займає ключеву позицію, стверджуємо, що без зламання тих імперіялізмів на Україні, отже, без існування Української Самостійної Соборної Держави, неможливе тривале існування суверенних національних держав європейських народів, а зокрема поневолених народів Східньої, Середньої, Північної й Південної Європи та тривалий мир.

6. Ми приймаємо активну участь у кожній європейській коаліції, організованій іншими поневоленими, або державними народами проти імперіялістичних загарбників, але тільки на принципі визнання іншими народами нашого права на нашу державну незалежність.

7. Боротьбу за УССД ведемо й вестимемо далі, незалежно від усяких територіально-політичних перемін на Сході Європи.

8. Большевицьку й білу імперіялістичну Москву поборювати будемо завжди, як віковичного ворога поневолених народів Сходу та як джерело вічного неспокою в Європі й осередок імперіялістичної експанзії на європейській і азійській континенти.

9. В разі повороту большевизму на українські землі будемо пляново розбудувати наші національні й революційні сили під новою займанщиною, а наші організовані революційно-самостійницькі впливи провадитимемо з вимогами ідеї УССД та революційної тактики ОУНСД, беручи при тому до уваги кожноточасний стан морально-політичних сил українського народу та даний уклад зовнішньополітичних сил.

10. Усі спроби біло-московських елементів та зовнішніх чинників відновити стару московську імперію на немосковських землях, зокрема на землях українського народу, зустрине український народ нещадною боротьбою.

11. Стоячи на становищі побудови національних держав усіх народів на їх етнографічних територіях, український народ протиставляється й протиставлятиметься всім спробам народів, в сучасний момент поневолених німецьким або московським імперіялізмом, або т.зв. союзників Німеччини, що їх заставив німецький імперіялізм кривавитися за його інтереси — загарбати в цілості або частинно українські землі й поневолити Україну. Український народ буде нещадно поборювати такі імперіялістичні намагання, що являючись ламанням революційного фронту європейських народів, які борються проти імперіялістичних загарбників за вільні національні держави, побудовані на етнографічному принципі, скріплюють політичні й мілітарні позиції німецьких і московських та інших світових імперіялізмів.

12. Визнаємо, що тільки організований політично-збройний чин українського народу під керівництвом його революційно-визвольного проводу доведе до

створення УССД, а назовні принесе Україні визволення й респект усіх інших народів і держав.

13. Проведення й здійснення революційно-визвольних планів і цілей нашої боротьби за УССД, небезпека червоного й білого московського чи іншого зовнішнього імперіалізму інших народів, окупантські пляни й практики німецького імперіалізму, вимоги збереження українських народніх мас та організування їх плянної оборони й самооборони перед масовим фізичним винищенням та цілковитим економічним грабунком окупантами, ставляли й ставляють перед нами завдання поширювати й скріплювати та творити нові окремі осередки організованої сили народу.

14. Змагаючи до здійснення основної мети нашої боротьби, тобто до УССД, й твердо стоячи при нашому пляні визвольної боротьби та спираючися на цьому нашу тактику, ми не дамо ворогам накинути нам прийомів свого поступування. На намагання імперіалістичних загарбників сепарувати провідну верству революційно-визвольних і державницько-свідомих елементів від ширших мас народу, відповідь український народ скріпленням одного революційного фронту всіх верств та посиленою боротьбою за УССД під керівництвом свого революційно-визвольного проводу.

15. Насильні вивози українців з окупованих німцями українських земель на примусові роботи до Німеччини, так само як і змушування Москвою українського національного елемента до праці за скріплення воєнного потенціалу московського імперіалізму, являються одним з плянових засобів ворожих Україні імперіалізмів втягати українську робочу силу до невольничої праці для здійснення ворожих їй імперіалістичних цілей Берліна й Москви та йдуть по лінії плянів німецького й московського імперіалізмів вихолощувати Україну з її здібного до національної боротьби елемента, а в дальшу чергу, його знищити. Український народ не стане тяглом ворожих собі імперіалістичних інтересів, не буде закріплювати власними руками своєї неволі, а свою працю й труд віддасть лише ідеї революційної боротьби за УССД.

16. Мобілізування й приневолювання українців німецькими імперіалістами проливати свою кров і віддавати життя в рядах їхніх армій в ім'я чужих і ворожих українському народові імперіалістичних інтересів;

проголошування німецькими імперіалістами українців союзниками в конкурентній боротьбі німецького імперіалізму з імперіалізмом Москви, творення німцями окремих збройних відділів з українців ОСУЗ і ЗУЗ, називання українців – насильно, або підступно мобілізованих Москвою в Червону Армію, або в партизани – ворогами українського народу – окреслюємо – як намагання німецького імперіалізму здобути для себе гарматне м'ясо серед українського

народу, щоб у цей спосіб виграти війну й ще більше поневолити український народ;

як підступні спроби послаблювати волю українського народу до боротьби, шляхом збудження в ньому неоправданих обманливих надій на добру волю німців змінити свою імперіялістичну політику в Україні та визнати в майбутньому право українського народу на незалежне державне життя;

як підступні заходи для творення штучних перегород між українцями Осередніх, Східніх та Західніх Земель;

так як намагання посіяти ворожнечу та довести до проливу братньої крові між українцями з-під німецької й большевицької окупації.

17. Насильна й підступна мобілізація українців московським імперіялізмом в ряди Червоної Армії, або в червоні партизани, під гаслами оборони т. зв. соціялістичної батьківщини перед німецькими наїздниками під гаслами спільноти інтересів українського народу з московською імперіялістичною клікою, а також засуджування московською пропагандою українців, що їх насильно, або підступом змобілізували німці в ряди своєї армії — німецькими агентами й ворогами українського народу — являється однією з імперіялістичних метод Москви приневолити український народ проливати свою кров лише за інтереси московського імперіялізму, відводити його від його єдино-правильної ідеї боротьби за власну національну державу, щоб у цей спосіб послаблювати його фізично та розкладати морально, а відтак ще сильніше поневолити, щоби шляхом витворення штучних перешкод між українцями по обох сторонах фронту доводити до проливу братньої крові між синами одного українського народу.

18. Приймаючи в основу ідею власної державности, як ціль своєї боротьби, український народ віддасть свою силу тільки для революційної боротьби за УССД та буде протиставитися всім ворожим спробам його використовувати та запрягати до воза чужих ворожих інтересів, а в своїй боротьбі проти ворожих імперіялістів стане рам'я об рам'я тільки з тими народами, що визнають його право на власне самостійне державне життя.

19. Засуджуємо всі спроби індивідуальної чи збірної співпраці з окупантами, як шкідництво й зраду українському народові. Заплямовуємо, як зрадників українського народу, всіх агентів і наємників, секретних співпрацівників гестапо, НКВД і інших, що за юдин гріш продають свою батьківщину.

20. Визнаючи, що національне визнання й відбудова Української Держави залежить від участі цілого народу в боротьбі проти окупантів, Організація Українських Націоналістів змагає до об'єднання всіх його верств під прапором визвольної боротьби.

21. Виходячи з заложення, що питання молоді є одним із основних питань сучасної й майбутньої долі українського народу, будемо виховувати її в дусі ідеї революційної боротьби за УССД, поборювати серед неї всі ворожі українській національно-визвольній ідеї, ідеології, а зокрема марксівську, орієнтацію деякої частини молоді на Москву, як на політичний і ідейно-світоглядний центр та протиставлятимемо всім тим негативним виявам серед частини української молоді, що повстали в висліді сучасного воєнного лихоліття та виявляють в формі погоні за особистими інтересами й замиканням себе в крузі справ, що далекі від сучасної визвольної проблематики українського народу.

ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – 1955. – С.74-89.

№ 8

Зі спеціального донесення наркомун внутрішніх справ УРСР про антинімецьку діяльність українських націоналістів у Вінниці

22 лютого 1943 р.

Справка № 3

Из специального донесения НКВД о положении в г.Виннице.

В первые дни оккупации Винницкой области украинские националисты широко развернули агитацию среди населения за создание «Самостійної України» при помощи Германии, доказывали родство украинского народа с немецким. Особенно активную работу в этом направлении проводили члены «Организации украинских националистов».

В начале 1942 г. в г.Виннице и на периферии появились националистические листовки. В листовках сообщалось, что немцы распустили ОУН, арестовали в Киеве до 60 человек активных деятелей ОУН, а одного из лидеров этой партии Степана Бандеру вызвали в Берлин и там расстреляли.

В связи с этим украинское население призывалось к борьбе с немцами и

организации подпольной работы. Причем после этого в листовках указывалось, что Германия является вечным врагом украинцев.

22/II [19]43 г.

ЦДАГО України. – Ф.62. – Оп.1. – Спр. 253. – Арк. 51. Копія. Машинопис.

№ 9

Телеграма А.Мельника до А.Гітлера про самостійність України

8 березня 1943 р.
Берлін, Шенеберг

Прийнято
День, місяць, рік. час
8/3 43 1100
від L SD

Телеграф німецького райху Телеграма з Берліншенеберга 5 115/114 W 8/3 0940=LT= райхсканцлеру і фюреру німецького райху Адольфу Гітлеру Штаб-квартира фюрера

У момент, коли згідно з Вашими розпорядженнями організовується Українська визвольна армія, і совети на чолі з Сікорським ведуть дискусію про володіння українськими областями, український народ очікує роз'яснення воєнних цілей Німеччини стосовно України. Ми, українці, глибоко переконані в тому, що для захисту Європи від більшовизму необхідним і безумовним є негайне застосування до України основних положень, встановлених у спільній декларації Дуче та райхсміністра фон Ріббентропа від 1 березня 1943 р. Утворення української держави зміцнить цей захист і виключить московську небезпеку для дальшого майбутнього.

Андрій Мельник
Вождь українських націоналістів

Федеральний архів у Берліні. – Ф.Р II. – Спр. 1504-а. – Арк. 9.

№ 10
Інструкція № 1
ОУН (С.Бандери) з кадрових питань

10 березня 1943 р.

В зв'язку з вимогами, які ставить наша боротьба в сьогоднішньому часі, першою її найістотнішою потребою є забезпечувати організацію наростом провідних кадрів. Стоячи перед такою важливою потребою, обов'язком усіх теренових провідників (від повіту до станиці, включно) дати організації провідні кадри, ставлячи до себе і виховуючих слідуючі вимоги:

1. Провідник.

а) Провідник мусить бути відданий ідеї українського націоналізму, яка для нього повинна бути життєвим дороговказом, також цією ідеєю ополонювати тих, що веде.

б) Провідник своєю працею і поведінкою мусить [бути] провідним індивідом, доказати підрядним і загалові, що шлях, яким іде провідник, є не збочижий.

в) Провідник, дивлячись на хід нашої боротьби і величезну потребу провідних кадрів, мусить сумлінно виловлювати сталево-характерних одиниць з масово-суспільного і організаційного ядра. При тому відкрити їх природні здібності, нав'язуючи до організаційного посту, на який їх назначає, а в парі з тим працювати над піднесенням їхнього знання та одушевляти нашою боротьбою.

г) Провідник мусить своєю власною ініціативою забезпечувати успіх нашої боротьби і за її наслідки чути відповідальність перед власним сумлінням, проводом, нацією, історією і Богом.

2. Уздоровлення сітки.

Стоячи перед потребою оздоровлення сітки, до теренових провідників ставиться слідуючі вимоги:

а) Пізнати основно терен, моральну вартість та політичну спроможність орг.кадр[ів] (членів), юнаків, симпатиків), а викривши в сітці всеціло безвартісний елемент, в найкоротшому часі усунути (до усунення балясту з сітки допускається найнижче районного провідника).

б) По переведенню вище згаданої чистки, поставити якнайінтенсивніше політвишкіл, в ході якого залишити в рядах симпатиків всіх тих членів і юнаків, що не викажуть жодних організаційно-світоглядомо – політичних спроможностей.

в) В членах жіночого середовища залишити тільки тих, що відповідають

прикметам українського націоналіста і виявляють спроможність працювати над піднесенням морального і культурно-освітнього рівня над дітворою та старшим жіноцтвом. В праці над жінками-симпатиками заперестати робити всякі військові муштри, Декалогу та буквоїдного вивчення “12 Прик.Укр.Нац.” * Натомість заангажувати до вивчення історії, географії України, захоплювати їх нашою боротьбою, кличами і час від часу прочитати їм поодинокі статті наших видань - відповідаючи їхнім потребам.

г) Ліквідувати всякі прояви антагонізму між членами і юнацтвом і не трактувати юнацтво як окрему сітку. Між активом [і] юнацтвом мусить бути стисла співпраця з тим, що станичний активу в’яжеться зі станичним юнацтвом - перший зобов’язаний проводити контроль їхньої праці та поведінки, не втручаючися до їхніх вишкільних матеріалів, котрі вони одержують від своїх ділових зверхників. Не вільно станичному активу самочинно перетягати юнаків до активу без дозволу вищого проводу. Без порозуміння стану активу зі станичним юнацтвом перший не має права ангажувати юнаків до зв’язкових цілей. Станичного активу зобов’язується до передавання перечитаної літератури юнацтву, виключаючи при тому всякі недбальства і опізнення. Крім того, зв’язаними з юнацтвом є районові і пов[ітові]

провідники активу та дістають право і обов’язок контролю у вишкільній ділянці.

3. Пропаганда.

У зв’язку з ґве[ли]кими пропагандивними вимогами у сучасну пору теренові провідники звернуть найістотнішу увагу на пропагандивно-вишкільну роботу в терені. В зв’язку з тим до теренових провідників ставимо слідуючі вимоги:

а) По розгляненні теренових сил виділити до пропагандивно-вишкільної роботи найкращих під тим оглядом одиниць (в тих теренах, де пропаганди немає).

б) Виділити вище згадані сили зайнятися перебудуванням пропагандивних осередків, від повіту почавши та в куці кінчаючи.

в) Провідники теренових клітин зобов’язані притягати до звітувань і контролю теренових пропагандистів та настоювати, щоб ця ділянка була повсякчасно в інтенсивному стані (у випадку потреби наділити етапом поодиноких теренових пропагандистів, маючи на увазі їхню професійність в цій ділянці).

4. ПВК** і нижчі клітини.

Нав’язуючи до повище згаданої реферантури, пов[ітові] провідники

* Можливо, «12 прикмет українського націоналіста».

** ПВК – політвиховник.

зобов'язані:

а) Притягнути членів цієї реферантури до праці над світоглядово-політичним піднесенням.

б) Зобов'язують ПВК, а іменно інструктора вишколу кадрів до переводження частих вишкільних сходин зі своїми підрядними, базуючись на фаховому матеріалі і інструкціях своїх ділових зверхників.

в) Теренові провідники не допускать з-під свого зорення частих конспіративно-організаційних промахів, яких доконують члени цієї реферантури при групових сходинах, а й під час своєї роботи в терені. В разі непоправности вищезгаданих потягнуть до строгої відповідальности в порозумінні зі своїм оргзверхником та діловим провідником обвинуваченого. В разі промах має такий від'ємний засяг, що це не вимагає апробати вищих провідників, тереновий провідник переводить це самочинно - повідомляючи опісля.

5. Конспірація.

Орієнтуючись на так жалюгідний стан конспірації в терені, тереновим провідникам подається слідуєчі зобов'язання:

а) Всі таємниці, які входять в засяг теренового пров[ідника], не сміють в ніякому разі вийти з його уст (може, не раз як добродушний вислів), і це має лишитися в ньому, як організаційна тайна.

б) В організаційній роботі, як: передавання наказів, читання штафет, гуртові їх сходини, відправа підрядних, писання і читання звітів, переводження збірок, грошових розрахунків і обговорювання всяких оргвипадків та справ не сміють проводитися в присутности людей неорганізаційних (жінка, брат, родичі, дівчина), а то й членів та симпатиків, що не є в тих справах компетентні. (Коли заходить потреба перевести ширші сходини, чи свято, проводити це в вечірньо-нічних годинах).

в) Усунути нелегальні матеріяли зі своїх мешкань, як орглітература, копії звітів, всякі записки, бэфона з-за образів і ін. В нотеках не носити кличок, адрес наших людей, наказів, списку членів, старих штафет і т.д. Натомість приготувати відповідний сховок на повище вимінені речі - менш потрібні речі, для щоденного підручного користування, переховувати в непідозрілих людей.

Маючи на увазі добро справи, теренові провідники подбають про це, щоб всякі негативні поголоски, а то і потягнення, що підривають авторитет організації, ліквідувати в зародку, так не допускати їх поширювання серед членства і мас.

6. Уздоровлення суспільства та ліквідація прірви між орг[анізацією] і масами.

Першою потребою на шляху оздоровлення мас і пов'язання з ними духового контакту є опанування кадру симпатиків та відповідна праця над ними.

Щоб витягнути суспільство з цього деморалізаційного полону та життєвої охлялості, треба відняти від симпатиків і мас всі думки, прояви, захоплення, що є деморалізуючим, дозорієнтуючим, та йдуть врозріз з нашими політичними цілями.

А далі в боротьбі за оздоровлення суспільного стану звернути увагу на наступні вимоги:

а) Поставити масам перед очі образ можливості сучасного моменту, потребу політичної консолідованості та активності, а тоді у протигагу представити, яка доля чекає нас як нарід, коли цього не буде.

б) Не допустити до мас ворожої пропаганди, натомість внести наші думки і ідеї, формувати серед суспільства збірну політичну думку (в нашому змісті) і поставити перед очі мас трагічні кличі: “Воля або смерть”, “Боротьба за державу - це боротьба за життя”.

в) За всяку ціну зліквідувати п’янство, картограйство, крадежі, надужиття і всякі аморальні прояви. До боротьби з вищевгаданими проявами заангажувати все здорове укр[аїнське] громадянство (розуміється в першу чергу членів і симпатиків, як: священство, учительство, Укр.Ком.Укр.Поль.* і ін. засоби в вищезгаданій акції – це найперше примірність тих, що проводимуть далі слово пропаганди, а в крайнім випадку, коли не допоможуть вищезгадані засоби, дозволяється вжити репресій (тільки по-мудрому).

Теренові провідники зобов’язані ці інструкції переробити, (доповняючи різними від’ємними проявами на даному терені) на оргсходинах, курсах та особистих стрічах зі своїми провідниками до членів включно.

Безпосередню відповідальність за успіх чи неуспіх вищенаведених акцій та за їх хід є повітові провідники.

Пам’ятаючи при тому, що через організування стану і відносин внутрі організації, дійдемо до внутрішньо-духовного зіспоєння, а тим самим, провідною політичною силою українського народу – а тоді перемога на нашій стороні.

Слава Україні!
Постій, 10.ІІІ.1943 р.

Героям слава!
(Юрко)

*ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 45. - Арк. 2-3.
Копія. Машинопис.*

* Розшифрувати не вдалося.

№ 11

**Лист отамана Т.Бульби-Боровця до
гебітскомісара В.м.Рівному Беєра про
співборотьбу з радянськими партизанами за умов зміни
ставлення німецької влади до українського населення та
надання зброї його контрпартизанській армії***

15 березня 1943 р.

Високоповажний Пане Докторе!

При закінченні нашої розмови з дня 2.2.1943 р. я обіцяв написати Вам, чи зможу зайнятися боротьбою з большевицькою партизанкою. Відповідаю досить пізно, але це пояснюється тим, що справа є дуже скомплектована і вимагає всебічного проаналізування.

Боротьба з московсько-большевицькою диверсією – це наша життєва konieczність. Вона повинна розпочатися якнайскорше. Але ця акція мусить бути відповідно оформлена.

Пропозиції п.д-ра Піца з осені минулого року, коли б я був на них погодився, дали б такий самий результат, який сьогодні бачимо з цілою українською поліцією. Брак довір'я одних до других, роззброювання, арешти, розстріли тощо. Це все – результат співпраці в аномальних українсько-німецьких відносинах. А тим самим в таких обставинах на співпрацю сьогодні ніхто з чесних українців не піде, бо така акція не буде популярною серед народних мас.

Розпочати нам боротьбу з большевиками незалежно від німецької влади також не можна, а то з двох причин: 1)розгортаючи боротьбу в ширшому масштабі, мусило б дійти також до збройних сутичок з німцями: 2)така акція, не маючи забезпечення зі сторони німців, не дасть повного результату, а тільки збільшить анархію в краї.

Свій погляд на загальні справи я виклав зовсім об'єктивно так в розмові з вами, як з п. др. Піцом.

Коли б навіть абстрагувати від справ ширшого масштабу, а обмежитися, як це Ви пропонували, до якогось пробного експерименту локального значення, то все одно є ціла маса тих самих перешкод.

У нашій розмові Ви підкреслили, що треба шукати якогось виходу з теперішнього положення. Я тої самої думки. Однак, як самі бачите, офіційна співпраця є зовсім неможлива. З цього власне користує наш спільний ворог та

* Див. док. № 23.

безкарно активізує свою диверсійну діяльність в терені.

Останні успіхи советської армії на фронті та факт, що большевицька навала переступила кордони України, примушує нас змінити своє досьогочасне становище супроти Німеччини та перейти від нейтралітету до чинної допомоги в боротьбі з большевизмом. Залишається тільки квестія* оформлення цієї допомоги.

Коли взяти під увагу воєнно-політичну ситуацію та настрої народних мас, викликані німецьким поступуванням в Україні, я бачу тільки один вихід, а саме – співпрацю, базовану поки що на тихому порозумінні. Большевицьку партизанку може знищити тільки українська контрпартизанка, офіційно незалежна від нікого, а в дійсності діюча в тісному порозумінні з німцями. На таку акцію я можу погодитися, бо тільки тоді матиму за собою народні маси та добровольчий людський бойовий матеріал. Всі дотеперішні спроби формування будь-яких українських частин урядовою дорогою закінчилися невдачею головним чином через брак людей.

Заки проясниться політична сторона справи, яка колись мусить принести ту чи іншу розв'язку всіх питань і дати ширшу платформу до співпраці порозуміння могло б опиратися на таких принципах: 1) німці злагідніють своє відношення до українців, а українці приступають до чинної боротьби з большевицькою диверсією; 2) українці дають до цієї акції людей, а німецька влада тайно постачає їй воєнний матеріал; 3) акція поки що оформлюється як незалежна українська партизанка.

План акції додаю до цього листа з проханням доручити його компетентним чинникам як абсолютно довірчий акт.

Згідно з планом, я мав би очистити Поліську кітловину в границях Берестя-Мінськ-Гомель-Житомир від большевицької диверсії і обсадити її своєю 40000 партизанською армією.

Я здаю собі справу з того факту, що моя пропозиція викличе застереження з німецької сторони, що така українська озброєна сила може колись виступити проти Німеччини. А тим самим німці будуть боятися давати українцям яку-будь зброю. Коли підходити до справи реально, то такі припущення безпідставні. Я не буду казати, що українці люблять німців. Ми відносимося до німців так, як вони до нас. Але політичні міркування наказують нам, як би не було, не шкодити, а навпаки, допомагати Німеччині, щоб вона знищила нашого головного ворога – Росію. Це по-перше, а по-друге, коли німецька армія перемає кільканадцятимільйонні збройні сили своїх противників, випосажені потужними технічними засобами, то тоді, очевидно, Україна також лишиться

* питання

в її руках, і жодна українська сила основ німецької імперії не підкопає.

Коли німецька влада не започаткує врегулювання німецько-українських відносин, а навпаки, буде їх даліше роз'ятрувати масовими репресіями, тоді так чи інакше, знайдеться збройна сила, яка дасть відповідь вогнем за огонь.

Якщо німецькі чинники потраплять так само об'єктивно поставитися до всіх справ, тоді не може бути жодних перепон до негайного розгорнення якнайширшої акції по боротьбі з большевицькою диверсією. Німці повинні розуміти той факт, що українська незалежна сила на Поліссі, навіть при її ворожому наставленню супроти німців, завжди буде меншою небезпекою для Німеччини від диверсії воюючої з нею потуги. Коли я досі ще не видав ані одного наказу стріляти до німців, то це є найкращим показником нашої політичної лінії. Ми терпеливо додержуємося абсолютного нейтралітету, хоч як це дорого нам коштує. Німеччину ми вважаємо тимчасовим окупантом, а не ворогом України. Німеччина могла б стати ворогом України, якби не мала інших, сильніших противників. А ті противники будуть вічно. Українсько-німецька ворожнеча, яку сьогодні бачимо, це хвилеві настрої, викликувані нерозважливою окупаційною політикою. В останніх днях помічається загострення проти українського курсу. Йдуть з димом цілі села і ростуть гори безневинних трупів. Я ще раз вважаю за свій обов'язок звернути увагу німців, що не така дорога впорядкування положення в Україні. Українці не пігмеї. Огонь і кров нас не жахає, а тільки запалює до більшої завзятості.

Замість боротьби з большевицькою диверсією, німці кидаються на українців. Тимчасом большевики організують за плечима німецької армії, а головним чином в Поліській кітловині, свої випадові бази аж до летунських майданів включно. З того, що досі зроблено, можна припускати, що німецькі чинники, маючи на увазі головним чином самий фронт, не приписують тій диверсії великої ваги. Це неправильний погляд. Коли взяти під увагу, що та диверсія має на меті контроль постачання фронту, то її значення є дуже велике. А коли взяти під увагу, що Харків і Курськ вже в руках большевиків, то ясно, що диверсія незабаром може мати безпосередній вплив і на самий фронт.

Ті моменти власне й наказують нам відкласти всі інші питання на сторону, а допомагати німцям, щоб фронт посувався в Росію, а не назад, на українські землі.

З поважанням

(Тарас Бульба-Боровець)

Документальний фонд виставки "Діяльність ОУН-УПА на західноукраїнських землях". Червоноармійський район Рівненської області. Листопад - грудень 1990 р.

№ 12

**Зі звіту уповноваженого міністерств Рейху на
окупованих територіях СРСР про просування
Червоної армії на захід та діяльність
українських націоналістів**

16 березня 1943 р.

Берлін

Уповноважений Міністерства райху
окупованих територій Сходу
при Головному штабі групи
військ “Південь”
- Майор О.В.Мюллер -
№ 18/43 секр.

Г.Кв., 16 березня 1943 р.

Секретна справа райху!

Міністерству райху окупованих територій Сходу
- Головний відділ I -
Берлін W 8
Унтер ден Лінден, 63

**Звіт № 1/43
Загальне становище**

Після того, як ворожі танки ще сильно просувалися вперед, становище відразу змінилося, завдяки багатьом сприятливим передумовам. Наші війська здобували щоденно все нові і нові успіхи. Ворожі танкові сили, які просунулись далеко вперед, могли бути відрізані і знищені, після того, як їм все-таки до цього в деяких місцях завдяки їхньому несподіваному наступу вдавалося шкодити і особливо занепокоювати населення в містах. Воєнне становище слід вважати сьогодні цілком безпечним. На півночі цієї групи армій діяльність банд припиняється. Населення дуже страждає від терору банд. Худобу забирають, запаси вивозять або знищують. У цей час банди здебільшого з'являються малими підрозділами. Цим самим їм не важко швидко з'являтися і зникати, а також забезпечувати себе продуктами харчування.

Настрій населення

Відступальні маневри армії, підсилені усною пропагандою, яка швидко

поширювалася, та частинами союзників*, що реформувалися на окремі групи, частково продали свою зброю цивільному населенню і, позбавлені командування, у повністю запущеному вигляді відступали, були сильним душевним тягарем для населення. Можна було спостерігати, що тільки в малої частини населення було позитивне ставлення до Німеччини. Якщо навіть у більшості населення було побоювання перед поверненням червоних, то все ж воно поводилося дуже вичікувально. Видача продуктів харчування утруднювалася внаслідок недостатніх поставок і була тимчасово припинена. Коли наступ советів можна було зупинити і становище на фронті назвати міцнішим, до нас дуже повільно поверталася довіра населення. У районах, які були евакуйовані або розглядалися у небезпеці, доходило в деяких місцях до відмов виконувати роботу, до страйків, актів саботажу. Місцева поліція більше не мала влади і частково перебігла до ворога. На окремих великих підприємствах на роботу з'явилися лише 60-70% колективу робітників. Добровольці втікають із своїх підрозділів. Місцеві чиновники не з'являються на службу. Селяни чинять опір відтранспортуванню худоби. Бажання селян працювати помітно впало.

Цей настрій частково перенісся на безпечну територію Райхскомісаріату України. Думка, що українців можна розглядати як колоніальний народ, і в основному зневажливе ставлення до населення особливо проявилися цими днями. Не можна недооцінювати небезпеки широкого пасивного опору.

Багато нібито необхідних заходів, спричинених відступом, наприклад розстріли полонених при евакуації та заарештованих у Ростові політичних і кримінальних в'язнів, підпал тюрми, позначилися на цивільному населенні і відповідно на ворожій пропаганді.

Рух утікачів

У спеціальному повідомленні від 8.03.1943 р. — щоденник № 9/43 секр. — вже детально повідомлялося про рух утікачів. Тим часом не було зроблено жодних подальших констатацій, які б вимагали додаткових повідомлень. Встановлено, що названа спочатку кількість утікачів з Кавказу і з області Сталіно була дуже високо переоцінена. Найбільша частина втікачів шукала притулок під час евакуації у селах, які були розташовані поблизу потоку втікачів. Оскільки майже всі втікачі, особливо з села, мали при собі достатньо продуктів харчування, то вони були охоче прийняті. Як тільки призупинилися ворожі атаки, і наш відступ через це затримався, відразу припинився і рух утікачів. Частина людей намагалася знову повернутися у свої рідні місця. Кількість утікачів з Харкова і Ворошиловграда є незначною. Незважаючи на жваву агітацію та спорудження складів для проміжного зберігання і пунктів харчування, населення не хотіло втікати.

*Угорців та італійців.

У майбутньому двадцятикілометрова смуга вздовж головної лінії бою не повинна бути заселена цивільним людом. Станеться те, що місця для поселення, які лежать за цією зоною, будуть зайняті військовими частинами та перенаселятимуться через зростання кількості нових утікачів. Наскільки необхідним стане через це примусове переселення, ще невідомо.

Сільське господарство

Події останніх місяців були особливо важливими для сільського господарства. Під загрозою важких штрафів відступаючі військові частини, особливо союзників, забирали у селян велику рогату худобу, овець і свиней. Тепер, для того щоб забезпечити харчування війська, керівництво сільського господарства повинно забирати у селянства останню корову із стайні, якщо підвезення харчів з інших територій, які не є під тиском бойових дій, буде неможливим...
(...)

Федеральний архів у Берліні. Ф.Р 6. – Спр.52. – Арк. 2-4.

№ 13

З пам'ятної записки Е.Коха А.Розенбергу про окупаційній режим у Рейхскомісаріаті Україна*

16 березня 1943 р.

Пам'ятна записка райхскомісара України Е.Коха до А.Розенберга від 16 березня 1943 року про вжиті у німецькому керівництві в Україні рішучі заходи (Документ RO-13) проти українських націоналістів

(...)

Само собою зрозуміло, що з мого райхскомісаріату не може бути вивезено в Німеччину півтора мільйони людей, не виявивши при цьому жорстокості з боку німецького керівництва. Вербування проводиться законними засобами. При зловживанні владою я застосовую відповідні заходи. Непотрібно багатозначними наказами Вашого міністерства і телефонними зауваженнями наголошувати на тому, що при вербуванні робітників слід утримуватися від

* Див. док. № 14.

будь-якого примусу. Керівник міністерства д-р Бройтігам вимагає, щоб йому було повідомлено про кожний випадок застосування насильства при вербуванні до Німеччини. У наказі від 20.05.1942 р. стосовно північ-новолинської лісистості місцевості, де дійшло до відкритої непокори вербувальної комісії, я розпорядився, що для підтримки німецького авторитету при опорі вербуванню потрібно внести примусові засоби аж до спалювання дворів. Наказ направлено генерал-комісару, чим було гарантоване включення представників влади до цієї колективної кари. Проти цього наказу були усно і по телефону висловлені заперечення. Виникло побоювання, що “я спалив би дотла значну частину України”. Як повинен я, власне, поводитися у країні, що кишить поліцією, в момент, коли моїм наказам, що я даю за дорученням верховних органів Райху, чинять рішучий опір, якщо я хоч раз не вжию суворих застережливих покарань? Те, що Україна в основному ще стоїть і не спалена дотла, засвідчують мої поставки зерна й інших товарів, а добродії Вашого міністерства могли переконатися в цьому під час своїх службових поїздок.

Твердження про побиття українців проходить червоною ниткою через докори, що Ваше міністерство робить моему керівництву. Дійсно, одного разу в Києві в листопаді 1941 р. було побито приблизно 20 українців, тому що вони саботували важливе будівництво моста на Дніпрі. Якби я знав про цей акт, то, мабуть, схвалив би його, але з огляду на всілякі докори з приводу побиття я б, напевно, наказав розстріляти українців за вчинений саботаж. Ще задовго до Вашої заборони бичування я вже заборонив своїм керівникам адміністративного управління використання батога, оскільки не можу назвати батіг ознакою німецького панування. Якщо сьогодні якийсь українець, емігрант чи корінний житель, скаржитися Вам, що його били, то мені звеліли б доповісти про це. Так, наприклад, за наказом від 15.10.1942 р. і 3/1012 до мене потрапили 2 листи українців, що живуть в райхскомісаріаті, до їхніх родичів, які працюють в Райху. У цих листах українські адресанти повідомляють, що німці били їх гумовими палицями, що вони жили в кріпацтві і виконували примусові роботи. Ці два листи є для вищеназваного наказу приводом, аби вимагати у райхскомісара категорично звернути увагу обласних комісарів, районних і обласних господарників на заборону використання тілесних покарань. Якщо я повинен своїм підлеглим відомствам настійно рекомендувати заборону тілесних покарань щоразу, коли якийсь українець стверджує, що його били, то я побоююся, що різко впаде мій авторитет перед підлеглими відомствами.

(...)

За цей час українським емігрантам вдалося досягти впливу як на бандерівський, так і на мельниківський рух, так що сьогодні обидва поводяться вороже

супроти німців. Також “Просвіта” з часу її існування використовується як замаскована організація для українських шовіністів. Приклади цього пропоную взяти з СД-рапортів. Докази зібрані в Рівному, Дунайці, Кам’янець-Подільському і Києві. У Києві українці, що належали до “суспільних кіл”, підготували отруєння з метою вбивства генерал-комісара. У групах опору були задіяні українські вчителі з “Просвіти”, як, наприклад, в Камінь-Каширську (див. рапорт СД від 27 і 30 червня 1942 р.). З найсвіжіших СД-рапортів роблю висновок, що під поблажливою рукою німецького керівництва в районі бойових дій міг сформуватися у Харківській “Просвіті” різновид українського національного уряду. Щодо цього я посилаюся на те, що в районі дій поруч з добродіями Вашого головного відділу “Політика” бували представники тилових служб, що вимагали іншого поводження з українцями, ніж в моєму райхскомісаріаті. У ці дні українські націоналісти з Харкова були евакуйовані до Києва. Там вони повідомили надійним українським авторитетним особам, що найближчим часом відбудеться всесвітня конференція українців. Українські націоналісти говорять про зміну німецької політики щодо України в наступні тижні, вимагають для України окремих військ, а також щоб газети, які виходять у моєму райхскомісаріаті, ширили національні українські тенденції і були готові виявляти до німців відносну лояльність, якщо їхні вимоги будуть виконані.

У Кам’янець-Подільську комісар області в 1941/42 роках розпочав громадські стосунки з українцями. Він повністю довіряв бургомістру і українським авторитетним особам цього міста. Тепер ці самі пани намагалися при підтримці українських вчителів і студентів висадити в повітря своїх партнерів по громадських стосунках і німецьких солдатів, маючи намір кинути бомби під час сеансу в німецькому кінотеатрі для солдатів. У цей час мали бути усунені обласний комісар і його співробітники, а банківські грошові вклади — викрадені. Цей план міг назріти тому, що члени німецького управління до останнього моменту виявляли велику довіру місцевим жителям і були задіяні в українських товариствах, що зорганізувалися керівництвом таємної змови. В останню хвилину СД вдалося втрутитися і заарештувати 140 чоловік, серед яких була вся українська інтелігенція міста. Німці пояснили, що вони від українців такого ніколи не чекали. Я радий, що такі “суспільні відносини” були виявлені дотепер лише в одному випадку.

Окремим розділом моєї політичної роботи є українська еміграція. Потрібно, на жаль, відзначити, що і тут політична позиція між Вашим міністерством і мною різна. Моя негативна позиція супроти української еміграції склалася не на упередженості, а на основі багатого досвіду під час моєї діяльності в Україні.

Я пошлюся, наприклад, лише на новорічні привітання УНО з настанням

нового 1943 року, що являють собою політичну нахабність. Вони не містять жодних поздоровлень, а лише політичні вимоги національної свободи і державної незалежності та змішані з погрозами, якщо не будуть задоволені претензії українців.

(...)

Згідно з попередньою констатацією це торкається мене особисто тому, що східне міністерство виявляє готовність вжити охоронні заходи, якщо йдеться про українців. Так, наприклад, у Києві в лютому 1942 р. був заарештований український бургомістр Багазій* за зрадницькі інтриги. Ще до того, як цей факт став відомий райхскомісару, про нього довідалися Ви незрозумілим для мене чином, і 06.02.1942 р. я отримав телеграму з наказом розслідувати справу з Багазієм, але його самого не звільняти з посади. Зразу треба було доповісти про виконання. Тим часом генерал-комісар все-таки встановив, що Багазій був усунений зі своєї посади з повним правом. Про суть цього “протеже” стало відомо детальніше завдяки наявним СД-рапортам. За росіян Багазій був директором єврейської школи в Києві, був залишений із завданням поводитися перш за все як націоналіст, а втім, саботувати роботу німців. Під час німецької окупації він підтримував зв’язки з підпільною комуністичною партією, якій він надавав фінансову допомогу продовольством і постачанням матеріалів. Він видав заяву, що в межах його управління люди з комуністичної партії повинні зберігати спокій. Міське управління Києва під його проводом стало оплотом українського шовінізму. Компетентні члени нелегальної організації Бандери сиділи в усіх відділах міського управління. У районних управліннях були випущені нелегальні листівки проти німців. Багазій видав велику кількість посвідчень для звільнення від праці у Райху і виписав перепустки для залишення міста Києва. Західноукраїнських емігрантів він доставив до Києва і з допомогою організації Червоного Хреста, що він заснував підпільно, відправив у Харків, Рівне, Вінницю, Житомир, Кам’янець-Подільськ, Проскурів, Кременчук і т.д. Авторитетні службовці міського управління Києва були приведені ним таємно до присяги Мельнику.

Крім того, Багазій сприяв також прагненням українців до державної незалежності. Він намагався відокремити загони охоронної поліції** від німецької поліції з метою центрального керівництва міліцією. Відомим є наступне висловлювання Багазія: “Якщо 5 німців протистоять 50 українським поліцейським, хто тоді сильніший? Потрібно поставити німців перед завершеним фактом”.

* Професор Володимир Багазій розстріляний німцями в 1942 р.

** українські

Певною мірою звинувачував себе Багазій щодо корупції. Поступово він прийняв у міське управління майже 20 000 чоловік і платив їм заробітну плату до 5 000 карбованців і більше. Привласнення державного майна і спекуляція в його управлінні були звичайним і частим явищем. Сам Багазій незаконно привласнив золоті і срібні речі, частково передав їх далі для своїх політичних цілей. Крім цього, він підпільно продав велику кількість шкіри на шкоду німецькому вермахту.

При цьому він висловився: “Товари з міста не повинні в жодному разі потрапити в руки німців”.

(...)

Еріх Кох

Документ Нюрнберзького процесу № 192 – PS; Косик В.М. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1942-1943). Т.3. – Львів. – 1999. – С.115-119.

№ 14

З повідомлення поліції безпеки та Служби безпеки (СД) Німеччини про антинімецький рух ОУН (С.Бандери) та розповсюдження листівок ОУН (А.Мельника)*

Шеф поліції безпеки і СД
- Штаб команд-

19 березня 1943 р.
Берлін, 19 березня 1943 р.
Секретно!

З повідомлень з окупованих східних територій № 46

(...)

Український рух опору

З дистрику Львів повідомляють про заснування національно-української групи. На початку листопада 1942 р. ця група вперше звернулася до громадськості під іменем “Українські борці за незалежність” з листівкою “Революція у поході”.

* Див. док. № 13.

Листівки, виготовлені на ротаторі, розсилалися у великій кількості переважно українській інтелігенції. Встановлено, що містами відправлення були Львів і Тернопіль.

Зміст цієї листівки приблизно відповідає змістові листівок групи Бандери: побудувати незалежну Україну можна лише шляхом загального повстання всіх окупованих народів, тому український народ повинен підготуватися до цієї боротьби. Всі українці, що співпрацюють з німцями, — це кон'юнктуристи.

Далі в листівці згадується стаття “Schwarzen Korps” від 20.08.1942 р. про германізацію Сходу, про яку буде висловлене пізніше становище [організації]. Крім цього, український робітник зображується в зухвалий спосіб як такий, що перевищує німецького робітника з усіх поглядів.

Щодо вищезгаданої національно-української групи можна сказати, що це переважно колишні члени ОУН, які незадоволені політикою груп Бандери і Мельника.

Прагнення **зближення груп Бандери і Мельника**, що недавно спостерігалися, можуть розглядатися як неуспішні. Рух Бандери принципово відхилив спільні дії з групою Мельника, обґрунтовуючи це тим, що “Мельник співпрацював улітку 1940 р. з німецькими службами”.

У групі Бандери і надалі спостерігається гостра радикалізація. Її члени збирають зброю і боєприпаси та створюють таємні склади. У наказах і директивах прослідковується тенденція, що встановлення вільної і незалежної України можливе лише шляхом збройного повстання. Коменданти української міліції, створеної після вступу німецьких військ, виконували ці накази і ховали частину згромадженої зброї та боєприпасів для цілей руху Бандери. Тим часом при ліквідації одного штабу руху Бандери в Сарнах, крім розпорядження про військовий вишкіл його членів, було знайдено також інструкцію про ведення бандитської війни. Подальшу радикалізацію руху Бандери можна побачити в чіткому зближенні з більшовизмом. На цю тему керівник Волинської області Гарабез* висловився наступним чином: “Ідею комунізму не слід відкидати. Ми можемо легко порозумітися з кожним комуністом, що сповідує комунізм з ідеалізму. Це повинно бути нашим завданням — залучати до роботи людей, що, безумовно, належать до найцінніших елементів”. Вже арештовано бандитські групи змовників, що склалися порівну із старих більшовицьких функціонерів і членів групи Бандери. В окрузі командира [СД] Харкова нелегальна група НКВС вела спільні переговори і цілком відкрито працювала разом з однією з груп Бандери.

Група Бандери тим часом перейшла до того, щоб втілити свою пропаганду бандитської війни в дію. Наприклад, у районі Сарни-Костопіль діє сильна

* Таке прізвище між керівниками ОУН невідоме.

банда Бандери під проводом українця **Боровця**, який є одночасно референтом партизанів у центральному проводі ОУН- Бандери.*

Сильна банда із приблизно 1000 чоловік ні в якому разі не шкодить місцевому населенню, а спрямовує свої акції виключно проти німецьких служб і установ. Із перехоплених таємних наказів випливає, що банда концентрується на “спробах близького перевороту”. Центральний Провід ОУН наказує всім референтам пропаганди починати новий пропагандистський похід і “не повертатися раніше, поки не почнеться революція”. Звичні бойові заклики проти більшовизму відмінені і тепер говорять лише про “останній бій” проти “німецьких варварів”. За конфіденційними твердженнями ОУН-Бандери, має в своєму розпорядженні понад 15000 рушниць, 45000 ручних гранат і 1550 пістолетів.

Українська охоронна поліція в значній мірі відпадає від боротьби проти групи Бандери, бо в ній досить сильно укорінилися люди Бандери, і в різних випадках її члени перейшли на бік бандитів Бандери. В українській поліцейській школі у Львові на заняттях українськими офіцерами ведеться відкрита ворожа пропаганда проти Райху. Українська поліція безцеремонно саботує вербування робітників.

У Львові арештовано таких провідних людей Бандери з “військової організації”:

1. Дмитро Грицай, нар[одився] 01.04.1907 р. в Дорошині, проживає у Львові, Обертінерштрассе, 23/7. З осені 1942 р. керував військовою організацією**.

2. Олександр Кузьмінський, нар[ордився] 17.08.1910 р. в Жульчині, проживає у Львові, вул. Жулинська, 12. Був офіцером, прихильником Бандери і нелегально викладав в Мостах-Великих.

3. Василь Ковальський, псевдонім Копач, нар[одився] 13.02.1915 р. в Стрілкові, проживає у Львові, вул. Жовківська, 33. Був комендантом військової школи в Мостах-Великих.

Потім у Київському командному окрузі [СД] були проведені численні арешти. У Рогізному і Малій Вільшанці затримано по одному вчителю, що належали до ОУН-Бандери, в Миколаєві заарештовано одного директора музею, одного ветеринара. У Рогізному арештовано 12 членів руху, серед них одного українського поліцейського; в Києві — понад 40 чоловік, в основному

*Т. Бульба-Боровець – організатор власної партизанської групи, вів переговори з представниками радянської армії і укладав з ними перемир'я на шість місяців. До Центрального Проводу ОУН-Бандери не належав. Докладніше див.док. № 26.

** Дмитро Грицай – голова військового штабу ОУН-Бандери, був звільнений бойовиками ОУН із львівської тюрми з допомогою фальшивого ордера на перевезення його до Берліна. Бойовики ОУН звільнили подібним способом з дрогобицької тюрми і Олексу Гасина.

з кіл інтелігенції. В окрузі Острог було заарештовано 22 членів ОУН-Бандери.

Тим часом рух Бандери перелаштувався на діяльність груп, що склалися не з п'яти, а з трьох чоловік, щоб цим самим обмежити втрати до мінімуму. Вони використовують безпечну нашептану пропаганду і поширюють її насамперед у сільських місцевостях.

Останнім часом у районі Крем'янець, командний округ Рівне, з'явилися бандитські групи, що здійснили збройні напади на державне майно. Їх можна віднести до діяльності одного підрозділу ОУН-Бандери, так званого "Фронту українських революціонерів". Велику кількість осіб уже затримано.

В Умані, командний округ Київ, було виявлено нові листівки групи **ОУН-Мельника**, в яких, між іншим, говориться, що німецька окупація в Україні може бути лише тимчасовою. В іншій листівці полковник Мельник звеличується як законний наступник вбитого провідника Коновальця. Група ОУН-Мельника намагається з усіх сил завоювати домінуюче становище над групою ОУН-Бандери і приєднати її до себе. Це вже мало би їй вдатися в Кам'янець-Подільській і Вінницькій областях.

Федеральний архів у Берліні. Ф.Р 58. – пр.224. – Арк.. 41 зв. – 43.

№ 15

Проект звернення партійно-радянського керівництва УРСР до українського народу про боротьбу проти німецьких окупантів та українських націоналістів*

20 березня 1943 р.

м.Обоянь

Проект

К українському народу

**Дорогие братья и сестры, сыны и дочери
великого украинского народа!**

Вся история украинского народа есть история героической борьбы за свою

* Див. док. № 25.

свободу и независимость, за свою культуру, за свое свободное украинское государство.

Украина, одна из богатейших стран в Европе, по своим природным богатствам всегда была страной, на которую посягали иностранные захватчики.

Только Великая Октябрьская Социалистическая революция, которую первым начал наш равный брат - великий русский народ, только большевистская партия во главе с Лениным и Сталиным принесли украинскому народу свободу, независимость и свое украинское советское государство.

Украинская Советская Социалистическая Республика, в семье великого Союза Советских Социалистических Республик, начала гигантскую творческую работу. Украинский народ получил возможность свободно говорить на своем родном языке. Украинский народ начал строить фабрики и заводы, перестраивать сельское хозяйство, превращая его в передовое, социалистическое механизированное хозяйство, он начал развивать свою культуру, искусство.

В результате творческой созидательной работы Украина стала одной из передовых стран. По механизации добычи каменного угля советская Украина заняла первое место в мире. Третье место занимала она по выплавке чугуна. На Украине выплавлялось стали гораздо больше, чем в Японии и Италии, взятых вместе.

К концу второй пятилетки выработка электроэнергии по УССР была в пять раз больше, чем во всей царской России. Одна только Днепровская гидроэлектростанция им.Ленина вырабатывала больше электроэнергии, чем все электростанции бывшей царской России.

В 1939 году на территории Украины было 810 совхозов, 1021 МТС и 27397 колхозов. На социалистических полях Украины работало 90000 тракторов, 30 000 комбайнов, десятки тысяч тракторных сеялок и огромное количество других сельскохозяйственных машин.

Государственный бюджет УССР в 1939 году достиг 7 млрд руб. На одни только социально-культурные мероприятия было ассигновано свыше 5 млрд руб. Только на народное просвещение ассигновывалось почти 3 млрд руб. В начальных и средних школах Украины учились на родном украинском языке 5,5 млн учеников. Неполных и средних школ насчитывалось 9220, где занималось 3 млн учащихся.

До революции на Украине было 19 высших учебных заведений, студентов в них было 20000. В 1939 году в УССР насчитывался 121 вуз и обучалось в них 122000 студентов. На Украине было 17000 массовых библиотек, в которых насчитывалось 30 млн книг, работало 20000 клубных учреждений, 6000 киноустановок, 100 постоянно действующих театров и 117 музеев. Наука получила широкое развитие. На Украине насчитывается 145 научно-исследовательских

учреждений, имеется своя Украинская академия наук со многими институтами, охватывающими все отрасли науки и техники.

В 1913 году на Украине выходила 171 газета, только одна – на украинском языке, да и та выходила нерегулярно. А уже в 1937 году в УССР насчиталось 1127 газет, выходивших только на украинском языке.

Украинский народ при советской власти получил свободу, независимость и свое свободное украинское государство.,

Немецкие фашисты, вероломно напав на Советскую страну, одной из своих целей имеют – это завоевание Украины, превращение ее в колонию фашистской Германии, превращение украинского народа в рабов немецких баронов и помещиков. Для того, чтобы облегчить свой поход на Украину, немецкие захватчики объявили, что они идут освободить Украину, что они хотят помочь ей создать самостоятельное украинское государство.

Враги украинского народа – буржуазные националисты, будучи фактически агентами фашистской Германии, из всех сил старались доказать, что немцы – это друзья украинского народа, что не завоевывать Украину они идут, а освободить ее.

Кто такие украинские буржуазные националисты?

Украинские буржуазные националисты – это петлюровцы, злейшие враги украинского народа, которые еще в тяжелые годы революции и гражданской войны пытались взять власть на Украине в свои руки. Сами они – сынки помещиков, капиталистов и украинских кулаков, награбленная собственность которых была отобрана советской властью и передана истинному хозяину – трудовому народу.

В 1929 году немецкий шпион, проходимец Коновалец, из подонков белогвардейцев-петлюровцев за границей, образовал ОУН (Организация украинских националистов). Работа этой организации направлялась немецкой разведкой против советской власти на Украине, против украинского народа. В результате грызни в этой шайке, вожаки ее не поделили власти, и Коновалец был убит в 1938 г.

Немецкая разведка, стремясь еще больше усилить разведывательную деятельность ОУН, ставит во главе ее Андрея Шептицкого, который является еще более безоглядным исполнителем воли немецких фашистов. В 1939 году из уголовных подонков эмигрантщины выдвигается Степан Бандера, бывший глава краевой экзекутивы ОУН в Галиции. Он объявил себя единственным “вождем” националистов, после чего началась грызня “бандеровцев” с “мельниковцами”.

Вступив на Украину, немецкие оккупанты привезли в своих обозах и мельниковцев и бандеровцев. Украинские буржуазные националисты, обрадовавшись первым успехам немецких войск, пытаются организовать так называемое “украинское правительство”.

Но немецкие фашисты шли и идут на Украину не для того, чтобы ложить свои головы ради создания буржуазной националистической Украины. Немцы шли и идут с целью завоевания Украины и превращения ее в немецкую колонию.

Немецкие фашисты, оккупировав Украину, объявили занятые области “рейхскомиссариатом”, что означает “монопольные области Германии, объявили Украину частью германской империи, поставив во главе, “рейхскомиссариата” известного палача Эриха Коха. Начался дикий разгул немецких оккупантов на Украине. Виселицы и расстрелы, пожарища и разрушения, насилия и грабежи – вот что принесли немцы на Украину.

Весь украинский народ поднялся на борьбу со своим злейшим врагом – фашистской Германией. По всей Украине развернулось широкое народное партизанское движение. Эти истинно народные мстители стали разрушать коммуникации противника, наносить ему чувствительные удары в тылу, активно помогая нашей доблестной Красной армии громить немецких оккупантов.

Буржуазные националисты вынуждены считаться с новой обстановкой, которая сложилась на Украине. Стремясь всеми силами влезть в доверие к украинскому народу, обмануть его, они начали лицемерно объявлять свои робкие “антинемецкие” заявления. Видя огромное недовольство украинского народа хозяйничанием немецких оккупантов на Украине, буржуазные националисты стали обращаться к палачам украинского народа Гитлеру и рейхскомиссару восточных областей Розенбергу с жалобами на то, что немцы не выполняют свои обещания сделать Украину буржуазным государством. В своих раболепных посланиях эти ублюдки жалуются на то, что: “...Нет никакой украинской полиции, ...существует только немецкая полиция, а в ней служат украинцы как шуцманы, людей бьет и грабит не украинская полиция, а немецкая при помощи шуцманов” .

Желтоблокитные предатели недовольны той ролью, которую они выполняют у фашистов. Они хотели бы больших прав для украинской полиции, чтобы своими руками бить и грабить украинский народ.

Уполномоченные “Провода украинских националистов” Дмитрий Андриевский и Андрей Мельник, председатель “Украинской национальной рады” во Львове Шептицкий, т.н. “заместитель Петлюры” Андрей Левицкий, председатель “Украинского националистического центра” в Киеве Величковский и

председатель “Генеральной рады украинских комбатантов”, петлюровец Омелянович-Павленко в своих посланиях Гитлеру и Розенбергу вымаливают себе теплые местечки на Украине и клянутся в верности немецкому фашизму, сигнализируя Гитлеру и Розенбергу о том, что действия немецких властей на Украине озлобляют украинский народ против немцев, что надо проводить угнетение украинского народа более тонкой и гибкой работой, что нужно хотя бы на словах создать некоторую видимость украинского буржуазного государства.

Граф Шептицкий, Левицкий, Величковский, Омелянович-Павленко, Мельник в своем послании к Гитлеру от 14 января 1942 года писали: “...Большое беспокойство охватило украинское население, когда на освобожденных от большевиков землях произошли события, свидетелями которых мы являемся сегодня. Сознание нашего долга перед народом и чувство ответственности перед историей обязывает нас, эксцеленция, обратиться к Вам, в руках которого находится судьба всей Европы, чтобы таким образом обратить Ваше внимание на сегодняшнее положение вещей на Украине и на опасность, заключающуюся в нем”.

Авантюристы, предатели своего народа умоляют Гитлера, чтобы он более активно использовал их, как верных слуг фашистской Германии. Они писали ему: “...Хочется верить, что наши намерения удостоятся Вашего понимания и наш голос приобретет Ваше доверие”.

Уполномоченный “Провода” Андриевский от имени буржуазных украинских националистов в своем письме Альфреду Розенбергу писал: “...События последних дней на Украине вынуждают “Провод украинских националистов” поднять еще раз вопросы, изложенные в письме и меморандуме от 9 ноября 1941 г. относительно сотрудничества между немецкими властями и украинцами. Возникает боязнь, что легкомыслие в разрешении затронутых проблем могло бы иметь неожиданные результаты не только для украинской стороны, но и для немецких интересов на Украине”.

Предатель украинского народа сигнализирует своим хозяевам о неблагополучии на Украине. В том же письме он пишет, что: “... Мы обращаемся к Вашей эксцеленции с просьбой соответствующими мерами ликвидировать напряжение, которое возникает между немцами и украинцами в результате недорозумений и взаимного незнания самих себя, и сделать возможным начатое нами сотрудничество с немецкими властями в обоюдных интересах”.

Мы об этом подробно сообщаем украинскому народу для того, чтобы он знал, чтобы он еще раз убедился в том, что украинские буржуазные националисты, продолжают выполнять свою подлую предательскую роль, служа

иностранным захватчикам, что они помогают немецким оккупантам грабить и душить украинский народ, вымаливая себе жалкие подачки у изверга Гитлера и его лакеев – Розенберга и Коха.

В результате событий, происходящих сейчас на Украине, в лагере буржуазных националистов начался полный разброд, буржуазно-националистическое движение еще больше стало разлагаться.

Партизанское движение на Украине охватывает все большие и большие слои украинского народа. Успехи этого движения уже создали легендарную славу нашим героическим партизанам и партизанкам.

Буржуазные националисты пытаются примазаться к этому движению, организуя националистические вооруженные формирования, называя их партизанами.

Это хитрая уловка врагов украинского народа; это попытка обмануть бдительность трудящихся. Эти вооруженные формирования создаются украинскими буржуазными националистами в провокационных целях.

Товарищи!

Только последовательная, непримиримая борьба Красной армии, наших партизан и всего советского народа против немецких оккупантов приведет к разгрому фашистской Германии и обеспечит свободу украинскому народу в воссоединенном украинском советском государстве.

Украинские буржуазные националисты – это предатели украинского народа, это агенты наших злейших врагов – немцев! Разоблачайте желтоблаkitную нечисть, изгоняйте со святой украинской советской земли этих прохвостов и авантюристов. Немцы их привезли на Украину для того, чтобы им было легче обманывать, душить украинский народ.

Только советская власть и большевистская партия во главе с великим Сталиным приведут к окончательному разгрому немецких оккупантов и создадут условия для расцвета украинского советского государства и украинской культуры.

Украинский народ получит подлинную свободу только тогда, когда будут изгнаны с советской территории немецкие оккупанты и их прихвостни – желтоблаkitная нечисть.

Смерть немецким оккупантам и их лакеям, украинским буржуазным националистам!

Да здравствует победа доблестной Красной армии и наших славных партизан!

Да здравствует великий украинский народ, воссоединенный в едином украинском советском государстве!

Да здравствует Украинская Советская Социалистическая Республика!

*Председатель Президиума Верховного Совета УССР – М.Гречуха
Председатель Совета Народных Комиссаров УССР – Л.Корниец
Секретарь Центрального Комитета КП(б) Украины – Н.Хрущев*

*ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп. 23. - Спр. 361. - Арк. 99-107.
Засвідчена копія. Машинопис.*

№ 16

Радіограма члена Воєнної ради Південного фронту М.Хрущова до командирів партизанських загонів і з'єднань про ставлення до збройних формувань українських націоналістів*

23 березня 1943 р.

Товарищам Ковпаку, Рудневу,
Копия: Всем партизанским отрядам Украины

Отвечаю на поставленный Вами вопрос о нашем отношении к националистическим “партизанским” формированиям.

В нашем отношении к украинским националистическим “партизанским” отрядам мы должны всегда помнить и различать. Первое, что руководители украинских буржуазных националистов – это немецкие агенты – враги украинского народа. Второе, что некоторая часть рядовых участников этих отрядов искренно желает бороться с немецкими оккупантами, но они обмануты буржуазными националистами, пролезшими к руководству этими формированиями.

* У адресаті викреслено прізвище Сиромолотного. На документі позначка: “Направлены копии тт.Ковпаку, Рудневу, Мельнику, Куманеву, Сабурову, Бегме, Федорову, Маликову, Попудренко, Наумову, представителям на Южном, Юго-Западном и Воронежском фронтах. Исх.№ 004922. 11.06.1943 г».

Исходя из этого, Вам необходимо:

Первое. Всеми способами разоблачать руководителей этих формирований буржуазных националистов, как врагов народа, немецких агентов. Это необходимо проводить путем усиления агентурной работы, распространения листовок и т.п.

Второе. Не вступать в контакт с этими отрядами

Третье. Не выступать вооруженно против этих отрядов, если сами они на Вас не нападают, памятуя, что сейчас нашей главной и основной задачей является разгром фашистской Германии и изгнание немецких оккупантов с нашей территории.

Нашу работу среди всех слоев украинского народа необходимо проводить с разъяснением того, что только последовательная и непримиримая борьба Красной Армии, наших партизан и всего советского народа против немецких оккупантов приведет к разгрому фашистской Германии и обеспечит свободу украинскому народу в воссоединенном едином украинском советском государстве.

Что немцы шли и идут с целью завоевания Украины и превращения ее в немецкую колонию, доказывать это убедительными фактами из деятельности немцев сейчас на Украине.

Разъяснять массам, что только большевистская партия во главе с великим Сталиным приведет к окончательному разгрому немецких оккупантов, что только она создает условия для расцвета украинского советского государства и украинской культуры.

Н.Хрущев

23.03.43.

*ЦДАГО України. - Ф. 63. - Оп. 1. - Спр. 7. - Арк. 68-70.
Оригінал. Рукопис.*

№ 17

**Звернення ОУН (С.Бандери) до українського народу із
закликом боротися проти радянського та німецького
режимів в Україні***

26 березня 1943 р.
Додаток до № 30/43 від 26.03.1943 р.
Уповноважений Головного
командування групи військ “Південь”

Відпис з копії перекладу
Прочитай і передай іншим! Ховай від ворога і зрадників!
Українці!

Цілий світ горить у полум’ї нової загарбницької війни!

У нещадну війну вступили імперіалістичні гіганти (держави-імперії). Як ненажерливі хижі звірі, що жадають крові, кидаються вони перш за все на озброєні народи, щоб їх знищити і після цього провести між собою останню вирішальну битву. Вони поставили собі за мету здобути необмежене світове панування і купаються в морях невинно пролитої крові народів. Свої завойовницькі плани вони хочуть приховати за голосними гаслами про визволення, про справедливе міжнародне керівництво, про краще життя. У цей же час пригнічений народ ледь животіє в пазурах загарбників. Життя народу в окупації – все одно, що життя мух в павутинні злих павуків. Гарні обіцянки про щасливе життя в майбутньому – обман. Чи можливо, щоб гнобителі дали народам можливість жити кращим життям завтра, якщо вони вже сьогодні нічого, крім розрухи, з собою не приносять?

Серед переможених – і наш український народ. Та, живучи в ярмі, український народ все ж знає, що таке воля. Тому, коли світ здригався під ударами революції, він був першим, хто почав відбудовувати самостійне життя. Це не сподобалося більшовицьким імперіалістам. Українська держава, що постала в 1917-1920 рр. була знищена російсько-більшовицькою бандою.

Шляхом насильства, зради і підкупу вона заволоділа Україною і привела її до розрухи. Пошматована, закривавлена Україна поросла бур’яном, перетворилася на країну рабів, на пекло. Гнобителі хотіли цілковито винищити її

* Див.також док.№ 28, 29.

дітей – український народ. Жахливий терор, колективізація, в'язниці, концтабори, заслання і розстріли – ось зброя більшовиків. І оскільки все це не дало бажаного результату, більшовики винайшли новий нечуваний метод масового знищення – голод.

Ніколи не зникнуть з пам'яті жодного українця 1932–33 роки штучно створеного більшовиками голоду. Лежить і помирає в агонії знесилена голодом мати. Батька розстріляли деспоти-більшовики, коли він із сотнями таких же голодних шукав у місті їжу. Опухлі від голоду діти жебрають хліб. Така жахлива картина була в тогочасній Україні.

У цей час, коли сільське населення України змушене було покинути свої села в пошуках хліба, більшовицька Москва вивозила мільйони пудів українського зерна за кордон. Тисячі людей помирили щодня на міських смітниках та помийних ямах, так і не знайшовши хліба. Коли більшовики розповідали всьому світові про “радянський рай на землі”, про досягнення могутнього соціалізму і розсилали запрошення на огляд багатого життя Москви, в Україні не вистачило людей, щоб поховати всіх померлих від голоду. За деякими даними більшовиків у 1932–33 рр. на Україні померло від голоду понад 5 млн людей. Ця невинно пролита кров мільйонів навіки затаврувала ганьбою більшовицьких деспотів. Ця кров кличе і завжди кликатиме прийдешні покоління до помсти за наругу над українським народом, за знищення і розруху, за пекло на українській землі.

Ті ж більшовицькі методи винищення продовжують застосовувати нові окупанти України – німецькі імперіалісти. Нищівна колоніальна експлуатація населення України, грабежі, страти, арешти, розстріли, приниження людської гідності, моральний розклад, вивезення людей до Німеччини на неминучу загибель і, нарешті, застосування більшовицького методу винищення голодом – все це “благодіяння”, що чинять німці пригнобленому українському народові. Штучно створений німцями на Україні голод є лише наслідком економічної неспроможності. Це – найганебніший метод політичної боротьби.

У той час, коли німці грабували українську пшеницю, зерно та хліб, яких цілком вистачило б, щоби прокормити населення цілої України та половини Європи, українців годували голодним пайком з ячмінного хліба. Скільки поту і крові вклало населення України в оранку, сівбу і збір цього хліба. Українцям було заборонено брати зерно, що награвували більшовики, і, крім цього, хліб, який їм не вдалося вивезти. Не маючи можливості вивезти все зерно до Німеччини і побоюючись, що українці можуть захопити його силою, німці спалили сотні вагонів української пшениці, мотивуючи це тим, що вона нібито отруєна. Українцям не давали городини, хоча вона гнила у вагонах. Прохання українського

населення засіяти частину колгоспних земель німці відхилили, хоча ці землі лежали необробленими. Німці зганяли українське населення на молотьбу зерна, щоб швидше вивезти все з України додому. За свою роботу українські колгоспники отримували від німців замість зерна копійки, за які не можна було нічого купити. Українських робітників Донбасу та інших промислових центрів змушували важко працювати по 12 годин щодня, не зважаючи на те, що вони жили на голодному пайку. Над усією Україною аж до Кавказу нависли загрозові хмари нового голодомору.

Єдняйтеся до боротьби проти нього в ім'я національної солідарності!

Українське село повинне допомогти міському населенню України в цій боротьбі.

Українське місто повинно допомогти українському селу обороняти його інтереси.

Несвідомі українці, що стали німецькими найманцями, повинні опам'ятатися! Німці кидають їм, як псам, тимчасово великий шмат хліба. Вони хочуть, щоб сліпі українці допомогли їм у знищенні своїх же братів через доноси, покарання і грабїж, у розкраданні нашої України, у такому веденні господарства, коли, за словами Шевченка, “з матері полатану сорочку знімають”.

Всіх, хто розуміє, що нам загрожує біда, закликаємо:

“Українці: робітники, селяни, інтелігенціє!

Об'єднаймося для спільної боротьби проти голодомору!

В єдності ми переможемо – поодинокі зазнаємо поразки!”

Але ми будемо боротися не тільки проти голоду. Побачивши нашу рішучість, ворог може тимчасово відмовитися від методу винищення голодом, щоб у майбутньому знову повернутися до старих прийомів.

Ми хочемо боротися за такий соціальний устрій, при якому ніколи б не було голоду. Ми боротимемося за самостійну українську державу, яка охоронятиме своїх громадян від винищення. Ми будемо боротися за українську державу, в якій український народ буде господарем на прабатьківській землі.

Ми боротимемося за Українську державу, яка дасть можливість всім націям, що чесно живуть і працюють на Україні, жити гідним людини життям!

Більшовизму не вдалося нас винищити, не знищить нас і імперіалізм. Ворог не принесе нічого доброго. Що ми самі собі створимо, те й матимемо.

Вступайте у бойові групи Організації Українських Націоналістів (ОУН)!

Організуйтеся! Єдняйтеся!

Створюйте сильний фронт української національної революції проти імперіалістів!

Вперед!
Слава Україні!

До перемоги!
Героям слава!

Організація Українських Націоналістів.

За згідність
Підпис Гаас
KV-службовець

За достовірність копії:
Підпис
лейтенант

Федеральний архів у Берліні. Ф.Р 6. – Спр.150.– Арк.. 12-15. Переклад з перекладу.

№ 18

Лист М.Хрущова Й.Сталіну з приводу організації публікацій у Канаді проти “українських буржуазних націоналістів”

20 квітня 1943 р.

Москва

Товарищу СТАЛИНУ И. В.

Украинские канадские организации обратились с просьбой, чтобы кто-либо из представителей Советской Украины выступил в украинской печати в Канаде против украинских буржуазных националистов.

Посылаю Вам статьи, написанные президентом Украинской Академии Наук тов. Богомольцем А. А. и поэтом тов. Тычиной П. Г.

Прошу сообщить Ваше мнение об этих статьях. Любые поправки можно вносить в эти статьи, и они будут приняты авторами статей. После чего эти статьи на украинском языке мы перешлем в Канаду для опубликования в печати.

Шла речь об одной статье, но я думаю, что стоит послать обе эти статьи,

если с Вашей стороны не будет возражения.

Посылаю также тексты телеграмм, полученных из Канады, которые послужили поводом для написания этих статей.

Н. ХРУЩЕВ

20.4.43.

*Додаток 5.1У.1943г.
Из Торонто, Канада*

Всеславянскому комитету
Москва.

Канадская пресса недавно опубликовала, что так называемый “Украинский Канадский Комитет”, который претендует на то, чтобы представлять повсюду чаяния украинского народа, передал канадскому премьер-министру Меккензи Кинг меморандум, в котором говорится, что украинцы желают иметь отдельное (сепаратное) и “независимое Украинское Государство в Европе”.

Вышеупомянутый Комитет состоит из политически антисоветско настроенных эмигрантов, ярых националистов и профашистского элемента, признанные вожди которых, Скоропадский и Мельник, находятся на службе гитлеровских оккупантов.

Несмотря на претензии этого Комитета, он не уполномочен говорить от имени канадских украинцев, которые, работая со всем канадским народом, стремятся к поражению общего врага Канады и Советской Украины, и которые под патриотическим руководством Канадской Украинской Ассоциации, собрали для помощи их героическим советским братьям и их союзникам, около трехсот тысяч долларов с момента начала советско-германской войны. Истинные украинцы Канады разоблачают и осуждают профашистские установки самозванной квислинговской клики, распространяемые в их среде.

Была бы очень желательна статья от вас по этому поводу (с вашими комментариями), написанная каким-либо украинским писателем, журналистом или общественным деятелем. Наш новый адрес: 258 Авеню Род, Торонто. Газета “Украинский Уорд” в Виннипеге получает и печатает ваши статьи. Степан Мациевич, редактор газеты “Украиниан Лайф”.

ЦЦАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 526. – Арк. 21–22. Відпуск.
Машинопис.

№ 19

З наказу № 13 Верховного командування вермахту про створення умов для добровольців-перебіжчиків з Червоної армії та Російської добровольчої армії генерала Власова

21 квітня 1943 р.

Ставка

Выписка

Приказ № 13

Приказываю:

А. В войсковых частях:

1. Каждого военнослужащего Красной Армии, добровольно являющегося к нам, считать невоеннопленным.

2. Добровольно перешедших отделять от военнопленных и размещать в благоустроенных помещениях, обеспечивать хорошим питанием и препровождать из зоны боевых действий в тыл.

3. Больным и раненым, оказывать немедленно медицинскую помощь.

4. Каждому, добровольно перешедшему, выдавать особое удостоверение.

Б. На сборных пунктах

1. Добровольно перешедшим оказывать предпочтение при расквартировании. Офицеров помещать отдельно, обеспечив им все удобства и предоставить ординарца. Всех, добровольно перешедших, обеспечивать довольствием наравне с добровольцами Русской Освободительной Армии.

2. Добровольно перешедшим предоставлять 7- дневный срок, для решения о вступлении его:

в Русскую Освободительную Армию,
в один из национальных освободительных отрядов,
добровольцем в тыловую часть, или
на работу, по желанию или специальности.

3. Добровольно перешедшим гарантируется возвращение на родину по окончании войны, в первую очередь, если они этого пожелают.

Ставка, 21.4.43 г.

Верховное командование Германской армии

Верно: [підпис]

Державний архів Волинської області. - Ф. Р-1021. - Оп. 1. - Спр.3. - Арк. 38. Засвідчена копія. Друк.примірник.

№ 20

Листівка німецьких спецслужб СС і СД генеральної округи Волинь-Поділля до дезертирів української поліції та націоналістів про повернення до лав борців з більшовизмом

Не пізніше 25 квітня 1943 р.

Втікші шуцмани! Українські націоналісти!

Ви піддалися ворожій брехливій агітації. Ми ніколи не мали наміру вас розстрілювати чи висилати. Ми хотіли і хочемо з вашою допомогою досягнути змирення та заспокоєння краю. Ми хочемо також покращити ваше службове і соціальне положення. Це у наших власних інтересах. Всі жахливі і мерзотні казки – є справжні дурниці. Поскільки треба було декого з вас обеззброїти, сталося це тому, що частина з вас переходить до банд “Тараса Бульби” або галиційського ОУН. Вони не знають, що вони роблять.

“Тарас Бульба” мав можливість, не дивлячись на свою нелегальну працю і на розбійницькі напади, бути помилуваним і, працюючи разом з німцями, зберегти своє життя і волю. Ця великодушна пропозиція, яка була зроблена при свідках і гарантована, була ним відхилена тому, що він підкорився впливові Галичини. Винні у всьому “Тарас Бульба” і галиційські підбурювачі.

Залишіть їх! Повертайтеся назад!

Допоможіть знову завести безпечність і порядок у вашій батьківщині. Допоможіть в боротьбі проти вашого найлютішого ворога – більшовизму. Хто, не дивлячись на це роз’яснення, негайно не повернеться на своє місце, того очікує найсуворіша кара. Хто негайно знову зголоситься на службу, той не буде покараний. В цьому ми даємо гарантію. Особливо ті повинні повернутись, що із страху, викликаного брехливою агітацією, втекли і не мають ні дому, ні майна та інших засобів існування.

Ви не повинні боятись, ми знову вас візьмемо на службу.

NN і поліцайфюрер
командир поліції безпеки і СД

Розпорядження всім поліцейським урядам!

Шуцмани, що добровільно зголосяться на службу, особливо ті, що придуть з цією відозвою, не сміють бути карані.

Важно до 25 квітня 1943 року

NN і поліцайфюрер
командир поліції безпеки і СД

Науково-довідкова бібліотека центральних державних архівів України в Києві, спецфонд листівок, інвентарний № 511лф. Друк.прим.

№ 21
Стислий виклад ідей та програми
Української повстанської армії (УПА)

Не раніше 1 травня 1943 р.

Свобода народам и человеку!

За что ведет борьбу Украинская Повстанческая Армия (УПА)
(Краткое изложение идеи и программы УПА)

Мы, националисты, ведем борьбу за то, чтобы каждая нация жила свободной жизнью в своем собственном самостоятельном государстве. Уничтожение национального угнетения и эксплуатации нации нацией, система свободных народов в собственных самостоятельных государствах – это единственный строй, обеспечивающий справедливое разрешение национального и социального вопроса в целом мире.

Мы ведем борьбу против империализма и империй, ибо в них один господствующий народ угнетает культурно и политически и эксплуатирует экономически другие народы. Поэтому мы против СССР и против германской “Новой Европы”.

Мы со всей решительностью ведем борьбу против всех интернационалистических и фашистско-национал-социалистических программ и политических концепций, ибо они являются инструментом завоевательской политики империалистов. Поэтому мы против русского коммуно-большевизма и против

немецкого национал-социализма.

Мы против того, чтобы один народ [и] иные народы “освобождали”, “брали под покровительство”, “подавали руку помощи” и т.п., ибо за этими лукавыми словами скрывается отвратительное содержание – порабощение, насилие и произвол. Поэтому будем вести борьбу против русско-большевистских и германских захватчиков до тех пор, пока не очистим Украину от всех “опекунов” и “освободителей”, пока не возьмем с боя Украинскую Самостоятельную Соборную Державу (УССД), где, наконец, рабочий, крестьянин и интеллигент действительно сможет свободно, зажиточно и культурно жить и развиваться.

Мы за полное освобождение украинского народа от московско-большевистского и немецкого ига, за построение УССД без господ, помещиков и капиталистов, без большевистских комиссаров, енкаведистов и партийных паразитов. В Украинском национальном государстве народная власть будет считать благо народа единой целью своей деятельности. Не имея внутри государства порабощенных стран и угнетенных народов и не преследуя империалистических целей во внешней политике, народная власть Украины не будет расходовать времени, энергии и средств на устройство аппаратов насилия. Украинская народная власть все экономические ресурсы и свою человеческую энергию направит на построение нового государственного порядка, справедливого социального строя, на экономическое укрепление страны и повышение культурного уровня народа.

* * *

В рядах Украинской Повстанческой Армии (УПА) украинские крестьяне, рабочие и интеллигенция ведут борьбу против угнетателей, за новый государственный порядок и за новый социальный строй в Украине:

–За уничтожение большевистских колхозов и немецких промхозов, за землю для крестьян без выкупа, за свободное хозяйство и свободное пользование плодами труда.

–За то, чтобы крупная промышленность была национально-государственной собственностью, а мелкая – кооперативно-общественной.

–За участие рабочего в руководстве заводами, за профессионально-технический, а не комиссаро-партийный принцип в руководстве.

–За восьмичасовой рабочий день. Сверхурочный труд может быть только свободно-добровольным, как и всякий труд вообще, и рабочий получает за него отдельную повышенную плату.

–За справедливое вознаграждение труда, за участие рабочего в доходах предприятия. При восьмичасовом рабочем дне рабочий будет получать зарплату, необходимую для обеспечения материальных и духовных потребностей

всей его семьи. При годовичном подытоживании хозяйственного состояния предприятия каждый рабочий будет получать: в общественно-кооперативных предприятиях – дивиденд (принадлежащую ему часть годичной прибыли), а в национально-государственных – премию.

–За свободный труд, свободный выбор профессии, свободный выбор места работы.

–За свободу профсоюзов. За уничтожение стахановщины, соцсоревнований, повышения норм и т.п. способов эксплуатации рабочей силы.

–За свободное ремесло, за добровольное соединение ремесленников в артели, за право выхода из артели и индивидуально исполнять свою работу, свободно располагать своим заработком.

–За национально-государственную организацию крупной торговли, за общественно-кооперативную среднюю и мелкую торговлю, за частную мелкую торговлю, за свободные базары.

–За полное равенство женщины и мужчины во всех общественных и государственных правах и обязанностях, за свободный доступ женщины ко всем школам, ко всем профессиям. За внеочередное право женщины на физически легкий труд, чтобы женщина не искала заработка на шахтах, рудниках и других тяжелых работах, и вследствие этого не подрывала своего здоровья. За государственную охрану материнства, за освобождение женщины от обстоятельств, принуждающих к работе. Отец семейства будет получать, кроме индивидуального заработка, добавочную плату на содержание жены и малолетних детей. Только в таких условиях женщина будет иметь возможность исполнять свою исключительно важную, почетную и ответственную обязанность матери и воспитательницы молодого поколения.

–За неуклонное повышение образования и культуры [широ]чайших масс народа путем расширения сети школ, издательств, библиотек, музеев, кинотеатров и т.п.

–За расширение высшей и профессиональной школьной сети, за неустанный рост высококвалифицированных кадров специалистов во всех отраслях общественно-государственной жизни.

–За свободный доступ молодежи во все школы, за бесплатную учебу. За государственное обеспечение студенчества стипендией, питанием, жилищем и учебными пособиями.

–За всестороннее развитие молодого поколения, моральное, умственное и физическое. За свободный доступ ко всем научным и культурным приобретениям человечества.

–За почет к труду интеллигенции. За создание таких материальных условий труда, при которых интеллигенту не приходилось бы беспокоиться о завтрашнем дне и о судьбе своей семьи, чтобы он мог спокойно отдаваться культурно-творческому

труду, имея необходимые условия для работы над собой, постоянно обогащая свои знания и повышая свой умственно-культурный уровень.

–За полное обеспечение всех трудящихся в старости и в случае болезни или инвалидности.

–За расширение охраны народного здоровья, за увеличение числа больниц, санаториев, курортов и домов отдыха, за увеличение медицинско-врачебных кадров. За право трудящихся на бесплатное пользование всеми учреждениями охраны здоровья.

–За особенную государственную опеку над детьми и молодежью, за увеличение числа детских яслей, садиков, детдомов, лагерей отдыха, санаториев и спортивных организаций. За охват всех ребят и молодежи государственными учреждениями опеки и воспитания.

–За свободу печати, слова, мысли, убеждений, веры и мировоззрения. Против официального набрасывания общественности мировоззренческих доктрин и догм.

–За свободное признание и исполнение культов, не противных гражданской морали.

–За культурные связи с другими народами, за право выезда за границу для лечения, учебы или ознакомления с бытом, жизнью и культурными приобретениями других народов.

–За полное право национальных меньшинств создавать и развивать свою собственную по форме и содержанию национальную культуру.

–За равенство всех граждан Украины, невзирая на национальность, в государственных и общественных правах и обязанностях, за равное право на труд, заработок и отдых.

–За свободную, украинскую формой и содержанием культуру, за героическую духовность, высокую мораль, за общественную солидарность, дружбу и дисциплину.

* * *

Для проведения в жизнь своей политически-государственной программы украинский народ создает и расширяет свою собственную политическую и военную силу.

Политическую силу организывает и закрепляет Организация Украинских Националистов (ОУН). Военной силой украинского народа является в данное время Украинская Повстанческая Армия (УПА). УПА добудет не только победу в Украинской национальной революции, но, превратясь в регулярную украинскую народную армию, закрепит Украинскую державу и станет на ее границах, охраняя от внешних врагов.

Руководствуясь идеей нового справедливого порядка в мире и желая полной победы над империалистами, ОУН ведет украинский народ в едином антиимпериалистическом фронте с другими народами, поработанными или пребывающими под угрозой немецкого, русского и др. империализмов. Эта совместная борьба ведется под лозунгом самоопределения всех народов.

Украинская Самостоятельная Соборная (объединенная) Держава (УССД) будет стремиться к постоянной дружбе и сотрудничеству с самостоятельными государствами свободных народов, будет стремиться к длительному миру.

Победим только путем украинской национальной революции, только путем всенародного восстания, только с оружием в руках. Поэтому никто не смеет стоять в стороне, присматриваться и выжидать.

Все на фронт борьбы за освобождение! Чем скорее широчайшие круги народных масс будут находиться в рядах УПА и ОУН, тем кратчайшим будет время нашей неволи. Каждый гражданин Украины должен принять активное участие в политической и военной подготовке революции. Никто не смеет отказываться, никто не смеет ждать, пока его позовут. Делайте сами, как умеете и как можете. Распространяйте наши идеи, лозунги, программу, литературу, помогайте революционерам и бойцам морально и материально, беспощадно истребляйте империалистических выслужников, ибо только уничтожив изменников своего народа, придем к единству, солидарности, силе.

Упорной работой всех и каждого в отдельности над подготовкой украинской национальной революции приблизим и ускорим время всенародного восстания, время долгожданного освобождения и победы!

Наша сила – в нашей правде, в нашей прогрессивной идее, в нашей справедливой программе, а, прежде всего, – в нашем свободолюбивом великом народе!

В нашей активности и организованности, в нашем единстве и единодушии, в нашей дисциплине и решительном действии – залог нашей победы!

Перед нами – тяжелый труд, жестокая борьба, неизбежные кровавые жертвы. Но нет войны без жертв, без борьбы не бывает победы. Только борьба возвратит нашему народу вековые потери, только победа – гарантия нашего счастливого будущего.

*Центральный комитет
Организации Украинских Националистов*

*Держархів СБ України. – Спр.372. – Т.3. – Арк.153.
Брошура. Оригінал, засвідчений співробітником держбезпеки України.*

№ 22

**Вказівки Проводу ОУН (С.Бандери)
місцевим адміністраціям про організацію
господарської діяльності**

Не раніше 1 травня 1943 р.

ЗАГАЛЬНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ АДМІНІСТРАЦІЇ

Село. Голова села:

Обов'язки:

Стежити за збіркою врожаю, (вчас[но] зібрати, допомогти тим, хто сам не може).

Розпочати в час, зараз по збірці молотьбу збіжжя, відповідно переховати від знищення, закопуючи його у відповідні місця.

Допомагати вдовицям, сиротам, батькам помордованих ворогами і покликаних до УПА.

Стежити, щоб було обсіяно якнайбільше поля озимими посівами.

Стежити, щоб громада зберегла якнайбільше ярого насіння. Підготувати поля для ярого посіву.

Всі землі, які є вільні, віддати селянам в їх користування (панські, польські і інші).

Стежити на селі за чистотою, котра збереже від різних хвороб. Наставляти на селі варту, забезпечити її в алярмові прилади (дзвін, труба, солома для паління і інше).

Всі спірні справи в громаді залагоджує голова на місці, покликуючи для цієї цілі 2–3 громадян, старших віком і маючих в громаді довір'я і пошану.

Відремонтувати школи і забезпечити паливом на зиму.

Забезпечити громадське майно і опущений інвентар мертвий, котрий є без руху (молочарні, кооперативи, дорожнє майно, машини, мотори і і[н]ше, (все це взяти на облік).

Не допустити до нищення садів, господарок опущених, ріжних лісів, торфовиськ, рибних ставів і іншого.

Пустити в рух млини, вітряки, круподерні, олійні і інше.

Допомагати УПА (сушити рибу, овочі, гриби і т.п.).

Взагалі держати на селі порядок і цілу господарку, щоб не витворилася анархія.

Заступник голови:

Заступає голову під час його неприсутності і допомагає йому в праці.

Секретар:

Виконує канцелярську роботу і допомагає голові.

Район. Голова:

Відповідає за стан господарки і адміністрації району.

Стежить, щоб голови села виконували наложені на них обов'язки.

Організує допомогіві комітети по селах з місцевих громадян, котрі допомагають тим, що потребують помочі.

Організує на терені району різні підприємства.

Покликує вчителя-фахівця, котрому доручає організацію і опіку над шкільництвом на терені району.

Організує там, де не має лісної влади, лісні відділи, котрі стежать за порядком в лісі і охороняють його перед знищенням.

В містах організує санітарні комісії, котрі піклуються чистотою та виглядом міста.

Взяти на облік і забезпечити перед знищенням опущені сади, торфовиська, рибні стави і ін. Визначити, де потрібно, завідуючих і сторожі.

Організувати санітарні пункти, котрі допомагали б населенню і боролись з епідемічними хворобами.

Заступник голови:

Виконує обов'язки голови в часі його неприсутності.

Виконує обов'язки, поручені йому головою.

Під його опікою фінанси району.

Секретар:

Виконує доручені йому головою канцелярські справи.

Відповідає за канцелярію і акта.

РЕФЕРЕНТИ

Адміністраційній:

Залагоджує всі біжучі справи.

Провадить статистику: а) цілого району; б) знищених господарств займанцями в районі; в) знищеного живого і мертвого інвентаря; г) побитих і вивезених людей на різні роботи; д) стягненого контингенту з району в різних формах.

Всі ці дані мусять бути зібрані від початку війни, себто [з] 1939 р. (вивезені до Німеччини, на Сибір, до суду і ін.).

Господарчий:

Керує цілою господаркою району.

Збирає всі статистичні дані господарчого стану району (худоба, коні, вози, запряги, збіжжя, машини і ін.).

Під його керівництвом усі підприємства району, організує і відповідає за них;

Керує прохарчуванням населення в містах і селах, збирає і магазинує запаси продуктів для населення і армії.

Суспільна опіка:

Організує допомогіві комітети по селах.

Допомагає родинам, майно котрих знищено окупантами. Допмагає тим родинам, котрих член родини згинув в боротьбі з окупантами. Для цього робить збірки: грішми, збіжжям, одягом і ін. Організує поміч при польових роботах, забезпечує в паливо і т.п.

Організує санітарні пункти для несення помочі населенню.

Голова району в порозумінні з відповідними чинниками може організувати в міру потреби більш рефератів.

Становища сільських голів, району і т.п. можуть займати, коли відповідають своєму призначенню особи, котрі зараз урядують, коли ж ні, - призначати інших.

ЦДАВО України. - Ф.3833. - Оп.1. - Спр. 46. - Арк. 37-38. Копія. Машинопис.

№ 23

**Лист-відповідь отамана Т.Бульби-Боровця шефу СД
Волині і Поділля в Рівному Піцу***

12 травня 1943 р.

Тарас Бульба-Боровець Полісся

Відпис

Полісся, 12.5.1943 р.

До пана д-ра Піца,

шефа СД Волині і Поділля в Рівному

На Ваш лист від дня 24.4.1943 р. повідомляю:

1.Ваша пропозиція залишити мені нелегальне існування і перейти до Вас

*Див. док. № 11.

разом зі своїми партизанами настільки реальна, якби я запропонував Вам перейти до мене в партизани зі своїм СД.

2.Що діється в Поліссі, я знаю краще Вас.

3.Ваша спроба розсварувати нас з бандерівцями шляхом “остороги” та цькування волиняків проти галичан і т.п. засобами – це ж зовсім зайві заходи. Ані Ваші штучні кордони, ані Ваш оскраженілий терор, ані образуючі людську гідність летючки та всі інші провокації – духовної єдності і цілого українського народу не порушують.

Интересує мене тільки останній пункт Вашого листа, де Ви пишете, що хочете встановити знов спокій і порядок в країні. Я позволю собі запитати Вас, яким способом той лад Ви думаєте встановити? Якщо це має бути “спосіб” випалювання цілих районів та вистрілювання до ноги їх населення і грабування та магазинування свиней по церквах, як це було в Людвиполі 23.3.43., – то шкода кожного слова. Думаю, що Ви вже повинні самі бачити, що всі досюгочасні заходи не дають жодних результатів. Справа Ваша погана по всіх фронтах, по партизанському так само. Німці замість боротися з більшовицькою диверсією – розпочали боротьбу з українським цивільним населенням. Наслідки тієї боротьби довели до того, що де в районі стояло троє німців, там тепер мусить стояти щонайменше три сотні, а в окрузі пару тисяч.

Сьогодні ситуація зовсім інша, як була тоді, коли я з Вами говорив *.

Додаток до док. № 23

ПРОТОКОЛ

переговорів між отаманом Бульбою-Боровцем та представниками німецької окупаційної влади

23 листопада 1942 р.

Присутні: з української сторони – отаман Тарас Бульба. З німецької сторони: 1) шеф СД Волині і Поділля д-р. Піц; 2) шеф політичного відділу СД Волині та Поділля п.Йоргенс; 3) парламентар-посередник пор. Ковальчук; 4) запрошений німецькою владою як представник-посередник від українського громадянства бувший начальник штабу “Поліської Січі” полк. Смородський.

Таємний протокулянт пор.Зубатий.

Переговори відбулися в селі Моквин Березенського району в окупованім силою помешканні Степана Рудницького. Варта отамана Бульби впровадила

*Йдеться, вочевидь, про переговори з шефом СД Волині і Поділля в Рівному та іншими представниками окупаційної влади 23.11.1942 р. Протокол переговорів додається.

німецьку делегацію разом з її охороною через розставлені стійки, не відбираючи зброї. Переговори розпочав д-р Піц словами, що йому дуже приємно познайомитися з отаманом Бульбою, та зазначив, що він вже віддавна бажав з ним скомунікуватися. Дальше сказав, що це неможливо, щоб поруч большевицьких, жидівських та польських банд оперували також українські партизанські групи. Цей факт він вважає аномальним явищем: він знає біографію отамана Бульби та його протибольшевицьку боротьбу. Підкреслює, що Поліську Січ розв'язало військо, а СД, яке переймало службу безпеки, про Поліську Січ в той час нічого не знало, не зав'язало своєчасно потрібних з Поліською Січчю зв'язків, і з тієї причини вийшов пізніше цілий ряд непорозумінь. Так само через непорозуміння, через польську провокацію виступили проти деяких людей з Поліської Січі. Про сам факт розшукування в цей час отамана Бульби поліцією він нічого не знає, бо такого наказу не видавав. Сьогодні, на думку д-ра Піца, треба ціле непорозуміння зліквідувати та порозумітися в справі спільної праці для загального добра. Війна проти большевизму не може толерувати жодної протинімецької акції в запіллі, і тому він хотів би покласти цю справу от от[аману] Бульбі на серце та взяти під увагу інтереси українського народу, бо якщо не дійде до згоди, то попливе більше української, чим німецької крові; якщо протинімецька партизанська акція пошириться на інші українські землі, то український народ від цього сильно потерпить; що буде з Україною, поки що невідомо, це питання буде вирішене по закінченню війни, а як воно буде вирішене, це у великій мірі буде залежне від сьогоднішньої постави українського народу. Дальше сказав, що йому відомо, скільки корисного зробив отаман Бульба для свого народу та німців; відомо, що отаман Бульба ніколи не видавав наказу проливати німецьку кров, що власне ці два моменти служать йому за підставу до сьогоднішніх переговорів. І, щоб уможливити отаманові Бульбі вийти з прикрого положення, запропонував йому перейти до свого уряду... на посаду референта по боротьбі з партизанкою, а людей зі своїх відділів включити до вже існуючих "шутцманшафтів". Коли б співпраця з німецькою владою не відповідала отаманові Бульбі, то він може розпустити своїх людей, а сам вийти з лісу, легалізуватися та розпочати своє спокійне приватне життя. При чому всім його людям гарантується абсолютна недоторканість.

У відповідь на це отаман Бульба заявив, що він об'єктивно підходив до оцінки політичної ситуації в Україні та докладав зі своєї сторони усіх зусиль, щоб якнайбільше причинитися до зміцнення українсько-німецької співпраці для загального добра обох народів та цілої Європи. Тимчасом німецькі чинники своєю новою політичною лінією, яка являється нічим іншим, як політичною зрадою і зневагою українського народу, перекреслили всі ці найкращі

інтенції* . Німці рахувалися з українцями як з народом так довго, заки не окупували його території. Поведінка німців в Україні та їх методи, які є наслідком німецької генеральної політичної лінії супроти України, абсолютно підкосили довір'я українського народу до Німеччини, як головного фактора по перебудові світу. На думку отамана Бульби, загострені українсько-німецькі відносини треба лікувати від кореня, так само, як хворобу. Коренем і головною причиною сьогоднішнього зла є вже згадана німецька політична лінія. Першим виявом доброї волі з німецької сторони для оздоровлення українсько-німецьких відносин і відчиненням брами для дальших поважніших переговорів отаман Бульба вважає амністійний акт звільнення для всіх українських політичних в'язнів та репресованих.

Щодо арештів та репресій супроти людей з "Поліської Січі", які д-р Піц пояснює польською провокацією, отаман Бульба запитав, чому німецькі власті... викликають та підсилюють міжнаціональну ворожнечу серед населення України та послуговуються всякими провокаціями, які спричиняють неспокій та ще більш погіршують і так неустабілізовані відносини в краю.

На це запитання д-р Піц не дав своєї відповіді. Що торкається німецької генеральної політичної лінії у відношенні до України, д-р Піц заявив, що вона сьогодні не може бути змінена, бо до цього Німеччину змушують важкі воєнні обставини. Політика ведеться по лінії якнайбільшого використання економічних ресурсів України для забезпечення воюючої Німеччини та цілої Європи. До цього вони мають повне право, бо для завоювання України пролилося дуже багато німецької крові, та що з огляду на війну сьогодні справи політичного характеру сходять на другий план, а домінуюче становище займають справи економічні. Коли б сьогодні Україна отримала свою державну самостійність, то це могло б стати загрозою для виконання планів німецької економічної політики. Щодо амністії для всіх політичних в'язнів, то в сучасний момент така амністія неможлива з огляду на те, що німецька влада не має гарантії, чи звільнені радикально-націоналістичні елементи не будуть вести дальше ворожої діяльності супроти Німеччини. Звільнені можуть бути тільки люди з "Поліської Січі", котрих отаман Бульба візьме на свою особисту поруку. За інших людей отаман Бульба гарантувати не зможе, бо вони організаційно йому не підлягають. Спеціально, коли йдеться про бандерівців, котрих отаман Бульба домагається також охопити амністією, включно з їх провідником, д-р Піц підкреслив, що вони являються ворогами не тільки Німеччини, але й отамана Бульби та його організації.

В свою чергу отаман Бульба відповів, що момент завоювання, а не визволення

* наміри.

України, являється для нього офіційною новиною, що ж до ворожості українських націоналістів супроти цього, то отаман Бульба підкреслив, що серед українських націоналістів він ворогів не має, бо він сам є також українським націоналістом. Кожного ув'язненого українця, без огляду на його політично-партійну приналежність, він вважає своїм братом. Дальше запитав, в чому, власне, на думку німецьких чинників, полягає ворожість українських радикально-націоналістичних угруповань супроти Німеччини.

Д-р Піц відповів, що німецька влада має явні докази протинімецької акції згаданих угруповань, яка проявляється у відповідній пропаганді. Ця пропаганда закликає населення саботувати всякі німецькі зарядження господарчого та адміністративного характеру, як напр[иклад] невиконання контингентів державних поставок, невисилання людей на роботу в Німеччину і т.п.

У відповідь на це отаман Бульба заявив, що коли б була Українська держава, то всі ці аномальні явища не існували б. Коли Німеччина вибрала супроти українського народу, замість чесної і міждержавної співпраці, безоглядну економічну експлуатацію та жорстокий політично-культурний гніт, спихаючи його виключно до ролі предмета, а не підмета, тоді нам, як великому європейському і культурному народові, що має за собою славні історичні традиції, нічого іншого не залишається, як тільки боротьба всіма можливими засобами. Теперішня німецька політична лінія довела до підпілля “Поліську Січ”, бандерівців та мельниківців; і коли вона не буде змінена – доведе в короткому часі до нелегального становища цілий український народ. Український народ бореться, бореться і далі буде боротися за свою державу. Німці мусять цей момент зрозуміти. Так само для українців не є байдужим питання соборності всіх їх земель. Тимчасом німці шматують українську землю на якісь дивовижні новотвори у вигляді всяких “дистриктів”, “комісаріатів” та “колоніальних концесій” для своїх союзників. Коли німці думають, що український народ цього всього не бачить та не розуміє, в чому річ, то вони глибоко помиляються. Якою дорогою для кожного народу є справа звільнення та соборності своїх земель, про це німці можуть перекопатися на прикладах своєї власної історії. Всякі обіцянки зі сторони німців про організацію Української держави по закінченню війни після усіх дотеперішніх німецьких посягань це ніщо інше, як наївна ставка на чийось глупоту.

Д-р Піц ще раз заявив, що питання української державності сьогодні не актуальне з двох причин: 1) через згадані вже вище воєнно-господарчі мотиви та 2) через брак української інтелігенції, яка могла б замініструвати державу. А тим самим, українці повинні сьогодні під німецьким керівництвом підготовляти свої адміністративні кадри.

Останнє твердження д-ра Піца отаман Бульба категорично заперечив. Української інтелігенції, яка знаходиться в краю і на еміграції, аж надто вистачає для заповнення адміністративного апарату Української держави. Тим часом наші люди з вищою освітою гинуть з голоду по українських містах та на примусових роботах в німецьких штатах, а неграмотні німецькі мужики роблять такі безчинства та дурниці на посадах ляндрівтів та комісарів в Україні. Абсолютне незнання місцевих обставин, брутальна поведінка з населенням, биття людей, насильництва, грабунки, вічна пиятика – це загальні прикмети та тактика кожного такого німецького “достойника” в Україні. З дотеперішньої практики отаман Бульба не бачить з німецької сторони найменшої тенденції виховування українських адміністративних кадрів. Навпаки, німці, дивлячись на попередніх окупантів України, винищують українську інтелігенцію шляхом виморювання по містах голодом та тисячними арештами та розстрілами. Німецькі тюрми та концтабори є найжахливіші в цілому світі. Про необхідну продукцію інтелігенції немає мови. Всі середні та вищі школи поліквідовані. Українська національна преса знищена. Всякі видавництва заборонені. Коли Німеччина має замір допустити до організації Української держави хоч би навіть по закінченню війни, то чому сьогодні в пресі забороняється про цей факт взагалі згадувати.

На ці слова отамана Бульби д-р Піц заявив, що українська інтелігенція не винищується. Коли трапляються випадки винищування, то це торкається тільки явних ворогів Німеччини; що українська преса не нищиться, а навпаки, розвивається. Кожна округа має свою газету.

Отаман Бульба відповів, що винищування так званих ворогів Німеччини охоплює зовсім безневинних людей і прибирає форму загального терору. Щодо преси, то отаман Бульба підкреслив, що кожна теперішня окружна газета це тільки орган до офіційних оголошень та знаряддя до понижування і заперечування всього того, що є українське. Він запитав д-ра Піца, чому, власне, воно так є? Коли має бути по закінченню війни актуальною справа організації Української держави, то чим пояснити факт, що сьогодні заборонено пресі друкувати матеріали патріотичного змісту, історію України і т.п. Д-р Піц пояснив, що того року пресовий матеріал та передчасна згадка про Українську державу тоді, коли її ще немає, викликали б серед українського населення непотрібний неспокій.

Полковник Смородський після цього... сказав, що для спільного добра обидві сторони повинні якнайскоріше порозумітися та знайти можливу платформу до перерваної співпраці. Він знає отамана Бульбу як українського патріота і чесну людину і глибоко вірить, що коли німецька влада піде українцям

на руку, тоді отаман Бульба змінить своє дотеперішнє становище.

д-р Піц ще раз заявив, що мета його приїзду – домовитися з отаманом Бульбою на згаданій ним площині, та що українці, співпрацюючи беззастережно з Німеччиною, можуть тільки виграти, а займаючи вороже становище, тільки програти. Свою пропозицію окреслив як остаточну і зажадав від отамана Бульби конкретної відповіді, чи він його пропозицію приймає, чи ні. Отаман Бульба заявив, що він в цій справі мусить порозумітися зі штабом і відповідь дасть за 14 днів. На цьому розмову закінчено.

Москвин, дня 23/XI.1942 р.

Документальний фонд виставки "Діяльність ОУН-УПА на західноукраїнських землях". Червоноармійський район Рівненської області. Листопад – грудень 1990 р.

№ 24

Відозва Головної команди УПА на Волині-Поліссі до українського населення із закликом вступати до лав Повстанської армії з метою боротьби з окупантами українських земель

20 травня 1943 р.

Постій

Українці!

Вже два роки палає на наших землях кровава війна, яку ведуть між собою московський та німецький імперіалізи за те, щоб панувати в Україні, за те, [щоб] безконтрольно грабувати та визискувати її багатства, за те, щоб по своїй вподобі використовувати її людські сили.

І один імперіалізм - більшовицької Москви, а другий - гітлеровської Німеччини несуть нашому народові ярмо, знищення, руїну і загладу.

Як донедавна більшовицька НКВД, так тепер німецьке гестапо, мордує, палить, нищить тисячі кращих синів українського народу з їх дорібок, ловить у новий ясир молодь та засилає її на каторжні роботи до Німеччини, де вона з холоду, голоду, хвороб та знущання німецьких посіпак – гине.

Та українська нація невмируща!

Як колись за козацьких часів – встає тепер знову весь український народ на захист свого права до своєї землі, як і колись несе всім ворогам України

помсту і кару, а рідному крайові – визволення.

Український народ висилає в боротьбу за Українську самостійну соборну державу (УССД) – перші лави бійців – Українську повстанчу армію (УПА), яка об'єднує під однією командою усіх чесних українців, що готові в потребі віддати свій труд, своє вміння, своє майно, свою кров і своє життя для здобуття УССД. Бо тільки в УССД українець буде господарем своєї землі!

Українці!

Вступайте в ряди УПА, допомагайте їй в боротьбі з наїздниками! Викривайте та знищуйте агентів большевицького та німецького імперіалізмів, що творенням диких, ніби партизанських, відділів намагаються ослабити всеукраїнський революційний фронт боротьби за УССД під проводом УПА!

Женіть від себе різних атамаників-анархістів та недобитків всяких політичних груп і партій, що хочуть з наказу НКВД чи гестапо розбити Український революційний фронт!

Не дайте собі спровокувати т.зв. мельниківцям, які вступили на службу гестапо (Сушко й інші), продовжують далі розбивацько-продажню роботу польських провокаторів Барановських. Ці конаючі посіпаки “організують” в деяких місцевостях партизанів, щоб передати їх в руки німецької поліції...*

Женіть цих мандруючих провокаторів, п'яниць, розпусників та злодіїв, що викрадають кращих синів українського народу!

Геть з підбріхувачами та провокаторами!

Вступайте в лави УПА, помагайте УПА, якої відділи діють по всій Україні та до якої вільний вступ кожному чесному українцеві, який бореться за самостійність своєї нації!

Геть з німецьким та московським імперіалізмом!

Смерть наїздникам та їхнім агентам!

Хай живе Українська повстанча армія!

*Головна команда
Української повстанчої армії*

Постій, 20 травня 1943 р.

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 931. – Арк. 153. Копія. Машинопис.

* Крпки у тексті.

№ 25

**Зі звернення вищого керівництва УРСР
“До населення окупованих районів України”***

21 травня 1943 р.

...В обозі німецької армії на Україні з’явилися вигодувані в берлінських лакейських продажах петлюровські іуди. Вони називають себе українськими націоналістами.

Ватажки націоналістичної банди, всі ці скоропадські, мельники, бандери – прямі агенти Гітлера. Вони хочуть, щоб Радянська Україна порвала теперішній союз з російським, білоруським та іншими народами СРСР і виділилася в окрему державу. Вони хочуть, щоб Радянська Україна, відокремившись від СРСР, ліквідувала єдиний фронт народів СРСР проти загального ворога, позбавила б себе і народи СРСР тієї допомоги, яку вони подають один одному і, таким чином, послабила б як себе, так і СРСР. Вони хочуть перетворити Радянську Україну в так звану “сепаратну незалежну українську державу в Європі”, вони хочуть таким чином перетворити Україну в колонію німецького імперіалізму, а український народ в рабів німецьких баронів и поміщиків.

Вони запрягли брудному прапорові, на якому вимальована фашистська свастика. Їм чужі і далекі інтереси України, доля народу. Гітлерівські виучні, вони так само як і фашисти, діють брехнею, доносами і провокаціями. Подекуди їм пощастило під виглядом партизанських загонів створити свої озброєні банди, втягнувши туди людей, які нічого спільного не мають з українсько-німецькими націоналістами.

Нехай буде відомо всім, кого втягнули в озброєні банди українсько-німецьких націоналістів, що справжні партизани нещадно знищують німецько-фашистських загарбників, громлять бази противника, висаджують у повітря залізнодорожні мости, пускають під укіс військові ешелони, жорстоко мстяться ворогові за всі його злочини. А що зробили для захисту нашого народу від німецько-фашистських мерзотників озброєні націоналістичні банди, які існують понад півтора року? Нічого! Скільки ними пущено під укіс ворожих поїздів, висаджено у повітря мостів, знищено окупантів? Ніскільки!

Спекулюючи на національних почуттях українців, гітлерівські найманці відвертають обдурених ними людей від справжньої боротьби з німцями.

Не вірте українсько-німецьким націоналістам! У нашого народу єдина мета –

* Див. док. № 15.

розгромити і вигнати з української землі запеклого ворога – гітлерівців.

Українсько-німецькі націоналісти за наказом Гітлера створюють озброєні націоналістичні формування, називаючи їх партизанськими загонами. Вони створюють ці формування нібито для боротьби з німцями, та це провокація з боку ворога.

Німці і їхні слуги – українсько-німецькі націоналісти – хочуть обдурити, стримати боротьбу українського народу з своїм лютим ворогом – німецькими загарбниками. Створюючи лжепартизанські загони, українсько-німецькі націоналісти роблять це для того, щоб українці, які палають ненавистю до німецьких загарбників, не пішли у справжні радянські партизанські загони, які дійсно ведуть боротьбу з німецькими, італійськими і угорськими окупантами.

Всі обдурені німцями чесні сини українського народу, які перебувають в так званих націоналістичних озброєних частинах, повинні порвати свій зв'язок з німецькими лакеями – українсько-німецькими націоналістами і повернути свою зброю проти лютих ворогів українського народу – німецько-фашистських окупантів та їх прислужників – українсько-німецьких націоналістів, всіх отих скоропадських, мельників і бандер.

Ідїть у наші радянські партизанські загони, які під керівництвом великого Сталїна повсякденно ведуть разом з Червоною Армією героїчну боротьбу з німецькими виродками. Радянські партизани борються і перемагають під славним прапором Ленїна-Сталїна.

Український народ увесь піднявся на боротьбу з своїм ворогом – Гітлером і його бандою.

Правда з нашим народом, який бореться проти підлого і підступного ворога за свою честь, свободу і незалежність. А там, де правда – там перемога. За правду, за свободу, за Радянську Україну борються партизани України. Честь і слава їм – безстрашним лицарям, синам и дочкам Радянської України!..

Голова Президії Верховної Ради

Української РСР

М.ГРЕЧУХА

Голова Ради Народних Комісарів

Української РСР

Л.КОРНІЄЦЬ

Секретар Центрального Комітету

КП(б) України

М.ХРУЦОВ

21 травня 1943 року.

Укрвидав ЦК КП(б)У, 1943 р.

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Стр. 361. – Арк. 162 і зв. Листівка. Друк. прим.

№ 26

**З повідомлення Поліції безпеки та Служби Безпеки (СД)
Німеччини про антинімецьку діяльність Т.Боровця
(Тараса Бульби) і його загону «Поліська Січ»**

21 травня 1943 р.

Берлін
Шеф поліції безпеки і СД
- Штаб команд-

Берлін, 21 травня 1943 р.
Секретно!

Повідомлення з окупованих територій Сходу № 55

(...)

**Виникнення і розвиток української банди
Боровця - відомої під назвою “Тарас Бульба”**

Уже у вересні 1942 р. було відомо, що в районі Сарни перебуває банда на чолі з її провідником Боровцем. На основі отриманих даних було встановлено, що Боровець діяв у провіді групи Бандери на Волині референтом банд, і група Бандери перейшла до військової підготовки своїх активних членів з метою їх подальшого польового навчання у бандах.

Боровець — син бідних селян, який самостійно навчився читати і писати. Завдяки наполегливій праці, він зміг придбати каменоломню і отримував чималі замовлення від різних польських міст, серед них і Варшави. На цей час також припадає і його письменницька діяльність. Він написав, між іншим, під псевдонімом “Бистріченко” п’ятитомний твір “Людоїди”, в якому змальовує часи голодомору в Україні в 1933-1934 рр. і переслідування українського населення енкаведистами. У книзі “Пан депутат сейму” він піддає іронічній критиці парламентарно-демократичній устрій Польщі.

На основі висловлених у цьому творі нападів на високопоставлених польських осіб Боровця засудили до 3-х років концентраційного табору, та через 9 місяців його звільнили через добру поведінку. Він відправився до Варшави і приєднався до кіл УНР. Після закінчення війни з Польщею жив у місті Холм, де мав власну друкарню. В Україні Боровець здійснив спробу організувати рух опору під назвою “Вільні козаки”. Його вербувальна пропаганда в пунктах МТС, здається, мала успіх.

До окупації м.Сарни німецькими військами Боровець разом з кількома

чоловіками, маючи лише один пістолет, роззброїли більшовицький загін цивільної самооборони в місті Сарни і таким чином заволоділи містом. Після прибуття німецьких військ він отримав за власною пропозицією завдання [від німців] сформуванню особливий поліцейський загін для того, щоб розчистити ліси північної Волині від решток більшовиків.

Цей загін, який Боровець назвав “Поліська Січ”, поповнив з часом свій склад. Після різних успішних боїв з регулярними більшовицькими загонами Боровець вступив у контакт з вермахтом, від якого отримував накази про подальші бойові дії, а також зброю та спорядження. Його загін налічував на той час 2–3 тис. чоловіків. Після “чистки” лісів на Поліссі і Північній Волині Боровець вів переговори з вермахтом щодо нових завдань у лісах Чернігівщини. Але цей план зазнав невдачі через нестачу зброї та спорядження, і “Поліську Січ” було розпущено*.

Боровець, який спочатку сподівався на те, що його загін “Поліська Січ” стане основою майбутньої української армії, побачив крах усіх своїх планів і намірів. У лютому 1942 р. він знову вступив у переговори з німецькими службовими інстанціями стосовно відновлення “Поліської Січі”, які, однак, залишились безуспішними. Після цього Боровець відправився до Генерального губернаторства, де зробив собі фотографії, на яких він зображений в уніформі колишнього ватажка “Поліської Січі”. Ці фотографії він роздавав давнім однодумцям. Коли пізніше поширилися чутки про арешт колишніх членів “Поліської Січі”, Боровець утік з частиною своїх людей і створив з них основу банди. Він додав собі ім’я “Бульба” на честь відомої постаті з українських визвольних змагань середньовіччя.

Щоб отримати точніші дані про плани, організацію і сили, а також про місце розташування банди, з кінця жовтня 1942 р. були направлені нами уповноважені і довірені особи, яким наказано вступити у контакт із Боровцем. І дійсно було розпочато переговори**, на яких Боровець пояснив, що разом зі своїми прибічниками він змушений був шукати притулку у лісах та готовий колинебудь організувати кілька тисяч чоловік. Далі він наголосив, що внаслідок його попередньої діяльності не пролилася німецька кров, він цього б ніколи не

* Причиною розпуску “Поліської Січі” (15 листопада 1941 р.) був з усією правдоподібністю опір німецьких політичних і поліцейських чинників (СД), а не нестача зброї та оснащення. Тоді вермахт ще не мав права використовувати для військової служби ненімецькі допоміжні підрозділи, хоча настирливі спроби були зроблені в секторі армії “Центр” якраз для боротьби з залишками радянських військ і проти партизанів.

** Після перших контактів, пізніше, переговори вів офіцер СД штурмбанфюрер Пюц. Див. також док. №34.

допустив, оскільки сам боровся на боці німців. Попередні напади були здійснені виключно з метою постачання його групи. До більшовицьких банд у цих місцевостях він виявив зовсім негативне ставлення.

Боровець передав уповноваженим листа до райхскомісара, в якому він, між іншим, називає повітових чиновників грабіжниками і звертається до райхскомісара зі словами: “Я не хочу з Вами сперечатися про те, хто з нас є більшим бандитом — Ви чи я”.

При зустрічі уповноваженим поліції і служби безпеки вдалось отримати наказ під заголовком “Закон українського партизана”. У ньому йдеться про основи розпорядження щодо українського партизанства, видані “Поліською Січчю”. Особливо тут наголошується, що український партизан — не бандит, а вірний син і патріот України та партизанська війна — не грабіж, а початок української національної армії.

Пізніше відбувалися наступні зустрічі з Боровцем. При цьому він висунув вимоги самостійності України і поставив на майбутнє кожні подальші переговори про власну долю та долю своєї банди в залежності від виконання цієї вимоги або ж принаймні якогось зобов’язання стосовно цього.

Боровець виявив себе у цих переговорах фанатичним націоналістом і яскравим представником ОУН-Бандери. Він особисто виступив на захист Бандери в розмові і захищав проголошення самостійної України групою Бандери 28.07.41 р.* у Львові. Безмежні політичні вимоги, поставлені Боровцем, приводять до висновку, що як керівник банди він почувається зобов’язаним отримати вказівки від політичного керівництва ОУН перед переговорами.

Найбільш відмітною рисою висловлювань Боровця є його гіркота через те, що були розпущені українські підрозділи, та з уведенням цивільного управління в Україні проводилася колоніальна політика. Оточення Боровця особливо ображене і обурене випадками обстріхування, які своїм змістом не обгрунтовані військовою необхідністю. Тому вартим уваги є те, що, на відміну від матеріально мислячих політично недосвідчених дрібних селян, Боровець не вважав навіть конфіскацію останньої корови настільки важливою, як постійні образи національної гідності. Щодо цього він іронізував над теорією рабів і панів, посилаючись на цивільне управління.

Нові переговори вдалося відбутися завдяки введенню в дію колишнього шефа штабу “Поліської Січі” полковника Смородського як посередника та через передання листа від єпископа Мстислава, в якому він просив Боровця припинити його протинімецьку позицію, тому що вона може бути шкідливою для

* У німецькому документі друкарська помилка, має бути 30.06.41 р.

національних інтересів українського народу*.

Боровець заявив тоді про готовність віддати себе і свій відділ у розпорядження для боротьби проти більшовицьких банд, якщо будуть виконані такі передумови:

1. Звільнення політичних в'язнів, а саме всіх націоналістів, ув'язнених з політичних причин.

2. Припинення свавільних відплатних заходів проти українського населення, зокрема спалення сіл і садиб. Під час переговорів Боровця зроблено наступні пропозиції:

1. Боровець підпорядковуватиметься командирі поліції безпеки (СП) і служби безпеки (СД) в Рівному та матиме можливість при цій установі з його досвідом сприяти в боротьбі проти більшовицького бандитизму.

2. Його люди будуть звільнені і зобов'язані зголоситися у пості місцевої жандармерії чи охоронної поліції, а також будуть у розпорядженні для боротьби проти більшовицьких банд.

Після деякого вагання Боровець поновив питання, що станеться із політичними в'язнями. На це він отримав пояснення, що члени "Поліської Січі", які ув'язнені у Рівному, могли б бути помилувані, оскільки була б гарантія, що вони в майбутньому відстоюватимуть німецькі інтереси під його керівництвом. Зате звільнення всіх політичних в'язнів буде відхилене, бо вони займалися антинімецькою діяльністю і, подібно до більшовицьких банд, чинять саботажі та підбурюють до непослуху. Надалі було заявлено, що жорсткі економічні вимоги зумовлені лише війною і можуть бути послаблені. Спочатку українська економіка повинна зробити свій внесок у те, щоб досягти остаточної перемоги. Тоді Боровець висловив думку, що українці охоче виконають їхні економічні зобов'язання та все ж вимагають вияснення політичних питань.

Узгоджений з Боровцем 14-денний час на обдумування пройшов без того, щоб він прийняв зроблені йому пропозиції. У листі, переданому командирі СП і СД в Рівному, Боровець все ж таки визнав, що він зобов'язався перед політичним проводом ОУН-Бандери твердо триматися висунених ним умов.

З допомогою висланих туди агентів (V-осіб) прийнято наступні заходи:

1. Розвідати про настрої всередині "Банди Боровця".

2. Створити внутрішню опозицію.

3. Виявити тих, хто стоїть позаду і спонукає Боровця до його відмовної позиції.

Одночасно направлено чітку пропагандистську вказівку службовим інстанціям областей Сарни, Костопіль і Рівне.

* Згідно з інформацією Т. Бульби-Боровця, за "посередництво" в переговорах військовий суд "Поліської Січі" присудив єпископа Мстислава до смертної кари наприкінці грудня 1942 р. (див.: Бюлетень СВУ. Нью-Йорк 2/1982. – С.8).

Розслідування встановили, що банда складається з 300-350 чоловік, але завжди може зміцнитися на 2-3 тис. чоловік. Здається, підтверджується тісна співпраця банди Боровця з більшовицькими бандами, як і підтримка більшовиків зброєю та амуніцією. Кажуть, що Боровець навіть отримав запрошення до Москви, однак активісти Бандери з його оточення перешкодили проведенню поїздки. З боку більшовиків Боровцю зроблено пропозицію перейняти верховне командування над усіма більшовицькими бандами у Північній Україні. Кажуть, що Боровець відхилив цю пропозицію і поставив умови, щоб йому через Москву зробили можливим зв'язок з Лондоном, де він міг би отримати запевнення щодо самостійності України у випадку перемоги Англії.

Невдача переговорів з СП і СД викликала велике незадоволення в самій банді Боровця, оскільки частина її членів прийняла прихильно ідею боротьби спільно з німецькою поліцією безпеки проти більшовиків. Через переговори, які велися з більшовиками, Боровця покинула частина банди*.

Сам Боровець, як виглядає, підпав під вплив більшовицької пропаганди, начебто в Росії стався політичний перелом, що старий більшовицький режим вже не є при владі, і за таких обставин більшовицьке панування є меншим злом у порівнянні з німецьким, тому що при ньому може існувати перспектива здійснення національно-політичних інтересів українського народу.

Відтепер існує достатньо ознак того, що Боровець мобілізує свої резерви, тобто прикличе військове вишколену частину членів ОУН у зону банд. До того ж надалі слід відзначити, що за останніми даними вся насаджена українська адміністрація району Костопіль перебуває в руках ОУН і таким чином є у розпорядженні Боровця. Також майже всі бургомістри районів Людвиполя і Деражне мали б бути в зв'язку із Боровцем та чекати на його наказ, щоб виступити за вільну Україну.

Боротьба з бандою, як і з цілою організацією ОУН, відбувається за допомогою СП і СД найсуворішими засобами.

Командир СП і СД у Рівному дізнався під час легальної роботи Боровця та переговорів з бандою про велику частину провідних членів і тому міг своєчасно знешкодити їх. Так само, завдяки своєчасному втручання, йому вдалося захопити велику частину кур'єрів і українців, призваних на службу в банді. Для активного поборення самої банди введена в дію бойова група, до якої приділено відповідні сили поліції безпеки.

Федеральний архів у Берліні – Ф.Р 58. – Спр.224. – Арк.. 191 зв. – 194.

*Боровець дійсно переговорював з більшовиками і підписав з ними перемир'я на шість місяців.

№ 27

Донесення командира партизанського з'єднання І.Шитова про збройні сили націоналістів та їх сутички з німцями, мадярами і поляками

29 травня 1943 р.

**Справка 68
Донесение Шитова от 29.5.43**

№ 3718

Укр[аинские] националисты имеют влияние на укр[аинское] население западн[ых] областей Украины.

Вооруженные силы бандеровцев исчисляются дивизиями, часть из них на лагерном нелегальном положении в лесах.

Вооружены артиллерией – даже танками, оружие добыто при отходе частей Красной армии, частично у немцев и, по слухам, получают оружие из Англии через Турцию – самолетами.

Движение националистов расширилось вплоть до вооруженного восстания, особенно в Галиции – центре националистов.

С немцами ведут активные бои в Сумске, Смеле, Львове.

Недавно остановили эшелон мадяр и разоружили его.

Поляков громят и жгут. Последние бегут в райцентры. Немцы забирают молодежь в польскую полицию, а остальных отсылают в Германию.

Польскую полицию направляют для борьбы с украинскими националистами.

Задача националистов: очистить Украину от «ляхов и москалей».

18.6.43

Верно: [підпис]*

ЦДАГО України. - Ф. 62. - Оп. 1. - Спр. 239. - Арк.98.

Засвідчена копія. Рукопис.

*Підпис нерозбірливий.

№ 28
Листівка ОУН (С.Бандери)
антинімецького та антирадянського спрямування *

Травень 1943 р.

Ворожа пропаганда

Переклад з української мови
Свободу народам і людині.

Прочитай і передай іншим.
Ховай від ворогів і зрадників.

Перед лицем подвійної загрози

Війна на Сході — це боротьба російського і німецького імперіалізмів за панування та експлуатацію європейських народів, у тому числі й українського. Проте під час цієї боротьби вони ясно усвідомлюють, що українці не бажають бути чиймись колоніальними рабами, а самі прагнуть свободи і державної незалежності. Тому загрозу власним інтересам воюючі імперіалісти вбачають не лише один в одному, але й в українському народі та інших націях Східної Європи. Воюючи один з одним, вони одночасно жорстоко придушують рухи за незалежність поневолених народів.

У цей момент над українським народом нависає весь тягар німецького імперіалізму. Німці продовжують більшовицьку політику винищення і наслідують не лише їхню програму, але й їхні методи. Німецька колоніальна політика в основному спрямована, подібно до більшовицької, на знищення активної (політичної) частини українського народу. А ті, що змогли врятуватися від очей і куль більшовицького НКВС, тепер розшукуються і знищуються німецьким гестапо. Крім того, німці знищують великі маси населення, застосовуючи при тому випробуваний більшовиками метод організованого голодомору. До цього додаються ще власні методи, як, наприклад, відправлення в Німеччину на “роботу”, вбивство військовополонених та ін.

Помиляється той, хто вірить, що ми лише в цей момент живемо під тиском німецького колоніального режиму. Хоча російські більшовицькі імперіалісти перебувають за межами України, вони все ж не перестають цікавитися Україною, українським народом, його життям і боротьбою. Вони не тільки цікавляться нами, але й також намагаються активно втручатися в наше життя з

* Див. також док. № 17, 29.

метою приборкання українського політичного руху за незалежність і знищення українського народу в цілому.

Інструментом більшовицької політики в Україні на цей момент є комуністична партія і партизанські відділи. У той час як Червона армія воює на фронті з німецькою, першим завданням так званих червоних партизанів і комуністів України є боротьба проти української національної революції. Такий розподіл ролей серед більшовицьких сил цілком влаштовує й німців. Це можна побачити в інструкціях німецької поліції, в яких головним ворогом Німеччини в Україні є українські націоналісти, а не комуністи. Тому націоналісти повинні бути знищені в першу чергу.

Комуністична партія України створюється перш за все не для боротьби з німцями, а для придушення визвольного руху українського народу. Тепер комуністи ведуть активну пропаганду проти націоналістів й ідеї української самостійності із застосуванням різних методів. Але, оскільки народ сприймає більшовицьку пропаганду як брехню, більшовики застосовують також інші методи та погрожують направо і наліво розстріляти всіх націоналістів, якщо вони повернуться.

Повернення советського панування — складна справа. Перш за все це залежить від політичних поглядів українського народу. Для цього недостатньо вести пропаганду проти націоналістів і погрожувати їм, їх необхідно знищити. І більшовики взялися до роботи. Оскільки в них немає достатніх сил і можливостей для знищення українського руху за самостійність, комуністи йдуть на провокації. Так, на Поліссі були випадки вбивства червоними партизанами українських націоналістів, у той же час в інших областях України провокації і доноси стали звичним явищем.

Особливу роль у цій роботі відіграють так звані більшовицькі партизани. Завданням партизанів є провокація, яка розрахована на знищення українського народу руками німців. Як відповідь на дитячі вихватки більшовицьких диверсантів, які, власне кажучи, не заподіюють відчутної шкоди, німці накидаються на беззахисне, невинне населення, вбивають його із звірячою жорстокістю і спалюють дощенту його посілости та майно. На Поліссі минулої осені трапились такі речі, перед якими набіги степових орд на Україну відступають у тінь. Не можна стверджувати, що більшовицькі провокатори розраховували лише на німецьку політичну тупість і звірячу жорстокість, а також важко повірити, що німці не знають про справжній стан речей і несвідомі того, що українське населення не бере ніякої участі у діяльності банд. Тут ми маємо справу з мовчазною домовленістю, свідомою співпрацею обох ворогів в Україні. Німці використовують діяльність більшовиків для того, щоб виправдати

масове знищення українського народу, а більшовики допомагають німцям знайти аргументи. Таким чином, це допомогло обом сторонам.

Ніхто не сумнівається, що більшовики застосовують такі методи. Криваві розрахунки, що відбувалися в останні роки в партії, показують нам у повній мірі не лише моральне обличчя Сталіна, Кагановича, Берії та інших “батьків” і вождів, але й всю гниль більшовицької системи. Фальш, підступність і провокація, досконало опановані більшовиками, застосовуються не лише у внутрішній, але й у зовнішній боротьбі. Більшовицька мораль допускає співпрацю з найзапеклішим ворогом, коли з цього можна отримати якусь користь. А вигода для більшовиків у провокаційній співпраці з німцями така — знищення українського руху за незалежність та українського народу. Німецькій стороні це також вигідно, тому їх спільна дія супроти українських націоналістів стала дійсністю.

Німецький і російський імперіалізми перебувають у стані смертельної боротьби один з одним, і обидва хочуть поневолити та експлуатувати Україну. Вони знищують самі себе і наближаються до неминучої катастрофи. У цей момент вони усвідомлюють, яка небезпека загрожує їм з боку українського руху за незалежність. Проти цього руху обидві сторони використовують всі свої сили. У цій справі вони однодушні.

Антиукраїнський фронт існує не тільки як об’єктивна реальність, все більших форм набуває свідомо і спланована співпраця. Комуністична партія свідомо посилає своїх членів на співпрацю з німцями проти українських націоналістів, а німці свідомо приймають цю співпрацю. Фронт антиукраїнської співпраці збільшується за допомогою провокаційних дій більшовицьких саботажників та знищення німцями українського населення. Кампанії і терористичні заходи, які застосовуються і німцями, набирають інтенсивності і гостроти. Так виглядають справи сьогодні і так буде в майбутньому. Чим більше виснажуються сили воюючих сторін (імперіалістів), тим реальнішою для них стає загроза революції поневолених народів і тим міцнішою співпраця імперіалістів проти руху за самостійність поневолених народів. Тому дуже помиляються ті українці, які вважають, що, наприклад, німці змінять своє ставлення до українського народу, коли стануть слабшими. Таку ж помилку роблять ті, які очікують те саме від більшовиків.

Німецько-російська війна триває вже півтора року, і за цей час обидві партії відчутно ослабли. Незважаючи на це, їхнє ставлення до українського народу не змінилося, як з німецької, так і з більшовицької сторони. Навпаки, ставлення погіршилось і погіршуватиметься надалі, як показують події. Прірва між імперіалістами і національною революцією тим швидше збільшувати-

меться, чим слабшими ставатимуть одні і сильнішими інші.

Під час козацького визвольного руху не дійшло до жодного компромісу між українською революцією і польськими й російськими загарбниками. Зате польські та російські загарбники домовились в Андрусові в 1657* році і поділили між собою Україну. Новітні визвольні змагання знайшли свій епілог у Ризі в 1923 р., де знову ж таки польські і російські імперіалісти порозумілися не на користь Україні.

Інтереси двох імперіалізмів, держав, що борються за одну територію, відрізняються за своєю програмою і цілями, хоча по своїй суті подібні. Тому компроміс між ними можливий на основі двосторонніх поступок і “справедливого” поділу здобичі та навпаки, не існує компромісу між визвольною революцією та завойовниками. Можливою є лише капітуляція тої чи іншої сторони. На наш погляд, автоматично створюється німецько-більшовицький антиукраїнський фронт. Спираючись на об’єктивно існуючі спільні інтереси, цей фронт набирає характеру свідомої співпраці. Українська національна революція подвійно поборюється ворогом.

Опортуністи вбачають вихід з цього важкого становища в капітуляції одному з цих ворогів. Крім звичайного боягузтва чи політичної поступливості, тут існує наївна точка зору, що у боротьбі з лише одним ворогом можна зменшити число жертв.

Ми, націоналісти, не думаємо капітулювати перед кимось з них, бо не хочемо самі накидати зашморг на шию.

Більшовики і німці вбивають не лише нас, самостійників-революціонерів, але й фізично знищують всю українську інтелігенцію і широкі маси населення. Коли б ми відмовлялися від боротьби з одним з наших противників, щоб зменшити кількість жертв, ми не були б в змозі захистити свій народ від ударів й цього ворога. При такій тактиці ми могли б зменшити кількість жертв серед членів організації, проте сама організація не є нашою основною метою, наша мета — добробут народу. І коли від нас, націоналістів, вимагається найбільших жертв для визвольної справи народу, ми не лякаємося цього. При капітуляції перед одним з ворогів ми зменшуємо кількість жертв не нашого народу, а ворога, бо тоді ми даємо йому можливість знищувати наш народ без боротьби і при цьому без жертв з його боку.

Тому наша політична тактика на майбутнє залишається подібною до теперішньої — безкомпромісна боротьба з німецьким і російським імперіалізмом.

Новим зовнішнім труднощам можемо протиставити моральний і організовано зміцнений фронт української національної революції. Робота над

* Помилка, мабуть, у перекладі. Правильна дата 1667.

моральною і організаційною розбудовою наших сил — це основне завдання на сьогодні. Розбудова основних елементів наших сил є необхідною для кінцевого розрахунку з ворогами.

Щоб зміцнити позиції назвні, нам треба об'єднатись з іншими народами, поневоленими німцями і більшовиками.

Коли ми таким чином просунемо вперед моральну і організаційну розбудову українського національного руху на українських землях та об'єднаємося з поневоленими народами інших європейських країн, тоді ми створимо силу, яка необхідна, щоб підірвати російсько-німецькі імперіалістичні імперії і побудувати самостійну Українську державу.

Геть Москву і Берлін!

Геть імперіалістів!

Хай живе визвольна боротьба поневолених народів!

Хай живе українська національна революція!

Хай живе Українська Самостійна Соборна держава!

Організація Українських Націоналістів.

Федеральний військовий архів у Фрайбурзі. – Ф. RH 2, Спр.2560. – Арк.. 27-30. Переклад з перекладу.

№ 29

Звернення ОУН-УПА до українських націоналістів з покликом боротися за державність України*

Травень 1943 р.

Українські націоналісти!

Московське радіо закликає вас підтримувати Червону Армію. Послухайте, що воно вам оповідає: “Колхози вже розв’язані! Церква буде відтепер вільна! Червоні командири носять золоті погони! Комінтерн вже не існує!”

Ви мусите допомогти вигнати німецьких окупантів, щоб також і ваш край і ваш нарід був ущасливлений цими ”реформами”.

Українські націоналісти!

Хіба ж ви вже все забули? Хіба ви забули, що після першої спроби колективізації прийшов НЕП? Він був потрібний тільки для того, щоб зискати в

* Див. док. № 17, 28.

часі. Коли ж нарід трохи заспокоївся, тоді большевики утворили жахливий голод, від якого загинула найкраща частина українського селянства. Решту легко загнали в колхози.

Хіба ви забули, скільки замордовано ваших священників, скільки знищено ваших церков?

А сьогодні, коли московський митрополит Сергій, якого червоні кремлівські володарі зберігають, як музейну рідкість для пропагандових цілей, торочить вам про свободу віри, тоді ви вірите йому?

В краю, де панували жиди і де одні тільки рабіни могли молитися, має нібито знов зацвісти християнство?

Може, замордування Волинського митрополита Олексія є початком цієї нової ери?

Хіба ви забули, як по звірськи були замордовані ваші хоробрі офіцери? Хіба ви забули Крути і Базар? Смерть отамана Петлюри?

Може, ви вірите, що за командирами Червоної Армії, що носять погони, не стоять вже більше жидівські комісари?

Хіба не забули, що обіцяла сталінська конституція вашому народові!? Хіба ви вірите, що розпуск Комінтерну дасть вам можливість заснувати власну державу?

*Державний архів Волинської області. – Ф. Р-1021.— Оп. 1. –
Спр.1. – Арк. 1.Копія. Друк.прим.*

№ 30

З повідомлення інформаційно-розвідувальної служби УПА про дії повстанських загонів на Волині та Поліссі у березні-квітні 1943 р.

Травень 1943 р.

З ФІЛЬМУ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ НА ВОЛИНІ І ПОЛІССІ ПРОТИ НІМЕЦЬКОГО І БІЛЬШОВИЦЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМІВ (Інформаційно-розвідочна служба УПА Армії)

“Дня 22 березня 1943 року відділ Української Повстанчої Армії на Волині

звільнив з шуцької тюрми 40 полонених. Всі звільнені полонені вступили в ряди УПА.

В місяцях лютому і березні 1943 р. вишкіл Української Повстанчої Армії перевели кілька успішних наступів на... партизанські загони в околицях Сарн, Столипа... * Недобитки більшовицьких партизанських загонів змушені уступити...

В місяці березні ц.р. відділи Української Повстанчої Армії зайняли містечка: Володимирець, Степань, Висоцьк, Добровиця. Німці розбіглися зі своїх станиць.

Відділи Української Повстанчої Армії зводили двічі в часі від 25-ХІ** березня ц.р. бої з німецькою поліцією над***. В останніх числах березня відділи УПА зайняли Деражно. В місті і околиці встановлено українську національно-революційну владу. Все радгоспне майно роздано населенню. Більш трьох тижнів на терені ані німців, ані німецької влади немає. В той час тільки в одному німецькому відділі в бою під с.Чудви згинуло 18 німців, дуже багато ранених. Решта німців розбіглася.

Під кінець березня і в перших числах квітня ц.р. відділи Української Повстанчої Армії зайняли в боях з німцями містечка: Людвиніль, Олина, Пухань і Горохів. Після дводенного перебування відділи УПА самі вийшли з цих містечок з тактичних міркувань.

В перших днях квітня ц.р. відбувся**** бій одного з відділів Української Повстанчої Армії з німцями недалеко [від] Деражно. По німецькому боку багато вбитих і ранених, решта німців розбіглась. Відібрано від німців великий табор пограбованого в селян майна.

В перших днях квітня ц.р. відділ Української Повстанчої Армії розбив німецький табір, який складався з кільканадцяти підвід, що везли пограбоване в селян майно. Українські повстанці всіх німців перестріляли, а майно повернули селянам.

В часі від 15 березня до 10 квітня ц.р. за наказом головного командування Української Повстанчої Армії поліційні станиці опустили в села Волині і Полісся і вступили в ряди відділів УПА.

На теренах Рівненщини на Волині СС-1 поліцайфюрер з Рівна об'явив, щоб всі шуцмани і місцева поліція повернулися на свої старі місця. В об'яві між іншим написано: "Втікачі шуцмани, українські націоналісти... ми ніколи

* Тут і далі крапки у тексті, що зумовлено, на погляд авторського колективу, характером джерела (фільмом). Тому вважаємо за доцільне опублікувати документ, як свідчення діяльності УПА у вказаний період.

** Так у документі.

***Одне слово нерозбірливе.

**** Далі слово нерозбірливе.

не мали наміру вас розстрілювати. Повертайтеся назад. Допоможіть знову за-
вести безпечність і порядок у вашій батьківщині. Допоможіть в боротьбі про-
ти вашого найлютішого ворога більшовизму... Хто негайно знову зголосить-
ся на службу, той не буде покараний...”.

Було кілька випадків, що шуцмани повернулися назад на службу. До двох
днів гестапо всіх повішало.

В часі від 15 березня до 10 квітня ц.р. відділи Української Повстанчої Ар-
мії розбили в'язниці і звільнили в'язнів в містах Крем'янець, Дубно, Рівно,
Ковель і Горохів. В'язні вступили в ряди УПА. В тому часі розбито концтабір
в'язнів у Любачівці, Гороховщині і лагерь військовополонених в Ковлі. В міс-
течку Ківорці відділ УПА розбив збірний пункт, на якому були люди, що їх
половлено й призначено на виїзд до Німеччини. Всіх людей звільнено. Багато
з них зразу вступило в ряди відділів УПА.

В перших днях квітня ц.р. під Берездовим на Житомирщині один з відділів
Української Повстанчої Армії провів успішно бій з німецькою поліцією. По
німецькому боці 7 вбитих, решта розбіглась. Відділ УПА не поніс ніяких
втрат.

В тому самому часі в Шепетівських лісах відділ розбив німецький тран-
спортний поїзд з амуніцією. Амуніція перейшла у власність Української Пов-
станчої Армії.

В першій половині квітня ц.р. в районах Мізоч, Остріг, Крем'янець, Верба
поширився дуже великий повстанський рух. В цих районах знищено всіх ні-
мецьких господарських командантів, німецьку жандармерію та всіх німець-
ких співпрацівників і сексотів, районні та сільські управи, складені з місце-
вих, розігнано. Терен залишився без влади. Після кількох днів німці кинули ці-
лу дивізію для знищення повстанців. Дивізія складалася з двох малярських
полків, одного полку німців разом з СС й жандармерією і одного полку узбе-
ків і казахів. Після 3- денних боїв маляр розбито і розігнано. Німці зі страху
не скрізь в боях приймали участь, а посилали узбеків. В боях вбито німців у
Весбі понад 120, в Шумовку – 24, в Острозі – 32, в Мозочі – 11.

Втрати повстанців невеликі: в одному відділі вбито 13, в другому – 5, в тре-
тьому – нікого. Повстанцям ... втрати.

В Крем'янці був великий ..., який перейшов повністю до Української Пов-
станчої Армії, а німцями*. У вислід німців розгромлено. В Берестовці район
... УПА розбив повністю відділ більшовицьких партизан.

Українська Повстанча Армія ... успішно всі бої з німцями й більшовицьки-
ми партизанами весь час свого існування, за винятком бою під Забором на

* Так у тексті.

Сарненщині, де один з малих відділів потрапив у засідку і мусив розбігтися.

Німецький терор на Волині ... шаліє ділі. Німці палять села. Населення приступило до самооборони, панувати ситуацію німцям важко, бо самі вони без допомоги місцевого населення глухі і сліпі. Справа ще більше для них погіршалася, як уся місцева поліція і шуцмани перейшли в ряди Української Повстанчої Армії.

Останніми часами німці обдурюють народ, намагають в тих місцевостях, в яких себе сяк-так почувають, провести мобілізацію до т.зв. Допоміжної Німецької Армії. Та вже ніхто не дасть себе обдурити й в німецьку армію не йде, бо не хоче бути погноєм для росту німецького імперіалізму.

ГРОМАДЯНИ!

Переживаємо часи татарського лихоліття. Як колись татарська навала, наступаючи, все знищувала по дорозі – дітей, старих різала і міста палила, добро грабувала, а здібних до праці забирала в неволю, ясир, – так і тепер, на зміну більшовицькій, нова орда насунула на Україну – орда німецьких імперіалістів, що під бій і поневолювання цілого світу поставила собі за мету. На місце кровожадного Сталіна прийшов такий же кровожадний Гітлер.

Ще не загоїлись рани, що їх нашому народові завдали більшовики. Це ж більшовицькі кати топили Україну в морі крові і сліз, й вони штучно організованим голодом, рясної політики, кров'ю, підвалами НКВД і засланнями знищили більше 10 мільйнів населення в Україні. Та ще й сьогодні багатьох українців заставляють обороняти сталінсько-енкаведистський режим, обороняти того, хто нам впродовж 23 років ніс катування, розстріли, руїну й голодову смерть.

Та не покращало наше становище сьогодні, не змінилось на краще зі зміною окупанта. Сьогодні вже нема на Україні громадянина, який не відчув би тягару нового насильницького ярма, яке проти нашої волі німці поклали на наш народ і по наших трупах намагаються прямувати до своєї перемоги.

Не діждатись імперіалістам жнива з цього кривавого посіву. Сьогодні вже дрижать основи німецького і більшовицького імперіалізмів від могутніх ударів поневолених народів Європи і Азії. Між цими народами і наш український народ.

Український народ не поділятиме долі полохливого жидівського населення, яке на наказ тупоголового гестапівця само сортувалось в ямах перед розстрілом.

Український народ стане до боротьби у власній обороні і обороні всього населення України, без огляду на його націоналістичну незалежність.

Український народ, який на своїй прадавній землі хоче жити вільним

державним життям, сьогодні напередодні розвалу імперіалістів підносить свою зброю в ім'я власної самооборони.

Німецькі імперіалісти свідомі, що з кожним днем могутнішає фронт поневолених народів проти їх насильницького панування, а водночас, свідомі свого послаблення, видумують всілякі методи на знищення поневолених народів, а між ними й українського народу. Вони прагнуть, щоб на Україні українців зовсім не стало. Останніми часами там, де ще є змога, найбільше ними примінюються як засіб – нищення народу, т.зв. “добровільна мобілізація” до німецького війська і “трудова повинність” та вивіз робочої сили до Німеччини.

ГРОМАДЯНИ!

Хто хоче жити, рятуйте село ... на роботи, бо в той спосіб беремось рятувати потопаючого.., який і себе не врятує і нас знищить.

Ті, хто поїхали в Німеччину – це ... бо живим і здоровим ніхто назад не повернеться.

МОЛОДІ ХЛОПЦІ І ДІВЧАТА!

Чи не краще смерть на рідній землі, [ніж] бараняче конання під постійною загрозою вибуху англійських ... в Німеччині.

Питайтеся в тих колів, що повернулися з Німеччини на Україну, чи варто туди їхати на певну загибель. Бо коли вам бути прийдеться, так хоч знати за що.

Хай ніхто з вас не згоджується на ... працю, тікайте, укривайтеся, де тільки можна. Тільки боягуз сам накладає собі петлю на шию.

БАТЬКИ І МАТЕРІ!

Не посилайте своїх дітей на певну загибель. Коли загибати – так краще разом.

Вороги хочуть, щоб ви не чули зойків конання, не дивились на голодову смерть ваших дітей і з ненависті кинулись давити горлянку винуватців вашого горя. Вороги хочуть щоб Ваші діти не знали, коли ви загинете.

ПОЛІЦЯНТИ, ШУЦМАНИ, СТАРОСТИ!

Не ловить втікачів перед вивозом до Німеччини. Подбайте, щоб ніхто з ваших теренів не виїхав на чужину.

Буває таке, що ви ловите чужих дітей, в той час коли сусідня поліція ловить ваших братів і сестер, а туполобий німець сміється, як самі ж українці винищують своїх власними руками. Чи ж вам не сором, подумайте тільки, що станеться з вами і вашими рідними, коли провалиться німецький імперіалізм. Чи ви думаєте, що тоді Гітлер візьме вас під свою охорону в Берлін, якщо сьогодні каже – забудь, що стягали вас нагаями.

Ні, ви лишитесь на Україні, але на вас, як на прихвостнів і запродавців німецького імперіалізму, впаде гнів народу. Опам'ятайтеся. Будьте людьми, бо лихо вам буде. Беріть собі приклад з волинської і поліської поліції, яка станула в

ряди Української Повстанчої Армії до боротьби за волю народу.

Кожний ваш добрий і злий вчинок залишиться в пам'яті народу.

ГРОМАДЯНИ!

Всім утікаючим допомагайте укриватися перед виїздом. Не віддавайте утікачів в руки німців. Бережіться провокації, знищуйте доношників. Допомагайте один одному в біді, організуйтеся і готуйтеся до самооборони.

Одинцем нічого не вдіємо. Наш кожний крок мусить бути організований, масовий. Мусимо собі взаємно допомагати. Село – місту, місто – селу. Об'єднані переможемо, роз'єднані – впадемо.

Хай живе фронт поневолених народів, смерть імперіалістам!

Воля народам і людині!

Остереження

Провокатори і прихвостні німецького імперіалізму поширюють вістки про те, нібито проголошений набір молоді до частин “Віндра” відноситься до Провідника ОУН Степана Бандери.

Провідник Степан Бандера перебуває зараз у німецькій в'язниці в Берліні. Набір до частин німецького пана Вондера – це черговий засіб на те, щоб молодь хитро обдурити.

Вже повернулись з-під Харківського фронту сотні ранених українців, які перед 2–3 тижнями поступили до військ СС. Один з них казав таке: “Перекажіть людям, щоб ніхто не вірив німецьким обіцянкам. Нас, добровільців послали до Харкова, і, не вишколивши, кинули на фронт. Багато вже полягало, німці кулеметами гнали добровільців перед фронтову лінію, де вони загинули від більшовицьких куль. Багатьом з нас німці не дали зброї, а доручили носити на фронтові лінії харчі для німців, що сидять в безпечних становищах. Нас б'ють і ганяють, мов собак, з німцями маємо тільки рівне право на смерть”.

Народ бореться

2.ІІІ.43 р. люди зробили напад на приміщення “біржі праці” в Перемишлі і знищили всі списки та документи. Не зловлено нікого. У лютому перевели німці всіх в'язнів з тюрми в Раві до Львова. Після кількох днів перевозили зі Львова в Люблін. По дорозі в'язні розбили вагон і всі втекли.

9.ІІІ.43 р. [О] год. 11.40 дня невідомі два чоловіки вбили револьверами – стрілами на автостаді біля села Хватова Золочівської округи (Західна Україна) коменданта поліції в Олеську.

10.ІІІ.43 р. невідомі люди застрелили в Перемишлі поляка Вишинського, начальника яйцебази за співпрацю з гестапо.

Вночі 23–24.ІІІ.43 р. приїхали до тюрми в Перемишлі невідомі люди в формі гестапо і випустили на волю 20 в'язнів. В'язничну сторожу замкнули в окремій камері.

На початку березня розстріляли німці в Крем'янці 40 людей, під час розстрілу виявили виняткову хоробрість лікар Рошинський, його дружина і один колишній сотник – петлюривець. Вони активно боронились. Лікар не роздягався і до ями не йшов. Коли його хотіли зіпхнути силою, він вирвав німцеві щоку з кісткою, вихватив у нього з рук автомат, але відкрити вогонь з нього не встиг, бо його намір попередила ворожа куля. Жінка також мужньо боронилась.

В'язнів мусили кати в'язати і тоді лише розстрілювати. Слава героям!

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД В САМОБОРОНІ

1. Мета і тактика самооборони

Протиставитись теророві, винищенню, зберегти своє життя в умовах сучасної кривавої війни можна лише зі зброєю в руках. На благання про люд[я]ність не слова і сльози, а лише енергійна відповідь на терор – контртерором, на винищення – винищенням не більш жорстоким – ось одна відповідь українського народу своїм лютим ворогам і єдиний шлях до рятунку, до життя, до свободи.

Українська Повстанча Армія повстала як відповідь на німецький терор і насилля, як відповідь на грабунки і вбивство більшовицьких партизан, як доказ того, що український народ умів і уміє відстояти своє життя і права зі зброєю в руках. УПА – це гордість і слава, сила і надія великого українського народу. УПА – клітина народу і єдиний його захисник і визволитель.

Український народ в своїй самообороні йде двома шляхами: по-перше, він здобуває, звільнивши від ворогів всяких мастей відповідний шматок рідної землі, і на здобутій території творить свою власність, революційну і наступальну силу, яка зміцнила і навчила в щоденних боях з ворогами у відповідний момент завдати їм вирішального смертельного удару, бо лише смерть ворога забезпечить нам справді вільне життя. Цією революційною силою на сьогодні є Українська Повстанча Армія.

Сфера впливу УПА не простягається на всю Україну. Оборонитися від ворога вже тепер український народ мусить скрізь і всюди, бо скрізь і всюди його немилосердно б'ють. В тому в своїй самопомозі український народ творить по всій Україні відділи народної самооборони, мета яких – не на місці дати оборону – відсіч ворожому нахабству сьогодні і створити сприятливий ґрунт для генерального наступу УПА в майбутньому.

Таким чином, вже сьогодні український народ в своїй самообороні наступає на ворога з фронту і з тилу. У вирішальний момент і тил народної самооборони зіллється в однім революційним зриві в Українській Національній Революції. Таким шляхом здобуде український народ Українську Самостійну

Соборну державу.

Така є тактика народньої самооборони. Така її остаточна мета.

2. Успіхи народньої самооборони

Вже сьогодні ми можемо зібрати перші плоди нашого активного опору, нашого творчого рішення боротися як то личить потомкам на весь світ славного лицарства, як то личить великому свободолюбивому народові.

Першим успіхом самооборони є виразне змінення терору, де найактивніше виступав народ, захищаючи себе, там імперіаліст мусив поглибше втягти свої кігті.

Другим успіхом самооборони є повний крах німецьких планів безцеремонного вивозу людей на каторгу і рабство. По всій Україні мобілізовані масово втікали, і завдяки цій організованій одностайній втечі, завдяки цим своєрідним страйкам, що хвилею прокотилися по всій нашій землі, ворог вперше показався перед лицем мільйонів розгубленим і безпорадним, показався не таким страшним, як він себе розмалював. Гіпноз з німецької могутності розвіявся, як дим. Народ побачив, де слабе місце у ворога, побачив його спину, а одночасно зрозумів й дружньо, всією сім'єю в те місце можна успішно і дошкульно лупити.

Третім успіхом самооборони є зміна німецької політики, вірніше – методів її здійснення. Тепер як б'ють, то вже стараються робити це тихо, без ляску, як вивозять, то стараються заманути народ в сільце хитрістю, облесливими словами, підступністю.

Певна річ, що зазначення цих успіхів – це насамперед в усвідомленні народом своєї сили, народ знає, що велика “зміна політики” – це лише зміна шляху до одної і тієї ж імперіалстичної мети – до винищення, до поневолення. Тому ці перші успіхи надають нам певності в дальшій боротьбі, на яку ми, раз рішившись, доведемо до бажаного переможного кінця. Ворог відступить остаточно і назавжди лише перед реальною силою. Ми цю силу маємо. Ми цю силу йому покажемо в усій її мозолистій багатомільйоновій могутності, полум'яній красі і непереможній величі.

3. Огляд подій на фронті народньої самооборони

Внаслідок успішних воєнних операцій вся південна частина Полісся повністю знаходиться в руках УПА. Під безпосереднім контролем УПА знаходиться територія Волині. Передові особливі відділи УПА опановують лісові місцевості Кам'янець-Подільщини, Вінниччини, Житомирщини, Київщини, Чернігівщини і Кіровоградщини.

УПА діє за планом Генерального штабу УПА. УПА приймає бої з німцями і більшовиками лише в інтересах оборони власної і оборони українського

народу, а також веде бої, необхідні для досягнення певних стратегічних цілей.

По розбиттю великих німецьких каральних з'єднань німці більше не пробують вести якихось великих, розрахованих на повне винищення УПА, воєнних дій, обмежуючись повітряними нальотами і бандитськими дрібними наскоками на терени, зайняті УПА. Пояснюється такий факт, по-перше, відсутністю потрібних сил, бо для того, щоб знищити УПА, треба зірвати з голо[вних] фронтів великі військові з'єднання; по-друге, знищити УПА взагалі неможливо, бо для цього треба було б знищити український 45-мільйоновий народ. Німці мусять примириться, отже, з фактом існування УПА і з сумом також вглядатись в майбутнє, де в їхніх очах чорніє могила.

Наслідки терористичних повітряних нальотів і наскоків незначні. З боїв УПА за останні місяці, цілком яких було виперти більшовиків на північ, або паралізувати терор німців, головніші слідуєчі:

– Здобуття відділом УПА міста Володимирця. В бою німців і козаків розбито наголо і розпорошено. Захоплена зброя, боеприпаси і потрібні відділові господарські речі.

– Ліквідація гнізда більшовицьких партизан на Столинщині. Забрано в них зброю, боеприпаси і десять підвід вартісного майна.

– Бій з переважаючими силами німців в селі Постійно. Німців розбито. З німецького боку 70 вбитими і раненими, 2 полонених. З боку відділу УПА – 2 ранених. Здобуто 2 станкових кулемета, кілька ручних, велику кількість гвинтівок і боеприпасів.

– Бій в селі Яполоть невирішений. Триває біля двох годин. Німців було вбито тільки з деяких позицій. З німецької сторони багато вбитих і ранених, з нашої – 4 вбитих і ранених.

– Бій з німцями біля села Велика Любаша. Спалено 5 автомашин, 39 німців вбито. З нашої боку 1 вбитий, 1 ранений. Захоплено зброю і автомашини.

– Здобуття міста Думань. Спалено кілька хат і танкетку. Знищено літню резиденцію Еріха Коха. Знищено також великі трофеї.

– Здобуто місто Горохів. Докладні дані ще не надійшли.

– Напад на місто Олику. Німці замкнулися в замку і звідти оборонилися. Забрано шуцманшафт.

4. Операції в Кременецькій окрузі.

– В м.Крем'янці розбито тюрму. Начальника-німця вбито. Звільнено в'язнів в кількості 40 чоловік.

– Всі відділи шуцманів на терені цієї округи перейшли до УПА. До УПА прийшов також батальйон шуцманшафту в кількості 300 чоловік, що міститься в районі Білокриниці.

- В районі Бережні вбито лядвирта і 5 німецьких жандармів.
- В селі Новостав Шумського р[айо]ну робили німці облаву на шуцманів, які втекли. Відділи УПА прийняли бій, в якому було вбито 38 німців, знищено 2 автомашини. Решта німців в паніці відступила. Під час боїв знищено 10 дворів. Серед цивільного населення загинуло кілька осіб. З боку УПА не було жодних втрат.
- В селі Кути Шумського району спалено цілу польську колонію (86 дворів), а населення винищено за співпрацю з гестапо і німецькою владою.
- Німецькі відділи напали на село Сніжок Угорського р[айо]ну і ограбували його за здогону співпрацю з УПА. Повертаючись із здобиччю, німці потрапили в засідку, влаштовану відділом УПА. В бою знищено 5 німецьких автомашин, вбито 62 німці, 18 німців тяжко поранено. З нашої сторони поранених 3, вбитих нема. Для успішного переведення бою відділ УПА зірвав міст і загородив німцям шлях до втечі.

5. Операції в Дубенькій окрузі

- В селі Смига Вербського р-ну знищено фабрику меблів і лісопильний завод. В бою вбито 40 німців, 15 взято в полон. З нашого боку 1 вбитий.
- У Вербському р-ні спалено польську колонію Нову Новицю (40 дворів) за співпрацю з німецькою владою. Населення [зни]щено.
- За здогону співпрацю з УПА напали німці разом з польською поліцією (силою в 100 чоловік) на українське поселення Дворище (10 дворів). Цивільне населення встигло без втрат вчасно сховатися. Відділ УПА, що перебував поблизу, зробив засідку і знищив 40 німців і польських поліцаїв без жодних втрат зі свого боку.
- Біля села Замчисько Вербського р-ну обеззброєно мадярську варту залізничного мосту в складі 6 чоловік. Здобуто 1 кулемет, гвинтівки і гранати.
- Біля села Білогородка Вербського р-ну відбувся бій між відділом УПА і німцями. В бою вбито 22 німці і знищено 2 автомашини. З нашого боку 3 вбитих і 2 поранених.
- На с.Студінка Вербського р-ну напали німці (2 танкетки і 7 автомашин з німцями). Селян за здогадну співпрацю з УПА пограбовано. По дорозі заїхали в село Голуба і також почали грабувати. Під цим селом відділ УПА влаштував засідку. В бою вбито 33 німці, 2 танкетки і 1 легкове авто знищено. Тому, що надійшли нові німецькі підкріплення, наш відділ швидко відступив, не зазнавши жодних втрат.

6. Операції в Рівненській окрузі

- Німецькі і польські поліційні відділи, повертаючись з грабіжницької мандрівки по українських селах, потрапили під с.Жуків (р-н Олевень) в засідку.

Табір ворогів був розгромлений. 35 було вбито і 10 ранено по ворожим боці. На допомогу їм прийшли нові частини і один літак. Відділ УПА припинив бій і відступив. З нашого боку 5 вбитих, 2 поранених. Здобуто 1 кулемет, рушниця і 2 навантажені майном вози.

– В с.Телікруго Рівненського р-ну було вбито ляндрівта. Німці зробили напад на ліс, в якому перебував відділ УПА. Німці попали в заготовлену заздалегідь засідку і під перехресним вогнем панічно втекли, залишивши 8 вбитих і 2 полонених. Відділ УПА втрат не мав. Здобуто 1 кулемет, зброю і амуніцію. Полонених німців після допиту звільнено.

– Під с.Буча Мізочського р-ну атакували німці разом з мадярами і поляками відділ УПА. Наш відділ з боєм вирвався з оточення, проломивши перестень на мадярському відтинкові. В часі бою вбито 20 мадяр і кількох німців (точного числа німців не встановлено). Відділ втрат не мав.

7. Операції в Костопольській окрузі

– Під с.Чукве Деражнянського р-ну свіжосформований відділ УПА прийняв перше бойове хрещення. Заманивши німців в добре підготовану засідку, відділ знищив німецький загін повністю. 18 німців вбито на місці, 5 втекло, 2 ранені попали в полон. Здобуто 2 кулемети, автомати, рушниця і багато амуніції.

– Під с.Вічаль Деражнянського р-ну трапилася сутичка між відділом УПА і німецькою поліцією в складі 200 чоловік. Ворог в страшній паніці розбігся, залишивши багато зброї і амуніції, 2 вбитими і 7 полоненими. Відділ УПА втрат не мав. Полонених солдат звільнено. За активну співпрацю з німцями в тому ж селі знищено польську колонію.

– На терені базальтових копалень в Івановій Долині біля Костополя відбулися великі бої. В боях здобуто німецькі укріплені пункти. Розгромлено ворожі сили попали ще в засідку і були повністю знищені. По стороні ворога пало вбитими 100 німців і 2000 поляків. До рук відділу УПА дісталась велика здобич у виді зброї і амуніції. Терен ґрунтовно очищено від фолькколоністів і цивільних німців, які працювали на базальтових копальнях і фабриках як доглядачі і погоничі над українським робітництвом. По стороні відділу УПА 5 вбитих і 7 поранених.

– Інші бої були менші, а їх було багато. Програних боїв не було. (Докладні зведення про бойові дії УПА подаються в інформаційному листку під назвою “Вісті з фронту УПА”).

Український народ! Вставай до самооборони, коли сам себе не оборониш, тебе не оборонить ніхто.

ЖИТТЯ НАЛЕЖИТЬ ТІЛЬКИ ВІДВАЖНИМ.

З [5] – 9.ІІІ. в'язні розбили тюрму в Рівному. Вдалось їм вночі відкрити камеру, залізом вбити вахмайстера і відібрати в нього револьвер та ключі. Ключами відкрили двері брам, камер у вестибюлі на двох поверхах. З револьвера вбили вартових і вирвалися на майдан, а там крізь паркан на вулицю і так утекли.

Частина в'язнів не хотіла втікати, хоч камери і брами були повідкривані. Ще й кричали до тих, що втікали: “Ви нас хочете погубити! “ В результаті ввійшли гестапівці, позамикали келії, а полохливих баранчиків вивезли за передмістя Рівного і постріляли як жидів.

З 12–13.ІІІ. в округах Рівне, Здолбунів і частично Костопіль наказали німці шуцманам приїхати зі зброєю до Рівного. Там їх роззброїли і посадили в лагерь. Було їх близько [5]00. З того втекло*, а 200 не хотіли, хоч у лагері були попервані дроти, і невелика охорона. Тих, які залишилися, посадили до вагонів і, мабуть, вивезли до Німеччини.

ІЗ ФРОНТУ ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ

Донбас: “Розкидані у всіх районах Донбасу націоналістичні листівки дали людям тему до розмов. Люди чимраз голосніше говорять про Самостійну Україну. Найсильніше враження зробили листівки в Краматорську. Там вони були розкинуті вже після того, як люди бачили звірства більшовиків, а потім ще гірші звірства німців. Там всі люди захоплені нашою ідеєю і не хочуть ані німців, ані більшовиків. Листівки передають люди з села в село, з посьолка в посьолок. Народ хоче читати, хоче боротися”.

ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ МАС (із терену повідомляють)

Дніпропетровськ: “Населення до більшовицького партизанського руху ставиться негативно. Коли, наприклад, в селі К. було розклеєно комуністичні листівки, люди говорили: “Який дурень їх писав і клеїв”. Зате до націоналістів горнутья всі, бо відчувають тут правду. Наші ідеї приймаються зі стихійною силою. Нам співчувають, але немало ще питань і сумнівів можливості щодо можливості здійснення наших ідей, бо люди не бачать цілості справи. Та, проте, вже тепер між українцями є менше доносів, а більше довіри один до одного”.

Житомир: “Люди готові на все. До цього їх спонукають ґрунт для політичної роботи, бо народ ненавидить німців і не бажає більшовиків, але, не знайшовши третього, стоїть на роздорі. Ми мусимо їх пірвати до ідейної боротьби, яку вони сприймають зо стихійною силою. Адже не секрет, що якщо попадає наша газета “Інформатор” до рук молоді, то вона ходить з рук до рук доти,

* Одне слово пропущено.

що вже й читати не можна. І це тоді, коли про більшовицьку листівку кажуть: «Хоч курити пригодиться, коли розумного в ній немає».

Кіровоград: “Ми стоїмо напередодні вирішальних днів. Німці передбачають свою неминучу загибель. Жандарми та інспектори в терені так перелякані, що вночі часто не сплять, а сидять в повній боєвій готовності, а квартири їх стережуть шуцмани. Комендант в с[елі], коли виходить вночі надвір, то не інакше як з револьвером в одній руці, а в другій веде за собою собаку-вівчарку. Німці хочуть узнати про ставлення широких мас до них. Тому висилають з цією метою агентів в селах”.

Запоріжжя: “Націоналістичні ідеї приймаються швидко. Коли поширено наші листівки, один робітник сказав: “Пишуть дійсну правду. Так воно і є, треба знищити одного і другого, тоді лише народ заживе”.

Сталіно: “З весною люди почали мандрівки в Запорізьку і Дніпропетровську область міняти хліб. Звідтіля приносять вони вісті про українських повстанців. Розказують, що вже більше не буде німців, ані більшовиків, а буде Самостійна Україна”.

Волинь: “Наскільки непевно чуються німці на нашому терені, свідчить той факт, що навіть у Рівному ходять вони вечорами або з відкритими наганями, або з гранатами. Коли в Рівному було розбито тюрму, і в’язні під час втечі містом пустили чутку, що наступають партизани, всі німці поховались. Навіть гестапівці, які приїхали були до тюрми з шуцманами, заховались і наказали те саме зробити шуцманам”.

ВІСТІ З БУКОВИНИ

Під впливом заворушень і неспокою внутрі держави натиск на українців з боку влади до деякої міри послабшав. Війська, що стояли раніше в містах і більших селах провінції з завданням ніби вишколювати молодих призивників, а насамперед, утруднювати зв’язок між селами та сповняти всякі поліційні директиви, стягнуто. По селах зменшено приблизно на третину число жандармів, яких, як говориться, виряжено на фронт. Різдвяні свята однак пройшли все-таки під знаком заборони коляди, і жандарми гнали на колядників до пізньої ночі. В кожному селі є станція жандармів, що має 3–5 чол[овік].

Румунські священики, вчителі, жандарми і т.ін. стараються живим пропагандивним словом прищепити українцям переконання, що вони повинні б добровільно йти в румунську армію і на фронт, щоб спільно розбити більшовиків. У такому випадку, кажуть вони, Німеччина і Румунія напевно створили б Самостійну Україну. Говорять навіть, що Румунія має бути покровителькою України.

Останнім часом протинімецьке ставлення серед румунського населення

відчувається щораз то більше.

До мадярів почувають румуни непомірну ворожнечу. Говорять, що на румунсько-мадярському кордоні відбуваються між прикордонниками збройні сутички. Поширюються навіть вістки, що мадяри зайняли з румунської прикордонної полоси деяку кількість військових робітників, здебільшого українців, які працювали під доглядом румунських старшин.

Українська маса наставлена ворожо як проти румунів, так і проти німців.

ІЗ ФРОНТУ БОРОТЬБИ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ

Литва: У Литві почали німці мобілізувати “добровольчий визвольний легіон”. Нелегальний Литовський Комітет видав заклик: “Не йти в легіон”. Німці почали набирати “добровольців” силою. У відповідь на це загрожені мобілізацією чоловіки пішли у підпілля. В часі 1–15 березня німці встигли “змобілізувати” тільки 200 чоловік.

Литовці заявляють, що нова спроба зробити їх невірниками не вдалась. В зв’язку з тим німецький генеральний комісар їздив [до] Берліна і, мабуть, мусив отримати змінені інструкції. Литовці вважають, що німці або поступляться, або візьмуться за найгостріші засоби терору, щоб тих, які повтікали, примусити знову до праці.

У Литві дуже зросло внутрішнє напруження. Дійшло до свого роду анархії, що має мати найгірші наслідки. Німці не рішилися, мабуть, на якийсь розважний крок, бо мобілізація – це на початок, скоріше кінець жахливої німецької політики в прибалтійських країнах. Поки проголошено згадану «мобілізацію», німці наперед випробували настрої в Литві. Вони намагались умовити литовців в тому, що вони повинні активно взяти участь в боротьбі проти більшовизму, зовсім не кажучи, чого литовці можуть за те ждати в “Новій Європі”. Литовці знову ж стояли на тій позиції, що активна й загальна участь литовського народу в боротьбі є зв’язана з певними передумовами, причому вихідною основою литовсько-німецької співпраці мусить бути ясне розрішення питання про литовську державність. А німці хочуть собі залишити виключне право вирішувати долю малих народів. Вони ще далі чуються “Герренфольком” (пануючим народом) і не хочуть чи не можуть зрозуміти, як це “Опліттефольк фон цвай мілліонен меншен” (двомільоновий народ “осколок”) може мати і ставити такі умови.

Литовці сподіваються великих репресій.

Друге питання, що займає увагу литовців, це справа повернення власності. На підставі закону Розенберга в Литві має бути відновлено право власності. На практиці це ніщо інше, як один із засобів визиску експлуатації. Бо тільки тим литовцям повертають майно на приватну власність, які здали призначені

податки. А тому, що 90% литовських селян не здало, то, вочевидь, закон про “реприватизацію” на практиці здійснити не можна.

Березень 1943 р.

“Добровільна” мобілізація до литовського легіону для боротьби з більшовизмом скінчилась невдало: зі очікуваних 80-100 тисяч добровільців явилось 760 і то здебільшого каліки. Решта молодих литовців, визначених біржею праці, втекла на села і в ліси. Норми німецьких репресій такі:

Замкнення всіх високих шкіл (11) та кілька середніх шкіл.

Ізолювати, тобто арештувати інтелігенцію, яка, на думку німців, погано впливає на настрої литовських мас і вона, передовсім, винна в тому, що так мало з’явилося до легіону. (Між іншим, арештовано теж 4-х членів Генеральної Ради), до сьогодні арештовано 600 осіб.

Припинення справи реприватизації і відтепер право на реприватизацію мають лише ті, що рідні (чоловік чи син) б’ються проти більшовиків. Серед населення зрозуміле обурення. Напруження росте.

В інших прибалтійських країнах – Латвії і Естонії переведено теж мобілізацію до легіонів, і там з’явилося дещо більше (в Латвії близько 5000), мабуть, тому, що там населення живе здебільшого в містах, і молоді люди не мали де сховатись.

20 квітня 1943 року.

СЕРЕД НІМЦІВ

Розклад в армії. В зв’язку з невдачами на фронті і ростом внутрішніх труднощів в Німеччині, помітно шириться розклад в німецькій армії. Дезертирів солдат і старшин побільшується.

В другій половині березня наказом самого фюрера голосно проголошено про відновлення видачі відпусток солдатам. У солдатів, які їхали додому у відпустку, дійсно помітним було велике вдоволення і піднесення.

Потяги, що їхали на захід, повні були співу, сміху і радісних настроїв. Та оптимізм цей тривав недовго. З дому на фронт повертаються солдати мовчазні і понурі. Не чути гомону, ні співу. Те, що бачили вдома, і близькість фронту відбирає охоту не тільки до сміху, але й до життя.

Дезертирство набирає в останньому часі цікаві форми. В місяці квітні стверджено серед солдатів великий ріст захворювань, що в порівнянні до березня становить близько 300%. Серед них подавляюча кількість венерично хворих. Справою зацікавились не тільки санітари, але й поліційні круги. Хворих у лікарнях почали допитувати, де і за яких обставин вони заразились. Кожен мусив вказувати будинки, в яких бував, і знайомих жінок. У вказаних будинках лікарі оглянули жінок. Однак стверджено, що хворих жінок є дуже

мала кількість. Це слідство почалося на терені Дніпропетровська і в других місцевостях. На терені Дніпропетровська знайшли кілька хворих жінок, їх негайно розстріляли. Виявили, що солдати заражаються штучно, щоб потрапити до лікарні, а не на фронт. Огляд хворих цей здогад підтвердив, хворі солдати роблять все можливе, аби тільки час лікування і побуту в лікарні продовжити. Вони не дотримуються режиму, п'ють горілку та їдять гострі страви. Для прикриття прикрого факту цього дивовижного дезертирства німецькі офіційні чинники поширюють думку, що захворювання викликали навмисно наслані більшовиками. Такий самий стан серед німецьких військ і в других містах, а особливо в прифронтівій полосі і на фронті. Явище самозаражування набрало особливих розмірів на Донбасі.

На Волині небезпечно. Німці стараються якнайбільше добра вивезти, але із-за комунікаційних труднощів виконати цього не можуть. По районах лежить збіжжя, стоять скирти соломи, сіна. Був навіть випадок повороту селянам забраних на поставку корів. Грабiж і терор по селах майже припинився, очевидно, не з політичних причин, тільки зо страху, а, може, й частично тому, що не можуть ковтнути й того, що захватили.

Щораз частіше помічаються серед німців капітулянтські настрої. Характеристично для цього випадки: під час обстрілу німців один з них кинув рушницю, а схопив гуску і втік. Розмова двох інших: “Ми вже не можемо розрахувати на повне здійснення наших намірів у війні”. Другий: “Але ми з України відступати не можемо”. Перший: “Ну хто не може відступити, хай боронить”.

СЕРЕД НІМЕЦЬКИХ СОЮЗНИКІВ

В часі зупинки італійського ешелону в Рівні (Західна Україна) італійські солдати почали розмовляти з українцями. Вони нарікали на німців і сміялися з їхнього “нур фір дойче” (“тільки для німців”). Між італійськими і німецькими солдатами почалась суперечка й бійка, внаслідок якої було вбито трьох німців.

ВІСТІ ЗІ СВІТУ

Німеччина, Відень. В Німеччині виявляється щораз більше ознак балагану і хаосу. Яскравим прикладом може послужити шумно проголошена взимку “Суцільна мобілізація робочих сил”. У Відні проведено її серед великого пропагандивного крику і метушні. З'явилося аж 50 тисяч жінок. Із цього числа комісія успіла переглянути тільки 10 тисяч, відправляючи 5 тис. як нездібних. 40 тис. жде по сьогоднішній день на комісію і працю.

ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 2–20. Копія. Машинопис.

№ 31

Лист М.Хрущова Й.Сталіну з повідомленням про результати співпраці зі С. Мацієвичем

8 червня 1943 р.

Москва
товарищу СТАЛИНУ.

Посылаю Вам телеграмму, полученную из Канады от Стефана Мациевича, редактора газеты “Украинская жизнь”, который и раньше от имени канадских украинцев просил, чтобы мы прислали статьи против украинских буржуазных националистов в Канаде. Это послужило в свое время поводом для написания статей гг. Богомольцем и Тычиной.

Сейчас Стефан Мациевич сообщает о том, что статьи гг. Богомольца и Тычины были широко опубликованы в Канаде и просит прислать еще статьи, разоблачающие роль украинско-немецких националистов на оккупированной территории Украины, с которыми идеологически связана группа Скоропадского и Мельника в Канаде.

Он просит также, чтобы мы выслали экземпляр книги “История украинской культуры” для того, чтобы напечатать ее на украинском и английском языках в Канаде.

Все, что просит Мациевич, мы постараемся сделать. Хорошо было бы через наше посольство в Канаде узнать, что из себя представляет Стефан Мациевич, редактор газеты “Украинская жизнь”.

Н. ХРУЩЕВ

8. VI-1943 г.

ЦЦАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 526. – Арк. 23. Відпуск. Машинопис.

№ 32

З повідомлень німецьких інформаторів про становище на окупованих територіях СРСР, формування дивізії “Галичина” та діяльність Т.Бульби (Боровця) *

9 червня 1943 р.
Секретно
09.06.1943р.

Штаб Валлі I
(Служба Баун)
Щоденник № 6399/43 секретно
Стосується: безпорядки в управлінні окупованих східних територій.
Посилання: майор Грюнер, капітан Штекман,
штандартенфюрер Беттінгер.
Джерело: повідомлення від довірених осіб.
Додатки: 4

Пану шефу “Чужі армії на Сході”
полковникові Г.Гелену

У додатках подаються повідомлення про настрої з проханням про ознайомлення.

Із цих повідомлень стає зрозуміло, що озлоблення українського населення викликано наступним:

- а) методи вербування на добровільну працю в Райх;
- б) збереження колгоспної системи;
- в) експропріація земель і переселення на користь імпортованих фольксдойчів**;
- г) несправедлива практика заборони забою худоби і конфіскація її поголів'я;
- д) зловживання повноваженнями і некоректне поводження німецьких управителів та службовців;
- е) надання переваги росіянам і колишнім комуністам в управліннях;

* Публікуємо уривки із повідомлень військової розвідки (її довірених осіб), які отримав полковник Г.Гелен, шеф відділення “Чужі армії на Сході” (Fremde Heere Ost) та 2 додатки.

** Люди німецького походження, які не проживали в Райху.

є) арешти всіх українців, будь-яким чином підозрюваних у націоналізмі;
ж) заборона українських культурних заходів та театральних вистав;
з) провокації комуністичних організацій і відсутність компетентних інституцій, в яких селянин міг би довести своє право.

Крім цього, за бажанням передаються копії інструкцій призовної комісії Галичини для добровольців дивізії СС “Галичина” і бланки для посвідчень.

(...)

Серед населення країни поширена думка, що все йде до хаосу і дійде до повстань. Інтелігенція повністю відмежувалась, оскільки багато професорів і лікарів були ув’язнені за вільнодумство. Як і в більшовицькі часи, у своєму ближньому вбачають агента гестапо, і це тяжіє паралізуючо-гнітюче над країною.

Немає жодних культурних українських заходів. Немає українських театральних вистав. У Вінниці, наприклад, під керівництвом одного єфрейтора — художнього керівника — ставлять лише західні п’єси.

Високі пости в управліннях займають колишні комуністи або росіяни, останні з яких, як державотворчий елемент, володіють тепер повною довірою властей.

Ці елементи, природно, є найбільшими ворогами української нації і використовують виявлене їм довір’я для того, щоб за допомогою гестапо знищити всіх негодних їм українців. Особливо колишні комуністи намагаються в такий спосіб продемонструвати свою лояльність. Можна лише здогадуватися, що ці комуністи одночасно прагнуть знищити також запеклих ворогів комунізму.

Такі замасковані комуністи займали керівні посади у Харкові і підігравали совєтській владі. Керівництво об’єднання “Просвіта” у Харкові перебувало в руках колишніх комуністів. Коли совєти підійшли до міста, об’єднання “Просвіта” виявилось партизанським штабом.

Так звана українська поліція в Харкові була утворена з російських військовополонених, оскільки вони називали себе лише українцями, щоб вийти з табору. Через те, що не відбулося національного просіювання, ця орда зразу ж перебігла до совєтів.

[Додаток №1]
Травень 1943 р.

Настрої у Галичині*

V-Mann Петро повідомляє:

Останніми днями відбулася невеличка зміна настроїв на користь Німеччини, обумовлена формуванням української добровільної стрілецької

* Див. док. № 45.

дивізії СС.

Результати запису добровольців можна вважати цілком добрими. До 22.05.43 р. зголосилося 62 000 чоловік. Найбільший успіх виявився в області довкола Коломиї, як стосовно кількісної участі, так і кваліфікації добровольців, для привітання яких 21 травня у Коломию приїхав сам генеральний губернатор Вехтер.

Ці результати необхідно оцінювати вище, ніж відбір, який проводиться дуже строго комісією СС з Берліна (ріст 165 см, вибір раси: голубі очі, світле волосся).

Однак кількість добровольців значно зросла б, якщо б вербування проводилося вермахтом, тому що серед усіх прошарків населення Галичини панує сильна антипатія до служб поліції СС.

З боку праворадикального руху Бандери, а також поляків відбувається сильна агітація проти формування українських підрозділів.

Терор польських і комуністичних банд щодо українства загострився, і щодня буває по 2–3 вбитих.

Повідомлення з Холмської і Люблінської областей свідчать про поживлення діяльності банд.

Українська національна група “Тарас Бульба” також відійшла від пасивності і розпочала напади на німців, з того часу як стало відомо, що, як “захід помсти”, було спалено близько 30 українських сіл з жінками і дітьми.

(...)

У Кракові знаходиться приблизно 240 українських поранених. Коли вони добровільно зголосились, було сказано, що їхні сім’ї отримають підтримку. Цієї обіцянки не було дотримано. Крім того, пораненим стало відомо, що після одужання вони будуть вислані у табір військовополонених, оскільки вони ще не є звільненими як військовополонені. У такому таборі у Кракові знаходяться поранені українські добровольці, які вже одужали.

Наступний багато разів обговорений випадок — це справа близьких родичів загиблого під Сталінградом капітана Дикого.

Сім’я складається з жінки та двох дітей, що живуть на цукровій фабриці у Переворську (генерал-губернаторство). З січня цього року його дружина вже більше не отримує їй належного, як отримувала до цього. У відповідь на рекламацію в інстанцію у Любліні, звідки родині 2 роки регулярно пересилались гроші, було повідомлено, що там нібито ніякого капітана на ім’я Дикий не знають.

У Львові 28 квітня було урочисто проголошено формування української стрілецької дивізії “Галичина”. Прикро вражає у цій ситуації посвідка, яка

видавалася кожному добровольцеві після запису. Там дослівно говориться: “Оскільки названий зголосився протягом встановленого терміну, він згідно з наданими губернатором Галицького дистрикту вказівками звільняється від кримінального переслідування через недотримання попереднього розпорядження про виїзд робочої сили до Райху”...*

Деякі молоді студенти, які захоплено зголосились на цю акцію, відмовились від запису і обґрунтували це тим, що вони через посвідку не хочуть бути з самого початку затаврованими як помилувані злочинці, не хочуть належати до війська, до якого, очевидно, не входять ідеалісти. Студенти заявили про свою готовність вступити в інше німецьке фронтове об'єднання.

Цей розбрат почуттів був вміло використаний крайніми радикальними націоналістами руху Бандери. Тепер їм зовсім неважко проводити пропаганду, оскільки вони спираються на факти, про які не треба багато говорити, щоби підкорити серце або інстинкти.

(...)

[Додаток №2]
Травень 1943 р.

Ситуація на Волині

V-Mann Георг повідомляє:

Після розстрілів доктора Пощенського та інших українців у Кременці ця звістка блискавично поширилась у всій Волині і викликала паніку. Багато українців увечері покинуло свої помешкання, щоб ночувати в інших місцях. Фактично подальші арешти продовжувались 23 лютого в Рівному та околиці.

Серед заарештованих знаходились 63 українці, яких привезли в Рівне і там усіх розстріляли.

Серед страчених були директор гімназії з Костополя Бечківський (син розстріляного більшовиками у Рівному директора гімназії), священник Роман Данилович, пані Малішевська (службовець у обласного комісара) та інші 17 українських службовців.

26 лютого через Костопіль з Сарн їхали три потяги, в яких транспортували заарештованих у Сарнах. З вагонів було чути крики: “Нас женуть, напевно, на розстріл!”

28 лютого о п'ятій годині ранку в місті Березно було розстріляно 25 українських сімей з жінками та дітьми. Це був каральний захід, тому що українець убив людей з СД, коли вони хотіли його затримати.

У ніч з 9 на 10 лютого деякі полонені у в'язниці в Рівному вчинили бунт. Там було заарештовано приблизно 1000 осіб з Рівненської, Костопільської та

*Крапки у тексті.

Сарнської областей. Всі були розстріляні. Серед них знаходився і видатний український бактеріолог та вчений, колишній лікар абесинського негуса та інші представники інтелігенції.

Населення Волині тремтить щоденно за своє життя не тільки від страху перед німецькими органами, але й також перед комуністичними провокаціями та партизанами.

Комуністичні партизани найбільше переслідують українських поліцейських. У Костопільській області вони замордували 13 українських поліцейських, після того як вирізали їм носи, вуха та геніталії.

У лісах Костополя і Сарн, по той бік річки Случ стоять повсталі націоналістичні загони отамана Тараса Боровця, відомого на прізвисько Тарас Бульба. Шефом його штабу є якийсь Кривоніс (кличка). Тарас Бульба має у своєму розпорядженні понад 2000 – 2500 добре озброєних чоловіків, які живуть в недоступних лісах.

На німецьких солдатів Тарас Бульба не нападає, навпаки, він бореться проти партизанських груп “Ленін” і “Сталін”. 22 лютого відбулася дводенна зустріч (з ними) у двох приблизно на 30–40 км віддалених один від одного пунктах на кордоні областей Костопіль–Сарни. Щодо зброї, то партизанські групи “Сталін” переважають Тараса Бульбу, оскільки комуністи мають танки та гармати.

Після партизанських нападів на Дубно та Кременець було розстріляно 14 українських поліцейських, які були в цей час на варті, мабуть, не дуже обережними. З цими українцями була велика кількість німецького рядового складу, яка, на думку населення, мусила зазнати такого ж самого покарання. Після цього розстрілу вся українська поліція втекла з Дубна, Кременця та частково Рівного у повному озброєнні до партизан.

Після двох акцій розкидання листівок з літака поліцейських, що втекли, закликали зголоситись з гарантією звільнення від покарання. До дня подання звіту (15 травня) не зголосився жоден.

Велике озлоблення панує серед селян, яких було побито під час вилучення в них передбаченого для здавання контингенту продуктів харчування.

У перші дні травня 1943 р. були спалені села Святе та Деражне в районі Здолбунова, а також село Ремель в районі Рівного разом із жителями, включно з жінками та дітьми. Це був каральний захід, оскільки з перших сіл деякі юнаки пішли в партизани, а в селі Ремель було знайдено зброю.

Федеральний військовий архів у Фрайбурзі. – Ф.РН2. – Спр.2560. – Арк.. 15-16, 18, 23-24.

№ 33

З протоколу наради М.Бормана про нараду в А.Гітлера з питань політики на окупованих територіях СРСР

10 червня 1943 р.

Берлін

Ш В 1 К Еіс/Ру

Берлін, 10.06.43 р.

Ш-13

1) До Ш А6

Особисто СС-штурмбанфюреру Мальцу

2) До Ш СР

Особисто СС-гауптштурмфюреру д-р. Гірху

3) До Ш Д Схід

Особисто СС-гауптштурмфюреру Ганушу в Будинку

Стосується: Протокол наради Бормана Додатки: - 1 -

До цього листа додається протокол Бормана з наради* про позицію фюрера щодо конфлікту між Розенбергом і райхскомісаром Кохом та гострих питань політики на Сході.

Райхсфюрер (Гімлер і групенфюрер Берген уже поінформовані. (...)

Підпис:

СС-штурмбанфюрер

Додаток

Відпис

19.05.1943 р. о год. 15.00 д-р Ляммерс і я подали фюреру резюме про обговорення з райхсміністром Розенбергом і райхслайтером Кохом; о год. 17.15 уведено панів Розенберга і Коха.

(...)

На закінчення **фюрер** висловив свою позицію таким чином.

Особисті справи фюрер регулюватиме в загальному порядку. З приводу ділових розбіжностей треба сказати наступне.

Заклики до населення окупованого Сходу можуть обнародуватися лише фюрером або з його дозволу, а не якоюсь там собі особою війська чи армії.

(...)

Далі фюрер вказав на те, що партизани аж в ніякому випадку не боролися

*У А.Гітлера.

добровільно; переважно їх ставили перед вибором: або брати участь у партизанському русі, або отримати кулю у потилицю. Таким чином, партизанське питання — це в дійсності одне з питань засобів, які наша держава може протиставити.

Фюрер наголосив на тому, що, керуючись ліберальними принципами, ми втратимо всяку можливість набору робочої сили для робіт у Райху, припиниться вивезення до Райху продуктів харчування та будь-які інші у примусовому порядку нормовані поставки. На противагу цьому нам необхідно усвідомити, що поставки були можливі лише завдяки примусу, тому що ми не можемо компенсувати те, що постачається, ніякими товарами, оскільки аналогічних товарів ми вже більше не виробляємо.

Таким чином, нам необхідно усвідомити, що лише демонструючи найбільшу суворість, ми зможемо існувати, а так званий принцип лагідної поведінки і всі надії на нього безглузді та далекі від дійсності.

(...)

Далі фюрер вказав на те, що російську Україну не можна порівнювати з австрійською Галичиною; українці, які живуть в Галичині, довгий час перебували під пануванням Австрії. Ці австрійсько-галицькі русини тісно переплетені з австрійською державою. Отже, там, в Галичині, можна дозволити управління СС-ів сформувати одну українську дивізію.

(...)

Фюрер переконливо наголошував, що не можна, керуючись усім попереднім історичним досвідом, трактувати та використовувати підкорені народи як союзників. Надто розумні люди повинні нагадати собі про римлян, які пробували це колись з галлами (галлійцями).

На противагу цьому треба констатувати, що правильною є та політика, яка гарантує нам найбільше продуктів харчування і т.п. Отже, райхсміністр Розенберг повинен прислухатися до місцевих органів та їхнього практичного досвіду. Найбільший друг українців попередньої світової війни фельдмаршал Айхгорн був ними вбитий*.

Потім фюрер розповів про досвід, який Німеччина мала з Польщею. Так само й тоді дуже розумні люди думали, що схлять поляків на свою сторону, якщо нададуть їм якомога більше свобод, озброять їх, а вони гарантуватимуть польську державу і т. д. Були б сформовані польські батальйони, які пізніше стали б основою польської національної армії.

*Герман Айхгорн, німецький фельдмаршал, головнокомандувач німецьких військ в Україні у 1918 р., був убитий у Києві російським соціалістом-революціонером у липні 1918 р.

Фюрер, зрештою, посилається, мабуть, на одну пам'ятку, яку він колись давно читав; її автором був українець, який мешкав у Німеччині. Він вказував на те, що українці та великороси ні в якому разі не протилежності, а навпаки, Україна — ненька Росії, а українці — найбільш ревні представники великоруської імперії.

Далі фюрер наголосив: “Ми підкоряємося суворому закону війни; цей закон вимагає “викачати” з України продукти харчування і робочу силу. Лише слабі духом генерали можуть повірити, що якимось красномовством ми зможемо здобути робочу силу”.

(...)

Федеральний архів у Берліні. – Ф.Р 58. – Спр. 1005. – Арк.. 11-12 зв.

№ 34

З повідомлень німецьких інформаторів про умови переговорів Т.Бульби (Боровця) з вермахтом*

11 червня 1943р.

Walli III
D 3440/43 g

11.06.1943 р.

До питання про рух “Тарас Бульба”

За повідомленням однієї надійної довіреної особи* провідник руху “Тарас Бульба” готовий до переговорів з німецьким вермахтом, якщо той зі свого боку зацікавлений у включенні руху [до боротьби] і має відповідні повноваження. (Цю інформацію довірена особа, що прибула з табору руху “Тарас Бульба” безпосередньо від його керівника Боровця, передала довірній особі з Валлі III).

Б[ульба] відмовляється від будь-яких переговорів з органами цивільного управління та виконавчої влади. Характерним щодо цього є листування Б[ульби] з керівником служби безпеки Волині та Поділля, копії якого

* Див.також док. № 79.

додаються. (Копії оригіналів було передано V-манну* вищезгаданою V-особою за згодою Б[ульби]).

Постає питання, чи вермахт використає цю нагоду?

(Б[ульба] запропонував доставити 22.06.43 р. у свій табір офіцера німецької інформації [розвідки] в супроводі вищезгаданого У-манна. Він зобов'язується взяти на себе відповідальність за безпеку офіцера та осіб, що його супроводжують, від визначених територіальних меж).

За наявними відомостями, які, звичайно, спираються тільки на свідчення V-манна і повинні відтепер об'єктивно перевірятися, можливими є наступні позитивні варіанти:

1. Умиротворення визначеної відмежованої території силами руху Бульби за умовою, що Б[ульбі] буде дозволена широка самостійність під контролем вермахту.

2. Участь значних українських сил руху Бульби для боротьби проти радянських банд.

3. Залучення пропаганди Бульби для вербування у східні військові частини.

(Варто б зважити на небезпеку, що визнання певної незалежності створило б одночасно прецедент для решти України, і Б[ульба] став би як безперечний фактор сили...).

У випадку відхилення пропозиції про переговори треба правдоподібно рахуватися з наступним розвитком подій:

1. Різке зміцнення вже самого по собі значного руху поза будь-яким контролем німців.

2. Посилення боротьби з німецькими органами безпеки.

3. Перехід руху Бульби до активних військових дій проти вермахту, тобто в звичайний бандитизм.

4. Зростання концентрації українських сил опору поміркованого спрямування у бік Бульби.

5. Об'єднання з більш екстремально настроєними елементами бандерівського руху, ставлення до яких на цей момент є ще різко негативним.

6. Активізація зусиль радянської сторони в бік Бульби і послаблення його активної ворожості до радянських банд.

Федеральний військовий архів у Фрайбурзі. – Ф. R712. – Спр. 2339. – Арк. 5-6.

* В оригіналі V-Mann, тобто Vertrauensmann, що означало довірена особа, секретний співпрацівник, часто просто агент. Додатки не виявлено.

№ 35

Висновок німецької судово-медичної експертизи щодо масових розстрілів у Вінниці

16 червня 1943 р.

Вінниця
Копія

Перший судово-медичний протокол

За дорученням Міністерства пропаганди Райху я у Вінниці (Райхскомісаріат Україна) оглянув виявлені у безпосередній близькості від міста масові могили замордованих українців (в міру того, як вони були вже розкриті), ініціював відкриття подальших могил і у співпраці з численними німецькими та українськими лікарями провів обстеження трупів.

1. Розташування трупів: у розкритих досі 20 масових могилах, які, в основному, прямокутної форми і мають розміри 2,5х3 метри, на глибині від 2 до 2,5 метрів за шар накриття служить безліч предметів одягу. Під ними лежать здебільшого безладно розкидані і кількома шарами нагромаджені один на одному трупи. В ямах, котрі вже очищені, можна встановити загальну глибину — близько 3 метрів. Трупи лежать переважно в положенні на животі зі зв'язаними за спиною руками, але багато в положенні на спині і на боці.

2. Кількість дотеперішніх знахідок: досі повністю були вивільнені 4 масові могили, в кожній з яких виявлено приблизно 100 трупів. П'ята могила ще незавершена, але вивільнено вже 109 мертвих. На території досі були виявлені в одному ряді 16 масових могил, частково вивільнених (див. вище), частково розкопаних до шару одягу або трупів. У цьому ж ряді через просідання ґрунту і могильних вибіркових проб можна очікувати наявності ще 1–2 масових могил указаних вище розмірів. Аналогічний ряд був виявлений на іншому краї території і досі лише частково підданий дослідженню на предмет наявності могил. Положення цієї, названої другою, ділянки та її ширина відповідають приблизно розмірам названого першого ряду. Між цими двома, ймовірно, зовнішніми обмежувальними рядами поля масових могил віддаля складає приблизно 60 метрів. Уже зараз | в цій зоні можна зауважити осідання ґрунту, під яким слід очікувати наявності подальших масових могил. Пробні розкопки вже розпочаті. Беручи за основу понад 500 виявлених трупів у п'яти масових могилах, можна за обережною оцінкою припустити, що лише в названому першим ряді масових могил знаходяться

1500-1800 мертвих. Другий (зовнішній ряд) при цьому не враховується. Якщо у проміжку між рядами пробні розкопки наштовхнуться на аналогічні розташування могил, то тут можна було б розраховувати на появу додаткових 3–4 рядів.

3. Причина смерті: з 509 досі виявлених і частково знову похованих трупів на 86-х проведених розтинів голови, а ще 85 піддані ефективному обстеженню з встановленням причини смерті. Це 171 дослідження дозволило констатувати, за невеликим винятком, постріли в потилицю, які частково проникли у головну порожнину, а частково пошкодили хребет у районі ший. У більшості цих випадків причиною смерті слід вважати параліч мозку або шийного відділу хребта. У 13 випадках поряд з пострілами у потилицю були виявлені сильні руйнування черепної коробки, які здебільшого дозволяють припустити застосування важкого інструмента, подібно до рушничного приклада, а в одному випадку чогось видовженого та вузького (міцна палиця, залізна труба чи щось подібне). У випадку поранень при вистрілах йдеться виключно про кулі, що застрягли в тілі. Поряд з великою кількістю сильно деформованих рештків свинцевих куль були знайдені три ще в добром стані кулі. По них і за розмірами кульових отворів добре видно, що йдеться виключно про боеприпаси малого калібру, а саме про видовжені кулі калібру 5,6 – 6 мм. Ця примітна особливість, що принципово відрізняється від спостережень у випадку Катині*, пояснює частоту багатократних пострілів у потилицю (в багатьох випадках — 2, в деяких — 3, в одному єдиному випадку — 4 постріли в потилицю) на одному трупі. Очевидно, через малий калібр перший постріл не завжди був смертельним, тому застосовувалися ще постріли або вказані вище руйнування черепа.

4. Момент вбивства: трупи виявляють найрізноманітніші види розкладу (муміфікація на поверхні, вологі залишки розкладу в середньому і глибокому заляганні, жирові скупчення). На трупах цілковито були відсутні комахи або їхні рештки. Впадало у вічі, що у значній кількості розтинів черепа була виявлена характерна вапняна багаточарова інкрустація передньої частини мозку, яка в Катині траплялася лише в поодиноких випадках. З цього можна констатувати, що вбивство і поховання трупів відбулося щонайменше 3–4 роки тому або, найімовірніше, ще раніше. З цих висновків і свідчень населення визначається як найбільш вірогідний період 1938 рік (для деякої частини можливий 1939-й).

5. Упізнання: упізнання вбитих було успішним лише на основі предметів,

* Катинь — місцевість у Білорусії, де радянська влада розстріляла понад 10 тисяч польських офіцерів, взятих у полон у вересні 1939 р.

які лежали на нашаруваннях трупів. Окремі факти, які заслуговують на увагу, такі, як записки українською, російською, польською, латвійською (біблія) і німецькою мовами, чекають на докладніше розслідування. Вони дозволяють припустити поряд з переважно українськими вбитими ряд інших національностей. На трупах, безпосередньо в одному випадку, був виявлений, як суттєва ознака, старий ампутаційний залишок, очевидно, знайомий рідним, про що буде повідомлено в українській пресі.

6. Віддаль пострілу: здебільшого в ході обстежень були виявлені димові пустоти і відкладення на місці кульових поранень. Розривних ран немає як і слід було сподіватися при використанні куль малого калібру. Таким чином, постріли були зроблені здебільшого з приставленим отвором зброї. Чи відбувався розстріл на території розташування масових могил, чи деінде, неможливо встановити точно. Той факт, що в одній масовій могилі між трупами був знайдений цілий патрон вказаного вище калібру, дозволяє припустити, що він упав у яму при заряджанні. Висновок про те, що, можливо, в окремих випадках розстріли відбувались на краю ями, слід залишити відкритим, тим більше, що був знайдений лише один патрон. Напрямок стрільби здебільшого проходить від потилиці вперед. Однак часто виявлялись відхилення вбік, а також постріли, які проходили дотично вздовж зовнішньої сторони основи черепа і не ушкоджували ні головний, ні спинний мозок.

7. Вік і стать: на основі систематичних обстежень щелеп можна констатувати, що переважна частина вбитих належала до старшого віку — понад 35-40 років, а в одній частині мертвих — більше 50 років. Були знайдені лише один молодий чоловік у віці 20-22 років та одна особа жіночої статі. Остання констатація може бути зроблена лише з деяким застереженням, бо розслідування стосовно чоловічої або жіночої статі базувалось у першу чергу на одязі, крім того, в багатьох випадках статеві органи були деформовані внаслідок змін, викликаних гниттям.

Узагальнюючі висновки

Під Вінницею було піднято з масових могил 509 убитих, з яких 171 могли бути детальніше обстежені. Приблизно половині з них було зроблено розтин голови. Ідентифікація мертвих удалася досі лише в декількох випадках.

Причиною смерті майже в усіх випадках були постріли в потилицю, із застосуванням боеприпасів малого калібру (5,6 – 6 мм). Поряд з цим у багатьох випадках констатовано роздроблення черепної коробки високого ступеня з допомогою інструмента, подібного до рушничного приклада, а в одному випадку — з допомогою чогось подібного до труби. З показань свідків і з урахуванням часових змін трупів можна зробити висновок, що вбивства,

по суті, відбулися *перед* катинськими, а саме в роках 1938-му, а також, можливо, у 1939-му.

Професор, доктор медицини
Шрадер (Галле/Заале)
Голова Німецького товариства судової
медицини і криміналістики
Спеціальний уповноважений Міністерства
народної освіти і пропаганди Райху

Розкопки і обстеження трупів продовжуються під моїм керівництвом. Мій ближчий співробітник, пан штабс-лікар д-р медицини Камерер в п'ятницю або суботу (18-19 червня), чи в неділю (20 червня), особисто доповість Міністерству.

AA Vertr. AAb. RK4.

Політичний архів міністерства закордонних справ у Бонні.

№ 36

Повідомлення представника міністерства закордонних справ при Рейхскомісаріаті «Україна» фон Заукена про результати обстеження масових поховань у Вінниці

18 червня 1943 р.

Заукен
Телепер[едавач]. Готенлянд № 72 19.06.0200
Телеграма (телепередавач)
Міністерство закордонних справ, Берлін
Через Міністерство східних територій, Берлін

00418 на телеграму посла Брауна фон Штумма від 11 червня.

Оглянув поле поховань у Вінниці і після переговорів з суд-медекспертом професором Шрадером (з Галле), який за дорученням Міністерства пропаганди очолює розкопки, встановив таке: поле поховань було виявлене місцевими

мешканцями 25 травня на території, розташованій на східній окраїні Вінниці, яка за радянських часів була відгороджена дощаним парканом. Поле поховань за дотеперішнім оглядом складається з 80 – 100 одиночних могил, кожна з яких на глибині 2,5 м містить до 100 трупів. Враховуючи це, передбачувана загальна кількість покійних — приблизно 8-10 тис.

На основі огляду трупів у досі розкритих могилах час поховань слід допустимо віднести на 4 роки тому, отже, на кінець 1938 — початок 1939 року. Ця оцінка підтверджується відповідними свідченнями населення, а також результатами впізнань.

Саме впізнання утруднене через сильний ступінь розкладу тіл, однак воно може бути полегшене, можливо, на основі предметів одягу покійних, а також багатьох виявлених листів і записів, які перебували в окремій ямі.

Національність покійних за дотеперішніми оцінками переважно українська. Проте на основі знайдених записок польською, латвійською і німецькою мовами слід припускати наявність представників інших національностей.

Причиною смерті майже у всіх випадках є постріл у потилицю кулею малого калібру 6 мм, причому у багатьох випадках були виявлені два і навіть три вхідних отвори від куль.

Більшість покійних зв'язані. Співчуття з боку населення є сильним. Поле поховань постійно відвідують особи, які на основі особливих прикмет покійних або предметів одягу роблять спроби впізнань. Розкопки, очевидно, вимагатимуть ще багато тижнів. Якщо бажаним є біжуче інформування, рекомендую направити особливого представника до Вінниці, тому що райхскомісар потребує моєї присутності в Рівному.

Рівне, 18 червня 1943 р.
Заукен

AA Vertr: AAb.RK4.

Політичний архів міністерства закордонних справ у Бонні.

№ 37

Витяг із щоденника комісара Сумського партизанського з'єднання С.В.Руднева про рейд партизанів-ковпаківців з Полісся в Прикарпаття та їхні стосунки з українськими націоналістами

25-29 червня 1943 р.

25 юня 1943 г.

Сегодня весь день все соединения находятся в боевой готовности, т.к. националистское гнездо мы разворушили, они бегают и натываются на наши посты и заставы. Нам сегодня предстоит задача форсировать р.Горынь, переправ нет за исключением Яновой Долины, но там немецкие гарнизоны, драться невыгодно, по лесным дорогам большие завалы, и мост хорошо укреплен. Решили делать наплавной мост через р.Горынь между селами Корчин-Здвиждже, но националисты, человек 500, заняли Здвиждже и заявили, что переправу строить не дадут. Ковпак решил – раз так, то дать бой и смести это село, чему я решительно воспротивился. Это просто и не требуется большого ума, но жертвы с одной и с другой стороны, жертвы мирного населения, детей и женщин. Кроме этого, это на руку немцам, которые хотели бы руками партизан задушить националистов и наоборот. Кроме этого, этот бой с националистами будет верхушкой этой сволочи, хорошо использован, как они это делают в агитации среди населения, что партизаны их враги и отголоски этого боя будут известны на сотни километров.

Я решил пойти на дипломатические переговоры, написали [мы] письмо и послали его с дивчиной. Тон письма мирный, мы просили не препятствовать проходу. Наша цель общая – бить немцев, а если будут препятствовать, то будем бить. На это письмо получили ответ грубо, что «не пропустим, будем драться».

Ковпак снова рассвирепел, [мол] немедленно артиллерию и смести это село с лица земли. Я заявил, что на это не пойду, лучше согласен вести бой с немцами за мост в Яновой Долине. Хотя с тактической точки зрения бой держать с немцами невыгодно, все преимущества на их стороне. Я решил еще сделать попытку добиться мирным путем, без драки построить переправу. Послали 4 роты на берег, поставили пулеметы и пушки. Стали строить переправу, но националисты заняли оборону и заявили, что «все умрем, но не пропустим». Местность была в их пользу. Я решил послать командира разведки

2[-го] батальона [мы] хорошо говорящего по-украински, тов.Шумейко без оружия, а 2 батальона подтянули к реке. Националисты несколько раз стреляли, пытались спровоцировать бой, но с нашей стороны была полнейшая выдержка. Наш посланец был принят в штабе националистов. На наши условия пропуска [они] поставили свои условия – вернуть пленных и раненых, тогда будет разговор. Пленные и раненые уже были на берегу, и мы их передали.

Они (националисты) поставили вопрос о прекращении агитации. Шумейко дипломатично отверг и еще ряд вопросов, и только [в] 3 часа 26/У1 закончились переговоры. Они дали согласие не чинить препятствия строить переправу и переправить часть. В 3 часа переправили 2 батальона на левый берег для заслонов и обеспечения переправы. К 6 часам переправа – наплавной мост через Убороть длиной 35 метров был готов.

Националисты к моменту нашей переправы из села ушли, боясь нашего нападения, но характерно, что они не имели представления, о численности нашего соединения. В 6 часов часть стала переправляться и [в] 7 часов закончили переправу. Наша дипломатия закончилась победой без крови. Население впервые осталось на месте и высыпало на улицу. Это была колоссальная политическая победа, которая показала, что между советскими партизанами и украинским народом есть единство и одна цель, цель – уничтожить фашизм. Население, видя наше вооружение и численность, пришло в восторг, были слышны восторженные слова: «Вот так партизанка». Наши бойцы раздавали листовки. Этот успех прошел тяжело, особенно лично для меня – две ночи не спал и два дня почти не кушал, и когда стал вопрос как брать переправу, то с Ковпаком разошлись. Он настаивал брать с боем [и] разгромить село, я был против, стоя за мирное разрешение вопроса, так как бой затянется, будут жертвы, и особенно [среди] мирного населения и этим боем мы только дадим козырь в руки немцев. На этой почве произошла крупная и очень крупная ссора. А моя точка [зрения] одержала победу. Мы переправились без жертв, пусть фашизм бесится. Нам и надо вести политику бить немцев вместе, а жить врознь, свои политические цели мы знаем. Наша бескровная дипломатическая победа является блестящим маневром, но сколько нервов, сколько крови попортил я лично. Оказывается, здесь надо быть не только хорошо грамотным в военном и политическом отношении но и применять «дипломатию». Бойцы смеются, что придется писать том дипломатии. Последующие села Поствино-Еловица население все выходило на улицу и встречало нас. Только одно это, только то, что население украинское не разбежалось при нашем появлении, только с одного этого можно сказать, что дипломатические переговоры в Здвижде являются большой политической победой. То, что националисты

пишут и врут, что красные партизаны режут украинцев, опровергнуто, а это нам и надо. Это-то и есть политика, а этого как кто не понимает из твердолобых.

Двигались днем. Вышедшие из села националисты, стоя по группам и одиночкам, по лесу и ржи наблюдали наше движение. Виды на урожай и на этой стороне Убороти прекрасные, рожь и пшеница, как янтарь, прекрасные травы. Но по лесам все дороги завалены.

26 и 27 июня 1943 г.

На дневку остановились в 12 км от ст.Цумань, но при расстановке в лесу на отдых произошла крупная стрельба с п/о полковника Медведева, который, дислоцируясь здесь, принял нас за немцев и открыл огонь. Результат стычки: нач.штаба 2 с[трелкового] б[атальона] Лисица легко ранен.

Вечером приходил к нам Медведев. Мы решили остановиться здесь на отдых до половины дня 28/У1.43. Погода хорошая, есть неподалеку пруд, пусть народ обстирается и обмоется. В этих лесах встречаются козы дикие, олени и кабаны. Мы, оказывается, стали на отдых возле питомника князя Радзивилла. Лес здесь замечательный, а трава просто изумительная, наши лошади хорошо отдохнули.

28 июня 1943 г.

В 14.00 сегодня решили двинуться на исходное положение для форсирования очень активно работающей линии ж/д Ковель-Ровно и шоссейной дороги Ровно-Ковель. Ехали лесом князя Радзивилла, – замечательный культурный лес. Густой и обработанный. В лесу очень много дичи, и как-то странно в этой замечательной местности, где красивая и художественная природа, где много красивой дичи, водится и такая паршивая «дичь» как националисты.

Подъезжая к селу Сильне, началась стрельба. Оказалось, что в Сильне приехали из Берестян 15 человек бульбовцев, засели в брошенный танк и обстреляли наших конников. В результате обстрела убили двух бульбовцев. На дневку остановились в лесу южнее Дерманка. Польское население сбегало и пока к нам относится хорошо. Украинское население запуганное немцами и использованное этими прохвостами националистами, прячется в лесах и только после нашего появления вылезает и идет по домам и оказывает нам помощь.

29 июня 1943 г.

Сегодня решающий день, часть должна форсировать ж/д и асфальтированную дорогу Ковель-Ровно. Выступили с места стоянки в 20 часов 29/У1.43 г. Дорога работает чрезвычайно интенсивно, поезда проходят через каждые 5 минут. А наша колонна должна через переезд проходить один час по разработанному плану. Для остановки движения по ж/д выслали вправо и влево

диверсионные группы для минирования линии ж/д.

Одну группу послали на запад от переезда на 15 км в район Зверув, а вторую на восток на 10 км в район с.Мокре с задачей ровно в 23 часа заминировать оба пути ж/д и не пропустить ни одного поезда, не считаясь ни с какими жертвами, всем умереть, но задачу выполнить. Диверсионные группы я лично инструктировал и направлял. Людей подобрали самых лучших. В это же время, т.е. к 23 часам часть должна подойти к ж/д для ее форсирования. Ровно к 23 часам голова колонны. При подходе к ж/д на запад прошло два эшелона и на восток два эшелона*...

ЦДАГО України. - Ф. 63. - Оп. 1. - Спр. 85. - Арк.28зв-32. Копія. Рукопис.

№ 38

Заклик Головної команди Української повстанської армії до українців вступати до УПА й боротися з німецькими зарарбниками та комуністичним режимом за волю й незалежність Української держави

Червень 1943 р.

УКРАЇНЦІ!

Німецька жандармерія, озброївши поляків та одягнувши їх в німецькі однострої, обступила вдосвіта 29 травня цього року Дармань, Залуже на Здолбунівщині. Добре знаючи, що це означає, населення, коли побачило, що німці оточили село, почало втікати до лісу. І хоч жандармерія стріляла по втікаючих, більшість мешканців Залужа втекла в села.

Тоді німецький офіцер, зібравши людей, які залишилися в селі, став закликати, щоб всі мешканці Залужа повернули додому, бо, мовляв, німецька влада переконалася, що в селі нема нікого озброєного, та ще на німців не упав ні один стріл – отже, нема чого боятися, селянам не станеться нічого злого.

Дехто з селян легкодушно повірив запевненням німецького офіцера і повернув з лісу додому.

Другого дня поляки, під проводом німців, щільно обступили село, почали

* Документ обірвано.

мордувати людей, грабувати дорібок, палити хати, чоловіків, які намагалися втікати, стріляли, жінок забивали прикладами та кололи багнетами, дітям розбивали голови, або живих кидали в огонь.

З мешканців села залишилося в живих тільки ті, які втекли були до лісу, хати, хліви, клуні – попалені, речі пограбовані, худоба забрана. На місці, де стояло Залуже, залишилися тільки руїни та згарища. Між помордованими розпізнано вже сто трупів.

УКРАЇНЦІ!

Не легковаженням, а злочином, злочином супроти свого народу та майбутньої його держави треба назвати те, що дехто з вас вірив в запевнення німецького офіцера! Так кожне слово німецького загарбника, від найвищого державного достойника до звичайного жандармського посіпаки – це підступ і брехня! А кожний німецький офіцер – це розбійник і злодій!

Чи мало вам ще тих відомих з щоденного життя прикладів, присловленого вже німецького крутіїства, ошуканства, злочинного підступу, підлої брехні та звичайного бандитства? Так нехай кров невинних жертв, кров українських селян, замордованих німцями й поляками в Дермані-Залужі, стане вам тією осторогою, щоби не йняли віри ні одному слову, ніякій обіцянці переченню німецького загарбника!

Ті ж нечисленні з-поміж українців, які ще сьогодні дають своє ім'я, свій підпис під німецьке запевнення, нехай краще вже тепер, як Юда, повісяться на сухій гілляці, щоби їхньою смердючою кров'ю на плямили собі рук вірні сини українського народу!

УКРАЇНЦІ!

У мордованні і катуванні німцями українського населення беруть масову участь поляки.

Не маючи ніяких ворожих замірів супроти польського народу та бажаючи й йому здобути для себе Самостійну Національну Державу на своїй етнографічній території, ми мусимо, ствердити, що поляки, які замешкують в незначній меншості, [в] українських землях, зокрема на Волині та в Поліссі, ведуть злочинну протиукраїнську роботу.

Нехай знають про це всі, що лісові польські села й колонії є осередками й базами большевицької партизанки, яка ще діє на наших землях. Шлях пересування відділів большевицької партизанки з півночі на південь веде, за здобутими нами документами штабу большевицької партизанки, виключно через польські селі Саренщини, Костопільщини, Рівенщини та Здолбунівщини. Поляки по селах України є на службі імперіялізму большевицької Москви, зверненого в першу чергу проти Українського народу!

Поляки ж, осілі по містах України, забувши про свою честь і долю свого народу під німецьким чоботом, вислугуються тому ж таки німецькому загарбникові. Вони чи то як так звані фольксдойчі спершу чи то тепер як добровольці – німецькі жандарми, поліцисти, або й просто як учасники німецьких розбійницько-грабіжницьких виправ по українських селах, пішли на службу імперіялізмові гітлерівської Німеччини і знову у боротьбу проти українського народу.

Тому, якщо на українських землях вибухне нова Гайдамаччина чи Коліївщина, то відповідальність за неї спадає цілковито й виключно на ті круги, що завели польську визвольну політику в протиукраїнський табір московського та німецького імперіялізмів, і діють сьогодні на українській території як прислужники Москви й Берліна проти українського народу!

Але нехай не забувають прислужники Москви й Берліна, що український народ уміє дати відплату!

І тільки так, осторогу відплати треба пояснювати собі той факт, що чотири дні, як після знищення поляками Залужа, пішла з димом польська колонія Гурби-осідок большевицької партизанки в місцевих лісах.

УКРАЇНЦІ!

Наше виявлення в одностанній боротьбі проти всіх імперіялістів, загарбників та їх наймитів – прислужників, веденій поруч і спільно з усіма поневоленими народами, наше місце в лавах Української Повстанської Армії!

Хай живе Самостійна Україна!

Хай живе Українська Повстанча Армія!

Смерть прислужникам московсько-німецького імперіялізму!

Геть з імперіялізмом Москви й Берліна!

СЛАВА УКРАЇНІ – ГЕРОЯМ СЛАВА!

Постій, червень 1943 р.

ГОЛОВНА КОМАНДА
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ

ЦДАВО України. – Ф. 3967. – Оп.1. – Спр. 46. – Арк. 337 і зв. Копія. Машинопис.

№ 39

Заклик УПА до вірмен та інших народів Кавказу до боротьби за самостійність національних держав*

Червень 1943 р.

Вірмени й інші народи Кавказу!

Ставайте на боротьбу з вашими поневоювачами – імперіялістами Берліна і Москви! Кровожерливі імперіялісти, ослаблені взаємною боротьбою, стоять уже біля свого гробу! Для повного їх провалу потрібний ще тільки один удар з боку революційних мас! Цей удар буде їм завданий поневоленими народами Європи і Азії.

Сьогодні всі народи стоять перед завданням перебудови світу на національних основах. В основу його буде покладено існування самостійних національних держав Європи і Азії.

Імперіялізм буде знищений! Народи Кавказу! В даний момент ви повинні підняти прапор боротьби за самостійні держави. Здійснити цю мету можна лише ведучи боротьбу проти імперіялістів Берліна і Москви. Боротьба повинна проходити по всій території, захопленої імперіялістами. Тому кожний повинен вести боротьбу там, де він перебуває і у згідності з тим народом, серед якого живе.

Українці вже ведуть боротьбу з імперіялістами. На території України діє Українська Повстанська Армія. Вона веде боротьбу під гаслом: “Воля народам! Воля людині! За самостійні національні держави народів Європи і Азії!”

Народи Кавказу! Нав’язуйте зв’язок з УПА!

Організуйте свої національні партизанські загони у взаємодії з УПА. Спільними силами підніmemo революцію проти імперіялістичних хижаків!

За самостійну державу кавказьких народів!

За самостійну Україну!

За самостійні держави поневолених народів!

Постій, червень 1943 р.

Головна Команда
Української Повстанської Армії

Українська повстанська армія. Зб. док. за 1942-1955 рр. Частина 1. Вид. закордонних частин Організації Українських націоналістів. – 1957. – С.104. Друк. прим.

* Див. док. № 40, 41.

№ 40

Звернення УПА до народів Середньої Азії, Уралу та Сибіру про підтримку збройної боротьби УПА проти поневолювачів за самостійність народів і України*

Червень 1943 р.

Постій

Звернення УПА

Узбеки, казахи, туркмени, таджики, башкири, татари, народи Уралу, Волги і Сибіру, народи Азії!

Війна, в яку втягла Вас Москва, ведеться за імперіялістичні інтереси. Москва і Берлін сперечаються між собою про те, кому з них Вас грабувати. Імперіялістична Москва цілими віками грабувала у Вас Ваш хліб, Ваше залізо, Ваше вугілля, Вашу худобу, Вашу бавовну, а під час війни брала з Вас — податок крові: Ваших синів і батьків на фронт.

Вам же за це прислала своїх чиновників, які знущались над народом, ненавиділи Вашу культуру, глушилися над Вашою мовою.

Сьогодні хоче замінити імперіялістичну Москву — Берлін. Два хижаки зчепились і криваво б'ються між собою за здобич. В цій жорстокій боротьбі вони вже збиваються з сил. Вже видно їхній кінець. **Фронт розвалюється, надходить період національних революцій.**

Цей час повинні використати народи Європи і Азії для вигнання імперіялістів зі своїх територій і встановлення національних самостійних держав.

На території України боротьбу за цю справу вже підняла Українська Повстанська Армія (УПА). УПА веде боротьбу під гаслом: “Воля народам, воля людині!”, “За самостійні держави народів Європи і Азії”.

Поневолені народи Східньої Європи і Азії !

Нав'язуйте зв'язки з УПА!

Переходьте із зброєю на бік повстанців!

Ставайте на спільну боротьбу з імперіялістами!

Хай живуть самостійні держави поневолених народів!

Хай живе самостійна Україна!

Постій, червень 1943 р.

Головна команда
Української повстанської армії

“Українська повстанська армія”. 36 документів за 1942-1950 рр. Частина 1. – Вид. закордонних частин Організації українських націоналістів. – 1957 р. – С.103.
Друк.прим.

* Див. док. № 38, 41.

№ 41

**Звернення УПА до росіян про спільну боротьбу з
німецько-радянським режимом за свободу
України та Росії***

Червень 1943 р.

Постій

Росіяни!

Дві імперіялістичні війни жорстоко вдарили по російському народові. Перша: 1914 р. і 1921 р. підірвала ідеологію царської Росії, яка базувалась на імперіялістичній державі російського народу над іншими народами, друга: 1941 р. завдала смертельного удару комунізмові, що його Ленін поклав в основу сучасної Росії. Обидві ідеології не витримали життєвої проби, тому, що вони були за своєю суттю імперіялістичні, вони були основою поневолення інших народів.

До часу, поки народи, що входили і входять до складу імперії, були слабо національно розвинені, ці ідеології могли існувати як сила, що цементує імперію, але з моментом пробудження народів до власного національного життя, вони виявились перестарілими і повинні відійти в історію.

Сьогодні російський народ опинився на перехресті доріг. Куди іти? Де шукати рішення національного питання? Чи повернутися до форми старої царської Росії? Неможливо! Колеса історії не повернути назад! Чи підтримувати збанкрутований комунізм? Те ж не приведе ні до чого! В масах ідея комунізму вмерла. Треба шукати нової розв'язки національного питання. Ця розв'язка лежить у боротьбі з імперіялізмами, в перебудові Сходу Європи і Азії на нових справедливих основах національних держав на своїй етнографічній території. Лише дружнє гармонійне співжиття самостійних держав припинить імперіялістичне кровопролиття і створить умови мирного економічного прогресу. Лише в таких умовах можливе відродження російської національної духом держави.

Всі імперіялістичні спроби розіб'ються об скелю спротивних сусідніх народів, притягнуть інші імперіялізми на російську етнографічну територію і закінчатся такою кривавою різаниною, яку ми тепер переживаємо.

Боротьба росіян повинна йти під гаслами, що є спільними для всіх поневолених імперіялізмами народів: “Воля народам – воля людині!”, “За самостійні національні держави Європи і Азії!”.

* Див. док. № 39, 40.

Російський народ тепер поневолений урядом комунізму не гірше інших народів. Большевицьким імперіалізмом він кинений у криваву розправу, в якій гинуть мільйони. Запитується: в ім'я чого? В ім'я поневолення інших народів. Чи це принесе йому мир потім? Ні, це принесе ще більше жертв. Треба сконстатувати ще раз, що не в імперіялістичній війні вихід, а в боротьбі проти чужих і своїх імперіялістів, не в поневоленні інших народів, а у встановленні своєї національної держави на російській етнографічній території.

Росіяни в Україні!

У вас є можливість ввійти в згоду з українським народом і розпочати боротьбу проти імперіялістичного гітлеризму, за національну російську державу.

Боротьбу за визволення вже підняла Українська Повстанська Армія! Нав'язуйте зв'язки з УПА, вступаєте із зброєю в руках в її лави. Організуйте російські національні загони при УПА!

Росіяни, мобілізовані німцями! Переходьте із зброєю в руках у ваші національні загони при УПА. Піднімайте спільну боротьбу проти спільних ворогів!

Хай живе самостійна російська національна держава!

Хай живе самостійна Україна!

Хай живуть самостійні держави народів Європи і Азії!

Постій, червень 1943 р.

Головна команда
Української повстанської армії

“Українська повстанська армія”. Зб. документів за 1942-1950 рр.

Частина 1. – Вид. закордонних частин Організації українських націоналістів. - 1957 р. – С.105-106. Друк.прим.

№ 42

Звіт командира 1-ї групи УПА на Волині-Поліссі про стан та бойову діяльність за травень 1943 р.

5 липня 1943 р.

Постій

5 липня 1943р.

№ 2/5

УПА 1-а група

Постій, дня 5.УП.43 р.

ч. 2/5

**З в і т
за місяць травень 1943 р.**

1. Стан: відділ Яреми, відділ Шавули, вишкільний від[діл], II відділ і канцелярія.
2. Реорганізація центру – командир II відділу Верещака та військовик Вояк відходять з відділом на Схід. Зорганізовано слідувачі відділи: оперативний – Макаренко, розвідка – Печериця, Острий, моб[ілізаційний] – Бескід, госп[одарчий] – Потап, вишкіл – Корбан, виховно-пропагандивний – Рудящій, санітарний – Еней, зв'язок – Горний.

3. Бойові дії. Вишкіл: 4.У.43 р. засідка та бій під місцевістю Яполоть, власні втрати: 3 вбитих, 4 ранених (всі з сотні Романа).

Ярема: Ліквідація кольонії, сіл, що співпрацюють з німцями і більшовиками. 21 травня зроблено засідку на німців коло місцевості Клесів, зліквідовано німецьку групу в числі 26-х людей, здобуто 2 скоростріли, 6 - МП, 18 крісів, 6 револьверів, 8 гранат і аmunіцію. Власні втрати 6 ранених.

29. У розпорошену під місцевістю Старинки більшовицьку групу в силі 16 людей, здобуто одну фінку. На відголос бою приїхали німці, з якими зведено бій, вбито 4-х німців, власні втрати – 3 забитих.

Шавула: 1.У. засідка на німців. Один німець убитий, власні втрати - один.
5.У. засідка на польсько-більшовицьких партизан, вбито 16, здобуто один кріс, власних втрат не було. 3, 4, 15, 23 і 25 ліквідовано кольонії, що співпрацюють з більшовиками та німцями, власних втрат не було.

3 II-го відділу загинув один розвідник - Ігор.

4. Вишкільний відділ: переведено вишкіл молодших командирів в часі від 27.1У до 2.У1.43 р. Вишкіл закінчило 59 людей, яких вислано як інструкторів до відділів.

Санітарний відділ: переведно на 6-тижневий санітарний вишкіл. 14 санітарів приділено до відділів.

5. Відчувається брак вишколених старшин та підстаршин, як також відповідної літератури.

6. Відділи не є забезпечені у взуття, одяг та виряд. Терен доставляє людей, нездібних до військової служби (30 до 50% хворих). Постачання харчів недостатнє.

7. Проектується дальша організація центру, перевишкіл відділів, організація нових відділів.

Командир
/Дубовий/

*ЦДАВО України. – Ф. 3833.– Оп. 1.– Спр. 40. – Арк. 16.
Оригінал. Машинопис.*

№ 43

З радіограми командування Сумського партизанського з'єднання М.Хрущову і Т.Строкачу про дії українських націоналістів

9 липня 1943 р.

Мы не сомневаемся, что верхушка националистов идейно, а может быть и организационно работает вместе с немцами. Верхушка националистов вынуждена в сложившейся обстановке выступать против немецкого фашизма, так как иначе массы за ней не пойдут...*

Сейчас обстановка требует от руководящих органов УССР широкой [разъяснительной] работы среди населения Западной Украины. Промедление в этом будет в дальнейшем оплачено кровью украинских [и] польских крестьян, вовлеченных [в] националистическую резню под флагом борьбы с немцами и [в] подготовку борьбы с Советским Союзом.

Ковпак, Руднев

*ЦДАГО України. – Ф. 1.– Оп. 1.– Спр. 1331. – Арк. 119.
Оригінал. Машинопис.*

* Крпки у тексті.

№ 44

**Звіт Волинського окружного проводу ОУН (С.Бандери)
про бойові дії проти німців і поляків**

Не раніше 18 липня 1943 р.

За Самостійну Соборну
Українську державу!

Свобода народам!
Свобода людині!

**З в і т
Військові події з уділом УПА**

19/6 в державному маєтку Угриневі Сенкевічівського району вбито до 40 німців і поляків без власних втрат.

22/6 зроблено засідку на 8 німецьких машин у Блудові. Акцію проведено без власних втрат у людях.

27/6 у селі Брани розбито поїзд. Убито кілька поляків і німців.

29-30/6 проведено акцію на пограничну німецьку станцію в Торках. Підпалено будинки, де мешкали німці. Вбито 16 німців. З нашої сторони 1 вбитий і один ранений.

5/7 у Ласкові відбувся бій між загonom УПА /30/ і місцевої самооборони /13/ з німцями, поляками і козаками /200/, які приїхали на 26 тягаревих автах із Володимира, щоб не допустити до цілковитого оточення, наш відділ після 2-годинного бою відступив, втративши 9 вбитими з загону і двох з цивільного населення, один тяжко ранен і п'ять легко ранених. Німці мали вбитих і ранених 48 осіб.

6/7 на Юхимівці польська засідка вбила одного стрільця з УПА.

8/7 у бою з польськими і німецькими силами /до 100 осіб/ в Дивинах згинув командант загону Богун і три стрільці, ранено 2. Німці змушені були до відступу.

8/7 з маєтку Холонів забрано 80 корів.

14/7 переїжджав відділ УПА і СБ через шосе Володимир – Вінниця, над'їхали три таксівки і одне тягарове з німцями. Зав'язався бій, у висліді 8 німців вбито і відібрано у німців 2 таксівки і одне тягарове авто. Власних втрат не було.

14-15/7 УПА з мельниківцями напали на стрільців у Іваничі, вбито* німців і невідому кількість ранено. З нашої сторони один легко ранений.

*Далі нерозбірливо.

16/7 німці у спілці з поляками у числі 120 людей прибули у село Хмелівку та почали його палити. На місце прибув загін УПА, який у короткому часі змусив ворога до втечі. Наших втрат не було.

17/7 німці з поляками заїхали у Хмелів та почали його палити. Запалили 6 хат і почали вбивати мирне населення. Прибув залярмований відділ УПА. Відступаючи, залишили вороги на полі бою 10 своїх трупів. Втікачів переслідувано 2 кілометри аж до шосе, де вони погрузились на авта і втекли.

18/7 в бою за Конюхи впало з нашої сторони три і три ранено. Серед німців і поляків значні втрати.

Слава Україні! – Героям слава!

Окр[ужний] Пр[овід] ОУНСД
“Степ”

*ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 117. – Арк. 24.
Копія. Машинопис.*

№ 45

Повідомлення німецького бюро новин про хід формування дивізії СС “Галичина”*

18 липня 1943 р.

**Німецьке бюро новин (НБН). Секретний первинний матеріал
№ 199 власна служба 18 липня 1943 р. Лист - 54 -**

Львів, 18 липня (представник НБН). — Приблизно 25 тисяч українців із Львова, його ближчих і дальших околиць сьогодні були присутні при від’їзді до навчального табору 200 офіцерів та 1 700 чоловік особового складу, що склали першу військову частину добровольців стрілецької дивізії СС “Галичина”. За неповних три місяці не менше 84 тисяч українців добровільно відгукнулися на заклик до створення стрілецької дивізії “Галичина”, з них 54 тисячі були прийняті, а 25 тисяч на цей час визнані здатними до військової служби і поступово будуть відправлені на навчання.

* Див. док. № 32.

На великому зборі, організованому з цього приводу військовим комітетом Галичини на площі ім. Адольфа Гітлера у Львові, керівник українського комітету констатував, що український народ протягом тисячі років боровся з азіатськими кочівниками за власну духовну сутність і європейську форму свого існування. Розкриті тепер масові могили у Вінниці є таким же символом цієї боротьби, як і спільна боротьба в рядах австро-угорського війська, а також військові походи УГА. Українці Галичини, як було сказано, пізнали, що лише ті матимуть гідне місце в новій Європі, хто спільно з європейськими народами боровся за цю нову Європу проти її найгіршого ворога.

Губернатор д-р Вехтер у ролі глави дистрикту Галичина наголосив у короткій промові, що українці Галичини пізнали, що в цей час ціниться не лише видобуток з надр всього найкращого для Європи, що бореться, і не лише праця за ковадлом чи верстаком, але і виступ зі зброєю в руках. Населення Галичини попрощалося зі своїми добровільними борцями за батьківщину і український народ, за справедливість і новий порядок в щасливій Європі, висловлюючи найкращі побажання...*

Федеральний архів у Берліні. – Ф.Р. 6. – Спр. 70. – Арк. 133.

№ 46

Звіт командира 1-ї групи УПА про збройну акцію проти польських колоній на території Рівненської області**

27 липня 1943 р.

УПА 1-а група
Постій, дня 27.У11.43 р. 27 липня 1943р.

Звіт з акції (Гута)

Завдання: Знищити узброєні польські банди, що містились в кол[оніях] Гута-Степань, Борок, Ляди, Омелянка, Ромашкове, Темне-Жондове,

* Крапки у тексті.

** Див. док. № 48.

Темне-Степанське, Ломи, Борсуки, Мельніки, Гута Міцька, Мутвиця, Подселече, Поляни, Голинь, хут[ор[и] Кам'янок і Мельниці, кол[онії] Селисько, Зівка, Островки, Осовичи, Вирка, Виробки, Шиманісько, Тур, Іваньче, Ужане, Гали, Переспа, Березувка, Каменне і були сталою загрозою місцевого українського населення та переводили на ньому морди і [г]рабунки.

Дані про ворога:

Узброєні ворожі сили сконцентровані в Гуті, Сошниках, Вирці, Виробках та Галах. За отриманими даними, їх знаходиться понад 500. Між ними рівно ж знаходиться відділ червоних. Озброєні в кріси, фінки і кулемети. Гута сильно укріплена та окопана.

1. Для виконання завдання створено дві окремі групи: Перша група сформована з відділу "Вовків", Ярмака і Узбека. Командир Корбан. З неї утворено три відділи: 1-й Корбана, 2-й Спартака, 3-й Узбека. Друга група зложена з відділів Ярка, "Оси", "Кентаура", Кори і Чумака – командир Бористен. Створено три відділи: Ярка, Кори, Грабенка.

2. В цілі переведення акції і забезпечення терену завдання розподілено:

а) Перша група – ліквідація Гути-Степань, Борок, Ляди, Омелянки, Ромашкове, Темне, Ломи, Борсуки, Мельніки, Гута Міцька, Подселече, Поляни, Голинь, хутор[и] Кам'янок і Мельниці.

б) Друга група – ліквідація кол[онії] Гали, Виробки, Островки, Осовичи, Вирка, Шиманісько, Тур, Ужане, Іваньче, Переспа, Березувка, Каменне, Селисько, Зівка.

в) Відділ Цигана - охорона запілля з півдня.

г) Частина відділу Вороного – охорона терену зі сходу і півн[ічного] сходу.

Початок дій: год. 1-ша 17 липня.

3. Перша група: вихідне становище для всіх відділів с. Рудня. Дня 16.УІІ о год. 22-й відділи вирушили до наступу на с.Гута. Відділ перший в напрямі Борок, другий – Курорт, третій – на південу частину.

Наступ переведено, ліквідує кол[онії] Борок, Ляди і частину Курорту, відділи дійшли під укріплені становища. Заалармований ворог сильним скорострільним вогнем задержує наступ. Бій триває до полудня. На місце бою притягнуто гарматку та переведено підготовку до слідуєчого наступу. Ворожі втрати цього дня понад 150 вбитих. Власних втрат не було.

Слідуєчого дня, 18.УІІ о год. 1-й відділ перший, зміцнений частиною відділу Вороного, поновлює наступ. Одній з груп вдалося вдертись в середину укріплених позицій та підпалити будинки. Власні втрати 6-х вбитих та 3-х ранених. Бій триває до вечора, а ранком 19.УІІ здобується укріплення. Будинки спалено та мури висаджено в повітря. Цивільне населення втікає з Гути та

попадає в руки другої групи, розбиті частини ляхів та червоних, використовуючи терен, втікають в ліси. Наші поодинокі стежи переслідують ворога та нищать всі кол[онії] і хутори.

4. Друга група: вихідне становище для першого і третього відділу Бутейки, для другого – Ромейки. Відділ перший вдарив головною силою на оселі: Острівки, Вирка, Переспа, Ужане, Сошники і Тур, оточуючи Вирку від півночі. Відділ другий наступає на Гали. По першій сильній вогні, зломивши опір ворога, переходить Гали, Тур, Березину, Шиманісько, вдаряючи від півночі на Сошники, доходить до Вирки і Виробок.

Відділ третій вдаряє на Селисько, зустрічаючи невеликий опір, наступає на Вирку і Виробки, даючи поміч для відділу першого, в бистрому ударі погнав ворога в напрямі Шиманісько, Вирка.

Відділ перший в наступі на Вирку своєю передовою охороною наткнувся на ворожу заставу. Ворог, відстрілюючись, відступив. Зліквідувавши Острівки о год. 3 25 хв., розпочинається бій за Вирку, який досягає своєї кульмінаційної точки о год. 4.

Ворог, загніздившись в мурованих будинках біля костела і [в] костелі та умістивши на деревах кулемети, цільно спрямував вогонь по нашій лінії. Після двогодинного бою цілий фронт першого відділу переходить до наступу. Своєю завзятістю середній відтинок фронту витісняє ворога з мурів і костела, підпалюючи село. Ворог залишив на полі бою безліч вбитих. За зібраними даними сили ворога перекрочували більше 250 озброєних людей. Зайнявши Вирку о год. 10-й, перший відділ займає Зівку та нищить. На поміч ляхам прибули автами німці. Відділ перший сильним наступом їх розбиває. Німці в паніці відступили, залишивши на полі бою 6 вбитих. Здобуто один скоростріл, одно МП, 4 кріси, 13 гранат, 400 штук амуніції. О год. 17 15 хв. до першого відділу долучає “Кентаур” і “Оса” і спільними силами проводиться наступ на Виробки. 18.УІІ друга група ліквідує решту колоній. В часі акції захоплено ворожий табір, який втікає з Гути (150 фір з майном). Втрати ворога цього дня понад 300 вбитих.

5. Застава командира Цигана, виконуючи охорону, перевела бій з німцями біля місцевості Яполоть, бій тривав 45 хвилин. Розбитий ворог, втікаючи, залишив 10 власних трупів. Здобуто два тяжкі кулемети, один легкий, три МП, три короткі пістолі, 7 крісів, 15 гранат, понад 2000 амуніції та спалено два авта. Власні втрати двох легко ранених.

В и с н о в к и

1) Внаслідок переведених дій, першою групою днів 17, 18 і 19 липня ліквідовано села і колонії: Гута-Степань, кол[онія] Борок, Омелянку, Ляди і хутори Кам’янок, Ромашкове, Подселече, Поляни, Голинь, Темне.

2) Другою групою зліквідовано села і колонії Вирку, Селисько, Сошники, Острівки, Переспа, Виробки, Гали, Шиманісько, Ужане, Зівка, Березина, Тур, Осовичи, Іваньче, Длуге, Поле, Березувка.

3) Ворожі втрати понад 500 вбитих та неокреслена кількість ранених.

4) Видібрано зграбоване українському населенню домашнє майно, худобу, коні та вози.

5) Розбито німців Рафалівської станиці.

6) Розбито групу німців з Костополя.

7) Внаслідок паніки, яка витворилася в станиці Степань, німці підпалили село і опустили його 18 липня.

Ніччю 19 липня відділ під командою Вороного знищив в Степані укріплені становища та спалив і висадив в повітря ті будинки, які були місцем постою і оборони для німців.

8) Власні втрати 18 вбитих і 17 ранених.

Завдання виконано цілковито. Розбивши польські озброєні банди, усунено загрозу, яка тяжіла місцевому населенню. Одночасно звільнено терен від окупаційної влади.

Командир

Державний архів Рівненської області. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр.39. – Арк. 25–26. Копія. Машинопис.

№ 47

Звернення Української народної самооборони на західних українських землях до місцевого населення із закликом створювати народну самооборону для боротьби з радянськими партизанами на теренах Карпат

Липень 1943 р.

Постій

У К Р А Ї Н Ц І !

Від кількох тижнів є потрясена Західна Україна про похід кількатисячної більшовицької партизанської банди Ковпака в Українські Карпати. В далекому

запіллі німецьких армій з'явилися на українських землях узброєні частини висланників червоної Москви і, не зустрічаючи більшого німецького опору, пройшли крізь Поділля. Рівночасно московські радіовисильні повідомили про те, що т[ак] зв[ана] "червона" Західна Україна повстає до боротьби з німецькими окупантами.

Яка ціль цих більшовицьких партизанських банд і що означає ця подія?

Незважаючи на величезні втрати і власне виснаження, продовжує імперіалістична Москва вести війну не лише на фронтах, але і в німецькому запіллі. Тому висилає банди, які мають, з одного боку, саботажевими атаками перешкоджати німецькій армії в провадженні війни на сході, з другого - мобілізувати для себе маси поневолених німцями народів та бути передовими загонами комуністичної революції в середній Європі.

Особливу увагу звертає більшовицька Москва на українські землі, московські загарбники в морі крові [хочуть] втопити українську самостійницьку ідею, бо для них Українська національна революція і Українська самостійна держава і надалі є смертельною загрозою. Більшовицькі партизанські банди Ковпака мають за завдання внести хаос в українське національне життя Галичини. Вони зривають мости, нищать народний доробок, грабують людей, задумують палити врожай, хочуть спровокувати на наш народ німецькі репресії і таким чином спричинити винищення українського елементу німецькими руками.

Яке становлення українського народу до більшовицької партизанки?

Українське населення вповні свідоме, що московські більшовики – це найбільші історичні вороги України, і тому на намагання нас знову поневолити відповідь український народ нещадною боротьбою. При тому український народ мусить бути свідомий, що тільки його власна боротьба може принести йому перемогу над висланниками Москви. До боротьби з ними стануть українські селяни, робітники і інтелігенти та знищать ці банди.

Німці нас перед більшовизмом вже не в силі оборонити. В сучасній стадії війни вони не зацікавлені в обороні українського населення перед терором більшовицьких банд. Навіть похід більшовицьких партизанських банд не змінив їхнього ворожого відношення до українського народу. В перший вогонь проти більшовицьких банд вони посилають українську поліцію, але не дають їй потрібної кількості і амуніції, а поранених українських поліцистів залишають на полі бою (Скалат).

У к р а ї н ц і !

Ми не можемо допустити до того, щоб в ім'я планів ненависної Москви горіли наші оселі, руйнувалося наше добро, щоб в нашій Україні гніздилися ен-

каведистські банди. Цим московсько-більшовицьким агентам ми відповідаємо організованою народною самообороною, щоб власними грудьми охоронити нашу батьківщину. Український народ не дасть себе нікому поневолити і тісно організує Українську народну самооборону для боротьби з більшовицькими партизанськими бандами в Карпатах.

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава...*

В липні 1943 р.

Слава Україні!

Українська народна самооборона (УНС)

*ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 358. – Арк. 24.
Друк. прим.*

№ 48

Звернення ОУН до поляків із закликами боротися за вільні Україну й Польщу**

Липень 1943 р.

Наближається вирішальний момент цієї війни, яку було розв'язано через агресивність Берліна і Москви і яка велася з метою загарбання вільних народів. По мірі вичерпання сил обох загарбників, організуються і наростають революційні сили пригноблених націй. Перше місце серед націй Центральної та Східної Європи, що перебувають під гнітом німецького та московського імперіалізму, займають українська та польська нації. Ці обидва народи перебувають у стані запеклої боротьби з окупантами і готуються до відновлення своїх власних національних держав.

Однаковий стан, спільні вороги і спільні цілі, якими є відновлення власних держав, повинні були б визначати для обох націй, як, зрештою, і для всіх пригноблених народів, шлях спільної боротьби в одних лавах проти імперіалістичних загарбників. Адже цілком зрозуміло, що остаточний удар імперіалізму Москви і Берліна можуть завдати переможні революції націй, що їх пригноблюють.

* Крапки у тексті.

** Див. док. № 46.

Звідки також з логічною послідовністю випливає потреба спільного революційного фронту націй, пригноблених імперіалізмом, під гаслом вільних національних держав.

Український народ завжди був переконаний, що умовою тривалого і незалежного державного існування обох націй – української і польської – є взаємне порозуміння на платформі обопільного визнання. Ця умова виникає з факту нашого спільного існування між двома потужними державами – Німеччиною і Росією, які через свою силу та імперіалістичний характер завжди були ворогами сусідніх народів. Вони завжди виявляли особливе прагнення загарбати і пригноблювати українську та польську нації. Слід також сказати, що реалізацію цих планів їм полегшувала легковажно провокована ненависть між українцями і поляками. Адже Москва і Берлін завжди знаходили і в майбутньому знайдуть спільну мову, якщо йдеться про повалення української або польської держави і про пригноблення обох націй. Цю істину пізнав і польський народ під час розділів Польщі, а останній раз і у 1939 році.

На жаль, цієї істини не хочуть зрозуміти польські імперіалістичні кола. Дивним і незрозумілим є той факт, що сьогодні, коли польська нація стогне в ярмі німецьких окупантів, і коли Росія також планує нову окупацію Польщі, польське імперіалістське керівництво оголошує безжальну війну українській нації, відмовляючи їй у праві на власну державність. Польські імперіалісти ніяк не можуть погодитися з боротьбою за незалежність українського народу і в своїй сліпій ненависті до нього ідуть так далеко, що стають союзниками найбільших ворогів незалежної Польщі – російського та німецького імперіалізмів. Очевидно, що коли сьогодні «провідники» одного пригнобленого народу закликають до боротьби з іншим пригнобленим народом, то таким чином вони сприяють послабленню спільного фронту пригноблених і самі вступають у союз з агресорами.

Але справа полягає в тому, що основою усієї політики польського керівництва, є лише звичайна агресивність і бажання панувати над іншими народами. Саме тому так швидко вони можуть знайти спільну мову з Берліном і Москвою, коли йдеться про знищення української нації. Вони не хочуть бачити того, що, оголошуючи сьогодні війну українській нації, вони заводять свій власний народ на манівці і готують для нього катастрофу.

Які ж наміри має польський провід?

На основі різних видань - «Валька» («Боротьба»), «Наше земе всходне» («Наші східні землі»), «Земе всходне Жечипосполітей» («Східні землі Польщі») та інших – ми можемо стверджувати, що тут йдеться про західноукраїнські землі, які вони називають «Наші східні землі». Однак дехто з них під цим

терміном розуміє також східноукраїнські землі аж до р. Дніпро включно.

Усі ці території – з їхньої точки зору – мають бути включені до території польської держави. Таким чином польські імперіалісти хочуть нав'язати своє панування 7 мільйонам українців Західної України, як це було до 1939 р., а крім того запанувати на всій Правобережній Україні. Зрозуміло, що йдеться про загарбницькі наміри, схожі на імперіалізм Москви чи Берліна.

Землі Західної України, не кажучи вже про Правобережну Україну, в переважній більшості заселені українцями. Про це знає кожен поляк.

Незалежно від колонізаційної політики, яка триває цілі сторіччя, польським владним органам не вдалося змінити обличчя цих земель. Тому здається смішним, коли ми сьогодні читаємо в польських виданнях про нові плани, що мають на меті знищення української нації в Західній Україні. Якщо це не вдалося зробити впродовж кількох сторіч, то не вдасться це і зараз. Ніхто не може заперечити українського характеру Західної України, тому що тут у переважній більшості живе українське населення. Поляки – це незначна меншина, при цьому зосереджена у містах. Коли польські імперіалісти на основі цього факту бажають приєднання Західної України до Польщі, то це все одно, що ми б претендували на територію усього Краківського воєводства тільки тому, що там живуть і українці.

Крім цього, польські керівні кола забувають, що українська нація впродовж цілих сторіч бореться за свою державу і, зокрема, протягом двох останніх десятиріч вона не завагалася вести боротьбу за свою свободу з найстрашнішим ворогом – більшовиками. І німецьким окупантам український народ оголосив безкомпромісну боротьбу, не зважаючи на те, що Німеччина ще недавно була найбільшою військовою силою в світі.

Як же можуть думати польські імперіалісти, що ми погодимося на нову польську неволю. Надії на «добрий русинський народець» уже не один раз дорого коштували полякам, а тепер можуть трагічно вплинути на долю Польщі.

40-мільйонний український народ сьогодні веде боротьбу проти сильніших ворогів і обов'язково зможе захистити свою незалежність і від польських імперіалістів.

Тим, хто не хоче повірити у цю істину, ми зможемо довести її на практиці.

Через це, усвідомлюючи фактичний характер західноукраїнських земель, український народ буде боротися проти всіляких спроб відірвати Західну Україну від решти українських земель, вважаючи ці спроби імперіалістичними прагненнями, що відмовляють йому в праві на національне самовизначення.

П о л я к и !

Спільна доля, яка нас сьогодні об'єднала, і наша боротьба проти Берліна і

Москви за власні держави вимагають порозуміння обох народів. Українська нація завжди готова до такого порозуміння. Ми не маємо ворожих планів щодо польського народу і не хочемо ані п'яді польської землі. Ми визнаємо право кожного народу на самовизначення і на власну державу. Наше ставлення до польського народу спирається на дружбу і бажання спільного життя.

На жаль, цього не хоче зрозуміти польське імперіалістичне керівництво. Воно не визнає права української нації на власну державу, закликає польські маси до боротьби з українським народом, використовують навіть німецьких окупантів з метою знищення українського народу. Поляки з “Sonderdienst” (особлива служба)», “Bahnschutz” (служба охорони залізничних колій), польські фольксдойчі допомагають німцям пригноблювати український народ. Цим самим вони надають підтримку Німеччині і полегшують також її терор щодо польського населення. Польські боївки на Холмщині, Підляшші, в Галичині, на Волині провокують німців до антиукраїнських акцій і стають німецьким знаряддям у боротьбі проти українського народу. Якщо в результаті цього справа доходить до обопільної боротьби між українським і польським населенням, німці з задоволенням* почуття відповідальності, викликана їхнім шовінізмом і глибокою ненавистю до українського народу. В результаті вона шкодить обом народам. І через це треба з нею покінчити!

П о л я к и!

Український народ, який так само як і Ви бореться за власну державу, прагне згоди з польською нацією і дружнього співіснування поряд України і Польщі.

Однак у той же час ми не допустимо, щоб польські імперіалісти тримали в ярмі хоч би тільки частину українських земель. І особливо на даний момент ми не будемо безкарно терпіти усі плани і терористичні акти польських імперіалістів, актів, які скеровано проти життя і майна українських громадян.

Поляки, мешканці Західної України!

Ваші імперіалістичні провідники закликають Вас до боротьби з українським народом. Пам'ятайте, що Ви мешкаєте серед української більшості і тому будь-яка спроба боротися з українським народом не матиме успіху; якщо Ви піддаєтеся імперіалістичним підбурюванням, то проллється Ваша кров, тому що український народ буде з усією рішучістю захищати своє право на самовизначення і власну державу.

Ми не хочемо тримати в ярмі нікого з Вас. На території української держави залишаться тільки ті з Вас, хто добровільно заявить, що прагне тут залишитися. Ми їм гарантуємо повну свободу, безпеку і однакові права нарівні з усіма громадянами української національності. Адже українська держава ніколи

* Далі пропуск у тексті.

не буде гнобити свої меншини. Наше гасло – «Свобода народам і особі!»
Хай живуть вільні держави української і польської нації на їх етнографічних територіях!

Хай живе дружба між польським і українським народом!

За спільний фронт боротьби всіх пригноблених народів!

Пригноблені народи, єднайтеся у боротьбі проти імперіалістів!

Смерть загарбникам!

Липень 1943 р.

Організація українських
націоналістів самостійників

ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр. 63. – Акр. 28–29. – Переклад з польської. Копія. Машинопис.

№ 49

З доповіді Кам'янець-Подільського підпільного обкому компартії до ЦК КП(б)У і УШПР про кам'янець-подільських партизанів

Не пізніше 1 серпня 1943 р.

За станом на 1 серпня 1943 р.

Секретар Кам'янець-Подільського підпільного обкому КП(б)У

Начальник обласного штабу партизанського руху

С.Олексенко

Националисты

Идейные националисты, так называемые “бандеровцы” на сегодня – смертельные наши враги. Это “петлюровцы”, которые после победы рабочих и крестьян и установления советской власти на Украине, удрали в Польшу и там, под крылышком Пилсудского, окопались в Западной Украине. Все время польской власти они подготавливали кадры, чтобы при случае пойти на Украину. После присоединения Западной Украины основная верхушка националистов удрала к немцам. Остальные кадры ушли в подполье.

До нападения немцев на Советский Союз, националисты договорились с ними о совместном походе против советской власти. До начала войны националистическое подполье было ориентировано и начало активизироваться среди населения и успело провести определенную работу среди призывного возраста. Не случайно мы имели повсеместное дезертирство почти всех западников из рядов Красной Армии при ее оступлении из Западной Украины.

По приходе немцев на Украину 30 июня 1941 года, на восьмой день войны, националисты собрали во Львове свою конференцию и на ней учредили Украинское правительство во главе с Ярославом Стецьком. Вернее, краевому правительству поручили распространить власть на всю Украину.

Вслед за немецкой армией шли националисты и насаждали своих урядовцев и полицию. Можно считать, что на Западной Украине они полностью взяли власть и полицию в свои руки. Несколько тысяч послали и на восточную часть вплоть до Днепропетровска (как называют немцы Сичеслав), Кривого Рога, Николаева и т.д., где ставили своих людей на районы и нач.полиции и т.д.

С июня по ноябрь 1941 г. они развернули большую “государственную деятельность” по захвату мест, вплоть до созыва учительских съездов (Кременчуг).

Когда немцы приблизились к Москве и уже считали, что Советскому Союзу – капут, они перестали заигрывать с националистами и выступили против их игры в самостийну Украину. В результате немцы начали аресты. Арестовали их правительство и руководителя националистов Степана Бандеру. Тогда националисты дали директивы своим уходить в лес, в “партизанку” с оружием. Все националисты из полиции ушли в лес, и на этой базе создана Украинская повстанческая армия (УПА). В это время среди националистов получился раскол. Одна, большая часть, – “бандеровцы” ушла от немцев. А меньшая часть, во главе с инженером Мельником, решила сотрудничать с немцами на любых условиях. Пока побить большевиков, а потом что-либо получить от немцев за услуги.

Мельниковцы начали выдавать “бандеровцев”. “Бандеровцы” называют Мельника “берлинским блюдолизом”.

Хотя “бандеровцы” ушли от немцев, но бить немцев не намерены. Они дали установку своим людям, чтобы накапливали силы, вижидали, пока немцы и советы обескровятся, а тогда выступить и взять власть в свои руки.

Главный идеал у них таков: чтобы немцы разбили большевиков, а немцев чтобы разбили англичане. Тогда наверняка они учредили бы Самостийну Украину.

Учитывая реальную действительность сегодняшнего дня, они говорят, что песенка немцев спета. Поэтому немцы не страшны, страшны большевики .

Отсюда задача – всеми мерами бороться против Москвы, а практически против московских агентов – партизан, поэтому не случайно, что за последние 3 месяца националисты активизировали свои действия против партизан – от нападения на мелкие группы до блокады больших отрядов. Например, наш отряд им. Михайлова вел бой трое суток, окруженный несколькими тысячами националистов.

Отряд им. Хрущева отправлял раненых. На сопровождающих 130 партизан напало до 600 “бандеровцев”. Вели два с половиной часа жестокий бой, сходился чуть ли не в рукопашную на 15–20 метров. Я участвовал в этом бою и должен сказать, что националисты крепко дерутся. Они отступили лишь тогда, когда понесли большие потери – около 40 убитыми и 150 ранеными. Участники этого боя, старые партизаны, которые были в десятках боев, говорят, что они впервые вели такой упорный бой, с такими нахалами, которые идут на “ура” на станковые пулеметы. Война с партизанами у националистов объявлена официально.

У них беда – нет оружия и боеприпасов. За автоматами гонятся, когда попадает группа партизан, и у нее будет один – два автомата, будут преследовать десятки километров и если не уйдут, обязательно угробят. У нас погибло от рук националистов более 50 человек.

Во второй половине июля м-ца от националистов погибли две наши диверсионные группы в 11 человек из отряда им. Хрущева и “За родину”. Отряд националистов свыше 200 человек пробрался на старую советскую территорию в село Каменку Ярунского р-на. Когда к селу подошли наши диверсанты, стали спрашивать какой отряд, националисты открыли огонь. Отступать было некуда, и приняли бой. Вели около 3 часов бой, но силы были неравные, и товарищи погибли. Лишь один, который получил в первый период боя ранения, спасся бегством. Он откатился в кустарник, а там один крестьянин брал дрова и спас его. Десять было убито на месте, а одиннадцатого взяли раненым и замучили его. По словам крестьян, этот партизан не сказал ни слова, хотя мучили зверски – ноги-руки выкрутили, глаза выкололи, кожу изрезали.

Для солидности или на самом деле, но националисты распространяют слух, что их Англия поддерживает. У себя на курсах, лекторы заявляли, что Англия везла им вооружение, но Румыния не пропустила транспорт. Имеются случаи, когда националисты меняют за яйца у немцев патроны.

С немцами они не в мире, но и официально война не объявлена. Ведут борьбу, по сути, местную. Когда немцы надебоширят, где в селе, тогда они берутся за оружие. Отдельные действия националистов подозрительные. Я, например, убежден, что если бы немцы предложили, то националисты пошли

бы к ним в союз. Недавно был случай во Владимир-Волынском. Националисты напали на город в воскресенье, во время богослужения, убили 18 ксендзов и до 1500 поляков. Немцы не вмешивались, а когда националисты ушли из города, немцы предложили полякам идти к ним и совместно бить националистов. За тот день пошло поляков в полицию около 1000 чел[овек] и столько же в жандармерию.

Нам удалось влить своих людей в ряды националистов. Дело было так: в одном из подразделений националистов в каком-то начальстве ходит один из села Бронница Городницкого района. Он написал своему старому другу в село Н. письмо, в котором приглашал его встретиться. А этот друг – наш резидент. Он обратился к нам за советом. Мы посоветовали, и после определенной проверки его назначили националисты районным проводником. От него начали требовать работы, вербовать людей, мы ему дали. Наши люди побывали у них на курсах. Через своих людей мы имеем возможность все знать и получать литературу.

Что до старой советской территории, у националистов ничего не получается. Находят лишь отдельных лиц. В Западной Украине у националистов дело поставлено, можно считать, неплохо. Имеется руководитель в каждом районе. Эти люди работают и обрабатывают людей своего района. Широко подготавливаются кадры как военных, так и гражданских работников на многих курсах. Печать поставлена неплохо. Издают много литературы и неплохо издают. Долголетний подпольный опыт сказывается.

Выводы

С националистами придется воевать. Нужно ожидать, что пойдут в банды.

Национальный состав вооруженной УПА: кроме украинцев много русских и др[угих] национальностей, вплоть до узбеков, говорит о том, что среди них нужно вести работу. Среди мирного населения Западной Украины, которые сейчас под влиянием националистов, тоже необходима большая работа. Поэтому:

1. Нужно иметь в виду, что на территории Западной Украины, кроме немцев, имеется сила, которая постарается нам пакостить при приближении фронта.

2. Необходимо подготовить популярную литературу, рассчитанную на определенную часть вооруженных националистов, особенно других национальностей, разъясняющую им их положение в рядах армии националистов. А также рассчитанную на население, которое сейчас под влиянием националистов.

Для мирного населения нужна популярная литература об Украинской государственности, культуре, здравоохранении, и куда заводят украинский народ националисты. С приближением фронта нужно наводнить Западную Украину литературой. Партизанским типографиям эта работа не под силу.

*ЦДАГО України. – Ф.62.– Оп. 1.– Спр.253. – Арк. 14–19.
Оригінал. Машинопис.*

№ 50

Наказ командувача Української повстанської армії К.Савура командирам, командантам та політичним керівникам про посилення політико-виховної роботи в армії й серед українського громадянства

15 серпня 1943 р.

Командирам, командантам, політкерівникам Наказ ч.5

Німецькі імперіалісти з одної, а московсько-більшовицькі, з другої сторони, стараються різними найпідлішими способами представити в чорних красках дії Української повстанської армії і нашої революційної роботи. Брехливі листівки, провокативні письма, шептана пропаганда. Надуживають імен перших, знаних громадянству людей, змушують слабших характером самим опрокидати дії УПА. Щоб розложити УПА, посилають в терен масу своїх агітаторів і провокаторів, що за марний гріш роблять юдину роботу. Творять нові партії, відреставровують давно вже погибші анархістично-спекулянтські групи (УНАКОР), піддержують і пропагують анархістів, отаманів (Т.Бульба-Боровець). Це все засоби, якими окупанти, Німеччина і Москва, у своєму безсиллі, з уваги на зріст революційних рухів серед поневолених народів, хочуть поборювати їх.

Останньо новий німецький випуск-листівка – “К украинским партизанам Волыни и Подолии”. Цією листівкою до українців у російській мові хоче Німеччина представити нас перед світом як висулжників большевицької Москва

(залучи листівку).

Супроти цього наступу на нас:

1) Скріпити суспільно-пропагандивну роботу серед найширших кругів українського громадянства у всіх закутинах, де живуть українці. Також повести роз'яснювальну пропагандивну роботу серед чужого елементу.

2) Перейти широко на масову роботу посеред українського, громадянства. Запрягти якнайширші круги українських громадян до чинної революційної роботи, до акцій, що їх переводимо.

3) Розголосити по всій Україні дії УПА. Зв'язати УПА якнайтісніше з українським громадянством т.е.: УПА – наші сини, батьки, чоловіки, доньки, жінки. З УПА чинно співпрацює цілий український народ.

4) У відділах УПА і боївках, в організованих політичних кадрах замало політичної і виховної роботи. Звернути на це особливу увагу. Політична робота мусить бути як слід поставлена і то якнайскорше. Кожен командир, від командира роя вгору кожен керівник більшої чи меншої роботи – виховник і політкерівник. Ми авангард не тільки боєвий, але в першу чергу пропагандисти, політичні керівники. Українське громадянство, а тим більше повстанці – військовики не сміють бути політичними анальфабетами*. Даймо всім широкий політичний світогляд.

5) Повести зусильну боротьбу з провокаторами, ворожими вислужниками, що їх посилають до нас окупанти. Унешкодливити всіх анархістів, політичних спекулянтів, що, розбиваючи всеукраїнський фронт боротьби за Українську Державу, ділають на шкоду українській визвольній справі, а на користь нашим ворогам.

6) Змобілізувати ціле громадянство до вимолочення, висушення та заховання зерна і інших сільгосппродуктів, ані один сотнар у ворожі руки. Пам'ятаймо, що кожна скількість хліба, що попаде нашим ворогам в руки (німцям, більшовикам-москалям, полякам), закріплює їхні позиції на наших землях.

Вся земля мусить бути засіяна, чи це селянська, чи двірська, колгоспна, чи дядька. Засіє її українець-селянин, подбати про масову годівлю худоби і скота.

7) Підготовляти всіх воєннзобов'язаних до військового діла. Всі до військової підготовки. Не тратити часу, не ждати на чужі сили. Розвивати бойові сили нашого власного народу, бо це запорука Вільної Української Держави. Повна мілітаризація цілого українського народу.

8) Всі фахові військовики, господарчі, адміністративні сили запрягти негайно до роботи у наших апаратах посеред громадянства і при УПА.

*невігласами.

9) Закріплюймо здобуті нами на ворогах позиції і здобуваймо нові.

10) Зорганізувати при всіх більших осередках нашого життя і відділах УПА Українську пресову Службу. Виконувати точно подані інструкції. Це дасть нам можливість ширше і краще заговорити про УПА і зв'язати УПА з українським народом.

11) Військові звіти мусять іти два рази на місяць на їх місце призначення. Наглі справи – зараз з місяця.

Час наглити, події йдуть милевими кроками. Ділаймо скоро і інтенсивно, охоплюймо цілість праці, щоб ми не були заскочені подіями, що грядуть. В наших руках доля країни. Від нас залежить, як ми зуміємо підготувати український народ до революційно-визвольної боротьби і зорганізувати його до будови Української держави.

Отож до діла.

Постій, 15 серпня 1943.

СЛАВА УКРАЇНІ!

Командир Української повстанчої армії

Клим Савур

Примітка: Німці палять в копах збіжжя (Берестовець, Костопільщина). Ховати збіжжя.

ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп.1. – Спр. 48. – Арк. 2. Копія. Машинопис.

№ 51
З програмних постанов III Надзвичайного Великого
Збору ОУН (С.Бандери)*

*21-25 серпня 1943 р.***

Слава Україні! Героям слава!
За Українську самостійну соборну державу!
За вільні національні держави поневолених народів!
Поневолені народи, єднайтеся в боротьбі проти імперіалістів!

I. ПРОГРАМОВІ ПОСТАНОВИ***

Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, системи вільних народів у власних самостійних державах — це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного й соціального питання в цілому світі.

ОУН бореться проти імперіалістів і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно й політично та визискує економічно інші народи. Тому ОУН бореться проти СРСР і проти німецької “Нової Європи”.

ОУН з усією рішучістю бореться проти інтернаціоналістичних та фашистсько-націонал-соціалістичних програм та політичних концепцій, бо вони є інструментом завойовницької політики імперіалістів. Тому ми проти російського комуно-більшевизму і проти німецького націонал-соціалізму.

ОУН проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіалістичні цілі, «визволяв», «брав під охорону», «під опіку» інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст — поневолення, насильство, грабунок. Тому ОУН бореться проти російсько-більшевицьких загарбників, поки не здобуде Української Самостійної Соборної Держави (УССД), в якій селянин, робітник і інтелігент могли б вільно, заможньо й культурно жити та розвиватися.

ОУН — за повне визволення українського народу з-під московсько-більшевицького та німецького ярма, за побудову Української Самостійної

* Авторами документа зазначено про неповний текст постанов. На документі позначка: “Захвачено партизанским отрядом им.Хрущева. 1.03.1944 р. [підпис]”.

** Дати роботи збору ОУН.

*** Див. док. № 52, 53.

Соборної Держави без поміщиків, капіталістів та без большевицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів.

В Українській Державі влада вважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси народу. Не маючи загарбницьких цілей та поневолених країн і пригноблених народів у своїй державі, народня влада України не витрачатиме часу, енергії та коштів на створення апарату гноблення. — Українська народня влада спрямує всі економічні ресурси та всю людську енергію на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

* * *

В лавах ОУН борються українські селяни, робітники й інтелігенти проти гнобителів, за УССД – за національне і соціальне визволення, за **новий** державний порядок та **новий** соціальний лад.

1. а) За знищення большевицької й німецької експлуаторсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська державна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в Українській Державі допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею, в залежності тільки від волі селян.

б) За безплатну передачу селянам західних українських областей всіх поміщицьких, монастирських та церковних земель.

2. а) За те, щоб велика промисловість була національно-державною власністю, а дрібна – кооперативно-громадською.

б) За участь робітників у керівництві заводами, за фаховий, а не комісарсько-партійний принцип у керівництві.

3. а) За загальний восьмигодинний робочий день. Понаднормова праця може бути тільки вільною, як і кожна праця взагалі, й робітник отримує за неї окрему плату.

б) За справедливу оплату праці, за участь робітників у прибутках підприємства. Робітник отримуватиме таку заплату, якої потрібно для забезпечення матеріальних і духових потреб цілої його сім'ї. При річних підсумках господарського стану підприємств кожний робітник одержуватиме: у господарсько-кооперативних підприємствах дивіденд (належна йому частка річного прибутку), а в національно-державних премію.

в) За вільну працю, вільний вибір професії, вільний вибір місця праці.

г) За свободу профспілок. За знищення стахановщини, соцзмагань, підвищування норм та інших способів експлуатації працюючих.

4. За вільне ремесло, за добровільне об'єднання ремісників в артілі, за право ремісника вийти з артілі та індивідуально виконувати працю і вільно розпоряджатися своїм заробітком.

5. За національно-державну організацію банкової системи і великої торгівлі, за громадсько-кооперативну дрібну торгівлю та за дрібну приватну торгівлю, за вільні базари.

6. За повну рівність жінки з чоловіком у всіх громадських правах і обов'язках, за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій, за першочергове право жінки на фізично легшу працю, щоб жінка не шукала заробітку на праці в шахтах, рудниках та інших тяжких промислах і внаслідок цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства. Батько сім'ї одержуватиме, крім платні за свою працю, додаткову платню на утримання жінки й неповнолітніх дітей. Лише в таких умовах жінка матиме змогу виконувати свій важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері й виховательки молодого покоління.

7. а) За обов'язкове середнє навчання. За піднесення освіти і культури широкої народної маси шляхом поширення мережі шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кіно, театрів тощо.

б) За поширення вищого й фахового шкільництва, за невинний ріст висококваліфікованих кадрів фахівців на всіх ділянках життя.

в) За вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів. За забезпечення студентів стипендіями, харчами, мешканням та навчальним приладдям.

г) За всебічний гармонійний розвиток молодого покоління — моральний, розумовий та фізичний. За вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людства.

8. За пошану до праці інтелігенції. За створення таких моральних основ праці, щоб інтелігент, будучи цілком спокійним про завтрішній день та про долю сім'ї, міг віддатися культурно-творчій праці, мав потрібні умовини для праці над собою, постійно збагачував свої знання та підвищував свій розумово-культурний рівень.

9. а) За повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва.

б) За широке запровадження охорони народнього здоров'я, за поширення сітки лікарень, санаторій, курортів, та будинків відпочинку, за збільшення лікарських кадрів. За право працюючих на безплатне користування всіма закладами здоров'я.

в) За особливу державну опіку над дітьми і молоддю, за поширення сітки

дитячих ясел та садків, санаторій, таборів відпочинку та спортивних організацій. За охоплення всієї дітвори та молоді державними закладами опіки та виховання.

10. а) За свободу друку, слова, думки, переконань, віри й світогляду. Проти офіційного накидання суспільності світоглядових доктрин і догм.

б) За вільне визнавання і виконування культів, які не суперечать громадській моралі.

в) За відокремлення церковних організацій від держави.

г) За культурні взаємини з другими народами, за право виїзду громадян за кордон для навчання, лікування та пізнавання життя і культурних надбань других народів.

11. За повне право національних меншостей плекати свою власну по формі й змісту національну культуру.

12. За рівність усіх громадян України незалежно від їх національності в державних та громадських правах та обов'язків, за рівне право на працю, заробіток і відпочинок.

13. За вільну, українську по формі й змісту культуру, за героїчну духовість, високу мораль та громадську солідарність, дружбу та дисципліну.

II. ПОЛІТИЧНІ ПОСТАНОВИ

A. До міжнародньої ситуації

1. Сучасна війна — це типова війна між конкуруючими імперіялізмами за панування над світом, за новий поділ матеріальних багатств, за здобуття нових сировинних баз і ринків збуту та за експлуатацію робочої сили.

2. Воюючі імперіялізми не несуть світові жодних прогресивних політичних або соціальних ідей. Зокрема т. зв. «Нова Європа» й московський «советський союз», являються запереченням права народів на свободний політичний і культурний розвиток у власних державах та несуть усім народам політичне й соціальне поневолення. Тому перемога імперіялізмів у сучасній війні й побудова світу на імперіялістичних принципах була б тільки хвилевою передишкою у війні та скоро довела б до нових ударів між імперіялізмами на тлі поділу воєнної добичі та нових суперечок. З другого боку, визвольні рухи поневолених імперіялізмами народів стали б зародком нових конфліктів та революції. Таким чином перемога імперіялізмів у сучасній війні довела б до хаосу й до дальших страждань мільйонових мас поневолених народів.

3. В теперішній момент сучасна імперіялістична війна вступила у вирішальну стадію, яка характеризується:

а) вичерпанням сил імперіялізмів,

б) зростом суперечностей між імперіялізмами,

в) зростом боротьби поневолених народів. Рівночасно сучасна війна являється зовнішнім допоміжним чинником, що зближає національні й соціальні революції поневолених народів.

4. Реакційні й протинародні плани німецького расистського імперіялізму поневолити інші народи, терористичні німецькі методи на окупованих теренах і боротьба поневолених народів проти т. зв. «Нової Європи» прискіпили повний політичний крах німецького імперіялізму. Тепер, під ударами своїх імперіалістичних противників та у висліді визвольної боротьби поневолених народів, зближається Німеччина також і до неминучої мілітарної поразки.

5. Большевицька Москва, ідейно-політично скомпрометована й матеріально ослаблена, використовує для себе терористичну політику німців на окупованих теренах та доставки аліянтів на продовження війни.

Тільки страх перед німецькою окупацією і внутрішній сталінській терор заставляють бійців Червоної Армії далі воювати. Величезні втрати людського й воєнного знаряддя поглиблюють внутрішню кризу московського імперіалістичного режиму. Скрутна харчова ситуація внутрі країни й висадка аліянтів в Європі та загроза большевицьким планам з того боку заставляють большевиків прискіпити власний наступ.

Ціллю большевиків є, під ширмою т.зв. оборони батьківщини, відігрітого слов'янофільства й псевдореволюційної фразеології, здійснити напрямні московського імперіялізму, а саме: опанувати Європу, а в дальшу чергу весь світ. Вихідною базою для здійснення московських імперіалістичних планів є Україна з її природними багатствами. Дальшими базами в планах московського імперіялізму являються Балкани, Прибалтика й Скандинавія.

6. Незалежно від розбіжностей, які існують між аліянтами, ведуть вони війну за знищення своїх конкурентійних противників, в першу чергу німецького імперіялізму. Черговим завданням аліянтів являється знищення японського імперіялізму. Для знищення оцих противників аліянти використовують і будуть старатися якнайдовше використовувати московський імперіялізм. Рівночасно в інтересі аліянтів не є опанування Європи большевиками, й вони змагають у сучасній війні до послаблення, а в дальшу чергу до зломання московського імперіялізму. Продовження війни на східньому фронті й взаємне винищування московського й німецького імперіялізмів іде по лінії інтересів аліянтів. Ціллю аліянтів, а зокрема Англії, на європейському суходолі являється розгромлення, або принаймні істотне послаблення усіх великодержав Європи та побудова такого ладу, що

забезпечував би їм вирішальний голос у Європі й повну свободу англо-саксонських політичних і економічних впливів. Для здійснення цих цілей, альянті опановують або змагають до опанування найважливіших баз довкруги Європи або в самій Європі (Сицилія, Апенінський і Балканський півострови, Скандинавія, Кавказ).

7. Поневолені народи і їх визвольна боротьба — це один із найважливіших елементів у розвою сучасної політичної ситуації. Мілітарна перевага імперіялізмів у сучасний момент ще гальмує повний вияв сил поневолених народів. Але в міру поглиблення кризи війни, міцніють сили поневолених народів і зближається момент національних і соціальних революцій, а поневолені народи стають новим вирішальним політичним чинником. Єдино на платформі нової політичної концепції поневолених народів, що в противенстві до імперіялізму — гарантує кожному народові право на власну національну державу й забезпечує йому соціальну справедливість, може бути побудований справедливий лад та вдержаний тривалий мир між народами.

8. Близький мілітарний крах Німеччини на Сході та повна ідейно-політична компрометація московського імперіялізму ставить перед поневоленими народами Сходу завдання боротися проти імперіялістичних гнобителів в ім'я перебудови Сходу на нових принципах свободи народам та їх самоозначення у вільних незалежних державах та звільнення народів і людини від політичного гніту й економічної експлуатації. Тільки шляхом національних і соціальних революцій поневолених народів Сходу, що проходитимуть під прапором нових прогресивних ідей і боротьби народів проти імперіялізмів, може бути знищений московсько-большевицький імперіялізм.

9. Україна стоїть в центрі сучасної імперіялістичної війни. За панування над Україною й її експлуатацію борються московсько-німецькі імперіялісти. Рівночасно Україна, як носій передових ідей серед усіх поневолених народів, стає вирішальним чинником у підготовці революцій на Сході. Україна є першою, яка піднесла прапор рішучої боротьби поневолених народів проти імперіялістів і вона почне період національних і соціальних революцій. Тільки у спільній боротьбі українського народу з іншими народами Сходу може бути розбитий більшовизм. Відбудова Української Самостійної Соборної Держави забезпечить відбудову й тривале існування національних держав інших народів Східньої, Південно – Східньої та Північної Європи та поневолених народів Азії. Тільки при існуванні Української Держави може бути забезпечене тривале існування тих народів, що у взаємному порозумінні й співпраці на принципах права кожного народу на власну державу, на

справедливий соціальний лад та економічну незалежність зможуть ставити опір усім зазіханням ворожих їм імперіялізмів. Таким чином буде забезпечений тривалий мир і мирний національний, соціальний та культурний розвиток тих народів.

Б. До внутрішньої ситуації на українських землях

І. Зовнішні чинники

10. Незалежно від ударів, які досі одержала Німеччина на всіх фронтах, її політика на окупованих українських землях іде далі по лінії повного політичного поневолення й нещадного колоніально-економічного грабунку українського народу.

11. Большевицькі агенти московського імперіялізму на українських землях (большевицька партизанка т. зв. Народня Гвардія) шляхом ширення розкладу між українським народом, провокування німецьких ударів та винищення українського самостійницького елемента готують окупацію всіх українських земель большевиками.

12. Недобитки білого російського імперіялізму (Власов, Союз Русских Офицерів) не творять самостійної політичної сили. Вислугуючись чужим імперіялізмам та прагнучи до відбудови реакційного поміщицько-капіталістичного ладу, вони не мають серед українського народу жодного політичного впливу, а російський елемент штовхають до большевизму.

13. Польська імперіялістична верхівка є вислужником чужих імперіялізмів та ворогом свободи народів. Вона намагається запрягти польські меншини на українських землях і польські народні маси до боротьби з українським народом та помагає німецькому й московському імперіялізмам винищувати український народ.

14. Національні меншини України, свідомі спільної долі з українським народом, борються разом з ним за Українську Державу.

ІІ. Внутрішній український стан

15. Сучасний період визвольної боротьби українського народу позначається великим зростом національної свідомости й політичної активності на всіх землях, що виявляється у:

а) У зв'язанні народних мас з революційно-визвольною програмою й тактикою Організації Українських Націоналістів,

б) В безпосередній участі мас в боротьбі, зокрема у її нових самооборонних та військових формах.

16. Усі спроби опортуністичного табору скерувати визвольну боротьбу українського народу за УССД на манівці співпраці з окупантськими імперіялізмами та дочепити українську визвольну справу до планів отих

імперіялізмів розбилися об рішучий спротив українських народних мас.

17. Організація Українських Націоналістів є самотнім, вповні незалежним самостійницьким керівником революційно-визвольної боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу.

В. Наші цілі

18. Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Самостійну Соборну Державу, за право кожного народу на самостійне державне існування, за визволення поневолених народів від імперіялізмів, за побудову справедливого політичного й соціального ладу.

Г. Методи й форми нашої боротьби

19. Єдиний шлях для здійснення наших цілей — це революційна боротьба українського народу і всіх інших поневолених народів проти імперіялізмів Берліна й Москви, яка прискорить поразку обох імперіялізмів та через національні революції поневолених народів доведе до відбудови їх національних держав.

20. Тільки одностайною боротьбою український народ здобуде Українську Самостійну Соборну Державу. Тому нашим завданням є залучити якнайширші народні маси до плянної активної боротьби. В сучасний передреволюційний період залучування народних мас до боротьби проходить у формі їх активної участі:

- а) в політичних діях,
- б) в самооборонних діях,
- в) у військових діях.

21. Об'єднання українського народу буде здійснене єдино в боротьбі. Прагнучи до об'єднання українського народу, орієнтуємось сьогодні на елементи, здібні до революційної боротьби.

22. Збройна сила українського народу — це основна передумова перемоги в його боротьбі за УССД.

23. Наші цілі здобудемо, вийшовши поза межі України та зв'язавши нашу боротьбу за УССД з боротьбою інших поневолених, або загрожених імперіялізмами народів, зокрема народів Сходу, Прибалтики й Балканів, пропагуючи й реалізуючи наше гасло волі народам і людині й права кожного народу на самостійні національні держави та протиставляючись реакційним концепціям і планам імперіялізмів.

24. Організована збройна й політична сила українського народу — це єдина гарантія успіхів на зовнішньому відтинку нашої боротьби.

25. Ведучи боротьбу проти імперіялістичних гнобителів України, ми стоїмо за вилучення усіх другорядних фронтів. У наших зносінах з сусідніми

народами розраховуємо на співпрацю з їхніми народними масами та з їхніми революційними неімперіялістичними елементами й поборюємо всіх попутчиків імперіялізмів.

*Д. Пропущено**.

ЦДАГО України. – Ф.57. – Оп. 4. – Спр. 352. – Арк. 16, 22–а–27. Друк.прим.

№ 52

Постанови Третього Надзвичайного Великого Збору Організації українських націоналістів**

21-25 серпня 1943 р.

**Постанови Третього Надзвичайного Великого Збору Організації
Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р.**

ДВА РОКИ БОРОТЬБИ

Весною 1941 р., незадовго після закінчення нарад II-го Великого Збору ОУН, наступили різкі зміни в ході імперіялістичних воєнних дій. Німецькі та російські імперіялісти, відкинувши всі дипломатичні ходи й замасковані маневри, вступили в відкритий воєнний конфлікт. З моментом вибуху німецько-більшевицької війни точка тяжіння світових подій пересунулась на терени Східної Європи. Таким чином Україна стала не тільки предметом імперіялістичних зазіхань, але й ареною найбільших в історії воєн. В результаті воєнних успіхів німецької армії в 1941-42 рр. вся українська територія опинилася була на деякий час під німецькою окупацією.

З приходом нового окупанта наступили в Україні великі політичні зміни. Не змінився, щоправда, сам факт політичного гніту, економічного визиску та фізичного винищування українського народу, змінились однаке форми. Нічим не замаскована гітлерівська програма поневолення та брутальна колоніальна практика поставила зразу цілий український народ у дуже важке становище. Нова дійсність застала всю масу та кожну людину зокрема, задуматись над своїм положенням.

* Так у документі.

** Див. док. № 51, 53.

Німецька політика масового грабунку та насильства створила своєрідну атмосферу для зросту політичної свідомості серед найширших мас.

Коли б СРСР був знищений, і український народ стояв тільки під загрозою закріплення німецької окупації, тоді розвиток його політичної свідомості йшов би прямою лінією, яка веде логічно й невідхильно до чітко оформленої мети — національної програми в теорії та єдиного фронту всіх політичних сил у практиці. Однак процес цього політичного росту ускладнював наступ російсько-більшевицького імперіялізму. Сам факт існування СРСР та Червоної Армії становив і становить реальну небезпеку повороту на Україну большевизму. Переслідуючи лише немовби окремі прошарки народу, московсько-більшевицький режим створює для решти народу фікцію мирного та спокійного життя й забріхану перспективу щастя та добробуту на майбутнє. Большевицька окупаційна система, в протигагу німецькій, гальмує політичну активізацію цілої маси та утворення одного фронту з усіх політичних сил народу.

Характеристично, що політично німецький гітлеризм та московський большевизм на українському терені не знищували себе. Йдучи окремо та переслідуючи свої окремі цілі, вони на практиці тільки полегшували собі роботу. Частина слабкого елемента, злякана маревом повороту большевизму, бачила рятунок у німецькій силі, інша частина суспільства, бита німецьким колоніальним чоботом, вибрала, на свою думку, менше лихо, тобто очікувала порятунку від большевиків. Коли в Україні, подібно, як у інших країнах Східної Європи, частина народу орієнтувалася і сьогодні орієнтується на большевиків, то це в першу чергу історична заслуга німецької колоніальної системи.

Подвійний німецько-більшевицький наступ створював дуже важкі умови для поширення української державної думки. Справу робив складною ще й той факт, що обидва окупанти України в 1941-1942 рр. являли велику військову силу. Приймати в таких умовах програму української державної самостійності, це означало, за словами Міхновського, вірити «всупереч логіці фактів». Здається, що ні один поневолений народ не мав у своїй історії такої важкої й складної ситуації. Тільки дякуючи колосальній життєвій силі українського народу, можна було перейти цей період переможно. Це не значить, очевидно, що політичний похід української революційної думки був легкий, що політичні успіхи здобуто малою ціною. Не час розкривати сьогодні практичний перебіг політичної та організаційної роботи та всі зв'язані з нею труднощі. В найтяжчих умовах, цьковані й гнані сильними окупантськими апаратами, в глибокому підпіллі, повсякчасно насторожені, в безперервному русі й дії, відстояли кадри ОУН свої політичні позиції, пішли в наступ і поширили їх.

Пройдений дворічний шлях позначений великими жертвами. Дмитро

Мирон — Андрій, Іван Климів — Легенда, Микола Лемик, Сергій Шерстюк, Щепанський та сотки й тисячі інших політичних бійців лягли в нерівній боротьбі, стверджуючи кров'ю незламну волю народу жити на своїй землі вільним життям.

Масові арешти й розстріли під Звягелем, в Києві, в Ягольниці під Чортковом, в Рівному й Львові, розстріли в Кривому Розі, Кременчузі, Житомирі, Джанкої та інших містах вкрили Україну новими братніми могилами, які поруч козацьких, говоритимуть у вічність про незламне геройство великого народу.

У ці важкі роки ОУН відстояла не тільки моральні позиції українського народу й української національної революції — ОУН створила в цей час практичні передумови для того, щоб перейти в наступ і здобути остаточну перемогу. Поруч пропагандивної роботи багато уваги, часу й енергії приділено поширенню організаційного апарату. В результаті організаторської роботи ціла українська територія покрита всеціло організаційною мережею. Таким чином політичний провід має у своїх руках міцний виконавчий апарат, який дає можливість переводити політичні дії та реалізувати політичні пляни на території цілої України.

Поширюючи організаційну мережу, залучуючи активний елемент в організаційні лави, ОУН постійно тримала руку на пульсі світових політичних подій. Час відносно стабілізації на фронтах використано не лише для розбудови Організації. Будуючи організовану політичну силу на всіх землях України, Провід ОУН приглядався пильно до життя в Україні й реагував на кожну подію так, як цього вимагало добро найширших мас українського народу. Інакше бути не могло, бо ОУН виросла з гущі народу, поповнювалась найкращими й найактивнішими його представниками. Тому й Провід Організації, не зважаючи на жертви своїх кадрів, тримав її постійно в стані боротьби з ворогом за найелементарніші права народу.

Віссю оборони народу перед окупантським терором були дві справи: вивіз до Німеччини на каторжну роботу й грабунок хліба. Оцінюючи обидві ці справи, як свідому й плянову акцію ворога, розраховану на фізичне винищення народу, ОУН виступила зразу з гострою протидією. Натуга й форма організованого опору стояла в залежності від сили організованої мережі в даному терені, від того, наскільки населення розуміли загрозу ворожій акції та було психічно підготовлене підняти боротьбу, вкінці від вимог тактики нашої боротьби на поодиноких теренах України. Тому й практичні результати акцій були в окремих теренах різні. Найбільші успіхи в цьому відношенні мали північно-західні області Волині й Полісся, де було повністю зірвано вивіз робочої сили в самих її початках, тобто весною 1942 р. Селянство тих теренів також не допустило ограбити себе з харчових продуктів. Крім названих двох справ,

актуальних для цілої України, в програму самооборони й боротьби включалися також інші справи, більш чи менш пекучі для окремих теренів.

Так, у постійному русі й боротьбі активізувався народ, росла й міцніла його політична організована сила — ОУН. Жертви ОУН не пішли на марне. На місце полеглих у боротьбі приходили нові численні загони,

І для широких народніх мас активна боротьба дала тільки успіхи. Там, де народ зразу пішов на боротьбу з окупантом, результати її корисні й великі. Спротив проти вивозу на каторжні роботи до Німеччини потягнув за собою, очевидно, жертви, але ціною тих жертв залишилась молодь в Україні на своїх місцях. В цей спосіб вдалось Організації у великій мірі зменшити число насильно вивезених до Німеччини, де вони щоденно гинуть від нальотів та від штучно організованого голоду й пошестей у німецьких таборах.

Тому народ збагнув після деякого часу правильність постанов ОУН і з повним довір'ям пішов за її новими закликами. Рівночасно народ зрозумів шкідницьку роботу всіх опортуністичних чи агентурних установ, наставлених німцями на Україні, які закликали й досі закликають народ їхати до Німеччини на певну смерть. Є ясным, що всяка наша визвольна боротьба стала б неможливою, коли б окупантові вдалось позбавити народ його воєнноздібного елемента, зокрема молоді.

Весна 1943 р. принесла помітне вирівняння в переведенні політичних кампаній ОУН. При весняних спробах набору в «ясир», зустріли німці масовий спротив на Волині, Поліссі, в Галичині і в осередніх та східніх областях. Чигирин, Кривий Ріг, Новомосковськ висунулись на чоло одностайного та повного спротиву. Подібно стоїть справа з німецьким грабунком хліба.

Весна 1943 р. принесла нові зміни в укладі світових політичних сил. Великі зміни виявились якраз у німецького й російського імперіялістів. Процес винищення й занепаду сил воюючих імперіялістів ішов в останніх роках систематично й невинно, але наслідки його виявились лише весняними місяцями 1943 р. Поразки німецької армії на фронтах сигналізують наближення катастрофи. Передвісники цієї катастрофи показуються уже не тільки на фронті. В той же самий час затріщала ціла система німецького імперіялізму й виявила безліч загрозливих розколин. З того моменту вона хитається постійно й силою суперечностей у своїх основах іде до неминучого розвалу. Подібні явища видні й у большевиків. Командування Червоної Армії не було в силі використати небувалої шанси, яка створилася після повного розвалу південної частини німецького східнього фронту. Виявилось, що ані Червона Армія, ані господарські тили СРСР не мали тоді сили для серйозніших військових дій. Розпучливий крик про поміч альянтів у вигляді другого фронту знявся ще голосніше. З

того часу успіхи Червоної Армії — це в великій мірі результат послаблення Німеччини, прискішеного активним наступом альянтів у Африці, на Сицилії та цілому повітряному європейському обшарі.

Життя знову виправдало нашу тезу про деструктивний характер московського й німецького імперіялізмів, про суперечності в їх середині, які ведуть їх до розвалу при серйознішому потрясенні. Війна стала тим струсом, що виявив слабкість німецької й московсько-більшевицької імперій. Поневолені народи одержали реальну можливість із середини успішно вдаряти в те, що всупереч конструктивним тенденціям людства, творять злочинні елементи, одержимі жадобою влади й легкої наживи. Наша орієнтація на власні сили народу на початку війни видавалась слабшому елементові утопією. Наша постійно підкреслювана теза про те, що ми шляхом революції будемо вирішувати кінець війни й її остаточний вислід, що ми вирішуватимемо долю України й майбутній у ній лад, не одному видавалась, «вірою проти надії». Нашу практично-політичну організаційну роботу звали тоді спізненим «донкіхотством» і наші вороги й деякі земляки, які були засліплені фальшивим блиском головно німецького імперіялізму. Розвиток подій останніх двох років та наша посилена політична робота підтвердили живими фактами нашу основну політичну тезу. А вона була для нас однією з найістотніших правд, вона служила в нашому поході і за маяк і за керму.

Правильна політична постановка, плянові й обдумані політичні кампанії, тверда принциповість та вперта й послідовна практична робота дали поважні успіхи. Переломовими для східних областей були весняні місяці 1943 р. Ріст політичної свідомості й активності широких мас прибрав тоді скорі темпо. Довкруги ідеї Самостійної Української Держави гуртувались уже не одиниці, не громади, але все населення терену. В той же приблизно час населення північно-західних областей Волині й Полісся почало маніфестувати готовність до активної військової дії.

Провід ОУН на III-й Конференції в лютому 1943 р.* зважив стан внутрішніх сил та сил ворога, розглянув зовнішні політичні обставини для військової дії. Після цього на теренах Полісся й Волині виступили перші збройні відділи Української Повстанської Армії (УПА). З того часу оборону українського населення Полісся й Волині взяла на себе українська військова сила. УПА, крім завдань самооборони, прийняла зразу також завдання кадрової організації майбутньої Української Народної Армії.

Вістка про УПА, тобто про збройну оборону й боротьбу на теренах Полісся й Волині, різко піднесла в інших областях України бойовий дух і захоплення.

*Див. док. №7.

Припинились балачки про можливість чи неможливість створити власну силу, про можливість чи безперспективність збудувати Самостійну Українську Державу. Відкинувши сумніви, хитання й дискусії, маса прагне одного — активно боротись, наступати. Український велет двигнув плечима. Запахло духом революції.

Рух УПА поширився скоро з Берестейської, Пінської, Волинської й Рівенської областей на Кам'янець-Подільську, Вінницьку, Житомирську й Київську області. В перших числах липня 1943 р. виступили збройні відділи Української Народної Самооборони в Галичині (УНС). УНС зродилася з потреб оборони народу перед окупантським терором, але скоро почала формуватись у кадрові армійські частини. Таким чином уже в липні 1943 р. 12 областей України стали на шлях збройної боротьби проти окупантів за Самостійну Соборну Українську Державу. Факт цей вніс колосальні зміни в політичну боротьбу українського народу. Вона вступила в нову, вищу фазу. Крім радикальної зміни в тактиці, життя висунуло потребу зміни в самій організаційній структурі та в програмі ОУН. Тому, що потрібні зміни йдуть далі урядових компетенцій Проводу, скликав Провід в серпні 1943 р. Надзвичайний Великий Збір ОУН. Таким чином був завершений дволітній період політичної боротьби, який своїм змістом і характером творить в історії ОУН окрему епоху.

* * *

Звітові доповіді й дискусія виявили, що багато нових питань вирішено в роботі. Провідні кадри ОУН виявили в тому відношенні багато еластичності й політичного такту. Характеристичне при тому те, що вирішення були правильні, тобто йшли по лінії основних ідеологічних і політичних тез ОУН. Перехід до нової тактики йшов у боротьбі й був диктований не теоретичними міркуваннями, але вимогами самого життя. Практика успіла дати докази правильності цих змін. III-й Надзвичайний Збір ОУН прийняв до відома тактику в минулому та визнав правильним її перехід до збройних форм. Життя видигнуло також багато питань характеру програмового. Зі справою програми зв'язані три основні питання ідеологічної натури — питання нації, суспільності й держави.

III-й Надзвичайний Великий Збір ОУН бере в основу, подібно, як і всі попередні збори, живу історичну правду про незнищимість нації — найвищої органічної людської збірноти. Тому й в основу політичного ладу в світі бере національний принцип. Тривким і справедливим може бути той лад, що базується не на доктринерських тезах, але на логічних законах життя. Система

* Див. док. № 45.

вільних народів і самостійних держав — це одинока й найкраща розв'язка питання порядку в світі. Спроби упорядкувати світ на інших основах не дали ніколи позитивних результатів. Всі понаднаціональні твори імперії виявились завжди чинниками історичної реакції й занепаду. В імперіях завжди один народ поневолює й веде до занепаду інші народи.

Тому ОУН обстоює право всіх народів на самостійне життя у власних державах, на повний їх культурний і економічний ріст, бо тільки таким шляхом іде людство до поступу.

Борючись за визволення українського народу, ОУН організує політичну співпрацю з другими поневоленими народами вже сьогодні й буде співпрацювати з усіма вільними народами в майбутньому. Але основою цієї співпраці є тільки взаємна пошана й визнання права всіх на вільне життя. Історичну еволюцію нації в монолітну суспільність хоче ОУН прискіпити шляхом знищення всіх економічних і соціальних нерівностей. Вважаємо, що в сучасну історичну добу є всі дані для розбудови такого економічного ладу, який дасть рівні шанси праці, заробітку всім громадянам. Знищуючи всі форми експлуатації класи клясою, створимо в Україні справедливий суспільний лад.

Тільки при такому ладі буде запорука, що державна влада не стане на службу одній клясі, а буде організуючим, плануючим і керуючим органом цілого народу.

Ідеалом нової суспільности є вільна людина. Вільний почин людини буде основною рушійною силою суспільного життя. Але цей вільний почин може йти тільки в суспільному напрямі й не сміє в жодному разі йти по лінії шкурницьких інтересів та в результаті вести до визиску інших «вільних» людей, подібно, як це буває в умовинах капіталізму.

По лінії ось цих думок йдуть програмові постанови III-го Надзвичайного Великого Збору ОУН. Постанови ці — це здобуток нашої політичної теорії й практики останніх двох років. Вони являються конкретним оформленням майбутньої Української Держави. Життя й дальша боротьба принесуть нові здобутки, вони дадуть можливість оформити програму ще більш чітко й детально.

Оформлюючи програму, бачив у ній III-й Надзвичайний Збір ОУН не лише мету, до якої наближаємося в наших умовинах боротьби. Програма мусить бути також могутньою зброєю, що причиниться до побільшення наших сил і улегшить перемогу.

Рівночасно III-й Надзвичайний Великий Збір ОУН займався цілим рядом питань сучасної політичної дійсности. Тут згадуємо справу приходу большевиків, справу збройної сили й справу об'єднання. Вирішення Великого Збору знайшли частинно свій вислів у наведених тут постановках, частинно в напрямних праці й конкретних вказівках для Проводу Організації. Прийняті

напрявні й інструкції вже реалізуються й будуть реалізуватися в міру розвитку внутрішніх і зовнішніх подій.

Одним з головних питань, до яких мусив Великий Збір зайняти становище, є нова большевицька окупація українських земель. Тут не місце говорити про цілий плян дальшої нашої роботи, тут треба тільки ствердити, що, по думці Великого Збору, єдино **політичне й мілітарне зорганізований** нарід може зберегти себе перед знищенням большевиками та продовжувати свою боротьбу за власну державу. Практика большевицького наступу з весною цього року й до теперішнього наступу показує, що большевики йдуть на свідоме знищення українського народу. Не важно, чи це діється шляхом нещадних розстрілів, чи насильним гоненням мужчин і жінок на першу лінію фронту під німецькі кулемети. Для нас важне, що большевики продовжують у цей спосіб методи насильної мобілізації українців до Червоної Армії та наслідують тактику німців забирати з України воєнно здібний елемент.

Перед цією небезпекою мусить народ боротись. Говоримо народ, бо діло йде не про якусь його частину, про самостійників, чи несаможітників, але про кожного українця — селянина, робітника, інтелігента. Нехай ніхто не обманює себе тим, що його особисто большевики не заторкнуть.

Український народ, який не хоче себе дати безборонно вирізувати на жидівський лад, мусить зазіханням большевицьких імперіялістів протиставитись організовано й збройно. Це не значить, що ми маємо кожночасно й незалежно від зовнішніх умовин іти на повний зудар. Про момент зудару будуть рішати вимоги доцільности й напрямні визвольної боротьби. Але це значить, що большевицьку окупацію зустрічає український народ підготований і готовий обстоювати свої народні права. Форми боротьби під німецькою й большевицькою окупаціями впливають і будуть впливати з кожночасних умов, та з цілей, які в даний момент хочемо осягнути. Незалежно, однак, від того, підготовка, чи радше практичне здійснювання того завдання приходить уже сьогодні. Це, напевно, не завчасно, бо творення політично-збройної сили народу вимагає дуже багато часу, а збройні відділи, що мають стати зав'язками армії, є завжди продуктом довгої підготовки й боротьби.

В зв'язку з сучасною політичною ситуацією й нашими завданнями стоїть справа участі цілого народу в нашій боротьбі. Це питання розглянув також основно Великий Збір. Українська Держава — це добро всіх громадян України, тому за неї мусять всі боротися. З другого боку, небезпека грозить сьогодні цілому народові, тому всі його сини мусять стати до боротьби. Навіть тисячі найбільш відданих борців не здобудуть України, коли весь народ не прийме участі в боротьбі. Хто цього не розуміє, або хто, розуміючи, відтягається від

боротьби — той дезертир і народній шкідник, і так його нарід буде трактувати.

Тому ОУН, як керівник революційно-визвольної боротьби взиває до безпосередньої участі всіх громадян. ОУН не бореться за Україну для себе, вона не бореться за владу в Україні, ані за форму влади. Про владу й її форму буде рішати сам народ і його найкращі представники. Але сьогодні ОУН являється керівним провідником визвольної боротьби народу, тому й кличе інших до цієї боротьби. Ніхто не має стояти збоку. Великий тягар боротьби мусить взяти народ на свої плечі. Окремі ділянки сучасної визвольної боротьби, головно військова, вимагають ряду фахівців. Вони є серед українського народу й вони на його службу мусять піти. ОУН вважає, що обов'язком кожного українського громадянина є служити українській визвольній справі, й цю вимогу буде консеквентно* здійснити. В цей спосіб будуть також, по думці Великого Збору, створені передумови для об'єднання всього народу, яке доконається єдино в боротьбі. Тому, розбудовуючи поодинокі форми визвольної боротьби та притягаючи до неї якнайширші маси, ОУН рівночасно наближається до одного з найосновніших завдань сучасної хвилини — до ліквідації партійних спорів та всеукраїнського об'єднання.

Серпень, 1943 р.

ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 рр. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – 1955. – С.90–103.

№ 53

Постанови Третього Великого Збору ОУН (С.Бандери)**

[25] серпня 1943 р.

Постанови III Великого Збору ОУН-Бандери***

[25 серпня 1943 р.]

Переклад з німецької мови.

Стосовно: повідомлення довіреної особи.

* послідовно

** Див. док. № 51, 52.

*** Цей документ німці отримали через декілька місяців після Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН. Інформатор про цю подію подав дату 3 серпня 1943 р., тоді, коли Великий Збір відбувся (з 21 по 25 серпня 1943 р.).

Рішення III Позачергового Великого Збору Організації Українських Націоналістів (ОУН) від 3 серпня 1943 року.

У серпні 1943 року відбувся Великий Надзвичайний Збір ОУН. Дворічний період, що розділяє Третій Надзвичайний Збір від Другого звичайного, є особливою епохою в історії Організації. Німецько-більшовицька війна докорінно змінила політичні відносини в Україні і створила нову ситуацію у політичному світі. У нових відносинах наш народ, наша земля з її багатствами стали метою обох воюючих імперіалістів і територією найзапекліших воєнних подій. Розраховуючи на власні сили, український народ боровся і бореться надалі проти двох сильних та жорстоких напасників.

III Надзвичайний Великий Збір ОУН розглянув минулу боротьбу і розробив плани на майбутнє. Друга імперіалістична війна вступила у критичну фазу. Ми знаходимося напередодні великої години національних революцій, які покладуть край злочинницьким війнам імперіалістів і зітруть з лиця землі тюрми народів імперії.

У міру того, як зростає українська сила, перед нами знову і знову постає реальна і жива картина майбутньої держави України.

Програмні рішення III Надзвичайного Великого Збору більше, ніж дотепер, уточнюють суспільний лад нової України.

Програмні постанови*

Організація Українських Націоналістів бореться за те, щоб кожен народ міг вільно жити у власній самостійній державі. Усунення національного поневолення та експлуатації одного народу іншим, система вільних народів у власних самостійних державах — це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання у цілому світі.

ОУН бореться проти імперіалістів та імперій, бо в них пануючий народ культурно, політично та економічно використовує інші народи. Тому ОУН бореться проти Радянського Союзу і німецької нової Європи.

ОУН веде рішучу боротьбу проти інтернаціоналістичних і фашистських програм та політичних концепцій, оскільки вони є загарбницьким інструментом політики імперіалістів. Тому ОУН бореться проти російського комунізму і німецького націонал-соціалізму.

ОУН виступає проти того, щоб один народ для досягнення своїх імперіалістичних цілей “звільняв”, “брав під свою опіку” інші народи, бо за лукавими словами приховується огидний зміст — гноблення, насильство, пограбування. Тому

*Текст програмних постанов, який отримали німці, не є повним і дослівним текстом прийнятих III Великим Збором ОУН “Програмових постанов”. Він дещо скорочений, однак повністю зберігає суть і дух цих постанов.

ми боротимемося проти російсько-більшовицьких та німецьких загарбників до того часу, поки не звільнимо Україну від усіх “захисників і визволителів”, поки не здобудемо Українську Самостійну Соборну Державу, у якій зможуть вільно, багато і культурно жити та розвиватися селяни, робітники та інтелігенція.

ОУН виступає за повне звільнення українського народу від московсько-більшовицького та німецького ярма, за побудову Української Самостійної Соборної Держави без поміщиків, капіталістів і більшовицьких комісарів, службовців НКВС і партійних паразитів.

В Українській Державі уряд вважатиме інтереси народу за свій найвищий обов’язок. Не маючи загарбницьких цілей та поневолених чужих територій і пригноблених народів у власній державі, уряд України не затратиме часу, енергії і коштів на створення апарату гноблення.

Український народний уряд спрямовуватиме всі економічні ресурси та людську енергію на утворення нового державного справедливого соціального ладу, а також на економічну розбудову країни і культурний розвиток народу.

У лавах ОУН борються українські селяни, робітники та інтелігенція проти гнобителів за Українську Самостійну Соборну Державу, за національне і соціальне визволення, за новий державний лад і нову соціальну систему:

1. а) За знищення більшовицької та німецької експлуатаційної кріпосницької системи в організації селянського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, український уряд не буде нав’язувати селянам ніякі форми землекористування;

б) за безкоштовну передачу селянам західноукраїнських областей земельних володінь поміщиків, монастирів і церков.

2. а) За те, щоб важка промисловість стала національно-державною, а легка промисловість — загальнокооперативною власністю;

б) за участь робітників у керівництві фабриками, за професійний, а не комісарсько-партійний принцип управління.

3. а) За загальний 8-годинний робочий день. Понаднормова робота може бути тільки добровільною, як і кожна праця взагалі, а робітник отримує особливу платню;

б) за справедливу оплату праці робітників прибуткових підприємств. Робітник отримуватиме заробітну плату, якої вистачатиме для задоволення матеріальних та духовних потреб його сім’ї. При річних підрахунках доходів підприємств кожен робітник отримує: на кооперативних підприємствах — дивіденди (річна частка чистого доходу, що йому належить), на національно-державних підприємствах — премію;

в) за вільну працю, вільний вибір професії і місця роботи;

г) за свободу спілок. За скасування стахановської системи, соціалістичних змагань, проти підвищення норм та інших видів експлуатації працюючих.

4. За вільне ремесло, за добровільне об'єднання ремісників у великі майстерні, за право ремісника вийти з майстерні та індивідуально виконувати ремісничу діяльність і вільно розпоряджатися своїми доходами.

5. За повну рівність жінки з чоловіком у всіх громадянських правах і обов'язках, за вільний доступ жінки до всіх шкіл та професій, за право жінок на легшу фізичну роботу, щоб жінка не шукала прибутків у шахтах, штольнях чи в інших видах важкої діяльності і внаслідок цього шкодила своєму здоров'ю, за державну охорону материнства. Батько, окрім звичайної загальної винагороди за виконану роботу, одержуватиме надбавку на утримання своєї дружини та неповнолітніх дітей. Лише за таких обставин жінка зможе виконувати важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері та виховательки молодого покоління*.

7. а) За обов'язкове відвідування середньої школи. За піднесення освіти і культури широких народних мас шляхом розширення мережі шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кінотеатрів, театрів тощо;

б) за поширення системи вищої та середньої спеціальної освіти, за постійне збільшення висококваліфікованих кадрів у всіх сферах життя;

в) за вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів. За забезпечення студентів стипендією, матеріальною допомогою, житлом та засобами навчання;

г) за всебічний гармонійний розвиток молодого покоління (моральний, духовний і фізичний). За вільний доступ до всіх наукових та культурних досягнень людства.

8. За повагу до працюючої інтелігенції. За створення таких умов праці, які забезпечать інтелігенції, не турбуючись за завтрашній день і долю сім'ї, можливість займатися культурно-науковою роботою, постійно поглиблювати свої знання і підвищувати культурний рівень.

9. а) За повне страхування старості всіх працюючих, а також страхування від хвороби і нещасного випадку;

б) за введення заходів з охорони здоров'я, за збільшення мережі лікарень, санаторіїв, будинків відпочинку, за збільшення лікарських професій. За право працюючих на безплатне користування всім обладнанням з охорони здоров'я;

в) за особливий державний захист дітей і молоді. За збільшення дитячих садків, санаторіїв, таборів відпочинку та спортивних організацій. За охоплення всіх дітей і молоді державними закладами опіки та виховання.

* Пропуск пункту 6-го у тексті.

10. а) За свободу друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду. Проти офіційного насадження світоглядних доктрин і догм;

б) за вільне віросповідання і відправлення релігійних обрядів, які не суперечать загальній моралі;

в) за культурні відносини з іншими народами, за виїзд громадян за кордон з метою навчання, лікування та ознайомлення з культурними надбаннями інших народів.

11. За повне право національних меншин плекати власну національну культуру.

12. За рівність усіх громадян України незалежно від їх національності у всіх державних правах і обов'язках, за право на працю, заробіток і відпочинок.

13. За вільну культуру, за героїчну високодуховну мораль, за загальну солідарність, дружбу та дисципліну.

За згідність:

Підпис.
Sonderfurer (z)

Федеральний військовий архів у Фрайбурзі. – Ф. RW 5. – Спр. 464. – Арк. 53-55. Переклад з перекладу.

№ 54

Наказ керівництва УПА про бойову, морально-політичну та організаційну підготовку військ до збройної боротьби за самостійну Українську державу

27 серпня 1943 р.

Постій

Командирам, політичним керівникам і стрільцям
Наказ ч.6

Підготовка до революційно-визвольної боротьби вимагає не тільки фахово-військового вироблення військовиків, але також високої моральної постави військовика і великого у нього політичного вироблення і знання: “за що і з ким

ми боремося” – мусить кожний військовик докладно знати.

Бойової готовості набирається не тільки через бойовий вишкіл, але ще більше через моральну і політичну підготовку військовика.

Сьогодні тим більше мусить бути у нас звернена увага на моральний стан і політичне вироблення кожного військовика. Нам моральна і політична підготовка має заступити по часті ті браки, що їх ми маємо в фаховості і зброї.

В час підготовки до революційно-визвольної боротьби і державного будівництва нам важне ще і те, щоб ми зуміли опертись посиленій сьогодні ворожій поміж нами пропаганді, а то й побороти її. А пропагандивно вороги діляють так у нашій армії, як і серед українського цивільного населення.

Сильною поставою, бойовою готовістю, політичною освітою і високою революційною мораллю український військовик не тільки скріпить армію, але піддержить високоморальні сили народу. Так армія і народ стане потужною духовою і бойовою одиницею.

Наказую:

1) Повести посилену політично-пропагандивну і виховну роботу поміж військовиками всіх степенів і частин, звертати не меншу увагу на політичне вироблення і виховання військовиків, як на їх фахову підготовку.

2) Звернути пильну увагу на громадсько-державницьке вироблення і виховання військовиків. Кожний військовик – це громадянин-державник.

3) Виховно-вишкільною роботою займуться в першій мірі всі командири, від командира роя вгору. Їм до помочі прийдуть спеціальні виховники, як їх помічники у політично-виховній роботі, або вибрані командиром і затверджені політичною референтурою, або дані політичною референтурою безпосередньо. Тому кожний командир мусить в першій мірі піднятися на височину не тільки бойового керівника своєї частини, але і на її виховника.

4) Кожний виховник у військовій частині – це рівночасно військовик. Він перебуває стало поміж стрільцями, з ними разом бореться, ходить на військові заняття, їсть, спить. Він мусить виказатися дійсно відвагою, бойовою готовністю, високою моральною поставою. Він перший у всьому, він взір до наслідування.

5) Задержати в частинах соціальну рівність, позбутися в українському війську чужих налетів – офіцерщини, капральщини, комісарщини, що згубно для нас. Наближуватися і вкоріняти українському війську нашу питому нам військову педагогіку, оперту на наших рідних взорах, витворених в української духовості. На взорах Святославових дружинників, на козацькому побратимстві, на дисципліні, бойовій готовності, високій моральній поставі і безоглядності супроти себе і ворога січових стрільців полк. Є.Коновальця, на багатьох

високобойових, моральних і педагогічних вчинках сьогоднішної УПА.

б) Кожний командир і виховник мусить бути безоглядний у всякому випадкові, як супроти себе самого так і супроти військовиків.

7) Командири і виховники вставляють в програму діянь кожного дня хоч одну годину на політично-виховну роботу. Крім цього, кожну вільну хвилину, обідню пору, чи інший час, вільний від військових занять, виповнюють виховно-вишкільною роботою.

8) Найбільше розкладає і деморалізує військовиків безділля. Тому військовикам давати безупинно заняття і працю. Ані хвилини на неробство. Все щось знайти для військовиків до роботи, але позитивне.

9) На всіх постоях, при всіх перебуваннях серед цивільного населення так командирів, як і виховників, а, також кращі стрільці мусять зайнятися пропагандою, вияснюванням новин та нероз'яснених населенню наших проблем. Але в першій мірі добра поведінка всіх військовиків серед населення зв'яже їх найтісніше з населенням.

10) На чужонаціональній території і поміж чужонаціональним населенням кожний військовик мусить пам'ятати, що він – репрезентант української армії.

Н а к а з ч.6

Військам УПА

З перетворенням всіх бойових відділів, які борються за спільну ідею створення Української Соборної Держави в один військовий організм під назвою “Українська Повстанча Армія”, виникла потреба організації цієї армії на засадах сучасної техніки і метод війни, з чого виникає потреба упорядкування взаємовідносин поміж поодинокими вояками, бойовими частинами і командним складом армії.

Тому наказую:

Нав'язуючись до військових традицій нашого славного минулого з давніх часів і з часів визвольної боротьби в 1918–1922 рр. армій УНР і УПА називати всіх вояків УПА – козаками. Козак – є почесне звання борця за Українську Державу.

По своїй бойовій підготовці і вишколу козаки діляться на три групи: козаки, підстаршини і старшини.

Для всіх козаків встановляються слідуючі степені і ранги:

А. Сухопутні війська

Степені:

1. Козаки: а) козак, б) вістун.
2. Підстаршинські: а)десятник, б) старший десятник, в) підхорунжий.

3. Старшинські ранги: Молодша старшина:

а) хорунжий, б) поручник, в) сотник.

Булавна старшина: а) осаул, б) підполковник, в) полковник.

Генеральна старшина:

а) генерал-хорунжий, б) генерал-поручник, в) генерал-полковник, г) генерал піхоти, генерал артилерії, генерал кінноти, генерал летунства, генерал панцерних військ, генерал інженерних військ.

Б. Морські війська

Степені козаків – моряків: а) матрос, б) матрос-вістун.

Степені підстаршинські: а) десятник, б) старший десятник, в) підхорунжий.

3. Старшинські ранги. Молодша старшина: а) молодший лейтенант, б) лейтенант, в) старший лейтенант.

Булавна старшина: а) капітан-лейтенант, б) капітан-сотник.

Генеральна старшина: а) контр-адмірал, віце-адмірал, адмірал, адмірал флоти.

Користають з права підвищення до степенів: вістуна, десятника, старшого десятника командири окремих частин, командири, які користаються правами командирів полків.

Підхорунжого: командири груп, командири, які користаються правами командирів дивізій.

В рангах всіх старшин: верховна влада, яка користає права видавання законів.

Постій, дня 27 серпня 1943 року.

Шеф військового штабу
полк. *Гончаренко*

Командир
Української Повстанчої Армії
КЛИМ САВУР

За згідність з оригіналом [підпис]

Князів

*ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 6, 8, 9.
Засвідчена копія. Машинопис.*

№ 55

**Звернення Російського легіону при УПА до
військовополонених червоноармійців з
Російського легіону Власова переходити на бік УПА,
приєднуватися до Російського легіону при УПА для
боротьби за створення Російської національної держави**

Серпень 1943 р.

Ставка

ОБРАЩЕНИЕ К РУССКИМ ПЛЕННЫМ

Вторая империалистическая война в своей жестокости тяжело ударила по русскому народу, заставила его воевать на стороне красного империализма. Русский народ в течение всей истории своего существования переносил тяжести войны, какие навязывала ему не только иностранная интервенция воюющих государств, а также империалистическая политика русской буржуазии. Революционное движение в 1917 году не принесло ничего нового русскому народу.

Немецко-советская война, начатая империалистическим немецким кровавым фашизмом и советским империализмом, принесла большие жертвы русскому народу. Русские красноармейцы, услышавшие клич немецкого фашизма, что они идут освободить русский народ от большевистского порабощения, сдавшись в немецкий плен, многотысячные армии тем самым помогали немецким империалистам в завоевании Европы. Тысячи русских воинов погибали от голодной смерти в немецком плену.

В течение двухлетней войны с большевиками немцы потеряли много живых и технических сил и они не в состоянии продолжать захватнической войны, поэтому они приступили к вербовке и созданию легионов для немецкой армии. Некоторые бывшие воины Красной Армии, не зная намерения немецких империалистов, вступили в ряды русского легиона под руководством генерала Власова. Своим действием Вы помогаете немцам в дальнейшем порабощении России и угнетении всех завоеванных народов Европы.

Мы, бывшие воины Красной Армии, организовали при Украинской повстанческой армии (УПА) русский легион, который ставит своей задачей борьбу против немецких фашистов, а также основу для создания Русского национального государства на своей этнографической территории. Мы при-

зываем всех русских пленных, а также русский легион Власова переходит на сторону Украинской повстанческой армии (УПА) и присоединяется до Русского Легиона при УПА.

Да здравствует Русское самостоятельное государство на этнографической территории!

Да здравствуют повстанческие отряды всех порабощенных народов при УПА!

Да здравствует Украинская повстанческая армия!

Да здравствует самостоятельная Украина!

Ставка, август 1943 г.

Русский Легион при
Украинской повстанческой армии

Державний архів Волинської області. – Ф.Р-1021.– Оп. 1. – Спр.5. – Арк. 39. Копія. Машинопис.

№ 56

Повідомлення керівника поліції СС і поліції України командуванню групи армій «Південь» щодо придушення антинімецького повстання на Волині*

25 серпня 1943 р.

4 копії оригіналу

4-а копія оригіналу

Копія телеграми

25.08.43 р.

Головнокомандувачу території групи армій «Південь».

У зв'язку з тим, що райхсфюрер СС віддав сильні заходи доручених мені військових частин у розпорядження фронту, я вимушений обмежитися залишками цих частин для придушення українського національного повстання на Волині. Оскільки на півночі України виникають через це великі неконтрольовані

* Засвідчено печаткою «Тємна справа командування»

райони, то в найближчому майбутньому треба розраховувати на посилений тиск банд у південному напрямку.

Вищий фюрер СС і поліції

Підпис:

Прюцманн

СС-Обер-групенфюрер

За згідність

[підпис]

Федеральний військовий архів у Фрайбурзі. – Ф.РН2. – Спр. 144. Арк. 67.

№ 57

Наказ командира УПА Кліма Савура (Д.Клячківського) про згуртування повстанських сил в боротьбі за вільну Українську державу

31 серпня 1943 р.

Відпис

Передача змісту з німецької.

V/38

Наказ, 31.08.

Повстанцям і комендантам революційної Української Повстанської Армії Наказ!

Імперіалісти перебувають у кризовому стані. Вони знесилені війною, поневолені ними народи зруйновані. Блискавичні війни минули, вичерпуються моральні і фізичні сили та матеріальні резерви воюючих.

У цей важкий час український народ зустрічає 31 серпня – день вшанування української зброї.

31 серпня 1919 року об'єднані отаманом Петлюрою війська після запеклої боротьби з більшовиками взяли Київ. Серед численних світлих моментів в історії українського народу цей день є одним з найвизначніших. Цей день для нас, українських повстанців, святковий, це взірць переможної боротьби, який ми будемо наслідувати.

Сьогодні, коли український народ разом з іншими поневоленими народами бореться за свою волю та державну самостійність, наказую:

- 1) зміцнити та розширити наші повстанські сили, щоб у час загального повстання змогли з мільйонами бійців піднятися на боротьбу;
- 2) поширити діяльність повстанців по всій Україні;
- 3) Україна мусить стати єдиним військовим табором, що захистить нас сьогодні від знищення та пограбування, а завтра послужить вихідним пунктом наших наступів;
- 4) зав'язати тісні стосунки із представниками інших поневолених народів, що перебувають в Україні. Для них буде корисно утворити власні національні групи в рамках УПА. У відповідний час ці національні легіони відправляться з України на свою батьківщину для проведення революції;
- 5) підвищити рівень військових знань повстанців та комендантів, провести навчання нових кадрів, щоб у момент повстання бути свідомими всіх вимог.

Повстанці!

Наближається день, коли ми проженемо ворога. Наша сила зростає в міру того, як слабшають наші вороги. Українська збройна сила стоятиме на сторожі майбутньої вільної Української держави.

Місце дислокації
31.08.43

Клим Савур,
командир Української Повстанської Армії.

Федеральний військовий архів у Фрайбурзі. – Ф.Р712. – Спр.2545. – Арк. 40–40 зв. Переклад з перекладу.

№ 58

Из звіту керівництва партизанських об'єднань Рівненської області про збройні сутички між польськими та німецькими загонами у червні-липні 1943 р.

Серпень 1943 р.

**Выписка из отчета
о партийно-политической работе соединения партизанских
отрядов Ровенской области за июнь-июль м[еся]цы 1943 г.**

П о л я к и

Немецко-фашистские мерзавцы немедленно использовали резню между поляками и националистами. Причем, печать и фашистские провокаторы приобщили к этому разрыв дипломатических отношений с правительством Сикорского и со всех чердаков каркали, что уничтожение поляков – это дело рук Москвы, что партизаны и националисты – это одно и то же. Однако поляки быстро поняли, где правда и где ложь. Этому помогли наши листовки и ряд собраний с польским населением.

Тем не менее в отдельных селах немцам удалось вооружить поляков [с] целью борьбы против националистов и партизан. Часть молодежи была завербована в полицию, а некоторые польские семьи отправлены в Германию на кааторжные работы, якобы для “спасения” от партизан.

Вооружившись немецкими листовками, поляки под немецким командованием повели наступление на националистические украинские села Грани и Трипутни Высоцкого района. В результате наступления эти села были сожжены, а жители, не успевшие бежать в леса, перебиты.

Так фашисты показали видимость защитников польского народа, а на самом деле сыграли гнусную роль братоубийственной войны славянских народов.

16 июля бульбовцы в Степанском и Колковском районах провели мобилизацию мужчин, способных носить оружие, вооружив их огнестрельным и холодным оружием, повели наступление на польское с. Гута Степанская, где было до 400 вооруженных немцами поляков. В результате трехдневного сражения, поляки убили несколько сотен националистов, захватили часть оружия, в том числе 4 станковых и 8 ручных пулеметов. Бой закончился рукопашной схваткой, так как не было боеприпасов. Под давлением превосходящих сил

бульбовцев поляки отступили.

В ходе боев поляки обратились за помощью к немцам, последние отказались и лишь предложили полякам со всем своим имуществом явиться под защиту немцев на ст.Рафаловка. Безоружные поляки поверили в искренность немцев и со всем своим имуществом явились на ст.Рафаловка. Здесь они были окружены немецкими солдатами, после чего началась погрузка в вагоны. Причем грузили мужчин в одни вагоны, женщин и детей – в другие, а продовольствие и скот – в третьи. В результате трудоспособные поляки были отправлены на каторгу в Германию, а их беззащитные семьи в г.Сарны. После этого поляки потеряли веру в немцев и начали массовый переход с оружием в руках к партизанам в польский отряд им.Костюшко.

Как теперь установлено, наступление бульбовцев на поляков – дело рук немецкого гестапо.

Подтверждением этого являются:

1. Отказ немцев помочь полякам.
2. Бульбовцы воевали новым немецким оружием, в том числе пулеметами и артиллерией.
3. Немцы использовали бой для ограбления поляков и отправки их в Германию.
4. Ряд убитых националистов был в новом немецком обмундировании.

В настоящее время нами выпущено несколько листовок на польском языке, выходит газета “Червоний штандар”. В польские села направлены наши активисты - поляки для организации новых польских отрядов. Большую организационную роль играет польский отряд им.Костюшко.

К настоящему времени польский народ готов ко всеобщему вооруженному восстанию. Для того, чтобы всеобщее вооруженное восстание поляков стало фактом, необходимо УШПД, ЦК КП(б)У и Союзу польских патриотов в СССР:

- Направить побольше командно-политического состава, особенно большой недостаток ощущается в политическом составе для польских отрядов.
- Шире развернуть агитационно-массовую работу, побольше газет, журналов и листовок.
- Оказать помощь вооружением и боеприпасами.

Верно:*

[підпис]

*ЦДАГО України. – Ф.62. – Оп.1. – Спр. 253. – Арк. 11 і зв.
Засвідчена копія. Машинопис.*

*Підпис нерозбірливий.

№ 59

**Наказ командувача УПА К.Савура
про встановлення на звільнених землях України
виборчого права громадян на обрання
місцевих органів влади**

1 вересня 1943 р.

Розпорядження

з дня 1 вересня 1943 р. про встановлення адміністрації на терені України, видане Головною командою Української повстанчої армії, як найвищої й одинок-суверенної влади на звільнених землях України

Стаття I

(1) Терен України під оглядам адміністративним ділиться на: 1) села й міста, 2) райони, 3) повіти (округи), 4) області.

(2) Міста поділяються на: а) містечка, що нарівні зі селами підлягають районним управам; б) міста, що підлягають безпосередньо повітовим (окружним) управам; в) міста, що підлягають безпосередньо обласним управам і г) міста, що підлягають безпосередньо Міністерству внутрішніх справ, [чи] Раді міністрів.

Поділ міст зумовлюється кількістю населення та економічними й стратегічними чинниками.

Ст[аття] II

Органами адміністративної влади є:

1) у селі: а) сільська рада, б) сільська управа; 2) у місті: а) міська рада, б) міська управа; 3) у районі: а) районна рада, б) районна управа; 4) у повіті: а) повітова (окружна) рада, б) повітова (окружна) управа; 5) у області: а) обласна рада, б) обласна управа.

Ст[аття] III

Сільську й міську раду вибирають мешканці відповідного села чи міста рівним, таємним, загальним, безпосереднім голосуванням з-поміж постійних мешканців відповідного села чи міста, що мають чинне виборче право і покінчили 21 рік життя. Чинне виборче право мають всі умово здорові, незалежно від статі, постійні мешканці відповідного села, чи міста, що покінчили 18 років життя.

Ст[аття] IV

(1) Районну раду вибирають сільські й міські ради, що підлягають відповідному району, з постійних мешканців відповідного району, що мають чинне виборче право і покінчили 18 років життя .

(2) Повітову (окружну) раду вибирають районні й міські ради, що підлягають відповідному повітові (окрузі) з постійних мешканців відповідного повіту, що мають чинне виборче право і покінчили 21 рік життя.

(3) Обласну раду вибирають повітові й міські ради, що підлягають відповідній області з постійних мешканців відповідної області, що мають чинне виборче право і покінчили 21 рік життя.

Ст[аття] V

(1) Сільські, міські, районні, повітові (окружні) і обласні ради мають право на підставі дорученої їм компетенції в межах свого терену видавати розпорядження і т.п. та є помічними і дорадними органами відповідних управ.

(2) Кожночасний голова відповідної управи є головою (предсідником) сільських, міських, районних, повітових і обласних рад.

(3) Сільські, міські, районні, повітові і обласні ради складаються з членів у кількості від 12 до 60, залежно від кількості населення.

Ст[аття] VI

(1) а) Сільська управа складається з голови, його заступника й секретаря. б) Міська управа складається з голови, його заступника й секретаря.

(2) Районна управа складається з голови, його заступника й секретаря.

(3) Повітова (окружна) управа складається з голови (старости), його заступника й секретаря.

(4) Обласна управа складається з голови, його заступника й секретаря.

II. Міські, районні, повітові і обласні управи мають, крім того, відповідну кількість референтів (керівників відділів).

Ст[аття] VII

(1) Сільську управу і міську управу, що підлягає районіві, вибирають відповідні ради з постійних мешканців даного терену, що мають чинне виборче право і покінчили 21 рік життя, а затверджує відповідний повітовий староста (окружний голова).

(2) Районну управу і міську управу, що підлягає безпосередньо повітовій управі, вибирають відповідні ради з постійних мешканців даного терену, що мають чинне виборче право і покінчили 21 рік життя, а затверджує відповідний повітовий староста.

Ст[аття] VIII

(1). Повітову (окружну) управу і міську управу, що підлягає безпосередньо обласній управі, призначає відповідна обласна управа.

(2) Обласну управу і міську управу, що підлягає безпосередньо Міністерству внутрішніх справ [чи] Раді міністрів, призначає міністр внутрішніх справ [чи] Рада Міністрів.

Ст[аття] IX

Референтів при міських, районних, повітових і обласних управах іменує відповідна управа, а затверджує відповідна вища управа.

Ст[аття] X

Сільська, міська, районна, повітова і обласна управа є виконавчим адміністративним органом вищої влади і відповідної ради, одночасно контрольним органом нижчої адміністративної влади та мають право на підставі дорученої їй компетенції в межах свого адміністративного терену видавати різного роду розпорядження, накази, обіжники, оголошення і т.п.

Ст[аття] XI

До компетенції міських, районних, повітових і обласних управ та рад належать всі справи адміністративного, економічного, культурно-освітнього, поліційного характеру, крім того, деякі справи військові і справи судові господарчого характеру.

Ст[аття] XII

Це розпорядження входить в життя з днем його видання.

Командир Української повстанчої армії

Клим Савур

*ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 16.
Друк.прим.*

№ 60

**Наказ командира УПА К.Савура про додержання умов
конспірації та військових таємниць***

3 вересня 1943 р.

Наказ ч.10

ВСІМ ПОВСТАНЦЯМ І КОМАНДИРАМ

Дається спостерігати, що багато повстанців, командирів, функційних не придержуються військової тайни. Не має у тих людей границь в говоренні. Говорять з кожним про все, про що треба і не треба. Через це багато справ, що повинні бути укриті строгою тайною, виходять наверх. Це відноситься і до військових команд, осередків і штабів. А ворог тільки підслухує це все. І дивно нам зараз, що ворог вдаряє там, де ми найменше сподіваємося удару. Тоді шукаємо поміж нами агентів ворога.

Ми самі через свою необережність, безграничну говірливість, непануванням над собою, самохвальбу, легковірність (віримо всім, бо це українці), зраджуємо строгі військові тайни. Самі підсвідомо робимо ворогові прислугу. Самі себе руйнуємо.

У штабах для всіх лежать доступні воєнні документи. Розкинені записки, що разом зі сміттям викидаються на смітник. У військових частинах майже не працюється над виробленням військового, почуттям задержання військової тайни. Мало ж працюють над тим і командири, як рівно ж і їх виховники.

Н А К А З У Ю:

1. Завести строгую групову конспірацію. Про всі справи характеру таємного говорити тільки з тим, до кого вони належать. Пам'ятати також і про це, що "стіни вуха мають".

2. На писані воєнні речі постройти тайні скритки. Хай кожен не заглядає до речей, що до нього не належать.

3. Всі приміщення команд і штабів мусять бути строго конспіровані, а принайменше не впускати до їх приміщень кожного, першого – ліпшого чоловіка військового чи цивільного, мовляв, це українець певний.

4. Всі штабові карти, звіти, кореспонденції мусять бути хоронені перед людьми, що в штабах не працюють. Всі використані записки, кальки тощо мусять бути старанно попалені.

* Див. док. № 70.

5. До таємної переписки у військових справах уживати шифрів і кодів.

6. Всі місця сталого постою військових частин мусять бути задержані в строгій тайні перед цивільним населенням. Цивільних близько табору, або в табір, пускати не вільно.

7. У всіх військових частинах призначити кожного дня 10-20 хвилин на доклад командира, або виховника про військову тайну. Мусимо влити в кожного почуття потреби задержання військової тайни.

8. Бойові накази видавати кожному командирові в такому часі, щоби він міг приготуватися до виконання бойового завдання. Час виконання бойового наказу точно обчислити. Відділам бойовий наказ давати перед самою акцією.

9. Кудюю пересуваються відділи – хай не знає цивільне населення. Це зраджує наші пляни. Навіть військові частини, коли ще немає боєвого завдання, не сміють знати, кудюю ідуть.

10. До населення ставитися ввічливо. Заховуватись пропагандивно, так як пристойть на українського вояка, але про справи військові цивільному населенню в ніякому разі не розповідати.

За зраду військової тайни відповідають в першій мірі командири і функційні.

Дня 3 вересня 1943 р. Слава Україні!

Командир Української Повстанчої армії

Клим Савур
[підпис]

За згідність з оригіналом –

Князів

*ЦДАВО України. – Ф. 3833.– Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 17.
Засвідчена копія. Машинопис.*

№ 61

Наказ командира УПА К.Савура про організацію самооборони проти грабіжництва німецьких окупаційних військ*

4 вересня 1943 р.

Наказ ч.11

Командирам, командантам і всім сільським самооборонам

Німці уступають на всіх фронтах. Протилежні Німеччині імперіялізми завдають Німеччині поважних ударів так на фронтах, як і в німецькому запіллі. Ослаблюють значно силу німців революційні армії поневолених народів, що вдаряють по Німеччині у її внутрі.

Німці тепер пішли в цілості на грабіжницьку роботу, граблять що і де попало. В колгоспах молотять нагально і забирають весь хліб. Вивозять. Не лишають селянам нічого майже. Оотанньо почали зусильно грабити індивідуальні господарства. Доводять до цілковитої господарської руїни українське громадянство. Награбленим наповняють свої магазини. Останньо почали німці вже атаку і на лісові терени.

НАКАЗУЮ:

1. Всі береги більших лісових масивів, всі лісові полоси сейчас укріпити барикадами, непроїздними ровами, вовчими долами. Завалити всі переходи в ліси. Поперетинати всі шляхи, що ведуть у ліси сейчас на їх краях. Всі завалені місця закріпити заставами, сталими вартами. Тут на краю лісів розвинути добру розвідку. Точніше встановити сталу сторожу на краях лісів зі зв'язками прямо до більших центрів. Кілька разів ворог усуне зі шляхів барикади, кілька разів сейчас шляхи мусять бути наново барикадами завалені.

2. Боївками, самообороною, розвідками заблокувати ворога у його опірних пунктах. Здержати його вихід в терен на грабіжжя. Якщо можна його зліквідувати, це відноситься як до німців, так і до большевицьких партизан.

Сейчас перевести вповні в життя наказ ч.VIII з дня 30.VIII.1943 р.

4. Змінити сейчас після одержання наказу всі дотеперішні місця постою. Вони всі знані ворогові. Скорше чи пізніше буде старатися нас ворог там досягнути і знищити. Нові місця вибрати дуже скрито. Там сильно закріпитися.

* Див.док.№ 70.

Кільканадцять кілометрів довкруги розбудувати докладно безпосередньо залежну від табору, розміщену від місця постою вглуб терену варту.

5. Всі боеві й харчові припаси розмістити в найбезпечніших місцях, не дати себе ограбити.

6. Вплинути на селян, щоби всіма можливими способами заховати хліб і інші харчові продукти. Також полотно, одіння й все, що ворог може при несподіваному наскоку забрати і цим пожитися. Хати очистити теж від хатньої ціннішої обстановки. Хати можуть бути попалені. Перед кожним грабіжницьким наїздом оборонимося, коли поставимо добре самооборону і розвідку і то в селах, полях і лісах та пов'яжемо стислу співпрацю зі сусідніми селами. Тоді час буде і забезпечити себе, майно, вигнати в ліс чи поле худобу, село підготувати до самооборони, або до виходу із нього.

7. Подбати, щоб кожен селянин, крім хати, виготовив собі добру землянку на помешкання на зиму. Хата згорить, землянка заступить хату. Вже заздалегідь до цього, ще перед зимою, в зимі годі буде землянку будувати.

Всіх мусимо забезпечити і всі разом мусимо оборонятися перед грабіжницьким ворожим наїздом, перед фізичним і матеріальним винищенням нас. Ділати дуже скоро. Всі сили запрягти до забезпечення нас всіх.

Пам'ятати, що послідній етап війни є найтяжчий. А він надходить. Треба зужити всіх зусиль, щоб побідити.

Дня 4 вересня, 1943 р. Слава Україні!

Шеф військового штабу
командир Української Повстанчої армії

Клим Савур

*ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 18.
Копія. Машинопис.*

№ 62

Інформація Абверу про діяльність ОУН і УПА

15 вересня 1943 р.

Здолбунів

Копія

Відділ Абвер Україна

Здолбунів, 15.09.43 р.

Щоденник № 16668/04010/43g III C2

Стосується: Український національний рух.

Посилання: немає.

Додатки: немає.

Довірена особа командування армії III Житомир повідомляє:

Приблизно в середині липня 1943 р. на Західній Україні відбулася третя конференція* ОУН (Об'єднання Українських Націоналістів). Для участі у конференції були запрошені представники інших політичних угруповань. Цілком імовірно, що у конференції брали участь деякі групи мельниківського руху, групи колишніх військових прибічників УНР (Петлюри), окремі вищі військові фахівці різних українських угруповань, а також безпартійні**.

За розпорядженням ОУН-Бандери відбулися попередні консультації з метою заснування всеукраїнського об'єднання військового характеру.

З українських кіл, які безпосередньо не зацікавлені в ОУН, стало відомо про результати конференції наступне:

1. Рішенням конференції було усунено претензії ОУН на керівництво в українських справах.

2. Під назвою "Головнокомандування Української Повстанської Армії" (УПА) було утворено центральний провід суто військового характеру. Він створений на основі всеукраїнства, надпартійності і політичної незалежності від ОУН-Бандери чи інших політичних угруповань. До головнокомандування увійшли більшість представників ОУН-Бандери та військові фахівці інших угруповань. Тарас Бульба не підпорядковувався УПА. Близько 200 його прибічників після цього покинули його і приєдналися до УПА.

3. Покинувши фашистський характер, структура ОУН зазнала принципових змін, які позначилися назовні усуненням фашистського привітання й заміни існуючої емблеми — тризуб із мечем — на тризуб без меча як загальної

* Має бути: Великий Збір. Див. док. № 51, 52, 53.

** Це не відповідає правді. Присутніми були лише члени ОУН.

української емблеми влади*.

Робота головнокомандування УПА проявляється у посиленні організаторської та бойової діяльності націоналістичних бандитських загонів по всіх областях, де виявлено вплив ОУН-Бандери. На Західній Україні обладнують офіцерські та унтер-офіцерські школи. Створені 3 головні ударні групи із позначенням Північна, Центральна та Південна, які повинні просуватися із Західної України в напрямку Дніпра. Наприкінці червня 1943 р. в околицях Житомира з'явилися вже місцеві групи кількістю 500-800 чоловік кожна, які пройшли простір Коростень-Радомишль-Макарів. Змістовний пропагандистський матеріал був особливо розповсюджений на території Звягеля і Коростишева.

З проголошенням жвавої співпраці з іншими народностями, які проживають в Україні, УПА внесла щось нове, що знайшло своє практичне вираження в утворенні окремих бойових підрозділів для кожної народності всередині УПА. Кожна народність має при головнокомандуванні свого відповідального представника. Неукраїнські бойові підрозділи носять тризуб і пов'язку з національними кольорами та літерами, які позначають національну належність підрозділу, наприклад, РНГС — Револуційно-Національна Грузинська Сотня і т. д.

УПА бореться не лише з більшовицькою, а й з німецькою армією. Підрозділи, які мають також і кінні загоны, добре озброєні і, на відміну від більшовицьких банд, дисципліновані.

Загоны УПА поводяться з цивільним населенням коректно. Пограбування караються смертю. Більшовицькі банди були неодноразово ними розбиті. У серпні більшовицьке керівництво у відповідь зарядило скупчення великих бандитських сил у районах Житомира.

Масові арешти українців у Рівному, Луцьку, Ковелі, Кременці та Дубні, які проводилися на вимогу польських кіл, призвели до того, що до УПА приєдналися нові прибічники з рядів української інтелігенції.

У повідомленнях, які надходять від комуністичних кіл, говориться, що Москва не згодиться на ніякі компроміси з УПА. Пропозиція, зроблена однією частиною більшовицьких банд УПА щодо спільних дій проти німців,

* Це сталося на Другому Великому Зборі ОУН в 1940 р., на якому покликано до життя Револуційний Провід під керівництвом Степана Бандери, тобто на самому початку існування бандерівського руху. Тризуб з мечем залишився в ОУН-Мельника до сьогодні. Автор інформації вживає слово “фашистський”, яке належить до радянської і взагалі комуністичної термінології. Правда, інформація походить від “довіреної особи” з Житомирщини, де це слово вживали.

залишилась безуспішною. Москва відхиляє кожну політичну зміну курсу в українському питанні і вимагає підпорядкування УПА більшовицькому керівництву. Західній Україні обіцяно при цьому деякі не точно окреслені автономні права в майбутній побудові Радянського Союзу. УПА відповіла на це заклик до українських комуністів взяти разом участь у боротьбі проти Радянського Союзу.

Копія згідна

[Підпис]
Майор

СЕКРЕТНО!

Командуючий армійською Головний штаб, 30.09.43 р.
територією “Південь”
Штаб армії № 262/43 g

За командуючого армійською територією “Південь”
Шеф генерального штабу за дорученням
Майор

Роздільник:
Командуючий
Шеф
Ia
Ic
VII

Відділ пропаганди
Штаб армії групи військ “Південь” Ic АО (Абвер)
Ltd. FP-Direktor

*Федеральний військовий архів у Фрайбурзі. – Ф.РН 22. – Спр.104. –
Арк.110–112.*

№ 63

**Лист командувача Української народної революційної
армії (УНРА) отамана Т.Бульби-Боровця до Проводу
ОУН (С.Бандери) стосовно питання співдій***

24 вересня 1943 р.

Відпис

Головна Команда

Української Народної Революційної Армії

Нр.501 Дня 24.9.1943 р.

До Проводу ОУН-Бандери-

Головної Команди УПА

Обставини примушують мене ще раз звернутися до Вас листом. Починаючи від 18.8.1943 р. ціла партійна сітка ОУН та відділи УПА прикоротили боротьбу з німецькими окупантами та московсько-більшовицькими бандами, а скерували всю свою увагу та зброю проти... “головного ворога України – Бульби”. За цей час “фронт” ОУН та УПА може похвалитися великим “досягненням”. Вбито 5-х командирів УНРА, поранено 11 козаків, взято в “полон” 100 людей (в тому числі і мою дружину) і “здобуто” досить поважне майно: коней, возів, канцелярського приладдя, медикаментів, козацького одягу та білизни, харчових запасів, зброї, амуніції, всяких варштатів і т.п. До воєнної “здобичі” чесного лицарства Бандери належить також моє останнє вбрання і чоботи та валізка моєї дружини з приватними речами.

З нашої сторони досі не впав до Ваших людей ані один стріл. “Герої” кваліфікують цей факт як нашу слабкість. Ясно, що такий стан мусить скінчитися. Ми досі не давали наказу стріляти до українців, бо думали, що Ви звільнитесь з-під впливу провокацій чужих агентур, яким залежить на міжусобиці серед українського народу. Коли ж цього у Вас не видно, наші люди силою обставин будуть примушені стріляти до Ваших провідників та командирів не як до українців, а як до агентів Гестапо та НКВД.

В останніх днях прибув до мене делегований Вами полонений підстаршина УНРА Микола Крук. Він заявив, що провід ОУН, як і командування УПА, хочуть знов відновити перервані переговори з командуванням УНРА, щоб “якось домовитися”, зліквідувати конфлікт і провадити далі працю спільно. На моє запитання, як Ви собі ту спільну працю уявляєте, він передав, що

* Див. док. № 77, 102.

вимагається беззастережне підпорядкування УНРА політичній лінії Проводу ОУН-Бандери та наказам Головної Команди УПА. Зазначено, що коли ми підпорядкуємося “одинокі суверенній владі в Україні”, якою являється УПА, то будемо мати поважне становище в армії та адміністрації, а коли ні, тоді нас чекає революційний суд і смерть.

Революційного суду і смерті ми не боїмося. Ще нема такого правового тіла в Україні, яке могло б такий суд скомплектувати, а смерть, як революціонерам, і так заглядає нам в очі кожної хвилини. Різниця є тільки та, що досі тої смерті ми сподівалися лише від чужинців, а тепер доводиться чекати її також від “своїх братів”. За обіцйоване становище дякуємо. Ми боремося не за своє становище, а за кращу долю свого народу.

На спільну працю з Вами сьогодні ми вже, на жаль, не можемо йти з таких причин:

1) В своїй “дипломатії” Ви не придержуєтеся правил революційної етики. Одне говорите, а друге робите. Присвоюєте собі чужі гасла та концепції. Вся Ваша пропаганда зводиться до загальної брехні і не перебирає в найбрудніших засобах;

2) Ви узурпуєте собі право на суверенну всеукраїнську державну владу, до чого як одне з багатьох політичних угруповань не маєте найменших підстав;

3) Свою “державну владу” Ви проголошуєте необдуманно, коли і де запало, чим зневажаєте маєстат Української державності;

4) Ваша “влада” поводить в терені не як народна революційна влада, а як звичайна банда. Замість поборювати анархію в країні, ви самі її збільшуєте своїм ганебним поступуванням, яке зводиться до варварського мордування безборонних жінок і дітей національних меншин, спалення та грабування їх майна, чим стягаєте вічну ганьбу на цілий український народ;

5) Ви вже сьогодні розпочали руйнуючу братовбивчу війну, бо не хочете боротися разом з цілим українським трудовим народом за його визволення, а вже сьогодні боретесь тільки за владу над ним. Шомполування й розстрілювання українських селян та спалення й грабування їх майна зробилося Вашим щоденним заняттям;

6) Замість триматися конспірації, щоб охороняти населення від ворожих репресій, ви зробили із своєї підпільної сітки явну “владу” та ставите цілі “гарнізони” партизанів в деяких районах. В цей спосіб робите ворогам видимо велику ціль для танків та літаків, а цивільне населення віддаєте на поталу гітлерівським людожерам, через Вас десятки тисяч нещасного населення Полісся і Волині вже переходять по лісах та землянках в голоді, холоді та жахливій нужді, і Ви свою “владу” далі поширюєте з району в район;

7) Ціла Ваша партизанська акція проводиться не по лінії допомоги населенню, а, навпаки, – обтяжує народ лишніми нарадами, контингентами*, здириствами останнього... та важкими роботами при безглузких “фортифікаціях” і т.п.;

8) Замість скрито вести мілітарну підготовку, зберігаючи свої сили на слушний час, Ви сьогодні без потреби мобілізуєте тисячі людей, щоб завтра або вперти їх під німецькі кулемети та літаки, або кинути з обрізами під танки Червоної Армії, яка от-от може перейти Дніпро і окупувати цілу Україну;

9) Замість підготовляти всіх трудящих України до боротьби з зовнішніми ворогами єдиним революційним фронтом, Ви цей фронт розбиваєте своїм намаганням насильно накинути фашистську диктатуру, чим вже сьогодні загяєте багато людей в лави ворогів української незалежної держави;

10) Замість включати український народ до спільного революційного блоку всіх поневолених народів Європи та Азії, Ви своїми “революційними подвигами” довели до того, що сьогодні за кордоном ніхто не хоче з українцями говорити. Цілий культурний світ через Вас трактує українців не як людей, що шляхом революції борються за свою державу, а як звироднілих варварів і звичайних бандитів.

Ясно, що в таких обставинах Українська народна революційна армія, як осередок чесної військово-революційної боротьби за Українську незалежну демократичну державу не може не тільки підпорядковуватися такому “проводові”, як Ваш, але взагалі не має права трактувати Вас як політичного партнера. Хто займається бандитизмом, того трактують тільки як бандита.

Якраз минає рік часу, відколи ми розпочинали акцію, щоб створити один всенародний політичний провід та генеральний штаб збройних сил України. Всі угруповання, яким лежить на серці доля України, а не свої поважні становища, щиро піддержують цю консолідаційну акцію – за винятком одних Вас.

Замість провадити справді революційну роботу в терені, Ваші люди бундючно бавляться у “владу”, й так звана “Безпека” направо і наліво шомполує та катує людей, до такого безглуздя, що молоді люди, виконуючи наказ влади, знушаються навіть над жінками. Недавно безпека УПА побила шомполами одну жінку, якої вина була та, що вона є матір’ю молодого командира УНРА. Недавно дійшло до мого відома, що мою дружину за спробу втечі з Вашого ув’язнення – п о к а р а н о ш о м п о л а м и. Яким правом і для якої цілі Ви в’язните та гнобите ту людину?! Кров полеглих і ранених з Вашої руки революціонерів та сльози вже сьогодні гнобленого Вашою “владою” населення впадуть вічною ганьбою на ОУН – Бандери, Рубана та Ришарда Ярого. Революція,

* Податок у натуральній формі.

панове, це не анархічне гуляння зі зброєю в руках. Революція – це лицарство, аскетичне зусилля і жертвність за народ.

Командувач УНРА
отаман *Тарас Бульба-Боровець*

Документальний фонд виставки "Діяльність ОУН-УПА на західноукраїнських землях". Червоноармійський район Рівненської області. Листопад - грудень 1990 р.

№ 64

Повідомлення Служби безпеки УПА про засудження до смертної кари ієрарха Православної Церкви М.Тарнавського (єпископа Мануїла)

25 вересня 1943 р.

Постій

За зраду – смерть!

Останнім часом і з ростом сили та авторитету Української повстанської армії, як єдиного виразника волі українського народу в боротьбі за Українську самостійну соборну державу, посилюються спроби ворожих агентур підірвати довір'я українського народу до УПА через своїх агентів.

Ці намагання московських більшовиків та німецького гестапо завчасно були відомі службі безпеки, і вона їх успішно ліквідує.

На послугах ворожих агентур працюють ще до сьогодні деякі українці з походження та ведуть далі свою кайнову роботу.

Не маючи змоги, з добре зрозумілих причин, постійно повідомляти українське громадянство про тих зрадників і запродавців, служба безпеки подає до відома, що: арештований на підставі зібраних матеріалів органами СБ Михайло Тарнавський з Володимира останньо ковельсько-володимирський єпископ Мануїл автономної православної церкви, був на послугах німецького гестапо, а до червня 1941 року – на службі більшовицького НКВД, в якому працював під псевдом “Гром” та “розробляв справи українських націоналістів”, зокрема по обвинуваченню братів Пуків, Шевченка, Денисюка і багатьох інших.

Під німецькою займанщиною доносів на відомих українських громадян, останньо на відомих діячів з Володимира, які після попередження органами СБ мусили завчасу втікати з міста.

Будучи в слідстві, признався до закинутих йому злочинів, підтвердив факт співпраці з ворожими агентурами та подав широко свою агентурну діяльність. Доказані йому оригінали або копії доносів визнав за свої і склав щодо цього письмові заяви, які у свій час будуть подані до прилюдного відома.

Революційний трибунал Української повстанчої армії на своєму судовому засіданні від 11-го вересня 1943 року визнав згаданого Михайла Тарнавського з Володимира – єпископа Мануїла автономної православної церкви, підпорядкованої Москві, винним у зраді українського народу та ворожій діяльності і засудив його на смерть через повішення.

Присуд Революційного трибуналу затвердили відповідні чинники, і вирок виконано.

Служба безпеки УПА

Постій, 25 вересня 1943 року

Державний архів Волинської області. – Ф. Р-1021. – Оп. 1. – Спр.5. – Арк. 96. Копія. Машинопис.

№ 65

Звіт командування УПА на Волині-Поліссі про рейд відділів Української повстанської армії в Житомирську та Київську області в травні-вересні 1943 р.

30 вересня 1943 р.

Постій

ПРО РЕЙД ВІДДІЛІВ УПА НА СХІД

Перший рейд відділів УПА на Схід, що розпочався при кінці травня й тривав до половини вересня 1943 р., зробив величезний вплив на зріст політичної та державницької думки серед українців Сходу. Скріпив [у] них віру у власні сили та став початком творення Української збройної сили на Сході, чим відкрив нові шляхи боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу.

Революційна підпільна праця, яку провадила ОУН на східних областях України, потребувала підсилення реальною збройною силою. Мало це особливе значення в тих східних теренах, де активно діяла більшовицька партизанка. Не тільки населення, але й самі члени ОУН бачили, що сама підпільна робота не дасть бажаних наслідків, і скільки б вони не говорили про боротьбу за самостійну соборну Українську державу, то населення не матиме віри у власні сили, коли попід вікна їм ходять червоні озброєні партизани. Творення місцевих боївок до рейдів йшло дуже мляво. З приходом відділів УПА місцеві терени відділи почали енергичніше діяти і помітно зросли на силі.

Отже рейд відділів УПА на Схід закріпив збройною силою ту працю, яку перевела ОУН на східних областях за останні два роки, дав до неї реальний підклад і накреслив нові шляхи боротьби, а саме боротьби збройної. Слід при цьому відмітити, що військовою вмлістю східні українці можуть похвастатись і більше надаються до збройної повстанчої акції, ніж до підпільної революційної праці.

Населення східних земель дуже радо зустрічало відділи УПА, а зокрема старша українська інтелігенція та селянство. Коли побачили українське військо, в їх очах появились сльози радості і віра у Воскресення України. Були випадки, коли старші селяни виходили на зустріч з іконами і благословенням повстанців на святе діло.

Селянська молодь, як раніше, ставиться до українського підпільного руху з недовір'ям та з засліпленням силою совітської партизанки, зараз, коли побачила відділи УПА, добре озброєні, зорганізовані і дисципліновані, як регулярне військо, змінила своє ставлення, й було багато випадків, що молоді хлопці добровільно зголошувались до УПА. З приходом українських повстанців молодь перестала орієнтуватись на большевицьку силу, бо побачила свою українську. В одному селі сільські хлопці в розмові зі собою сказали: "Тепер уже большевицькі партизани не в моді, зараз уже є наші українські партизани".

Рейд УПА вплинув не тільки на сільське населення, але й на місто, яке раніше навіть не хотіло чути про самостійницький рух. На міських вулицях і базарах без кінця розповідають легенди про успіхи бандерівців. Міська нехоть і байдужість до українського визвольного руху зрушена. На міське змосковщене населення дуже великий вплив зробила летючка на російській мові, що промовляла до руських, народів Кавказу, Сходу й Сибіру. Після цього деякі руські поставились до УПА навіть прихильно.

Серед фольксдойчів та поляків поява відділів УПА викликала загальний стан пригноблення й жаху.

Сутичка відділів УПА з місцевою поліцією зробила на поліцію пригноблююче

враження. Багато поліцаїв дезертирувало, а решта б'ється дуже неохоче. В м.Андрушівка в час похоронів поліцаїв, що згинули в бою з відділом УПА, шеф поліції – українець сказав так: “Поліцаї, яких хоронимо – це жертви нерівного бою, бо повстанців є більше, і вони краще узброєні”.

Бої повстанців з відділами червоної партизанки мали велике позитивне значення, бо УПА завжди виходила переможцем і майже без втрат. Це дуже пригнобило і обеззброїло місцеву комуністичну пропаганду.

Повстанчий рух на Сході є єдино правильним засобом боротьби за УССД зараз, за німецької окупації, і пізніше, після приходу большевиків.

Тому бажанням є висилати такі рейди найчастіше і в якнайбільшій кількості. Тоді, напевно, Схід скоро створить свої могутні збройні відділи, що причиняться до певнішого досягнення мети – здобуття Української Самостійної Соборної Держави.

30 вересня 1943 р.

ЦДАВО України. – Ф. 3833.– Оп. 1.– Спр. 112.– Арк. 15. Копія. Машинопис.

№ 66

Звернення ОУН (С.Бандери) до українського народу із закликом до боротьби проти німецьких та радянських завойовників

Вересень 1943 р.

За Самостійну Соборну
Українську Державу!

Воля народам!
Воля людині!

Український народе!

Німецьких окупантів покидають їхні спільники. На Заході розпалюються нові бої. Німці зі східного фронту перекидають свої військові сили до Європи

і відступають з українських земель. На зміну німецьким окупантам, які все нищать на шляху свого відвороту, сунуть в Україну московські поневолювачі.

Одна каторга змінюється другою. Уже ціла Лівобережна Україна стогне під чоботом московського завойовника. Замість масових вивозів на німецьку каторгу – приходить поголовна мобілізація старих і дітей. Всіх мобілізованих червоні кати кидають на першу лінію фронту, де їх поголовно винищують німецькі кулемети. Замість гестапо – приходить криваве НКВД. Замість німецького переселення – приходить масове виселення в страшні колимські табори. Замість німецького поліційного терору – приходить терор більшовицьких головорізів. Замість німецьких тортур – приходять московські тортури для цвіту українського народу – української свідомої інтелігенції і для всіх свідомих синів і дочок України. Замість німецького грабунку – приходить грабунок московський. Замість німецького національного ката – приходить кат з Кремля.

Німці, відступаючи, палять українські села, знищують міста, вистрілюють людей, вивозять хліб і худобу, грабують майно. Червоні “визволителі”, які приходять на зміну німцям, довершують знищення української землі.

Український народ! Не будемо міняти німецькі залізні пута на московські кайдани! Український народ бореться з лютими гітлерівськими вбивцями й буде продовжувати боротьбу з московськими загарбниками, які все далі просовуються на українські землі. Для нашого народу однаково смертельно ворожі німецькі і московські імперіялізми. Сини України більшовизму не творили, вони за нього не боролись. Червону диктатуру принесли в Україну московські банди Муравйова. Український народ весь час бореться з московським більшовизмом і буде з ним боротися на цей раз, доки не здобуде остаточної перемогу.

Тепер московські розбійники заставляють синів України вмирати за московський імперіялізм. Вони хочуть, щоб ми за жебрацький пайок помагали їм загарбувати нові землі. Куди ж більшовики сунуть? Чи ж хочуть їх інші народи? Нема такого народу в світі, який би хотів московського ярма. Всі поневолені європейські народи підносять тепер боротьбу проти фашистського і комуністичного терору. За національне визволення борються французи, греки, серби, б'ються чехи, норвежці, голандці. Всі тимчасові союзники Німеччини відходять від Гітлера і домагаються лише одного – збереження своїх національних держав. Вісь Берлін–Рим уже поламалась. Фашисти погризлися. Погризуться і більшовики із своїми союзниками. Нема таких країн на світі, які хотіли б зросту імперіалістичної Москви. Москва буде кривавитись за чужі інтереси доти, доки і саму Москву не візьмуть за

горлянку. А в просуванні на Захід більшовики ще більше сходять кров'ю, ще більше роздрібнюються і слабнуть. Це створює сприятливі умови для української національної революції.

Війна продовжується. Німці намагаються вивезти з собою все українське населення, як то робили раніше і роблять тепер в бойових теренах більшовики. Німці силою вивозять українських добровольців, поліцію, інтелігенцію, робітників і селян.

Український народ! В ці важкі часи до тебе звертається бойова Організація Українських Націоналістів, в якій згуртовані найкращі сини й дочки України, справжні українські революціонери—самостійники. Не піддавайся німецьким репресіям! Не покидай своїх хат і сіл, не їдь в невідому тобі дорогу, де тебе чекає нужда і смерть. Геть сльози й нарікання! Німецьких і московських завойовників зустрінемо організованою збройною обороною!

Ніхто не має права кидати своєї рідної землі і тікати на чужину, де його чекає поневіряння, зневіра і смерть. Хто тікає на чужину, той зраджує свій народ, кидає його на поталу катам.

Українські шуцмани, добровільці, бойова молодь! Покидайте німців, беріть в руки зброю, організуйте невеликі бойові загони і переховуйтеся від московських банд. Московські імперіялісти не приносять нам визволення, а неволю. Вони хочуть, щоб ми вмирали за їх інтереси, щоб українськими руками вішати тих українців, які борються за свою самостійну Україну. Більшовицькі окупанти хочуть, щоб ми різали один одного. Не вдасться московським катам на цей раз ошукати українського народу!

Українські бойовики! Роззброюйте відступаючі німецькі загони, німецьку жандармерію. Усякими способами здобуйте зброю та озброюйте бойвий елемент українського народу. Опануйте невеликі терени, винищуйте там агентів московського Кремля, усіх ворожих вислужників і сексотів. Захищайте мирне населення від німецьких та большевицьких репресій. Вистрілюйте енкаведистів, московських партійців, усіх післанців червоної Москви. Шукайте зв'язків з ОУН та українськими повстанчими загонами. Всі великі міста з околицями, всі ліси, яри, плавні, чагарника, гори й катакомби, усі місця природного захисту повинні вкритись українськими бойовими загонами. Ці загони повинні бути рухливі й невловимі. В цих загонах ми будемо готувати силу для недалекої всенародної революції, яка закінчиться побудовою самостійної України.

Інтелігенти, службовці, залізничники, старшини сіл, голови колгоспів! Не покидайте рідних земель, не підтримуйте панічної втечі, не їдьте разом з німцями з своїх рідних міст і сіл. Гуртуйтеся навколо українських бо-

йових загонів самооборони, допомагайте їм у бойовій роботі. Сили московських завойовників прикував фронт, і вони ніколи не зможуть знищити наших загонів, коли ми будемо зі зброєю на своїй землі і серед своїх людей.

Український народ! В цій важкій боротьбі ми не самітні. Нас підтримують європейські народи, що визволяються. Московську каторгу відробляють усі поневолені народи Кавказу й Азії. В Українській Повстанчій Армії є окремі загони з цих народів, які плече-в-плече разом з українцями борються проти німецьких і московських імперіалістів. Ці загони будуть зростати, вони прориватимуться на свою батьківщину і там будуть боротись проти ворожих наїзників.

Українські бойовики! Приймайте до своїх бойових загонів грузинів, татар, узбеків, таджиків та всіх поневолених Москвою народів. Виявляйте відвагу й ініціативу в підготовці до всенародної національної революції. Страшною боротьбою, сміливістю, ненавистю і помстою над ворогами захистимо наш народ від тортур німецьких і московських завойовників. По всій Україні збирайте сили для остаточної боротьби з катами нашого народу. Теперішній похід більшовизму в Україну буде останнім його шляхом. На нашій землі він зазнає смертельного удару.

До збройної самооборони!

Геть німецьких і московських завойовників з нашої землі!

Хай живе героїчний український народ!

Хай живе Самостійна Україна!

Хай живуть Самостійні Держави всіх поневолених народів!

Слава Україні!

Героям слава!

Провід Організації українських націоналістів

Постій, вересень 1943 р.

ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.992. – Арк.20. Друк.прим.

№ 67

**Відозва Української повстанської армії до казахів,
башкирів, калмиків, удмуртів із закликом спільно
боротися проти більшовизму та фашизму в лавах УПА
за незалежні національні держави**

Вересень 1943 р.

Ставка

Свобода народам!
Свобода человеку!

КАЗАХИ, БАШКИРЫ, КАЛМЫКИ, УДМУРТЫ!

Гордые сыны Калмыкии, астраханских приволий, славные потомки Киргиз-Кайсацкой орды!

Вас оторвали от родных улусов и аймаков московские и германские хищники во имя своих империалистических интересов. Они заставляют Вас забывать честь и славу своих предков. Они отнимают у Вас любовь к приволью и безграничным просторам своих широких степей. Москва лишила Вас родных*. При ваших неоднократных попытках уйти за Алтай в Джунгарию – Москва с Вами жестоко расправлялась. Виселица, дыба, вырывание ноздрей, клеймение – вот те методы, которые применяла к Вам Москва. Еще и ныне по Вашим улусам поют акыны о героических деяниях отважных батыров, борющихся с московским завоевателем. Не умолкла слава о храбром Салавате Юлаеве, замученном в Оренбургском остроге.

Пришел 1918 год. Н[аро]ды Востока пытались восстановить свои национальные государства. Долго Вы ждали эту счастливую пору. С отдаленных улусов и стойбищ съехались в Оренбург и Уфу на курултай Ваши делегаты. Но их постигла трагическая участь. Беспощадной рукой красной Москвы они были разогнаны.

Снова грянули годы неволи. Большевистские изверги забрали у Вас стада, пастбища отвели под колхозы, насильно затащив Вас в коллективную барщину. Красная Москва превратила Вас в чабанов колхозных стад.

За все эти “блага” красная Москва погнала Вас на фронт. Во имя чьих интересов многие из Ваших братьев погибли в советских окопах? Во имя

* Далі одне слово нерозбірливе.

чего Ваши братья гибли в немецких концентрационных лагерях Ровно, Холма и Замостья? Не во имя ли могущества той же Москвы, разрушившей Ваши улусы, лишив Вас пастбищ?

Часть из Вас сменили московскую неволю на плеть Берлина. Чтобы не умереть с голода за проволокой, Вы пошли добровольцами в германскую армию. Вы стремились таким образом помочь добить вражескую Вам большевистскую диктатуру. Но между немецким и московским империализмом разницы не существует. Один и другой физически уничтожают завоеванные народы.

Ведь немецкий империализм не удовлетворился Вашей кровью, пролитой под Сталинградом, в Севастополе, на Кубани. Терпя крах на всех фронтах, немецкий империализм оттягивает все свои силы на Запад. Гитлер намерен и Вас потянуть за собой, дабы Вашими костями усеягь отроги Балкан.

Украинский народ уже начал вооруженную борьбу против империалистов Москвы и Берлина. Украинский народ призывает Вас в свои повстанческие отряды. Формируйте свои части при Украинской повстанческой армии. На Украине собирайте силы для освобождения своих народов от московских палачей.

Война продолжается. В этой войне русский империалист найдет свою гибель. Эта гибель придет быстро, если мы не будем воевать за господство Москвы.

С оружием в руках, организованно переходите от германских империалистов в национальные отряды при Украинской повстанческой армии. В едином фронте поработанных Москвой народов – залог победы, залог нашего светлого будущего.

Да здравствуют освобожденные народы Казахстана, Башкирии, Калмыкии, Удмуртии!

Да здравствуют Ваши независимые государства – основа Вашего возрождения!

Да здравствует самостоятельная Украина!

Ставка, сентябрь 1943 г.

Главная команда
Украинской повстанческой [армии]

Державний архів Волинської області. – Ф.Р-1021. – Оп. 1. – Стр.5. – Арк. 32. Копія. Машинопис.

№ 68

**Звернення УПА до татар Поволжя про боротьбу за
самостійну Татарію**

Вересень 1943 р.

Татари Поволжя!

Вирвавшись з советських смертельних пазурів, Ви потрапили в жахливий голодний і холодний полон фашистського звіра. Рятуючи життя, Ви пішли добровольцями в героїчну армію. У Вас також палала ненависть до большевицької Москви. Ви мріяли про відродження свого народу, з якого Москва зробила своїх підданих.

Пригадайте, хто Ви були в минулому? Адже не завжди Ви були невільниками Москви. Адже були інші, щасливі часи татарського народу. Тремтіла Москва перед величністю Казанського, Астраханського і Касимівського ханств. Власником середньо-волзьких земель, рибних багатств, пухових промислів — був татарин, а не московський зайда.

Настали важкі роки 1552-54 рр. Востаннє розлягся заклик муедзина з мінарету Казанської мечеті. Він закликав захищати Казань від полчищ московських стрільців Басманова. Не забув Ваш народ передсмертні стогони Касимівського хана Ахмета, закатованого 1679 р. в застінках московського слідчого підвалу, за намагання повернути минулу волю татарського народу. Намагались Ваші предки добитися визволення в загонах Разіна і Пугачова. Важко вони заплатили за це. Наповнилася Волга від Камишину до Астрахані трупами Ваших борців-виселенців. Так розплачувалися московські майстри заплічних діл: Суворови, Паніни і Міхельсони з Вашими предками.

Не покращала Ваша доля і з приходом советів, які почали продовжувати політику білої Москви. Большевики принесли Вам страхіття голоду 1921-22 рр. Жива у Вашій пам'яті ганебна колективізація 1929-31 рр., що позбавила Вас землі, пасовиськ і стад. Примушені Ви були розсіятися по всій країні в гонитві за шматком насущного хліба.

В цій війні Ви бажали смерті червоній Москві. Через це частина з Вас пішла проти большевиків разом з німецькими військами. Але Німеччина не несе волі. Це такий самий імперіяліст, як і большевицька Росія. В цьому добре переконався український народ, який підняв збройну боротьбу проти московських і німецьких катів. Загони Української повстанської армії уже багато місяців б'ються за свою справжню незалежність і підтримують визвольну

боротьбу всіх народів Сходу.

Якщо Вам дорога особиста воля, якщо Вам дорога справа відродження свого народу — піднімайтеся на боротьбу з вашими поневолювачами — Москвою і Берліном.

Із зброєю в руках переходьте в свої національні партизанські загони при Українській повстанчій армії. На українській землі збирайте сили для переможної боротьби за самостійну Татарию.

Ваша боротьба священна, і ми віримо в перемогу. У війні загине московський поневолювач. Цьому запорука – єдиний визвольний фронт народів Близького і Далекого Сходу.

Хай живе відроджена держава татарів Поволжя!

Хай живуть визволені народи Сходу і Азії!

Хай живе самостійна Україна!

Постій, вересень 1943 р.

Головна команда
Української повстанської армії

“Українська повстанська армія”. Зб.документів за 1942-1950 рр. Частина 1. – Вид-ня закордонних частин Організації українських націоналістів. – 1957. – С.108–109. Друк.прим.

№ 69

Звернення УПА до грузинського народу про виборювання незалежності Грузії

Вересень 1943 р.

ГРУЗИНИ!

Ми знаємо про Вашу золоту добу, коли розквітала Грузинська держава, коли грузинський народ виявив свій культурний і духовий розвиток, свою міць і прославив свою зброю. Тоді Шота Руставелі підніс героїзм, лицарство, жертвенність заради дружби. Ми знаємо, що Грузія мала в своїй історії багато ворогів. Але найлютішим, небезпечним і підступним ворогом грузинського народу був російський завойовник, російський імперіяліст.

Ще Іван Грозний ввірвався в гори і побудував на Терці опірний пункт для російського імперіялізму на Кавказі. Російські завойовники посилали в Грузію своїх варварів–генералів – тотлебенових, лазарьових, перетворювали її в звичайну російську губернію, чинили грабунок і насильство.

З того часу лицарський, вільнолюбний грузинський народ розпочав безперервну боротьбу з московськими катами. Підводились жителі гір. Мужньо повставала Кахетія. Грузинських лицарів 1832 року вороги заслали в холодні північні області Росії. Жорстоко придушено повстання 1856 р. в Мінгрелії.

Російські завойовники чимраз більше перетворювали Грузію в свою колонію. Московські держиморди русифікували Ваш народ, вони насильно насаджували Вам своїх воронцових, екзархів, попів, чиновників, жандармів.

На зміну царському білому режимові прийшов російський більшовизм, який зразу почав підбивати волелюбні народи Кавказу. Таким чином Ваш народ перетворювала цим разом на рабів большевицька Москва.

26 травня 1918 року Грузія оголосила свою державну незалежність. Але московські большевицькі банди пішли війною на молоду державу. Грузини героїчно билися за своє національне існування. Большевики ввійшли на грузинську землю по трупах кращих синів Грузії.

Панування большевиків – це знищення видатних людей Вашої країни, це економічний грабунок, русифікація і політичний гніт. І коли спалахнула большевицько–німецька війна, Ви не мали бажання захищати нову тюрму народів – Советський Союз. Частина з Вас пішла в національні частини при німецьких військах.

Ви таким чином прагнули допомогти розбити свого найлютішого ворога — російський імперіялізм.

Але Ваші надії не здійснились. Німці, як Ви в цьому наочно переконались, на окупованих землях повели політику поневолення, грабунку і фізичного знищення народів.

Проти німців повстали всі переможені народи Європи. Відходять від них союзники. Німці змушені перекидати війська для захисту своєї держави хоча б у старих кордонах. Це положення використовують большевики і останніми зусиллями стараються підкорити інші народи.

Тепер війна розгорілася головним чином в Україні. На зміну німецькому імперіялізмові йде московський імперіялізм, з яким український народ вів і буде вести нещадну боротьбу, поки не доб'ється своєї державної незалежності.

Грузинські добровольці!

Не відступайте з німецькими військами! Кидайте німців і переходьте із зброєю в руках до українських повстанських загонів. Наші загани вже 10 місяців б'ються з німецькими і большевицькими катами.

Війна триває. Німецький імперіялізм падає на коліна. Стікаючи кров'ю, втрачає сили і російський завойовник. Щораз більше відходять від большевизму його тимчасові союзники.

Москва намагається ціною наших жертв завоювати нові країни.

ГРУЗИНИ!

Не будемо вмирати за німецькі грабунки. Не будемо вмирати за московський імперіялістичний розбій. Український народ закликає Вас до спільної боротьби з нашими спільними ворогами. Ідіть разом з українськими повстанцями, формуйте свої національні загани. З цими заганами Ви будете прориватись до своєї рідної Грузії і там приєднаєтесь до всенароднього повстання проти завойовників.

Ми знаємо, цю лише жорстокою боротьбою поневолені Москвою народи доб'ються своєї державної незалежності і заживуть людським життям.

Слава волелюбному грузинському народові!

Хай живе незалежна Грузія!

Хай живуть незалежні держави всіх народів Сходу!

Хай живе Українська самостійна держава!

Постій, вересень 1943 р.

Головна команда
Української Повстанської Армії

“Українська повстанська армія”. Зб. документів за 1942-1950 рр. Частина 1. – Вид-ня закордонних частин Організації українських націоналістів. – 1957. – С.110-112. Друк.прим.

№ 70

**Інструкція адміністративного відділу Рівненського
військового округу працівникам про завдання УПА та
місцевих органів влади на території округу в умовах
воєнного часу**

12 жовтня 1943 р.

м.Рівне

[Відпис]

**Інструкція
ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО
ВІДДІЛУ РІВЕНСЬКОЇ ВОЄННОЇ ОКРУГИ**

На чолі адміністративного відділу Рівненської воєнної округи стоїть інженер Чорний. Крім того, зарядження мають право видавати Мг-ри Невідомий і Хвиля. В кожному надрайоні – адміністратор, його заступник і секретар. В районі – начальник району, його заступник і секретар. В селі – начальник громади і секретар. Адміністраторів надрайонів в порозумінні [з] референтами визначає інженер Чорний, або його заступник. Начальників районів – надрайоновий адміністратор в порозумінні [з] політреферентами. Начальників громад – начальник району.

Заподані відділи обсаджуються дорогою підпільної роботи, а тому конспірація обов'язує. Нашим завданням [є] – це підібрати таких людей, які цілковито відповідали б своєму призначенню не лише в умовах підпілля, але й в умовах державного життя. Правда, по устаткованню громадського життя по всіх населених пунктах, визволених від окупантів, пройдуть вибори людей на вищезгадані становища дорогою якнайширшої демократії згідно вказівок командирів УПА від вересня 1943 р.* Всім адміністраторам ваших надрайонів зараджую слідуюче:

1) перевести розподіл землі серед населення; 2) подбати про обсів розділених учасків; 3) з огляду на труднощі в переведенню розподілу землі стало після зарядження командира УПА від 15.УІІ.43 р.** в основу розподілу повинно лягти передовсім загосподарювання, себто землі наділяти лишень тим селянам, котрі є в стані приділений учасок обробити; 4) через сітку сільських старостів перевести роботу так, щоб озиминою було засіяно якнайбільше

* Див. док. №60, б1.

** Див. док. №62.

рілльоплощі; 5) до кінця жовтня біжучого року надіслати адміністраторам надрайонів в розрізі районів слідуєчі відомості: 1) скільки га розділено землі; 2) скільки га землі по округі; 3) скільки га засіяно озиминою (окремо під багаторічними травами); 4) який становить % до ріллі.

По лісній господарці: 1) скільки га всього лісу в надрайоні по видах: а) сосновий; б) дубовий; в) мішаний. Чи обсаджено лісною адміністрацією. Подати псевда і прізвища включно по лісничих;

2) скільки, кому заготовлено дров-матеріялів; 3) скільки мінімум потрібно для населення. Які є труднощі в веденню лісної адміністрації. Матеріал видавати лишень в обмеженій кількості для криївок.

По лінії самооборони населенню:

Через старостів в формі наказу подати і подбати про його виконання слідуєчі: 1) вимолотити все збіжжя, в першу чергу озимини, подбати про максимум засіяної площі. Решту вимолоченого зерна селяни ховають в криївках в різних місцях, щоб ворог не міг відшукати. Приспішити вимолочення збіжжя хоч би дорогою обкалачування. Рівно ж обов'язує криївки для тварин, по лісах, ярах, де вже тепер змагаєнінувати харчі в поблизу води. Безрогі підготовувати на випадок зближення ворога (більшовиків), забити і змагаєнінувати. Криївки для людей мають відповідати максимальним вимогам житлової кімнати. В криївці має бути все – мінімум на 2 тижні вудженого м'яса, овочів і т.п. Зерно найкраще переховувати в перемеленому виді в холодній воді. Всі тварини тримати так довго, доки можна, в останню годину м'ясо вудити і заховувати. Криївки мають бути так побудовані, щоб на випадок алярму туди можна б було дістатися якнайскоріше. В криївках подбати про добру вентиляцію. В помешканні кожний мусить тримати харч в готовому до спожиття виді, принаймні на 10-14 день. Ще раз наказую слідкувати спеціально за більшовицькими симпатиками і голосити до найближчої станиці СБ. Пропагувати серед населення в формі осторожній можливість приходу більшовиків. Спеціально теплу одежу як кожухи, взуття, перини, подушки і т.п. в міру можливості заховати. Всю роботу вести так, щоб населення бачило в нас своїх приятелів.

Адміністративний відділ надрайону і району опирає свою роботу на сільських старостах, а тому вже тепер кожний нач[альник] району повинен добре придивлятися до кожного старости. Коли б якийсь староста села пробував вис[лукуватися] і у німців і в нас, то такого старосту краще лишити в спокою. Підібрати на його місце більше чесного і соліднішого чоловіка. Начрайонів повинні в найскорішому часі провести зі старостами нараду та передати їм усі зарядження. Всі фірманки має визначувати староста села. Коли в якомусь населеному пункті перебував відділ і сильно обтяжував фірманки, тоді сусідній староста

повинен допомогти йому. Начрайону в порозумінні з начсела повинен налагодити соціопіку над бідними, сиротами, вдовами, в першу чергу село повинен забезпечити матеріально т.з. харчами. Місцевих вчителів, в міру потреби священників, а оскільки ці священники на це заслуговують. Вся адміністрація повинна стояти на сторожі прав та закону. Всі суди, які були розпочаті при німецькій владі, а по закінченні адміністратори повинні їх полагоджувати на місцях. Непослушних віддавати на покарання до СБ, яке є тим оглядом підчинене адміністрації. Адміністративний відділ повинен тепер виготовити слідуочі дані: кількість населення, окремо мужчин, окремо жінок, окремо діти до 14 років, кількість господарств та скільки га землі припадає на одно господарство, стан та якість учителів і духовенства.

Тут лишень заподано коротенько перебіг робіт. На деякі моменти [приділено] багато уваги, а, може, й ряд випадків опущено, але ще раз пригадую, що адміністраторами надрайонів і районів мають бути люди інтелігентні, мудрі, з організаційним хистом, які добро України ставлять понад усе. Такі люди, безумовно, зорієнтуються, який на них лежить обов'язок. Вони є відповідальні за долю мирного українського населення в такий трудний час. Кожний працівник адміністрації є зобов'язаний слідити за порядком, за добрим поведінням всіх громадян України, незалежно від цього, де він працює, чи в УПА чи в СБ. Оскільки зауважалося б, що хтось навіть з служби робить надужиття, подати його до вищої адміністративної інстанції з заподанням точних [даних] і свідків. Всякі випадки більш важкого характеру голосити негайно догори.

Дня 12.X.1943 р.

СЛАВА УКРАЇНІ!

Зав. адміністративним відділом
військового округу Рівне
інж.Чорний

ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк.10–11. Копія. Машинопис.

№ 71

Наказ командира УПА К.Савура про запровадження заходів проти хімічно-бактеріологічного отруєння території України німецько-фашистськими військами

25 жовтня 1943 р.

НАКАЗ ч. 18

Командирам УПА, командантам заплілля, а також медично-санітарним працівникам УПА в справі оборони перед бактеріологічним і хімічним наступом

Останній час зареєстровано ряд випадків, коли німці скидають з літаків якісь пакунки, пляшки з невідомою речовиною, затруєні цукерки і інші, на перший погляд, навіть привабливі речі. Це випадки одиночні, але вони щораз частіше трапляються. Німці через своїх агентів уже тепер можуть затроювати як хімічною отрутою, так і бактеріями джерела водопостачання і криниці, колодязі, річки. В окремих теренах вже ми тепер маємо значні епідемічні вогнища червінки, холери, черевного і висипного тифу. Хтозна, чи і там ворожа рука не зробила брудного діла.

З метою забезпечення перед заразливими хворобами наказую:

1. Всім командирам і козакам УПА, а також працівникам заплілля заціпити собі черевний тиф, висипний тиф, холеру і червінку.
2. Якнайсуворіше пильнувати особисту гігієну: щотижня прання білизни, щодня митися до половини, полоскати рот, чистити зуби і т.д.
3. До УПА приймати людей лише після попередньої лікарської перевірки.
4. Кожен стрілець і командир повинен [мати] своє одіяло чи рядно.
5. Остерігатись користуватися чужими накриттями під час ночівлі, а особливо там, де [є] невідповідні гігієнічні умовини.
6. Кожний стрілець, не соромлячись, щоранку [має] переглянути свій одяг, чи нема там паразитів.
7. Командир рою два рази в тиждень робить перегляд стрільців.
8. Командир чоти робить раз на тиждень перегляд гігієни особистої стр[ільців].
9. На завваження командира рою, чоти, фельдшера чи лікаря до того чи іншого про недотримання гігієни, такі стрільці мусять підлягати санітарній обробці та стриженню.

10. В кожному повіті мусить працювати хоч одна камера-дезинфектор, що-би час від часу відділи могли проходити дезінфекційно-санітарну обробку. За забезпечення камери відповідають команданти.

11. Щомісяця робити лікарські перегляди всіх відділів УПА.

12. Відділам, що переходять через села футура, не вільно розквартировуватись в тих населених пунктах, де є випадки висипного тифу, черевного тифу, червінки та холери.

13. В місцях, де є випадки черевного тифу, холери чи червінки не вільно пити сирої води.

14. В підозрілих місцях, де можуть бути ворожі елементи, також не вільно пити води, та напувати худоби, коней.

15. Абсолютно не вільно уживати сирого молока.

16. Овочі: яблука, груші, сливи, помідори перед вживанням старанно мити водою.

17. На місцях постою відділів і загонів УПА мусять бути місця загального користування – вбиральні, а також помивальні ями. За отримання останніх в належному санітарному стані відповідає командир загону, відділу.

18. Кухарі загонів чи відділів мусять проходити медичний огляд два рази на місяць.

19. При знайденні чогось підозрілого, що могло бути скинено ворогом з літака, повідомити командира.

20. При підозрінні затруєння джерела води донести лікареві відділу і заборонити користуватись джерелом аж до провірення води.

21. При найменшому підозренню захворювання – звертатись до медичного пункту.

22. Цей наказ перечитати перед стрільцями.

23. Нагляд за виконанням цього наказу покладається на командирів відділів та медичний персонал.

25 жовтня 1943 р.

Начальник лікар
Сидір Савчик

Командир Української
повстанчої армії
Клим Савур
За згідність з оригіналом
[підпис] Шелест

ЦДАВО України. – Ф. 3833.– Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 19. Засвідчена копія. Машинопис.

№ 72

Наказ командира УПА К.Савура про співпрацю з національними військовими частинами угорців, румунів, словаків, латвійців на території України в дусі дружби народів за суверенність всіх держав

28 жовтня 1943 р.

Наказ ч.17

КОМАНДИРАМ І КОМАНДАНТАМ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ

На нашій землі ми ведемо боротьбу з імперіялістичною Москвою і Німеччиною та їх агентами польськими імперіялістами.

Буває, що доходить до сутичок загонів УПА з чужонаціональними частинами, які не по своїй волі пішли на службу німецького імперіялізму.

В сьогоднішній момент всі непорозуміння між поневоленими і покривдженими Німеччиною і ССРСР народами треба рішучо припинити. Треба створити дружбу народів, що їх визискують і поневолюють імперіялісти. Треба спільно боротись з нашими спільними окупантами за наше національне визволення.

Наказую:

1) Припинити всі дії проти мадярів, румунів, словаків, латвійців та інших, які перебувають на нашій території, і з примусу під німецьким терором виконують німецькі накази.

2) Якнайскорше увійти на місцях у порозуміння зі згаданими чужонаціональними військовими частинами і домовитись з ними в справі взаємної недоторканості. Не винищуймо себе взаємно, коли перед нами ще великі завдання, революційно-визвольна протиімперіялістична боротьба за наші вільні держави.

3) Згадані національні військові частини гостинно приймати на наших селах, навіть помагати харчами.

4) Якщо зайдуть якісь непорозуміння або сутички поміж нашими загонами та чужонаціональними військовими частинами на наших землях – повідомити службовою дорогою про винуватців конфлікту, а тоді відповідні чинники припинять опір. Це саме відноситься і до грабунків нашого майна й тероризування українських громадян.

5) Всіх поважніших представників чужонаціональних військових частин,

перебуваючих на нашій території, які хочуть домовитися з нами, відсилати і зв'язувати з політичними керівниками найнижче у воєнному надрайоні. Всі такі переговори мусять бути негайно передані або усно, або письмово до політичного центру при Генеральній воєнній окрузі.

РОБИТИ ДУЖЕ КОНСПІРАТИВНО І УВАЖНО.

6) Щоб дружбу поневолених і покривджених імперіялістами народів краще налагодити, треба штроко пропагувати поміж усіма чужинцями наші кличі, ідеї, ідею боротьби за вільні національні держави на національних територіях. Треба, щоб нас і нашу політичну постановку всі свої і чужинці знали.

7) Виступати з самообороною перед чужонаціональними військовими частинами можемо тоді, коли вони після порозуміння з нами продовжують тероризувати і грабити наші села.

8) Наказ цей подати до відома усього війська і згідно з ним поступати.

Слава Україні!

28 жовтня 1943 р.

Командир Української повстанчої армії
КЛИМ САВУР [підпис]

ЦДАВО України. – Ф. 3833.– Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 20.

Оригінал. Машинопис; Федеральний військовий архів у Фрайбурзі. – Ф. RH2. – Спр. 2339. – Арк. 42.

№ 73

Інформаційне повідомлення УПА про боротьбу вояків проти свавілля німецьких окупантів на території Острозького р-ну Рівненщини

Жовтень 1943 р.

Із подій УПА

В ніч з 29-30 вересня ц.р. до УПА перейшов із Здолбунова відділ азербайджан[ців] в складі 160 чоловік, з повним вирядом та та озброєнням. Подія ця викликала радісні настрої як серед українців, так і серед азербайджанських вояків.

Слідуючого дня, ранком в поблизьке село Точовики Остріжського р[айо]ну, приїхала сотня німців, щоб [за] своїм звичаєм погуляти собі – награбили майна, вбили кількох людей, запалили декілька хат, і від'їхали, залишивши село обдертим та заляканим [та] потім знову незабаром приїхали на подвійну “прогулянку”. На цей раз приїхав сам ляндрт і сотня молодих летунів, добре узброєних і повбираних. Але тим разом їм не пощастило. Не встигли ще німаки заграбувати майна, як наша чота і дві чоти азербайджанців вдарили на них з боків і змусила до панічної втечі. Німці, ще недавно такі “горді” вояки, жваво скидали шинелі, мундири, штани, кидали зброю і в одному тільки біллію втікали, що ставало духу. А хоробрі азербайджанці з насолодою ішли в бій, потягаючи своїм героїством навіть наших молодих хлопців, які вперше були в бою. Зокрема, гарно справлялись азербайджанські кулеметники. Вони, як блискавки, перебігали найбільш загрожені місця і сіяли знищення в рядах ворога. Лягло трупами около 50 німців: було теж кільканадцять ранених, а 20 німецьких “героїв” урятувалось втечею. Трупи густо біліли на полі бою. Не сховався від смерті і ляндрт: лежав з розбитою головою біля своєї брички. В другому місці лежав вибранець “вищої раси” і в передсмертних судорогах держав коробку з награбованими в селі яйцями. Здобуто зброю, бричку з кіньми, відбито награбоване майно. З нашої сторони впало 4 азербайджанці, один ранений і один український повстанець вбитий. Населення вітало переможців зі сльозами радості.

Наглядний приклад німецького вандалізму стався дня 12.X.1943 р. в Острозькому районі. Німці, в силі 800 солдатів, зайшли зо шляху на Остріг та зо шляху на Дубно, Новомалин, Точовики, Дерев'янче, Білашів і в інші сусідні села і, стискаючи з двох сторін, розсипалися в розстрільну та почали палити хати, збіжжя та вбивати людей. Палили все, що тільки доглянули, навіть стіжки зо збіжжям і полукіпками, що де-не-де були по полях, а гітлерівські варвари зганяли всіх жінок, дітей та старців, що не встигли, або не мали сили втекти від німецьких куль, мучили їх, знущалися над ними, кидали їх живими в огонь, де нещасні конали в великих муках.

Так гестапівські собаки заводять на Україні культуру “Нової Європи”.

Згоріло 13 сіл. У кожному з них німецькі посіпаки знищили по кількадесять людей. Були села, що число помордованих людей перевищало 100 осіб.

Жовтень 1943 р.

№ 74

**Зведення розвідки УШРП про дислокацію, озброєність
націоналістів та сутички радянських партизанів із
загонами УПА**

10 листопада 1943 р.

Совершенно секретно

Украинский штаб партизанского движения
Секретарю Центрального комитета КП(б) Украины
тов.Коротченко Д.С.
РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНАЯ СВОДКА
Украинского штаба
партизанского движения

Карта 1:500000
№ 113

По состоянию на 10.11.43 г.

9 ноября Соколов донес: северо-восточнее Великий Боков (20 км севернее Ельска) новый аэродром, на котором до 200 боевых самолетов. Вылет самолетов [с] аэродрома только утром группами 12-18, возвращаются вечером. Ночью вылетов нет. Вокруг аэродрома сооружаются ДЗОТы, [в] селе Великий Боков – 20 танков.

В Овруче дислоцируется мадьярская стрелковая дивизия и 10 танков.

5 ноября Сабуров донес: в сентябре он лично вел переговоры с представителем УПА (фамилии не указал). Националисты усилили борьбу с партизанами, а пропаганду ведут среди населения, что борьба начата против них партизанами. В переговорах представитель УПА заявил, что прекратить борьбу против партизан они не могут, поскольку влияние Москвы на Украину является большим злом, чем влияние Берлина (конец радиogramмы не получен).

9 ноября Сабуров донес: при движении его отряда с аэродрома Дубрава к месту дислокации в Городницкий р-н, дважды были стычки с националистами, в указанном районе большая насыщенность их. Стычки продолжаются.

4 ноября Мельник донес: в Скоморохи (8 км юго-восточнее Житомира) находится аэродром, на котором ежедневно имеется 150-200 боевых и транспортных самолетов.

В Полонном (25 км восточнее Шепетовки), Горошки (6 км западнее Полонное), Варваровка (12 км южнее Полонное) также находятся аэродромы с 10–20 самолетами на каждом.

10 ноября Бегма донес: по ж.д. Житковичи-Лунинец усиленное движение поездов. По сторонам дороги расчищены лесные массивы на 300 метров.

23 октября в Житковичи из Гомеля и Мозыря прибыла жандармерия – 200 человек.

Наумов 10 ноября донес: в Радомышльском, Бородянском, Малинском районах действуют агитгруппы украинских националистов с целью пропаганды среди населения.

Заместитель начальника Украинского штаба партизанского движения – полковник

(Старинов)
[підпис]

Начальник разведотдела Украинского штаба партизанского движения – подполковник госбезопасности

(Мартынов)
[підпис]

№ 001476/x

ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.22. – Спр.41. – Арк.106. Оригінал. Машинопис.

№ 75

Інформація штаб-квартири вермахту про склад і структуру УПА

11 листопада 1943 р.

Відділ “Чужі армії на Сході”

Штаб-квартира, 11.11.1943р.

Замітки для доповіді

Національно-український бандитський рух

З повідомлення верховного командуючого загонами СС і поліції [групи армії] “Південь” випливає, що в національно-українському бандитському русі

відбулися докорінні зміни, а саме: провідною в цьому русі є відтепер “Українська Повстанська Армія (УПА)” — надпартійна народна організація, яка є військовим інструментом “Організації Українських Націоналістів (ОУН — Рух Бандери)” у боротьбі за незалежність України.

Головнокомандуючий:	Клим Савур.
Начальник [штабу]:	Гончаренко.
Мета:	Вільна незалежна Україна.
Структура:	Поділ на провінції, області, округи, райони. Військове політичне і господарське керівництво здійснює одна особа.
Поле діяльності:	1) мобілізація і організація самозахисту; 2) служба безпеки і жандармерія; 3) економіка; 4) політика; 5) охорона здоров'я; 6) зв'язок.
Кількість:	Близько 20 000 осіб.
Озброєння:	недостатнє.
Основні повстанські території:	п[івнічно]-сх[ідні]: Тернопіль, Дубно, Рівне, Костопіль; півд[енні] Новоград-Волинський; півн[ічно]-сх[ідні]: Ковель; півн[ічно]-зах[ідні]: Сарни.

Загальна чисельність національно-українських банд становить, за обережними підрахунками, 35–40 тис. осіб.

Рух Тараса Бульби (поміркованого спрямування), який безупинно втрачає вплив, налічує начебто ще понад 5-6 тис. осіб.

ВА-МА RH2/v. 2339; Косик В.М. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1942-1943). Т.3. – Львів. – 1999. – С.332-333.

№ 76

Повідомлення Рейхскомісаріату Україна про політичну ситуацію в Україні і взаємовідносини між повстансько-націоналістичними та радянськими групами партизанів

13 листопада 1943 р.

Рівне
Райхскомісар України
-V-I 301

Рівне, 13 листопада 1943 р.

Стосується: повідомлення про ситуацію.

II. Загальна політична ситуація

Розвиток політичної ситуації визначався воєнними подіями, які відбувалися протягом звітного періоду. Нижче повідомляється про їхні впливи на:

- а) німців;
 - б) українців;
 - в) банди.
- (...)*

До б). За звітний період українці займали вичікувальну позицію. Оскільки вони добре співпрацювали з німцями, то дуже бояться, чи їх вчасно евакуюють, щоб вони не потрапили в руки більшовиків. Не даючи тут докладних повідомлень, можна припустити, що навіть ті кола українства, які почали вороже ставитись до німців, займуть принаймні вичікувальну позицію, оскільки наступ більшовиків міг би зганьбити честолюбні сподівання цих українців на самостійну державу тощо. Маса українців поводитья як діти, які зовсім не усвідомлюють небезпеки і самі нічого не роблять, щоб протистояти, а лише боязко ховають голови в пісок.

Проти церковної політики Сталіна і його патріарха українські єпископи боролися енергійними листами до вірних. Про це буде ще докладно повідомлено.

До в). Незважаючи на фронтове положення, активізації діяльності банд не спостерігалось. Дуже активними стали, звичайно, більшовицькі банди на півночі райхскомісаріату. Однак націоналістичні українські банди не дуже посилили

* Крпки у тексті.

свою активність. Вони, мабуть, не знають, що мають робити в цей момент, оскільки в жодному випадку не хочуть допустити подальшого просування росіян на західноукраїнські землі. Іноді навіть доходило до збройних сутичок між націонал-українськими і радянськими бандами. Зрештою, вороже настроєне до Райху націоналістичне українство, здається, отримало в цей момент дуже корисний урок і, мабуть, уперше задумалося, що, власне кажучи, буде означати, якщо Райх покине Україну.

Федеральний архів у Берліні. – Ф.Р6. – Спр.311. – Арк. 5, 8.

№ 77
Звіт
отамана Т.Бульби-Боровця про діяльність за період
1 січня 1942 – 14 листопада 1943 р.*

15 листопада 1943 р.

ЗВІТ
Тараса Бульби-Боровця з революційної діяльності за час від
1 січня 1942 р. до дня 15 листопада 1943 р.

I. Політично-революційна акція

1. По розв'язанні німецькою владою 17 листопада 1941 р. Українська Повстанча Армія “Поліська Січ” не прикоротила своєї діяльності, а тільки змінила форму своєї боротьби. “Поліська Січ” перейшла в підпілля і розпочала політично-революційну акцію в терені як підпільна організація.

2. Розбудовано підпільний організаційний апарат за новим статусом. Військові відділи розформовано і розміщено в терені в той спосіб, що на кожен наказ вони можуть ставитися, куди треба, і знов зникати.

3. Посилено видавничо-пропагандистську роботу [в] терені. Основано власний орган “Оборона України”.

* Див. док. № 63.

II. Дипломатичні заходи

1. Переговори з поляками. Був нав'язаний контракт з місцевими польськими організаціями. Справа була на добрій дорозі до порозуміння для спільної українсько-польської акції проти німецько-московських загарбників. Під весну 1943 р. ті взаємовідносини перервала гостра протипольська акція бандерівців. Частина поляків пішла на співпрацю з німцями, а кому грозить якась небезпека від німців – тікають до більшовицької партизанки, переходячи з цілими родинами в райони, окуповані советськими партизанами.

2. Зв'язки з білорусами. До приходу більших сил советських партизанів, білоруси утримували з нами тісний зв'язок. Коли ж від осені 1942 р. більшу частину Білорусії опанувала советська партизанка, білоруси цілковито піддалися їх впливам. А тим наші відносини з білорусами починають розламуватися.

3. Переговори з советськими партизанами. Під осінь 1942 р. советська партизанка почала шукати порозуміння з нами. Проведено переговори. Заключено договір на співпрацю, якого більшовики, очевидно, не мали заміру дотримувати. Нам було ясно, що з ними жодної співпраці не може бути, але робився контакт з метою охорони цивільного населення так від німецьких, як і від більшовицьких репресій. Більшовики домагалися від нас виконати атентат* на райхскомісара України Коха, за що обіцяли зброю і т.п. Далше намагалися втягнути нас до якнайширшої своєї диверсії на тилах німецької армії. Ми справу відтягали, пояснюючи всякими причинами. Тоді більшовики заактивізували свою партизанку і, зорієнтувавшись, що нас до своєї диверсії так легко не втягнути, об'явили нам війну.

4. Переговори з німцями. Німці пропонували нам співпрацю на зовсім не приємних для нас умовах. Ми заявили, що можемо виступити чинно проти кожного ворога пліч-о-пліч з німецьким вояком тільки з наказу уряду Української держави. Переговори розбились. Поведінка німців в Україні викликала гостру кореспонденцію до представників німецької влади як єдино можливий засіб народного протесту. З огляду на жахливі події в останніх днях на фронті та в цілій Україні я рішився виступити просто до німецького уряду з ще одною пропозицією рятування загрозливої ситуації через унормування українсько-німецьких відносин. Коли ця наша остання пропозиція буде німцями відкинена, то анархічні диверсії та безглузді жорстокі репресії разом з фронтовими діями заженуть Україну в неповоротну пропасть. Пожежі, руїни, кров і абсолютна нужда – це щоденний хліб нашої нещасної Батьківщини як члена "Нової Європи".

*замах

III. Консолідаційна акція

1. Нав'язано контакт з “Союзом українських комуністів самостійників”. Це досить сильна і дуже законспірована організація східно-української інтелігенції.

2. Нав'язано контакт з “Українською націонал-демократичною партією” і “Українською революційною партією робітників і селян”. Обидві ці партії злилися в одну “Українську народно-демократичну партію”.

3. Пороблено заходи по організації “Української національно-революційної ради”, яка має на меті сконсолідувати всі революційні сили України. Демократичні угруповання і місцеві мельниківці підтримують цю акцію. Бандерівці на томість відкинули всі консолідаційні пропозиції. Спочатку годилися бодай на спільний штаб і одне командування всієї української партизанки, а згодом присвоїли собі назву нашої УПА та зажадали від усіх інших угруповань абсолютно підпорядкування політичній лінії ОУН-Бандери. Бувші військові відділи ОУН почали виступати під маркою УПА, заходилися вирізувати всіх поляків та інші національні меншини в Україні. Без потреби роздмухали велику кількість партизанських відділів, які, маючи досвідчених командирів, вийшли на дорогу явного анархічного бандитизму. Наказом від 27 липня 1943 р. ми переіменувалися з Української повстанчої армії на Українську народну революційну армію, щоб не мати нічого спільного з ганебною акцією Рубанівської УПА. Тоді рубанівці об'явили нам безоглядну війну, яка триває досі. Щоб не збільшувати братовбивства, ми поки що розформували відділи, й організація перейшла в ще більше підпілля. Треба трохи перечекати. На сході справа Української національної державності має дуже слабкий ґрунт. Закіль не лопне груба стіна з написом ССРСР, всяка спроба державної акції там майже неможлива.

1) Підсоветський український національний актив, дуже жертковий і на все готовий, але він так перетереблений більшовиками та німцями, що його потенціальна сила дуже мала; 2) так зв[ане] незалежне громадянство, цебто основна маса населення, зовсім інертна, готова коритися кожній владі, залякана і понад рабське вислугування за шмат не гнилої ковбаси, а тухлого резоника, більш до нічого не здібна; 3) активні комуністи-українці плюс маса москалів та інших чужинців, вороже наставлених супроти всякої самостійної України. Цей елемент політично дуже вироблений і за свою ідею готовий на всяку жертву. ССРСР плюс ця третя категорія населення – це смерть України.

Ми дуже широко і активно пропагуємо повне визволення України – “тільки через революцію трудящих”. Одначе мушу признатися, що я особисто в успіх тієї революції – не вірю. Трудящі “держат путь на север”. Перевиховати їх революцією нема найменшої можливості. Там потрібна тільки організована сила. Але де вона? В німецьких концлагерях чи англо-американській “інтервенції”

проти Росії по розгромленні Гітлера. Правдоподібно, що тепер доля не пришло нам другого 1917 року. Може б, ми й спромоглися перебороти внутрішню анархію, але скоро можна сподіватися дальших організованих перемін окупацій в Україні на зразок 1941 р. та сьогоднішніх подій на Дніпрі.

Всі вище наведені обставини і причини примусили мене до останнього кроку – ще раз шукати можливості організування бодай будь-якої української сили на правому березі Дніпра в такому чи іншому порозумінні з німцями. Самою партизанкою поважної реальної сили – не зорганізуємо. Докладніше освітлення кожної справи – в доданих документах*.

Полісся, дня 15.11.1943 р.

(Тарас Бульба-Боровець)

Документальний фонд виставки “Діяльність ОУН – УПА на західноукраїнських землях”. Червоноармійський район Рівненської області. Листопад – грудень 1990 р.

№ 78

Лист командувача УНРА отамана Т.Бульби-Боровця до уряду Німецького рейху в Берліні з пропозицією союзництва, створення Української національної армії тощо **

15 листопада 1943 р.

Головна Команда
Української Народної
Революційної Армії

Відпис
ставка, дня 15.XI.1943 р.
Уряду Німецького Райху
в Берліні

Останні події на всіх фронтах, а в Україні зокрема, заставляють мене звернутися до німецького уряду з пропозиціями, які мають на меті рятувати ситуацію.

Дотеперішня політика Німеччини супроти України довела українсько-німецькі відносини, положення країни і загальну ситуацію до жахливого стану. Варварсько-німецькі репресії та самозрозуміла реакція українського народу і

* Документи не виявлено.

** Див. док. № 11, 23.

московсько-більшовицька диверсія створюють в Україні такий стан, який якраз наказує викликати товариш Сталін.

Продовжування такого стану в обличчі азіатсько-більшовицької навали, що захопила більшу частину України, доведе до неминучої катастрофи.

В ім'я цієї істини пропонуємо:

1) Припинити політику винищування українського народу, а дати йому змогу включитися до боротьби з своїми історичними ворогами, як повноправний підмет, а не робити його предметом, рабською тягловою силою.

2) Погодитися з незаперечним фактом, що кожен цивілізований європейський народ може справжньо впорядкуватися тільки своєю власною державною організацією, а не жодним окупаційно-колоніальним управлінням.

3) Визнати Українську самостійну державу із законним Урядом Української Народної Республіки, як спадщини сл. п. Симона Петлюри. Уряд УНР має бути доповнений представниками всіх діючих в Україні політичних угруповань.

4) Звільнити з в'язниці українського революціонера Степана Бандеру та всіх політичних в'язнів і репресованих.

5) Зняти з усіх українських земель окупаційну адміністрацію.

По виконанні наведених пунктів Уряд Української Держави буде спроможний змобілізувати цілий український народ до справжніх змагань як союзника держав пакту трьох.

Український уряд, мобілізуючи всю українську військову еміграцію та всіх українців, що перебувають на землях, де ще сягає німецька влада, зможе зорганізувати українську національну армію та державно-адміністративний апарат і щойним способом впорядкує відносини в країні. Українська армія в першу чергу знищує всяку ворожу диверсію за плечима німецької армії на українських землях, а в майбутньому, по відповідній підготовці та розбудові, візьме чинну участь у фронтівій боротьбі поруч німецького солдата.

Щоб перемогти комунізм та плутократію, мало одного німецького меча та брутальної поведінки. Тим більш, що більшовики несуть нові гасла "повної волі і свободи" всім народам. Ті сили треба нищити здоровою політичною концепцією справжньої свободи поневолених народів в їх незалежних державах. Таку політику веде Японія і тому має великі тривалі успіхи.

Якщо ці пропозиції уряд німецького рейху готовий брати на себе поважно під увагу, то треба негайно дати нашим делегатам можливість зустрічі з такими людьми: 1) президентом УНР п. Андрієм Лівіцьким; 2) головою Проводу Організації українських націоналістів п. полк. Андрієм Мельником; 3) головою Революційного Проводу Організації українських націоналістів п. Степаном Бандерою; 4) головою Української національної Ради в Києві п.

проф. Величківським; 5) його ексцеленцією митрополитом Андрієм Шептицьким; 6) п. ген. Омеляновичем-Павленком (старшим).

Командувач УНРА
отаман *Тарас Бульба-Боровець*

Документальний фонд виставки "Діяльність ОУН-УПА на західноукраїнських землях". Червоноармійський район Рівненської області. Листопад - грудень 1990 р.

№ 79

Повідомлення німецьких спецслужб про переговори Т.Бульби-Боровця з Абвером*

22 листопада 1943 р.

Секретно

VO Ausl/Ic

F.H.Qu.,22.11.43р.

Стосується: український ватажок банд Тарас Бульба.

Штабові Баун служби Абвер/закордон підпорядковується спеціальний штаб R, який займається виключно виявленням банд у тилкових районах армій на Сході. Цей спеціальний штаб підтримує зв'язок з провідником українських націоналістичних банд Тарасом Бульбою. Цей зв'язок частково служить виявленню банд, а особливо має завдання спонукати Тараса Бульбу до припинення його діяльності проти нас. Усі ці роботи проводилися без СД, яка, незважаючи на багаторазові запити, не була поінформована про наміри спеціального штабу R, щоб уникнути можливих втручань.

Зусиллями спеціального штабу R вдалося привезти Тараса Бульбу на переговори в Рівне, куди він прибув 19 листопада. Оскільки переговори, які потрібно було провести, мали насамперед політичний характер, то Тараса Бульбу передали службі безпеки (СД) і відправили у Варшаву, куди він прибув сьогодні, 22 листопада. Служба безпеки, яка працює незалежно від райхскомісара України, ще сьогодні буде випрошувати у СС-райхсфюрера вказівки стосовно дальшого поводження з Тарасом Бульбою. Абвер поки що залишається у цій справі, оскільки СД готова передати йому Тараса Бульбу після налагодження політичних переговорів.

* Див. також док. № 34.

Ця справа обговорена мною з шефом відділення “Чужі армії на Сході”, який просить залишити стан справ без змін, оскільки він дає найбільше обіцянок стосовно подальшої розвідки банд, особливо внаслідок доброї співпраці СД і абверу, яка була досі в цій галузі. Він вважає, що не досить численні українські націоналістичні банди припинять свою діяльність також і внаслідок небезпеки, яка загрожує їм від росіян, через це незабаром можна буде очікувати послаблення загрози нашим тиловим зв’язкам.

Підпис

Розподілювач:
Steler. Chef WEST
Op. (H)
Qu
Is

Федеральний військовий архів у Фрайбурзі. – Ф.RW5. – Спр. 464. – Арк. 48.

№ 80

Інструкція політичного відділу ОУН (С.Бандери) про програмний зміст антигітлерівських та антисталінських гасел і відозв до населення України та інших республік СРСР

28 листопада 1943 р.

Для службового вжитку

І н с т р у к ц і я

У всіх містах та селах безпосередньо перед приходом фронту повиписувати російською мовою кличі. Писати їх там, де найскорше [вони] кидатимуться у очі, а не на мурах будинків, церков і т.д. Писати високо, щоб нелегко було їх знищити, вживати таких фарб, щоб ярко відбивались від фону. Транспаранти до кличів [з бляхи або “картону”] заздалегідь виготовити.

Кличі такого змісту:

- Свобода народам и человеку!
- Долой гитлеровский и сталинский империализм – да здравствует свобода народам!
- Долой войну – да здравствует мир!
- Смерть Гитлеру и Сталину!
- Долой террор гестапо и НКВД!
- Красноармейцы, вы прогнали с родной земли гитлеровских империалистов, обратите свое оружие против таких же врагов всех народов – сталинских империалистов!
- Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободный Кавказ!
- Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободная Средняя Азия!
- Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободный Дон!
- Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободная Прибалтика!
- Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободный русский народ!
- Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободная Украина!
- Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободная Белоруссия!
- Да здравствуют национальные революции поработанных народов!
- Да здравствуют национальные государства всех народов!

28.XI.1943 р.

Слава Україні!
Політичний відділ

ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 14. Копія. Машинопис.

№ 81

Інструкція Крайового проводу ОУН (С.Бандери) про залучення жінок до роботи в організації

Листопад 1943 р.

Інструкція № 3 [19]43 р.

I. Настановити при кожному повітовому проводі відповідну, активну жінку, яка б зайнялася:

а) організацією і вишколами санітарних, телефонічних, радіотехнічних курсів;

- б) збіркою і опікою над змагзованими медикаментами;
- в) організацією кравецьких і інших робітень;
- г) спеціальною опікою*.

II. Подати в якнайкоротшому часі:

- а) скільки кожний повіт досі має вишколених санітарок [ів], телефоністок [ів], радисток [ів];
- б) навчальні плани [програми], після яких перепроваджено курси;

III. До дня 1-1-[ц.] р. кожний повіт зобов'язаний мати:

- а) вишколених: 100 санітарок [ів], 100 телефоністок [тів], 20 телеграфісток [тів], 5 радисток [тів];
- б) один шпиталь з 40 ліжок, 40 матраців, 80 коців, 40 подушок, 120 простирадлів, 40 сплювачок, 6 санітарних носилок. До того призначити 6 добре вишколених санітарок з лікарем і медикаментами та хірургічним приладдям.

Це все повинно бути добре переховуване і так, коли зайде потреба, щоб до 3-х годин можна було розвинути польовий шпиталь.

Слава Україні!

Листопад 1943 р.

Оргреферат КП

ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 46. - Арк. 12. Копія. Машинопис.

№ 82

Відозва УПА до донських козаків про спільну антинімецьку та антибільшовицьку боротьбу за самостійність України і Дону

Листопад 1943 р.

Ставка

Д О Н С К И Е К А З А К И!

После героической борьбы с большевистскими ордами лучшая часть ваших братьев, не согласившись жить в большевистских окопах, погибла вдали

*Далі два слова нерозбірливі.

от родных станиц, в галлиполийских лагерях, гибнула от тропической лихорадки в Алжире и Марокко.

Горьку чашу испил казачий народ Дона в мрачные годы большевистского владычества. Вашу казачью честь поругали большевистские изверги. Они отняли у Вас родную землю, Ваши станицы были преданы огню. Тысячи казаков были расстреляны, тысячи репрессированны и насильно вывезены на далекий Север.

Долгие годы Вы ждали минуты освобождения из-за большевистского ига. Казалось, война 1941 года принесет волю донцам. Но, увы! Ваши надежды были тщетны. Немецкий ляндскнехт не думал о Вашем освобождении. Ему только нужна Ваша горячая казачья кровь, Ваши тела для заграждения пути большевистской волне к Берлину.

Учтите, что ориентация на немецкий или большевистский империализм не спасет Вас от рабства. Залог Вашего освобождения заключается в борьбе с этими двумя хищниками.

Украинский народ, отстаивая свою независимую жизнь, начал самоотверженную войну с немецкими и большевистскими хищниками. Украинская повстанческая армия выступила на борьбу за создание Украинского самостоятельного государства.

Освободительную борьбу поднимают все поработанные народы Европы и Азии. В дружественном единении – наша сила и победа.

БРАТЯ КАЗАКИ!

Украинский народ призывает Вас к совместной борьбе против второго большевистского нашествия.

За независимый Дон! За казачьи вольности!

За Украинское самостоятельное соборное государство!

За самостоятельные государства всех народов, покоренных большевизмом!

Главное командование
Украинской повстанческой армии

Ставка, ноябрь 1943 года

*Державний архів Волинської області. – Ф. Р-1021. – Оп. 1. – Спр.5.–
Арк. 91. Копія. Машинопис.*

№ 83

**Інструкція Крайового проводу ОУН (С.Бандери)
місцевим осередкам про збір матеріалів
антиукраїнського характеру**

Листопад 1943 р.

Інструкція №2/43 р.

А.

Стало збирати і негайно пересилати:

I. Різного роду видання, листівки, письма, друки, оголошення, звіти і т.п. матеріали німецькі, совітські, польські. В першій мірі всі ці матеріали, що видані проти нас (ОУН, УПА, український нарід), що стверджували б: а) нашу боротьбу, політику окупантів.

Найцінніші, це [ті] матеріали, що наявно (документально) стверджували б боротьбу організації з німцями чи совітськими окупантами.

До матеріалів долучити записку – де знайдені, коли і ким видані. Матеріали мусять бути в оригіналах, фотовідбитках, а в разі неможливості – в точних відписах. Матеріали мусять бути передані на час (якнайскорше по появі) і по змозі в десять примірників (листівки, брошури).

II. Різного роду знімки, відбитки, фільми, що виявляли б і схоплювали б: а) політику й методи ворогів супроти українського населення; б) терор (вбивства, морди, підпали, пацифікації...*); в) нашу самооборону – боротьбу (бої, могили, по жертвах)...

Кожна знімка мусить мати по змозі: опис даної події, місце, час, ближчі дані (свідки).

Муситься робити знімки і масові відбитки з описом і легендою на відворотній сторінці (могили впавших і хто впав, пожар села й подання даної події).

III. Філятелістичні вартисні значки. В першій мірі збірки, альбоми.

Увага: Можна також закупити по цінах, усталених у катальогах, із повним процентом надвижки 10-15 проц. Цею роботою повинні зайнятися фінансові, господарчі референти і переводити усе через касові книги.

Б.

До польського питання

I. Зібрати і переслати документальні дані: а) про зв'язок, поміч і співпрацю

* Крпки у тексті.

поляків (одиниць чи населення) з більшовиками в часі окупації укр[аїнських] земель до червня 1941 р.; б) із совітською партизанкою чи комуністичною партією за час від червня 1941 р. до сьогодні і завтра; в) особливо, коли ця праця була звернена проти укр[аїнського] народу, населення чи організації; г) із німецькою окупаційною владою в службі адміністративній, господарській, поліцейській і т.д.; д) про всі акти терору – вбивства, грабежі, морди, підпали, донощства, виконані на Україні поляками безпосередньо чи посередньо.

Старатися, щоб відповідні дані були зібрані в формі: а) протоколів; б) точного опису подій; в) із поданням: дати даної події, місця, прізвища й даних поляків, прізвища й даних покривджених українців, адреси, дати виготовленого звіту (протоколу, зголошення), підпису і ким стверджується, свідки і дані.

II. Про польське підпілля на укр[аїнських] землях, його організаційну будову, політику і тактику в відношенні до українців і українських етнічних земель, прізвища провірених людей-діячів, дані про Юзефського, тактика їхня на час повороту більшовиків і відвороту німців.

III. Подібні дії про терор німців, совітів і т.д.

IV. Про негативне поведення мадярів на наших землях супроти укр[аїнського] населення.

Організаційна референтура
Красвого проводу

Листопад 1943 р.

Подається до виконання організаційним референтам

ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 13. Копія. Машинопис.

№ 84

Інструкція ОУН (С.Бандери) про солідарність українського народу в боротьбі за незалежність України

Листопад 1943 р.

Виконна інструкція, ч.2.

Для організації не є байдужим те, як будуть представлятися морально широкі круги української суспільності, неорганізовані в наших рядах.

Організація – це авангард нації у її політичних змаганнях. Тож вона в даний час може сповняти своє завдання тим краще, чим більше нарід у своїй масі буде свідомий своєї національної і політичної мети, чим більше буде морально здоровий і дисциплінований. Бо не можна вести народу до мети тоді, коли він не знає жодної мети і не має бажання за щось боротися, чи до чого-небудь стреміти [ся].

Звідси вимога послідньої акції для розбуджування народу і спрямування його уваги на нашу ціль. Наша ціль – державна самостійність – не прийде тільки як вислід одноразового зусилля. Одноразове зусилля – революція – довершить тільки ці роботи, яку мусить вести цілий народ, вести постійно, у всяких обставинах. Організація мусить показувати людям щоденну роботу, кому треба виконувати для здійснення нашої державности. Вона мусить вести позитивну роботу під кутом революції, мусить протиставитися також ворожому тискові в усіх його формах, щоб не допустити до розбиття і розпорошення суспільної сили. Коли нам вдасться зберегти цілість організації, але суспільність буде розбита й розпорошена, то це дуже послаблює наше положення, зменшує наші вигоди на успіхи революції. Сила суспільності лежить у її організованості і високому моральному стані. В умовах чужих режимів не все є змога для суспільності розвиватися в масових товариствах чи організаціях, тим більша вага тоді моральних законів, котрі в'яжуть широку масу в цілість, здібну до оборони і наступу.

Ворожа акція змагає завжди до розпорошення і зхаотизування нашої суспільності. Тому кожний ворог керується засадою: “Діли і пануй”. Намагається знести не тільки організаційне розбиття, але й моральний розклад.

У цім розбитті він послуговується підступом, інтригою, брехнею, підкупством, а також натиском на слабші одиниці, заставляючи їх вести роботу проти свого оточення. В генерал-губернаторстві, наприклад, заставляє поліція українські комітети сповняти ролі донощиків, подавати інформації про націоналістичний рух, про націоналістів і т.д. В райхскомісаріаті Україна уживається – шуцмани українців до здирання контингентів, виловлювання людей до роботи й т.п. Це дає нагоду темним типам виладовувати свої злочинні інстинкти.

Невідповідальна робота темних типів мала б стягнути ненависть населення до всіх українців, що служать Україні. Це саме відноситься до голів сіл, міст, та взагалі до українців на різних урядових становищах.

Це в дальшому мало б створити стан загального хаосу і зневіри. Компромітування українських людей може спричинити у безкритичної маси заломання віри у вартість української людини взагалі, в можливість добитись нам збірними силами будь-яких успіхів.

Ворожій акції мусимо протиставити наші рішучі протинаступи. Наш протинаступ мусить іти під гаслом солідарності усіх чесних українців і взаємної самопомоги на кожному кроці. Тому якнайрішучіше треба осуджувати й поборювати прояви несолідарності й донощства. Селянин повинен помагати селянинові переховувати хліб, захватись від вивозу на роботу і т. п.

Робітник повинен помагати своєму безробітному товаришеві знайти працю. Українське село повинно піддержувати українське місто в час харчевої скрути, голодової загрози. При цьому поборювати всі прояви несолідарності, винних бойкотувати. Українці в усіх обставинах не сміють забувати про всі свої головні обов'язки, де тільки можна помагати другим українцям.

Так збудуємо тверді основи нашої національної моралі і не дамо себе визбити й розчленувати. Тоді і наша чисто політична акція знайде тверду основу і дасть потрібні висліди.

Конкретні вказівки

В терені говорити з ріжними людьми, що працюють на таких чи інших становищах. Говорити з ними як українець з українцем, громадянин з громадянином. Вказувати на те, які практичні завдання треба нам сьогодні аналізувати в терені, що може і повинен би робити даний громадянин на [сво]йому становищі.

Дати прочитати "За тверді основи громадської моралі". Зокрема, вия[вляти] такі справи:

Справа поліції.

- 1) Немає ніде ніякої української поліції.
- 2) Є тільки німецька поліція, а при ній служать українці, як так звані шуцмани.
- 3) Уживати тільки назви «шуцман», а не український поліцист чи український міліціонер.
- 4) Шуцмани є не тільки українці, ними бувають і москалі (в східних областях), поляки (Полісся) і фольксдойчі (всюди).
- 5) Людей б'ють і грабують не українська поліція, а німецька при помочі шуцманів.
- 6) Між українцями, що служать в шуцманах, є чесні люди і темні типи, подібно, як у всіх урядах, де працюють українці.
- 7) Надужиття темних типів брати на їх власний рахунок, а не на рахунок усіх українців, що служать у шуцманах.
- 8) Українська поліція може бути тільки в Українській державі.
- 9) Українська поліція не буде бити українців, тільки їх хоронити, бо тільки для цього вона буде створена.

10) Ставати рішучо в обороні населення і захищати його перед кривдами, котрі могли б йому робити шущмани.

2. Адміністрація.

Справа назагал подібна, як з поліцією.

1) Немає жадної української адміністрації.

2) Сільські, міські, районіві управи тільки помічні органи німецької адміністрації.

3) Головами цих управ бувають українці, але бувають теж фольксдойчі, москалі і поляки.

4) На становищах голів і членів управ бувають чесні українці, котрі не шкодять своїй суспільності, бувають також нечесні одиниці, що йдуть проти своїх.

5) За нечесні вчинки робити особисто відповідальними тільки тих, що їх допускаються.

6) Всі тягарі і здиства переводить німецька адміністрація, уживаючи до того помочі адміністраційних органів.

7) Українські адміністраційні уряди будуть тільки в Українській державі. Вони будуть служити потребам українського населення, а не його гнобити чи переслідувати. Немає Української держави, ані української влади на наших землях під сучасну пору. Вона була створена 30 червня 1941 р., але німці владу виарештували і державу знищили.

Сьогодні є тільки німецька кольонія, що називається Райхкомісаріят Україна.

За Українську державу треба боротися. Щоб її створити, треба багато труду й праці, треба понад усе єдності й солідарності цілого народу.

Тільки в Українській державі заживе народ спокійним і свобідним життям. Без неї він буде тільки гнобленим і гнаним рабом.

*ЦДАВО України.– Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 59–60.
Копія. Машинопис.*

№ 85

**Донесення агентів німецької контррозвідки про
структуру, склад і керівництво УПА***

5 грудня 1943 р.

Таємно

Службова інстанція Валлі І
(Службова інстанція Баун)

QU, 5.12.1943 р.

I/Vd

Щоденник № 18934/43 geh.

Стосовно: донесення контррозвідки про банди “Схід” Українська Повстанська Армія (“Бандера”)

Джерело: повідомлення резидентів та агентів

Для: “Чужі Армії на Сході” (I/Vd)

Нижче подається повідомлення про Повстанську Армію. Згідно з повідомленням агентів, на чолі Української Повстанської Армії стоїть штаб УПА, який одночасно вважається найвищим керівним органом усього національно-українського руху (“Бандери”). Цей рух охопив велику частину Волині: між околицями Ковель–Сарни–Корець.

Штаб УПА станом на 18.11.43 р. був розташований у селі Стидін (45 км від Рівного).

Заступником керівника проводу українського руху “Бандери” є якийсь Рубан** з Галичини.

*Цей документ виявляє, що на початку грудня 1943 р. німці вже мали багато точної інформації про силу УПА, але мало знали про її командування через добру конспірацію щодо осіб. До листопада 1943 р. УПА дійсно поділялася на три групи: “Північ” під командуванням Дубового, “Північний Захід” під командуванням Рудого та “Південний Захід” під командуванням Енея. Інформатори німців подали назви цих “дивізій” неточно російською мовою....

Справжні прізвища: Дубовий — Литвинчук Іван, Рудий — Стельмашук Ю., Еней — Олійник П.

** Після арешту Степана Бандери 4 липня 1941 р. у Кракові і Ярослава Стецька 9 липня 1941 р. у Львові та їх депортування до Берліна урядовим головою ОУН був до весни 1943 р. Микола Лебедь, псевдо — Максим Рубан. Однак від початку існування до листопада 1943 р. головним командиром УПА був не він, а Д.Клячківський, псевдо — Клим Савур. У листопаді 1943 р. цей пост перебрав Роман Шухевич — ген. Тарас Чупринка.

Начальник штабу УПА — Климишин, відомий під псевдо, Савур*. Він уже багато років є членом Української національної партії [ОУН], провів декілька років у тюрмі за політичні переконання.

При штабі УПА існують:

1. Центральне Управління Служби Безпеки (УСБ), яке очолює полковник Трейка.
 2. Вища виконавча влада (виконавчий комітет).
 3. Центральне санітарне управління.
 4. Головне управління постачання.
 5. Військова школа для офіцерів та унтер-офіцерів. Українська Повстанська Армія поділена на окремі групи (дивізії), а ці групи — на полки та сотні.
- Є повідомлення про 3 дивізії УПА.

Перша дивізія “Заграва”

1. Востаннє встановлено 18.11.43 р.
2. Місце бойових дій: Людвиполь, Городнище (25 км від Корця), Корець.
3. Кількість: 10-12 тис. чоловік.
4. Склад і національність: українці — молодь віком від 15 до 18 років, фанатично національно настановлені.
5. озброєння: 2 гармати калібру “3”, 4 протипанцерні з обмеженою кількістю боеприпасів, тяжкі і легкі кулемети, міномети, рушниці.
6. Керівництво: командир дивізії — якийсь “Еней” за псевдо, 50 років, галичанин.
Начальник штабу — Макаренко з міста Славута.
7. Бойові дії: боротьба з ворогами “Української держави” — німцями, поляками і більшовиками.
Політична пропаганда, вербування молоді у ряди УПА, диверсії на залізничних коліях і шосе.
8. Зв’язок зі штабом УПА та окремими групами (дивізіями) через кінних кур’єрів або членів ОУН. Транспортні засоби перебувають постійно у їхньому розпорядженні.
9. Забезпечення продуктами харчування шляхом конфіскації майна місцевого населення та пограбування продовольчих складів і складів з боеприпасами німецького вермахту.

* Климишин і Клим Савур — різні особи (М.Климишин від вересня 1941 р. був у німецькому концтаборі). Начальником штабу УПА був спочатку Василь Івахів — Со-нар (загинув у бою з німцями 13.05.1943 р.), потім полковник Леонід Ступницький — Гончаренко, колишній старшина армії УНР, який не був членом ОУН.

Друга Дивізія “Северная”

1. Востанне встановлено 18.11.43 р.
2. Місце бойових дій: лісовий простір біля села Степань (55 км на північ від Рівного).
3. Кількість: 10 тис. чоловік.
4. Склад і національність: українці.
5. озброєння: 2 гармати 3-го калібру, 6 протитанкових гармат з обмеженою кількістю боєприпасів, важкі і легкі кулемети, міномети, рушниці.
6. Керівництво: командир дивізії — якийсь “Дубовий” на псевдо, прізвище Литвинчук Іван, 22 роки, 5 років член Української Національної Партії [ОУН]. Був керівником партійної організації ОУН в окрузі Сарни.
7. Бойові дії:
8. Зв’язок: (див. Перша дивізія)
9. Забезпечення продуктами харчування:

Третя дивізія “Ковельська”

1. Востанне встановлено 18.11.43 р.
2. Місце бойових дій: лісова смуга 40 км на північний захід від місцевості Колки.
3. Кількість: 10-12 тис. чоловік.
4. Склад та національність: українці.
5. озброєння: 2 гармати 3-го калібру, 4 протитанкові гармати з обмеженою кількістю боєприпасів, важкі і легкі кулемети.
6. Керівництво: командир дивізії — якийсь Закоштуй, 30 років. Він не згідний з пануючою суворою дисципліною і національно-українською позицією УПА.
Начальник штабу — якийсь “Гончаренко” за псевдонімом, прізвище Ступницький, має чин полковника.
7. Бойові дії:
8. Зв’язок: (див. Перша дивізія)
9. Забезпечення:

Підпис

Федеральний військовий архів у Фрайбурзі. – Ф.РН 2. – Спр.2339. – Арк. 45–46.

№ 86

Лист керівника Ковельського надрайонного проводу ОУН на ПЗУЗ командирі однієї з боївок УПА з вимогою дати пояснення з приводу каральної акції в с.Мощона Мацеївського району Волинської області

6 грудня 1943 р.

Постій

До Друга командира Дяченка !

Прошу дати мені вияснення, на чіє доручення Ви свого часу перевели пацифікацію в с.Мощона Матіївського району та хто Вам подав листу тих людей, котрих Ви помордували. Справа є дуже поважна, і тому жадаю від Вас якнайскоршого вияснення.

Писати по адресі “Говерля” 3.

Постій, 6 грудня 1943 р.

Слава Україні !

Василь

ЦДАГО України. – Ф.57. – Оп. 4. – Спр. 353. – Арк.87. Оригінал. Машинопис.

№ 87

Лист керівника Ковельського надрайонного проводу ОУН на ПЗУЗ до заступника групи УПА “Турів” про проведення збройної акції щодо знищення польських і радянських партизанів на території Голобського і Турійського районів Волинської області

11 грудня 1943 р.

Постій

До Друга командира Вовчка !

До мене напливають донесення з півдня, що в західній частині Голобського

району, а також північній частині Турійського району організаційна робота є неможливою з огляду на поляків, котрі поширюють свої дії з с.Купичева на околичні села: Ключьк, Гаруша, Задиби, Радовичі, Черніїв, Новий Двір, Озеряни, Сушибаба, Солотвин, Літин, Дажва, Каролінка і інші. В згаданих селах ляхи грабують майно і мордують населення, котре масово втікає в південні частини району.

Такою самою загрозою на півночі є червоні, які настало осіли в околиці с.Велимче на хуторах “Цюприк” в силі до 200 осіб. З цієї місцевості нападають на села і нищать наш актив, грабуючи одночасно селянське майно.

Конечним є в найкоротшому часі провести повну ліквідацію поляків і червоних в цих теренах. Коли б Ви це планували, прошу повідомити мене про час, тоді б я міг стягнути в разі потреби всі свої боївки і допомогти в переведенні акції.

Постій

Слава Україні !
Василь

ЦДАГО України. – Ф.57. – Оп. 4. – Спр. 353. – Арк. 93. Оригінал. Машинопис.

№ 88

Лист керівника Ковельського надрайонного проводу ОУН на ПЗУЗ до одного з підрозділів УПА з указівкою про ліквідацію в с.Доротище Ковельського району Волинської області вчителя, запідозреного у прихильному ставленні до радянських партизанів

11 грудня 1943 р.

Постій

До Друга Наливайка !
В терені

З Вашого терену друже Чміль доніс, що вчитель Куклінський Іван, замешканий в с.Доротище, твердив, що самостійність України залежить від німців, так що ОУН мусить підпорядкуватися німцям. Одночасно ширить таку пропаганду поміж населенням.

Цей же учитель тримає сторону і боронить комуністів, таких як Гавриленко Степан, котрого два брати з сестрою в червоній партизанці.

Далі доносить Чміль, що Куклінський за походженням є поляк, а має підроблені документи українця.

Прошу негайно розслідувати повище в справі цього вчителя і донести до мого відома. Якщо окажется донесене Чмільом в дійсності, пустити цього вчителя вгору, переславши мені протокол переслухання.

Постій, 11 грудня 1943 р.

Слава Україні !
Василь

ЦДАГО України. – Ф.57. – Оп. 4. – Спр. 353. – Арк. 90. Оригінал. Машинопис.

№ 89

Наказ головного військового штабу (ГВШ) УПА про організаційну структуру Українських збройних сил

18 грудня 1943 р.

Постій

ГВШ
IV.орг.

Постій, 18.12.43

Н А К А З ч.2/43

З уваги на різні політичні і теренові умовини поодиноких країв, початкові формування української збройної сили (УПА, УНС) пішли різними шляхами. Щоб усунути всі витворені за той час різниці та зуніфікувати і звести всі ці відділи до одної військової форми, наказую:

I. Військова залежність української збройної сили

Найвищим зверхником української збройної сили є головна визвольна рада. Фактичним керівником усіх військових дій та чинностей є головний командир УПА. Його допоміжним тілом у керуванні цілостію військових справ на

всіх теренах є головний військовий штаб УПА.

Головному командирові УПА підпорядковані краєві командири УПА. Кожний із них веде на своєму терені цілість військових справ за допомогою штабів, яких начальники йому безпосередньо підлягають. Краєвий військовий штаб керує чисто військовими справами терену. Краєвому командирові УПА підпорядковані командири воєнних округ із відповідними як вище штабами: (військовий штаб воєнної округи, ВШВО). Всі оперативні відділи підлягають на своєму терені командирові воєнної округи (і його ВШВО), а через нього краєвому командирові УПА (і його КВШ). Старатись, щоб командири оперативних відділів не сповняли рівночасно теренової влади.

II. Військові ступні та функції

Внаслідок різних вишколів у різних арміях, довгої відсутності у війську провізоричних військових вишколів різних військових курсів, неправного присвоювання ступнів різними людьми в часі визвольних змагань та тепер дуже часто поза якимось військовим ступнем нема відповідного військового знання, чи то дуже важко ті різні ступні звести до спільного знаменника. Чи то: до часу остаточного оформлення справи старшинських ступнів – ГВШ уводить окремим наказом на всіх теренах функційні старшинства.

III. Дисциплінарні кари та судове поступування у війську

До хвилини видання відповідних правильників командири частин мають право видавати дисциплінарні кари на підвладних у висоті, що відповідає правильникам регулярної армії (російської, німецької чи іншої). При тому командири самостійних одиниць користуються правами курінних. Найнижчим командиром, що має право карати, є сотенний чи то чотовий самостійної чоти.

З уваги на спеціальні умовини військового життя інших частин, що не дозволяють стосувати багато кар, як то буває у регулярних арміях, старшини мають право стосувати, залежно від умовин, також інші роди кар, непередбачені військовими правильниками. Однак ті кари не можуть нарушувати здоровля, ані гідності вояка (фізичне биття, тортури, голодування, непристойні чи глумливі чинности і т.д.). А втім допускається т.зв. козацькі суди, де присуд особливо за важкі провини (грабіж, крадіж, лиха поведінка поза відділом і т.п.) видає зібраний на суд відділ. Тут допускається і фізичні кари. Після козацького суду і по відбутті кари вояк користується всіма правами вояка. Присуд козацького суду затверджує з правом злагіднення кари командир частини.

Козацьких судів не вільно стосувати до будь-яких дрібних провин. Їх стосується також у тих випадках, коли за даний вчинок належало б віддати вояка під воєнний суд, але це в дану хвилину неможливе. Козацький суд скликає командир частини.

У випадках важкого злочину, коли навіть найменша проволока у виконанні кари загрожувала б поважно відділові, теренові чи поодиноким особам, або коли винний старався б, чи міг би уникнути кари через утечу чи визволення ворогом, командир має право без суду виконати присуд смерті. По виконанні такого присуду мусить командир цю справу враз із матеріялами віддати для розгляду і затвердження воєнного суду.

Воєнний суд розглядає всі важкі провини вояків, цивільних осіб на військовій службі та полонених, коли ці провини не належать до компетенції поодиноких командирів, а так само і провини цивільного населення, звернені проти війська, його дій, майна установ та осіб. Воєнні суди у складі трьох суддів, прокурора і оборонця покликає командир ВО та вищі командири.

Присуди воєнних судів щодо підстаршин затверджують командири ВО із правом запорядити поновний розгляд справи. Присуди на старшин та осіб, що займають чи займали в часі поповнення провини рівнопорядні становища у війську (невійськові) затверджує краєвий командир. Воєнні суди видають присуди згідно із власним сумлінням. Командири не можуть впливати на висоту виміру кари.

IV. Справа військових видавництв та термінології

Переклади з чужих мов краї можуть друкувати у власному обсязі. Військові правильники, навіть тимчасові, потребують апробати ГВШ. У термінологічних справах притримуватись термінів, уживаних в офіційних виданнях ГВШ, у правильниках УНР, та в німецько-українському словнику Ільницького.

І.Чорнота
в.о.нач.ГВШ

Т.Чупринка
в.о.Головного командира УПА

Копія вірна: підполковник [підпис]*

ДА СБ України. – Спр. 372. – Т.3. – Арк. 128–129. Засвідчена копія. Машинопис.

* Підпис нерозбірливий.

№ 90

**Лист керівника Ковельського надрайонного проводу
ОУН на ПЗУЗ про розслідування справи щодо
пограбування селян с.Колодниці Ковельського району
Волинської області націоналістами Білинської боївки**

23 грудня 1943 р.

Постій

До Друга Наливайка !

В терені

Прошу розслідувати справу відносно Білинської боївки. Дня 8.XII. б.р. до с.Колодниці прийшло 6 друзів з Білинської боївки. Ці бойовики, прийшовши до села, забирали з місцевих селян шапки в невластивий і нетактичний для нас спосіб.

Про цю справу поінформують Вас громадяни с.Колодниця Резвалюк Гриць і Лисюк Никон, в яких бойовики забирали шапки.

Протокол переслідженої справи й винних в цій справі друзів прошу переслати мені в найскоршому часі.

Пересилаючи листу друзів, подайте їх псевда і правдиві прізвища й імена.

Постій, 23 грудня 1943 р.

Слава Україні !
Василь

ЦДАГО України. – Ф.57. – Оп. 4. – Спр. 353. – Арк. 97. Оригінал. Машинопис.

№ 91

**Інформація тернового провідника СБ УПА у терені
“Море” “Чубарика” УПА**

24 грудня 1943 року

Інформація до відома клітин СБ

Необхідно підперти моральний стан кадрів СБ (люди які займають поважні пости не мають поняття про національну мораль і етику). Кожен наш нетакт большевики будуть пропагувати, і це нам перешкодить як в заграничній політиці, так і в нашому народі. Роботу свою робим серед найтяжчих обставин, але треба

застановитися, як її робити. В ній не можна давати компетенції людям, які до такої роботи не надаються. Кожен повинен вміти знищити ворога і одночасно бути політиком і робити все згідно з нашою політичною постановкою. Зле виправлять добрим. СБ – це орган, що бореться з політичними нашими ворогами і зорить за людьми, які працюють, і потрібно, щоб це дало твердий фундамент для дальшої роботи. Нема тепер ніяких станичних СБ, тільки станичний інформатор. Щоб люди не користувалися маркою СБ. Станичний СБ не має права робити жодних трусів, конфісковувати майно і взагалі втручатись до будь-якої ділянки життя, тільки має інформувати. Він є обсерватором, про якого ніхто не знає. Це є людина – тайна. Ніхто не знає, що він з нами працює.

Відносно підрайонів. В підрайонах немає жадного СБ, є тільки допоміжна поліція, яка є центром станичних інформаторів. Право покарання людей треба переглянути, карати невільно. Жодний підрайонний не має права карати людей карою смерти чи легшою карою. Справи передаються до району, а тяжчі з району до надрайону.

Район не має права арештовувати людей, які є стало в даному терені. Вони мають право нищити парашутиста, червоного партизана, сексота, але всі внутрішні справи мусять бути передані до надрайону. Станиця, підрайон - це інформаційна сітка.

Район є компетентний карати за злочинство (завдання збитків). Злочинство навіть в наших рядах, в станицях. За п'янство членів в станицях та підрайонах. Збирати матеріал та інформувати надрайони про життя в районі, осередках і нетактовну поведінку та п'янство наших людей. Збирати матеріали і подавати через надрайони до Польової жандармерії про стрільців УПА. При кожній районній станиці мусить бути призначена людина з надрайону, щоб на місці міг рішати справи. Всякого роду справи політичні має розглядати тільки надрайон. (Тільки під час якоїсь акції ліквідують, про це рішає людина, яка прислана з надрайону). При надрайоні мусить бути створена правдива СБ, поліційно-слідчий відділ і поліція.

СБ мусить мати нагляд за нашим життям і над людьми в наших рядах. Контроля надрайонів і районів. Зараз зробити очистку кадрів для СБ. Перед арештованими не називатися псевдами, а тільки першими буквами.

Розвідча робота в терені. Постійність інформацій, тобто, коли подаєш якусь інформацію, то доводиш до кінця. Дотримуєшся конспіраційних засад. Не подавати інформації з терену, яка є всім відома. Що важніше, подавати шифрами.

Подавати постійну інформацію про наших людей, які загинули або арештовані.

Дня 24.12.43 р.

Чубарик

ЦДАВО України. – Ф.3967. – Оп.1. – Спр.26. – Арк.. 15–16. Оригінал. Рукопис.

№ 92
Інструкція для окружних референтів
Служби безпеки ОУН

28 грудня 1943 р.

Постій
СБ - ЗУЗ
Техніка розвідки
і звітувань (доповнююча інструкція)

До окружних СБ

Вслід за дотеперішніми інструкціями в справі розвідки і звітування згідно з інструкцією з дня 28 грудня 1943 року в справі техніки розвідки і звітування подаю ось такі пояснення:

Група II. – КОМУНІСТИ – вміщує інформації про нелегальні комуністичні організації, їх роботу, роботу поодиноких комуністів, комуністичну пропаганду і т.п., теж арешти комуністів владою. Шифрів і кодів не вживати.

Група III. – НІМЦІ – вміщує інформацію про політику і господарку німецької окупаційної влади, і в зв'язку з тим розпорядки, накази, акції, пляни пропаганди і т.д. цієї ж влади. Зокрема робота поліції, будова конфіденційних агентур, тюрми, лягери іт. д., на кінці – настрої німців. Шифрів і кодів не вживати.

3. Група IV – ПОЛЯКИ – вміщує інформацію про нелегальні організації, їх роботу, нелегальну роботу поодиноких поляків і т.п. та нелегальне життя, відношення до українців і т.д., теж арешти поляків владою, а на кінці – настрої поляків. Кодів та шифрів не вживати.

4. Група V – УКРАЇНЦІ – вміщує інформацію про внутрішньо-українське життя. Порядок звітування такий – мельниківці, гетьманці, УНР*, паліївці**, УСРП***, УНАКОР**** і інші політичні угруповання, комітет,

* Прихильники еміграційного уряду УНР.

** Члени та прихильники партії Фронт національної єдності, очолюваної Дмитром Паліївим.

*** Українська Соціалістично-Радикальна партія – радикальна ліва партія, заснована в 1926 році. Лідери УСРП – Л.Бачинський та І.Макух. Після 1939 року вона фактично перестала існувати.

**** Українська Народна Козацька Організація – створена в 1920 році в Німеччині колишнім наказним отаманом Вільного козацтва І.Полтавцем-Острицицею. Невеличкі групи УНАКОР діяли в 1920-х–30-х рр. на Волині. В 1942 році організація фактично припинила своє існування.

церква, українське суспільство і його настрої. В звітах про організації, що вважають себе нелегальними (приміром, мельниківці, або роблять якусь нелегальну роботу – вживати кодів, шифрів, псевд). У звітах про легальні організації (комітет, церква і т.д.) і легальну роботу шифрів і кодів не вживати.

5. Група VI – інші ЧУЖОЗЕМНІ СПРАВИ – вміщує інформацію про всі інші народи (румуні, мадяри, словаки, народи Сходу, Заходу, по таборах полонених і т.д.). У звітах про прихильні нам народи (випадки прихильності) – вживати шифрів і кодів. У інших випадках – не вживати.

6. Група VII – КРИМІНАЛЬНІ СПРАВИ – шифрів і кодів не вживати. Примітка: при всіх групах у виїмкових випадках вживати шифри і коди.

Безперечно, що наше пояснення не заторкує всіх проблем, про які треба звітувати в поодиноких групах, тому тут обов’язково теж повсякчасні інструкції про звітування і техніку розвідки.

Про внутрішні справи – персоналії, арешти членів, вишкіл і т.д. – звітувати в окремих записах. Шифрів, кодів і псевд вживати абсолютно*.

ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 233. – Арк. 1. Копія. Машинопис.

№ 93

Із звіту шефа штабу Південної ВО (групи) “Богун” УПА на Волині-Поліссі про бойову діяльність за грудень 1943 р.

31 грудня 1943 р.

УПА
Група “Богун”

31 грудня 1943 р.

ЗВІТ

про роботу відділів за час від 1–31.XII.43

1. Після кількатижневої приготівки в підборі людей, поповненні взуття, одягу, відділи, призначені в східні терени – відмаршували. Курінь “Бистрий”

* Далі текст обірваний, підписів немає.

сформовано із повернутих з першого рейду сотень “Довбуша” та стаціонуєчих в терені 7/7 відділів куреня “Бурсак”. Курінь “Крук” – із повернутих з терену Ворона сотень: Тополі, Хмари, Запорожця. Курінь “Олег” з відділів “Ярема”, відбувших листопадовий рейд і з відлучених у різних обставинах козаків, сотні Саблюка, що оперували в терені “Батька”. Відділи відійшли першорядно озброєні, середньо вивінувані в одяг і взуття та з добрим запасом харчевих продуктів (залізний запас – 1 кг цукру, 1 кг сала, 2 кг сухарів на козака).

Курінь “Бистрий”, за винятком чоти Одисея, що вистріляла в першій з німцями бою амуніцію, зайшов у вказані місцевості, провадив наказану роботу.

Крук в дорозі. Донесено, що провівши кілька зустрічних боїв з нім[ецькою] граничною сторожею, просувається в бажаному напрямку.

Час відмаршу, стан відділів і стан озброєння подаю в залучнику ч.1.

II. Стаціонуєчі відділи проводили слідуєчі акції:

Курінь “Ясен”

Дня 1/XII спалено в Куневі будинки, призначені до кватерування німців.

2/XII відділ Цимбала перевів наскок на Нове Містечко – Остріг. Знищено 4 ляцькі пункти, здобуто багато різного майна (втім фіру шкір), забрано худобу.

3/XII відділ проводив засідку на черв[оних] партизан – не вдалася. Ворог, обстрілявши ззаду наш відділ, відступив. Черв[оні] були повідомлені.

Дня 10/XII відділ Тимошенка, закватерований в селі Михайлівні, внаслідок донесення сексотів, попав в окруження козаків з Колоденки – прорвався. Вбито 20 козаків - втрачено трьох своїх вбитими. Здобуто 2 фінки і 3 кріси.

Дня 13/XII під час нім[ецької] акції на села Ляхів і Малин, було влаштовано засідки. Принагідно спалено розвідувальний літак, що невдало приземлившись, загруз в болоті.

17/XII відділ Степ перевів наскок на містечко Аннополь – здобуто багато рогатої худоби, коней, медикаментів, іншого майна.

27/XII знищено ляцьку оселю Вітольдівку – вбито кільканадцять ляхів. Наші втрати – 4 вбитих, 2 ранених.

Курінь “Птаха”

Дня 5/XII відділ Тура роззброїв 30 шуцманів. Здобуто 30 крісів, 1500 шт. амуніції.

10/XII під час палення німцями с.Ситно відділ Гірняка знищив 4 автомашини і 20 німців.

11/XII цей же відділ на шосе Дубно–Радивилів знищив 3 машини. Вбито понад 30 німців.

12/ХІІ в час акції на село Білогородку вбито 4 німців. В поданих боях відділ Гірняка здобув 1 л[егкий] ск[о]р[остріл], 5 крісів, 300 шт. амуніції.

22/ХІІ знищено ляхську оселю Бортниця (б.Дубна). Вбито понад 25 ляхів, багато згоріло в хатах. Власні втрати 1 вбитий.

Протягом тижня відділ Гірняка і Берези був зайнятий при висліджуванні і засідках на мельниківську банду (з перервами від 8–20).

8/ХІІ кошовий відділ “В’юн” спільно з азербайджанською чотою прийняв з німцями бій за село Півче. Село здобуто – німці з ляхами спаливши кілька хат, відступили. Впало 8 німців – наш 1 ранений.

23/ХІІ ворог напав на с.Мізочек. Цей же відділ заставив ворога відступити, вбито трьох – без власних втрат.

15/ХІІ відділ Крука, що готовився до відмаршу “схід”, прийняв з німцями і ляхами (коло 200) в с.Тилявці 7/7 бій. Спалено 5 автомашин, вбито понад 20 ляхів і німців – здобуто 1 “максим”, 1 легк[ий] міномет, 100 шт. мін, 500 шт. амуніції і 2 МП. Наші втрати – 1 ранений.

2/ХІІ відділ Великана (заст[упник] Сірко і 5 козаків) роззброїв 35 шуцманів. Здобуто 1 фінку, 1 скоростр[іл], 34 кріси, 2000 шт. амуніції.

При охороні транспортів протягом місяця з невеликими перервами в часі було зайнято коло 200 козаків, з різних частин. При охороні Проводу і перебуваючих в терені “гостей”^{*} від 15/ХІІ було прикріплено 2 чоти з відділів В’юна, Докса і Данька.

Відділ кінноти, поза охороною “гостей”, брав участь в протинімецьких засідках коло Малина і Ляхова, вів розвідчу роботу в півд[енній] частині прилісової полоси.

Слід згадати про непляновість у запотребовуванні війська до охорони транспорту. Відділи командирують чоти з даного терену в другий, (де є також наші частини), котрі там чекають по два тижні, вирвавшись з-під нагляду зверхників, тратять, розпиваючись, військову дисципліну, не школяться, дармують. Необхідним є припинити доривче брання роїв, чот з любої сотні, назначити командира транспорту, доручити йому відділ і ним послуговуватися при того роду завданнях.

Протягом звітного часу здобуто: 1 тяж[кий] скоростр[іл], 2 л[егкі] скоростр[іли], 72 кріси, 4300 шт. амуніції, 1 міномет, 100 шт. мін, 3 фінки і 2 МП.

ІІІ. Північно-східня частина ВО (Рівненщина), Здолбунівщина стали протягом місяця грудня предметом посиленних ворожих наскоків-грабунків. Ворогові

^{*} Напевно, йдеться про перебування на Волині членів головного Проводу ОУН і командування УПА Романа Шухевича, Ростислава Волошина й інших та місії від командування угорської армії до УПА.

сприяла в тому відкрита місцевість, поперетинання залізницею і шляхами. Німці тут послуговуються вислужницьким елементом – козаками, що розмістилися в ряді сіл (Колоденка, Гільча) і понад залізницею. Діють енкавд[івським] способом, множать сексотів, видають відозви в сенсі “України не було і не буде”.

Діючий в тих теренах курінь «Ясен» був в стадії реорганізації і постійного доповнення, не був спроможний зліквідувати ворожі опорні пункти, розгорнути належну бойову роботу, було мало сили і ту треба було оздоровлювати (Тимошенкова сотня), брак важкої зброї і найголовніше вбогий стан амуніції (15-20 шт. на кріс). Одночасно виринає в даному терені питання боротьби з червоною партизанкою, розміщеною на Півневій горі (на півд[енний] сх[ід] від Острога), що останньо опанувала доколичні села і починає проникати розвідкою в Суразький ліс.

В зв'язку з цим потрібно дати підсилення куреневі “Ясен”, обсадити своїми частинами Суразький ліс, робити кінні рейди на схід, звернути увагу на осідок червоних, вести розвідку, виловлювати менші групи, бльокувати.

Акції на асфальті Рівне-Радивилів припинено до поновної нагоди (відступ шуцманів, адміністрації, війська), що в зв'язку з посуванням фронту на захід повинно наступити. Шуцмани із східних областей, що залишилися з листопада у селах понад асфальтом, частково перейшли до нас або від'їхали в Німеччину.

Аналізуючи проведені бої, можна сказати, бої були короткі, наступального характеру, втрат мало, але й здобутків небагато. Відділи реагували на всі спроби німаків грабити села, майже у всіх випадках відганяли їх, відбиваючи награване, і частково здобували зброю.

IV. Відсиленням відділів на схід, курсантів на старш[инську] і під-старшинські школи, творенням нових відділів щораз зменшується число старих загартованих повстанців-добровольців.

Напливає елемент змобілізований, хоч і після військової служби, але в партизанському житті новий, не бувалий в боях. Замітний брак кадрів. Командири бути повинні в наступаючій місяці для очолення належного морально-бойового стану школи, військового і політичного новозмобілізованих. Найнижчим морально відділом оказався відділ Тимошенка, сформований в переважаючий кількості із людей непевних, що вели свою окрему лінію з девізом: їж, пий з черні, за що битися.

Відділ розформовано і переведено в кошову сотню, звідки поступово розіслано групами в інші відділи.

В інших відділах панує вповні здорова вояцька мораль і дисципліна, хоч зустрічаються випадки дезерції та п'янки.

Досконалим засобом для вилікування від горілки, фартушків, недисциплінованих козаків оказався карний відділ. Подвоєний робочий день, зменшені

до половини харчі, карні вправи, земляні роботи добре впливають, і є вихід із проступками, що не підлягають карі смерті.

В звітному покарано смертю 10 козаків (за дезерцію і грабіж), карним відділом 42 козаки.

Апарат п(ольової) ж(андармерії) діє досить справно. Козаки жандармерії стоять на належній висоті, бувають, поряд із основною роботою, в акціях, боях. До боротьби із гестапівсько-мельниківською бандою сконцентровано відділ жандармерії, що весь час шахував їх рухи, не давав показатися на село, у висліді чого німці роззброїли їх як непотрібну використану групу. Поміж козаками і старшинами у відділах є кількадесят бувших мельниківців. В перших днях появилення банди трьох з них зрадили – втік бувший командир м(ельниківсь)кого табору – Хрін. Селяни бачили його враз з німцями при акції на село Сапанів. Решта працюють бездоганно. Загроза розкладового мельниківського впливу у відділах є цілковито перекреслена виразною співпрацею з німцями.

Моральний стан німців є дуже заломаний. Виходять на село найчастіш ради підбурювань ляхів в чисто грабіжницькому характері. Найбільш шкідливіми і зухвалими є козаки, маючи до винищення нас ідейний, найчастіш більшовицький чи білогвардійський підклад.

В порівнянні із станом вишкільної роботи в м[ісяці] листопаді, в тій ділянці є деякий поступ. Школення козаків взяте уже в певну систему, вишколи ведуться більш пляново. Зорганізовано саперську підст(аршинську) школу, вишкільний референт провадив в деяких відділах контрольну роботу над школенням. Гальмою в роботі є брак потрібних інструкторських кадрів, сталого правильника, відповідної військової літератури відповідної нашим вояцьким मामам. Положена надія у вишкільній роботі на абсолювентів старш[инської] школи “Дружинників” до сього часу себе не оправдала. Від’їхавши на семиденну відпустку, 12 осіб з 20-ти не зголосилися до приділених частин. В наступаючій місяці плянується урухомлення стрілецької підстаршинської школи, курсів технічного зв’язку і тяжкої зброї піхоти. Слід відмітити, що часте пересування відділів Макса, Докса і Великана не дозволили на плянову вишкільну роботу. Використання зимового періоду у вишкільній роботі є серед відділів відповідно трактоване старшинами і тому вишкільний осередок і робота є далі в стадії організування, удосконалення, росту.

Шеф штабу УПА
Черник

Державний архів Рівненської області. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр.33. – Арк. 150–153. Оригінал. Машинопис.

№ 94

**Аналітична довідка німецьких спецслужб про діяльність
ОУН-УПА та політичні настрої в Україні**

31 грудня 1943 р.*

**Звіт про сучасний стан банд та
політичні настрої на Західній Україні**

Нижчеподаний звіт є загальним оглядом сучасного стану банд та відображенням політичних настроїв на Західній Україні. Цей звіт було складено на основі повідомлень різних довірених осіб. Можна з упевненістю вважати, що всі адресати вже знають більшу частину змісту. Та все ж вважаємо необхідним письмово зафіксувати цей загальний виклад, щоб не загубилася жодна деталь чи цікаве зауваження.

А. Виникнення банд.

1. Передісторія та розвиток банд на Західній Україні.

Як відомо, після вступу німецьких військ на цій території тривалий час не існувало взагалі ніяких банд. Лише протягом 1942 р. внаслідок цілеспрямованої діяльності більшовицьких організацій та незадоволення українських національних партій безправ'ям щодо всіх українців, а також через постійні помилки органів [німецької] цивільної адміністрації почали виникати спочатку малі, не пов'язані між собою організаційно банди.

Перші банди були більшовицького походження і діяли приблизно на теренах Смоленська, Вітебська та Мінська. Велика частина банд, розбитих німецькими охоронними частинами, почала рухатися в напрямку Барановичі–Люнінець–Пінськ, щоб уникнути переслідування. Ця болотиста лісова територія особливо придатна для такої мети. Там банди було реорганізовано і добре озброєно.

На початку літа 1942 р. ці комуністичні банди вперше встановили контакт з польськими бандами, які прибули з району Варшава-Білосток-Седльце. Співпраця між цими двома групами не відбулася. Українсько-більшовицькі банди, чисельність яких постійно зростала, відтіснили кількісно менший склад поляків десь у район Седльце-Радам-Опатов. Там польські бандити все-таки зміцнили свої позиції впродовж 1942 р. і почали посилено проникати у район Львів-Станіславів-Перемишль. Подальше підкріплення поляки отримали із залишків євреїв.

* Документ не має дати. На основі аналізу виявлено, що він написаний наприкінці грудня 1943 р., після відступу німців з Житомира.

Лише навесні 1943 р. було виявлено нові некомуністичні групи банд. Це були, з одного боку, фанатичні українські націоналісти під проводом прибічників Бандери, а з іншого — більша банда під керівництвом Тараса Бульби (колишнього зондерфюрера Боровця*). Обидві бандитські групи сформувалися виключно з українців. Провідну й активістську роль перейняли члени ОУН (Організація Українських Націоналістів). Територією виникнення була Волинь, але скоро вони охопили також Галичину та інші прилеглі українські території.

2. Політичні і терористичні цілі.

а) Комуністичні банди агітують відкритими комуністичними лозунгами, пристосовуючись завжди якнайбільше до місцевої обстановки. Однак вони, безсумнівно, використовують українські національні аргументи і навіть релігійні:

- 1) вивезення оstarбайтерів на роботу до Німеччини, жорстокі насильницькі методи вивезення та подальша доля оstarбайтерів у Райху;
- 2) погане забезпечення населення найнеобхіднішими споживчими товарами і несправедливий розподіл продовольства органами цивільного управління;
- 3) великі безсоромні обіцянки про майбутнє України.

Німецька сторона робила спочатку дуже мало для припинення цієї активної пропаганди, а на віддалених територіях не було вжито взагалі ніяких заходів. Таким чином, комуністична пропаганда почала знаходити все більше відгуків серед місцевого населення, а пізніше і значну підтримку.

б) Банда “Тарас Бульба” складається виключно з українців, однак усіх тих політичних орієнтацій, які колись мали конфлікти з німецькою владою. Основна маса членів формується з:

- 1) людей, що уникли вивезення до Німеччини або втекли звідти;
- 2) українських допоміжних поліцаїв, що переховуються в лісах;
- 3) невдоволеного місцевого населення. Крім того, було виявлено численних колишніх членів УНАКОР (український народний козацький рух).

в) Банда Бандери. Це найсильніший на сьогодні бандитський рух в Україні, позиції якого й далі зміцнюються. Керують ним виключно члени ОУН. Їхня головна політична мета — самостійна Україна. Їхні лозунги безкомпромісні, а антинімецькі настрої прибічників цього угруповання все більше й більше зростають. За останніми повідомленнями, ця банда намагається охопити всі українські етнічні території (наприклад, Румунію, Трансністрію, Буковину, Карпатську Україну тощо). Від недавнього часу вони почали іменувати себе УПА (“Українська повстанська армія”).

* “Зондерфюрер” (спеціальний керівник) тому, що Тарас Бульба-Боровець командував загonom “Поліська Січ” (вересень-листопад 1941р.), що, озброєний вермахтом, прочищав ліси Полісся і південної Білорусії.

3. Структура і методи боротьби.

а) Комуністичні банди. Їхня структура і методи боротьби могли бути загальновідомими.

б) Банди Бандери. Тут треба розрізнити дві головні групи:

1) сильна група на території Волині;

2) група з базою в Карпатах, чисельність якої останнім часом сильно зросла.

Обидвома групами керує українець на прізвище Лебедь, який має свою резиденцію в Карпатах. Його вповноважений на Волині є капітан Шухевич.

Волинська група. Її чисельність на сьогодні становить приблизно від 120 до 130 тис. чоловік. Група поділена на менші бойові групи, якими керують старші члени ОУН, що мають військову освіту. В основному відомі три наступні типи цих груп:

1) бойові групи, що здійснюють саботажі, напади та інші терористичні акти;

2) допоміжні групи, які займаються доставкою продовольства, санітарним обслуговуванням, розвідкою;

3) замасковані групи, члени яких невідомі, живуть у містах і селах. Вони проводять нагляд за всіма німецькими інстанціями і передають усі відомості.

Усі ці групи підтримують між собою якнайтісніший зв'язок і перебувають під централізованим військовим командуванням, хоча часто знаходяться на великій відстані одна від одної.

Для підготовки членів цих окремих груп споруджено спеціальні табори вишколу. Один такий табір для членів бойових груп розташований у районі Сарн (120 км на північ від Рівного). Більшість цих таборів сховано в густих лісах. Після закінчення підготовки тут формують сотні – [роти], які отримують конкретні доручення у відповідних районах дії.

Існують також так звані рухомі [похідні] групи, які прочісують великі території і організовують на всіх сприятливих місцевостях нові бандитські групи. Там залишають декілька підготованих людей, а нові групи рухаються далі і в іншому напрямку з тією ж метою.

Такі рухомі групи (загони) було недавно виявлено в районі Коростеня, Фастова, Житомира та Шепетівки. Між ними і діючими в тих же районах комуністичними бандами існують постійні тертя і точиться боротьба. Але в озброєнні рухомі банди поступаються комуністичним.

Карпатська група. Цією групою правдоподібно керує капітан Гасин (раніше член відділу окремого призначення 800). "Штабквартира" розташована в лісах біля місцевості Сколе (40 км на південний захід від Стрия). Певно, там знаходяться численні табори вишколу, які формують загони для Карпатської

України (Угорщина), Буковини (Румунія) та Південно-Західної України. За одним повідомленням, у Карпатах відбулися бойові сутички цих банд з угорською армією, і вони були частково розсіяні. Встановлені в районі Калинівки (30 км на північний схід від Вінниці) бандити також, мабуть, належать до таких маршових з'єднань з Карпат. Місцеве населення тут оцінює сили банд на теперішній момент в 5000 осіб. Добре обладнаний командний пост розміщений у лісі приблизно на 8 км на північ від Калинівки.

Озброєння обох бойових груп складається головним чином з пістолетів, рушниць, автоматів та кулеметів. У їхньому розпорядженні є також декілька гранатометів. Кількісно банди озброєні недостатньо, так що лише бойові групи могли бути забезпечені скорострільною зброєю.

в) Банди Тараса Бульби. З політичної та організаційної точки зору ця банда перебуває десь посередині між прибічниками комуністів та Бандери. Її керівництво також не має чітко визначеної політичної лінії. Ця банда діє головним чином у районі Луцьк-Рівне-Крем'янець-Горохів. Особливо впадає у вічі те, що ця банда завжди уникає нападів на членів вермахту. Кілька місяців тому служба безпеки Рівного провела переговори з Тарасом Бульбою, які закінчилися безрезультатно. Особливо цікаво розгортаються події в міру того, як ця група все більше і більше поповнюється людьми Бандери.

[(г) Банди Бандери]. Останнім часом стали відомими деякі чутки, особливо показові для ментальності прибічників Бандери, яку пропагують агенти Бандери серед бандитів та населення. Так, наприклад, кажуть, що кілька місяців тому на Поліських болотах приземлялися сильні українсько-канадські війська, які, однак, мали б бути введені в бій лише у сприятливий момент. Ще безглуздішою є звістка, що недавно поширилася в Галичині, ніби на території Ірану розміщена сильна канадська армія, яка нараховує близько 250 тис. осіб і складається з українців, що проживають в Канаді. Не треба ігнорувати того факту, що подібні чутки поширюють англійці через польські кола, щоб підбурити українське населення та змусити однодумців Бандери вистояти до кінця.

Бандерівське угруповання в Галичині уклало громадянський мир з польськими терористичними бандами.

На днях було вперше помічено нову уніформу бандерівців, а саме: чорний плащ і чорна шапка зі значком, якого не вдалося розгледіти зблизька.

Б. *Політичне становище.*

Наслідком відступу фронту, який почав поступово спадати з серпня цього року, стало те, що близько 2–3 млн українського населення евакуйованих областей приєдналися до німецьких [відступаючих] військ. При цьому в основному розрізняли:

- 1) кількісно дуже незначну частину офіційно “евакуйованих” людей;
- 2) величезну кількість біженців.

На жаль, було встановлено, що в загальному евакуація проводилася лише в рідкісних випадках, а часто й взагалі не організовувалася.

Через це потоки біженців рушили в різні міста і райони, які вже були переповненими (можливо, причиною цього були придатні для пересування дороги), в той час як на інших територіях такого великого напливу біженців не спостерігалось. Але після прибуття у тиллові райони (наприклад, район Вінниці, Бердичева або навіть Кам'янця–Подільського чи Проскурова) ці біженці ніким не затримувалися. Вони тинялися без діла і значно посилювали паніку. Крім того, в багатьох біженців, які пропрацювали в німецьких службових інстанціях два роки і більше та показали себе з найкращої сторони, почало зростати почуття гіркоти через мізерність й взагалі відсутність проведення заходів соціального забезпечення. Вони почували себе покинутими напризволяще і у випадку дальшого зміщення лінії фронту назад не хотіли пережити цього ще раз, тому йшли все далі на захід. Спостерігається цікава тенденція, що більшість цих людей направляється до Хорватії, Сербії та Чехії. Без сумніву, причиною цього є панславістські гасла, які останнім часом сильно пропагує радянська влада. Загалом серед українського населення вже 3–4 тижні спостерігається все більша симпатія до ідей панславізму. Відкрито говориться про те, що у випадку об'єднання слов'янських народів (наприклад, болгар, угорців, чехів та українців) виникне нова, велика, цілком життєздатна європейська держава. У зв'язку з цим знову і знову вказується на великодержавну політику Японії стосовно східної частини Великої Азії, а саме, що на окупованих Японією територіях утвердилася вже ціла низка нових самостійних і життєздатних держав. Тепер навіть і пересічний українець, не кажучи вже про фанатичних бандерівців та українську інтелігенцію, все наполегливіше запитує, чи не має наміру німецьке керівництво обмежити його політичні права, а, очевидно, східні народи взагалі не матимуть права відігравати якусь роль у новій Європі?

Цілковито протилежними є безглузді і безсоромні обіцянки радянської влади, які стосуються навіть незалежності України. Крім того, вкрай небезпечна з політичної точки зору ідея панславізму починає, як згадано вище, набувати все більшого розмаху. Для знешкодження цієї отрути радянської пропаганди німецьке керівництво, очевидно, ще не винайшло протитрути. Німецька пропаганда мовчить і пустила події на самоплив. Поодинокі невеликі акції енергійних активістів серед багатомільйонного населення все одно, що крапля в морі. Знавці української ментальності вважають, що при постійному зростанні

руху Бандери і відсутності якоїсь політичної спрямованості або принаймні могутньої посиленої пропаганди аж до весни 1944 р. активна частина українського населення підніметься на бунт, подібний до народного повстання.

Три показові приклади з досвіду:

1. При поспішній евакуації Житомира влада залишила розміщений там батальйон української допоміжної поліції без будь-яких наказів та інструкцій. Внаслідок цього більша частина людей спочатку втекла в ліси, а потім перейшла на бік більшовиків, які увійшли в місто.

2. Незадовго після евакуації Дніпропетровська український обер-бургомістр міста доктор Соколовський, який вже два роки перебував на цій посаді, та його співробітник і керівник пропаганди пан Смирний, що жив як український емігрант в Банаті та був одружений з німкенею, прибули до місця перебування військової частини на південь від Вінниці зі своїми сім'ями. Ці пани, які на превелику радість всіх німецьких служб проводили в Дніпропетровську зразкову адміністративну і пропагандистську роботу, мали з собою проїзні посвідчення до Відня. Однак вони відмовилися використати таку можливість і запропонували себе та свій великий досвід і перевірені вміння в питаннях цивільної адміністрації в розпорядження німецьких служб. Але не лише це не вдалося їм. Даремними були також їх пошуки належного притулку для себе та своїх сімей. Лише після енергійного втручання керівника особливого призначення № 114 їх прийняв окружний комісар Вінниці. Їхня перша участь в роботі організованого ними пропагандистського ешелону мала такий великий успіх, що викликала загальне здивування, і відтепер співпраці з цими панами почали надавати більшого значення. Пана Соколовського навіть призначили свого роду інспектором апарату українського громадського управління не лише Вінниці, але й довколишніх районів. Однак помешкання чи принаймні якусь контору для Соколовського і Смирного звільнити не вдалося. Наслідком такої мізерної підтримки став, звичайно, різкий спад їхньої зацікавленості в отриманих ними дорученнях. Їх радо прийняли в міській канцелярії

114-ї частини особливого призначення, і на цей момент вони займаються вербуванням особливо придатних впливових довірених осіб на власному автомобілі. Після виконання цього завдання існує намір представити цих надзвичайно здібних і політично прямолінійних активістів східному міністерству для роботи, відповідної до їхніх особистостей. Окружні комісари та інші керівники органів цивільного управління, видно, не вміли використати співпрацю з такими цінними співробітниками.

3. За допомогою закликів та особистих зв'язків доктору Соколовському вдалося зібрати у Вінниці багатьох обер-бургомістрів та бургомістрів евакуйю-

ваних областей (наприклад, Полтави, Харкова, Кисловодська, П'ятигорська, Гомеля та ін.), щоб провести обмін думок про їхню подальшу діяльність. Однак його намагання не мали успіху. Крім цього, ці два високозаслужені українці зазнали приниження при від'їзді до Львова. Хоч вони мали всі достовірні папери, німецькі службовці та наглядачі мало не побили їх палицями в стилі "азіатських недолюдків" і не викинули з поїзда.

ВА-МА RH 2/в. 2339. [С/ 32-37]. Копія. Машинопис.

№ 95

Звернення націоналістичного активу УПА до населення західних областей України із закликом підготуватися до боротьби за умов, коли лінія фронту наближається до західноукраїнських теренів

Не пізніше 31 грудня 1943 р.

Фронт знов іде через наші землі

В останніх роках наші землі стали тереном жакливої нечуваної в історії людства війни. Крізь наші поля пересуваються ворожі нам армії, які мають на меті загарбання України. В 1939 р. на наших західних землях завершився остаточний розгром Польщі. При відступі поляків наші селяни стихійно організували збройні відділи, відбирали від кожного ворога зброю, приспішуючи тим його кінець. По 20-ти роках польської неволі наш нарід (...) дихнув дещо легше, але це було недовго. Московські більшовики ішли до нас не з любов'ю та милосердям, а ішли тому, щоб наблизитись до Європи, про завоювання якої вони думали. Під час дволітнього панування на наших землях більшовики, підготовляючись до нової війни в приспішеному* (...) ліквідували все, що було свідоме українське. Тюрми, вивіз найкращих людей в Казахстан, Сибір, колгоспи та поневолення – ось все, що приніс їх прихід до нас. Та світова війна щойно розгорялась і 22.VI.1941 р. вона з новою силою вибухнула знову- таки на наших землях. Більшовицька армія в панічному без-

*Слово пропущене.

ладді почала тікати перед німцями, лишаючи маси важкої та (...) зброї, амуніції, а навіть танків.

Через наші землі перейшов фронт, що позначився помордованими (...) сіл у в'язницях Луцька, Львова, Житомира, Винниці і т.д. Другі тисячі (...) цивільного населення впали жертвою воєнних дій. А наші визволителі, прикрившись маскою "творення нової Європи" почали також нищити спочатку свідомий український елемент, виарештовуючи нашу молодь, а потім приступили до загального нищення українців. Масова бранка молоді на каторжні роботи до Німеччини, стягання різних контингентів, нечуваний гніт і терор спонукав наш народ, не оглядаючись вже ні на що, взятися за зброю, щоб (...) тити себе, свій добуток, своє життя. Перехід фронту на цей раз показав народові, що нема правди в жодного наїздника, що воля, право до життя здобуваються власними зусиллями. Власною кров'ю.

І рушив народ, створив УПА, яка стала на стороні його волі, його інтересів, та поставила собі мету відбудувати УССД.

Об'єднаний ворожою окупацією, переживаючи спільно тягар німецького терору, наш нарід злився в один моноліт, але це не кінець. На нашій землі ще кипить бій поміж двома хижакками, що стремлять до поневолення та винищення нашого народу. На степах України їх жахлива війна, а наш край (...) тається в згарище.

Фронт знову зближається до нас. Ми мусимо бути свідомі, що принесе (...) те нове пересування фронту, та знати, як ми повинні підготувитись до нього. Українське Лівобережжя вже в руках більшовиків. Слід сподіватися, що невдовзі і через наші області пересунеться фронт ворожих нам армій. (...) постараються, кожна в свій спосіб, нищити нашу землю та народ. Не вільно нам допустити минулих помилок, не вільно бути легковірними та вірити брехням ворожої пропаганди. Не вільно бути нам не підготованими як слід до цієї грізної для нашого народу хвилі.

Ми знаємо, що теперішня війна переводиться найбільш модерним засобом. На послугах воюючих сторін є новітні здобутки техніки, які отримано для найбільшого взаємовинищування. Тисячі літаків, які за кілька хвилин обертають квітучі міста та села в руїну, страшні автоматичні гармати – це все, про що ми донедавна лише читали, в скорому часі появиться в наших землях, сіючи смерть та руїну. Цивільному населенню, безумовно, прийдеться ще раз перенести такі тягарі та страхіття фронту.

Мало того, ми мусимо пам'ятати, що метою німців є знищення українського населення. Це вони робили в "мирних" обставинах запілля, а що ж казати за фронт. Користаючи з просування військових мас в хаосі відступу, вони

будуть мати до того найкращі можливості.

Вже тепер Лівобережна Україна, яку німці під натиском більшовиків мусили опустити, являє собою жахливий образ пустки та знищення. Німці перед своїм відступом доценту грабували українське населення з усво (...) вивозили збіжжя, худобу, мертвий інвентар, і навіть одержу.

Де вони не встигли цього зробити, палили все на шляху свого відступу. З міст та промислових осередків вивожено всі машини та інше знаряддя, яке могло би послужити до будь-якої цілі. Будинки фабрик та промислові верстати разом з рештою інвентаря нищено. Людей німці примусово (...) гнали перед собою на захід. Старих, малих та недужих по дорозі розстрілювано, а працездатних відсилано далі на фронтову роботу, або до рейху. Цей неймовірний шал знищення пояснюється, по-перше, тим, що німці при відступі мають найкращі можливості винищити українців, а це входить в плян їхнього завоювання на сході. По-друге, вони, зоставляючи по собі пустиню, не дають можливості більшовикам поповнити свої щуплі ресурси, як хлібом, так і промисловими матеріялами і людьми. Зрештою, так само перед тим поступом, то й зараз поступають більшовики.

Отже, фронт, крім воєнних, так би мовити, "технічних" страхів несе з собою розправу над нашим населенням хижаків-загарбників, що переліци (...) товують себе в нищенні нашого народу.

Ми в обличчі грядущих подій, мусимо твердо пам'ятати, що оборонитись можемо лиш самі. До переходу через наші землі фронту мусимо бути заздалегідь приготовані.

Відповідні сховища для людей, худоби і збіжжя, землянки-зимовики – це все є такими засобами, що можуть у великій мірі причинитися до рятунку нашого населення під час пересування фронту. Слід також врахувати й те, що воюючі сторони перед своїм укладом приміняють газову та бактеріологічну війну. Вже тепер трапляються випадки, що німці скидають з літаків пачки затроєних листівок і папіросів. Можуть бути випадки затроєння води в криницях. Отже, треба бути обережними. Підозрілі пачки закопувати, криниці накривати на ніч, вже тепер не купувати в різних невідомих нам спекулянтів солі, або інших предметів щоденного вжитку, в час переходу фронту звернути на це увагу. Окрім того, пересування фронту дасть можливість здобути в більшій кількості зброї. Ані один кріс не сміє піти в руки ворога. Всяку зброю та амуніцію треба буде старанно переховувати та у відповідний час передати УПА.

Молодь і старші, яким загрожує мобілізація чи то від одного, чи то від другого ворога, не сміє йти проливати за них свою кров. Їх кров належить тільки

нашому українському народові. Отже, треба в перехідний час відповідно заховатися самим та зберегти свої життєві сили. Ні на одну мить не забуваймо, що з пересуванням через наші землі війна не скінчиться; ані Німеччина, ані СРСР війни не виграють, а їх кінець неминучий. Війну закінчать національні революції поневолених народів.

Геть імперіялізми Берліна й Москви!

Геть імперіялістичні війни!

Хай живуть національні революції поневолених народів!

Хай живе УССД!

Хай живе УПА – месниця народних кривд і передвісник правного миру!

Державний архів Волинської обл. – Ф.Р. 1021. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 68 – 68 зв. Копія. Машинопис.

№ 96

Відозва УПА до білоруського народу про боротьбу за самостійність України та Білорусії

Грудень 1943 р.

Постій

Білоруський народе!

Цілими віками гнобив Тебе московський імперіялізм. Ще в царській Росії московські завоювальники, оволодівши Твоїм народом, позбавили Тебе волі. Вони запрягли Тебе в ярмо поміщиків і капіталістів, вони забрали кращих Твоїх синів до царської армії, щоб ті своїми грудьми боронили інтереси дворян та капіталістичного ладу і клали свої голови за здійснення протинародніх плянів поміщицької верхівки. Вони позбавили Тебе рідної школи і книжки, вони кинули тебе в біду і хвороби.

Прагнучи підкорити собі нові народи, царська Росія вплуталася 1914 року в Першу світову імперіялістичну війну та упала під ударами національної революції, що її розпочали волинці–українці в Петрограді.

Тоді настав і для Тебе, білоруський народе, довгожданий час волі. Ти став господарем на своїй землі і руками найкращих своїх синів створив Білоруську національну державу. Та не довго довелося Тобі тішитися волею. Московські

імперіялісти, перефарбувавшись на цей раз в так званих інтернаціоналістів-більшевиків, почали знову будувати російську імперію (РСФСР). Вони збройною силою стягали до неї всі землі, які колись підкорив царський режим. Під ударами новітніх московських імперіялістів-більшевиків упали незалежні національні держави: білорусів, українців, грузинів, азербайджанців. Після большевицько-польської війни, большевики не питаючись Тебе, господаря, поділилися Твоїми землями на Ризькому мирі у 1921 році з шляхетською Польщею.

Шо ж принесли Тобі, білоруський народе, московські большевики за двадцять років панування на Твоїй землі?

Принесли Тобі стару московську політичну неволю, покриту червоним блахманом, щоб дурити народ. Принесли економічний грабунок Твоєї країни. Все Твоє добро пішло на потреби московської імперії, що перейменувалась на СРСР. Большевики принесли тобі жахливе виснаження народу, большевики спотворили білоруську культуру.

Нові московські імперіялісти — большевики, захопивши владу в Білорусі, під різними приводами знищили нечисленну білоруську інтелігенцію, а на її місце прислали чужу — вислужницьку.

Червона Москва відібрала у білоруського народу частину здорової селянської верстви і заслала її як “куркулів” на каторжні роботи в Сибір. Решту селянства большевики запрягли в колгоспне ярмо. Большевики знищили арештами і розстрілами більшість свідомого білоруського робітництва.

Всі білоруські міста наповнились чужим і ворожим для Білорусі елементом. В адміністративному, судівничому апаратах поспішно провадилась русифікація.

Прагнучи волі, Ти не боронив ні Польщі в 1939 році, ні Советського Союзу, з яким в 1941 році стала воювати гітлерівська Німеччина.

І ось білоруські землі зайняла німецька армія. Німецька гітлерівська влада почала порядкувати в Білорусі.

Білоруський народе! Чи покращало Твоє життя, коли прийшов на Твою землю німецький загарбник? Ні, і ще раз ні!

Німецькі імперіялісти принесли з собою ту саму політичну неволю, той самий економічний визиск-грабунок, який був до їх приходу.

Страшними пожежами охоплена сьогодні ціла білоруська земля, білоруський народ сходить кров'ю.

Бо німецький займанець, прагнучи здобути і закріпити за собою великі простори Сходу Європи, пляново нищить і Білорусь: палить села, грабує достаток, а людей ловить і забирає на каторжні роботи до Німеччини, на холодну і голодну смерть.

А недавній гнобитель білоруського народу — московський імперіяліст — знову хоче відновити російську імперію.

Тому він посилає частини своєї армії на Білорусь, які прикриваються назвою т.зв. червоних партизанів. Ці бандити палять рештки білоруських сіл, грабують у населення останню одежину, забирають останній шматок хліба і останню худобину. Червоні бандити силою мобілізують усіх чоловіків і все це відставляють у розпорядження кремлівського ката народів Сталіна, який знову хоче поневолити народи бувшого Советського Союзу.

Червоні кати хочуть відновити жажливу большевицьку дійсність з кривавим НКВД, арештами, висилками на Сибір, масовими розстрілами невинних громадян.

Де ж рятунок?

Білоруський народе! Рятунок Твій в тобі самому!

Вставай на боротьбу за визволення з ярма хижацьких імперіялістів: німецьких гітлерівців і московських большевиків. Тільки у спільному фронті всіх поневолених народів Європи і Азії проти імперіялістів вибореш собі краще завтра! Цю священну боротьбу проти поневолювачів розпочав уже український народ, посилаючи в бій Українську повстанську армію, яка б'ється під гаслами: "Воля народам, воля людині. За самостійні національні держави поневолених народів Європи і Азії".

Відділи Української повстанської армії нещадно б'ють ворогів-імперіялістів: гітлерівських та сталінських посіпак і їх прислужників в Україні.

Білорусь! Твори свої збройні сили і виганяй геть банди імперіялістичних зайд, що нищать Твій народ, грабують і палять Твої села. Заводь свій лад і порядок на своїй землі. Входи в порозуміння та організуй спільні дії з відділами Української повстанської армії проти спільних ворогів. За нами правда, перемога буде наша!

Геть німецький та московський імперіялізми!

Хай живе Самостійна Білоруська держава!

Хай живе Самостійна Українська держава!

Хай живуть Самостійні Національні держави поневолених народів!

Постій, грудень 1943 р.

Головна команда
Української повстанської армії

"Українська повстанська армія". Зб. документів за 1942-1950 рр. Частина 1. – Вид-во закордонних частин Організації українських націоналістів. – 1957 р. – С.117–119. Друк.прим.

№ 97

Заклик ОУН до українців вірити в поразку СРСР*

Кінець 1943 р.

У к р а ї н ц і !

1944 рік буде роком, в якому наступить вирішення цієї війни. Тепер вирішується доля всього цивілізованого людства. Німеччина та її союзники провадять цю героїчну боротьбу, щоб знищити владу темряви й руїни, щоб нарешті людство, що так багато терпить, могло жити в спокою і добробуті.

Большевизм ще раз підняв свою криваву морду, щоб спасти себе від катастрофи, яка для нього надходить. Але большевизм та його союзники — плютократія будуть розбиті силою німецької зброї.

Німецьке верховне командування є наготові і у відповідний момент нанесе рішучий удар.

Сталін намагається всіма силами, не рахуючись із жертвами і втратами воєнного матеріалу, прорвати німецький фронт на Сході. Це йому все одно не допоможе.

Німецьке верховне командування може тепер спокійно віддати ворогові області, які воно здобуло під час величезних наступів. Коли прийде час, воно знову почне наносити удари, і тоді виявиться, хто був кращим полководцем. Тоді Сталін переконається в тому, що він надаремно жертвував мільйонами своїх солдатів, яких він гнав під німецькі кулемети.

У к р а ї н ц і !

Не піддавайтесь ворожій агітації. Це все жидівська брехня й обман.

Коли кремлівські жиди говорять про “Вільну Україну”, то це тільки тому, що їм необхідні люди, яких би вони могли принести в жертву для рятуння себе й свого кривавого режиму.

Державний архів Волинської області. — Ф. Р-1021. — Оп. 1. — Спр.3. — Арк. 12. Друк.прим.

*Фальшива німецька летючка, випущена від імені ОУН.

№ 98

**Концептуальні засади УПА у боротьбі за
самостійну соборну Українську державу**

1943 р.*

За що бореться Українська повстанська армія (УПА)?

Українська повстанська армія бореться за Українську самостійну соборну державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних, самостійних державах — це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі.

УПА бореться проти імперіялістів та імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти ССРСР і проти німецької “Нової Європи”.

УПА з усією рішучістю бореться проти інтернаціоналістичних і фашистсько-націонал-соціалістичних-програм і політичних концепцій, бо вони є знаряддям завойовницької політики імперіялістів. Тому ми проти російського комуністсько-більшевизму і проти німецького націонал-соціалізму.

УПА проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіалістичні цілі, “визволяв, брав під охорону, під опіку” інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст – поневолення, насильство, грабунок. Тому УПА бореться проти російсько-більшевицьких і німецьких загарбників, поки не очистить Україну від усіх “опікунів” і “визволителів”, поки не здобуде Української самостійної соборної держави, в якій селянин, робітник і інтелігент могли б пільно, заможньо й культурно жити та розвиватися.

УПА бореться за повне визволення українського народу з-під московсько-більшовицького ярма, за побудову УССД без поміщиків, без капіталістів та без большевицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів.

В Українській державі влада вважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси народу. Не маючи загарбницьких цілей та поневолених країн і пригноблених народів у своїй державі, народня влада в Україні не витратиме енергії та коштів на творення апарату гноблення. Українська народня влада всі економічні ресурси, всю людську енергію спрямує на побудову нового державного

* Датується за змістом документа.

порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

В лавах УПА борються українські селяни, робітники та інтелігенти проти гнобителів; за УССД; за національне (і соціальне визволення; за новий державний порядок та новий суспільний лад:

1. а) За знищення большевицької експлуататорсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська державна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в Українській державі допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян.

б) За безплатну передачу селянам західніх українських областей всіх поміщицьких, монастирських та церковних земель.

2. а) За те, щоб велика промисловість була національно-державною власністю, а дрібна – кооперативно-громадською.

б) За участь робітників у керівництві заводами, за фаховий, а не комісарсько-партійний принцип у керівництві.

3. а) За загальний восьмигодинний робочий день. Понаднормова праця може бути тільки вільною, як і кожна праця взагалі, і робітник отримуватиме за неї окрему зарплату.

б) За справедливу оплату праці, за участь робітників у прибутках підприємства. Робітник отримуватиме таку зарплату, яка потрібна для забезпечення матеріальних і духових потреб цілої його сім'ї. При річних підсумках господарського стану підприємств, кожний робітник одержуватиме: у громадсько-кооперативних підприємствах дивіденд, а в національно-державних – премію.

в) За вільну працю, вільний вибір професії, вільний вибір місця праці.

г) За свободу профспілок. За знищення стахановщини, соцзмагань, підвищення норм та інших способів експлуатації працюючих.

За вільне ремесло; за добровільне об'єднання ремісників в артілях; за право ремісника вийти з артілі та індивідуально виконувати працю і вільно розпоряджатися своїм заробітком.

5. За національно-державну організацію великої торгівлі; за громадсько-кооперативну дрібну торгівлю та за дрібну приватну торгівлю; за вільні базари.

6. За повну рівність жінки з чоловіком в усіх громадських правах і обов'язках; за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій; за першочергове право жінки на фізично легшу працю, щоб жінка не шукала заробітку в шахтах, рудниках та на інших важких промислах і в наслідок цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства.

Батько сім'ї одержуватиме, крім плати за свою працю, додаткову платню на утримання жінки і неповнолітніх дітей. Лише в таких умовах жінка матиме змогу виконувати свій важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері і виховательки молодого покоління.

7. а) За обов'язкове середнє навчання. За піднесення освіти і культури широким народним мас шляхом поширення мережі шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кіно, театрів тощо.

б) За поширення вищого і фахового шкільництва: за неперинний ріст висококваліфікованих кадрів, фахівців на всіх ділянках життя.

в) За вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів тощо. За забезпечення студентства стипендіями, харчами, мешканнями та навчальними приладдями.

г) За всебічний гармонійний розвиток молодого покоління - моральний, розумовий та фізичний. За вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людства.

8. За пошану до праці інтелігенції. За створення таких моральних основ праці, щоб інтелігент, будучи цілком спокійний про завтрішний день, та про долю сім'ї, міг віддатися культурно-творчій праці; мав потрібні умови для праці над собою; постійно збагачував своє знання та підвищував свій розумово-культурний рівень.

9. а) За повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва.

б) За широке запровадження охорони народнього здоров'я, за поширення сітки лікарень, санаторій, курортів та будинків відпочинку, за збільшення лікарських кадрів. За право працюючих на безплатне користування всіма закладами охорони здоров'я.

в) За особливу державну опіку над дітьми і молоддю, поширення сітки дитячих ясел та садків, санаторій, таборів відпочинку та спортових організацій. За охоплення всіх дітей і молоді державними закладами опіки та виховання.

10. а) За свободу друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду. Проти офіційного накинєння суспільності світоглядових доктрин і норм.

б) За вільне визнання і виконання культів, які не суперечать громадській моралі.

в) За відокремлення церковних організацій від держави.

г) За культурні взаємини з іншими народами; за право виїзду громадян за кордон для навчання, лікування та пізнання життя і культурних надбань інших народів.

11. За повне право національних меншостей плекати свою власну по формі

і по змісту національну культуру.

12. За рівність усіх громадян України, незалежно від їх національності, в державних та громадських правах і обов'язках: за рівне право на працю, зароботок і відпочинок.

13. За вільну українську по формі і культуру; за героїчну духовність; за високу мораль; за громадську солідарність, дружбу та дисципліну.

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНЧА АРМІЯ

ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.111. – Арк. 8. Копія. Машинопис.

№ 99

Німецька листівка, спрямована проти ОУН і УПА

1943 р.

Не фрази, а дійсність!

(Слово до всіх тих, до кого це відноситься)

Коли в останніх роках робилися спостереження над народами Східньої Європи, то при цьому звернено увагу на їх настрої, поведінку, а також на те, як вони думають. У всіх цих народів Сходу звертає на себе увагу виразна риса їхнього характеру. Всі народи Сходу були або під ярмом чужої влади, або в інтересі чужої влади стали штучно створеними державами.

Коли Адольф Гітлер хотів приступити до нового упорядкування європейського континенту мирними способами, беручи під увагу інтереси всіх європейських народів, то проти цього мирного полагодження справи повстали деякі держави й оголосили Німеччині війну. Отже все те, що могло бути досягнене мирною дорогою, мусіло вирішатися зброєю.

За мирне розв'язання нового порядку в Європі, поминувши акти прилучення до Райху свого часу заграблених ворогами від Німеччини територій, треба вважати створення протекторату Чехії-Моравії. Увесь чеський і словацький народи були цілковито згідні з цим розв'язанням справи та з радістю вітали наше військо, що мирно вступило на їхні території. Усі люди дістали там працю і хліб та можливості спокійного розвитку. Із своєї долі був

вдоволений селянин, робітник, ремісник і підприємець, бо всі вони знали, що штучно створена їхня держава була тільки буферною державою інтересів інтернаціонально наставленого жидівства, залежною від його капіталістичних інтересів. Отже державою без державної ідеї і якогось-будь державного обличчя.

Ідеї заспокоєння Європи збройно протиставились поляки. Тут інтернаціональні ошуканці так сильно підбурили народ і безголовий польський провід, що він виступив до бою з Німеччиною. Після переможного закінчення походу на Польщу поляки були також цілком задоволені своєю долею. Селянин ішов до своєї полевої роботи й працював пильно та вдоволено для переможного висліді цієї війни на користь народів нового порядку. Так само було з робітником, ремісником, підприємцем і всіма іншими працівниками. Серед усіх верств населення помічалось більш вдоволення мати на становищі і посадника німця, ніж пр[едст]авника своєї власної народності.

На Україні була подібна ситуація, може, тільки з дещо трагічнішою передумовою. Україна прагнула всім серцем визволення від большевизму й знала, що це визволення може принести тільки Німеччина.

Коли наступило звільнення, з радістю приймав увесь народ німецького воєнка й був щасливий, що скінчилося советське панування. Українці добровільно віддавали себе в розпорядження німецького управління. Так само було на Білорусі та в інших краях Советського Союзу. Всюди людей опанувала радість з приводу визволення їх від большевицького кріпацтва німецькою зброєю. Населення відчувало повну безпеку.

На підставі всього цього можна було припустити, що на сході Європи дійсно повернеться щастя і вдоволення. Воно б так і сталося, коли б не виступили з своєю ганебною роботою темні сили, щоб перешкодити дальшому розвитку цих здорових відносин. Ці темні сили подбали про те, щоб внести неспокій і непевність у настроях усіх верств населення.

Упродовж років Німеччина уважно приглядалася до роботи міжнародніх жидів та їх спільників – жидо-большевицьких. Вороги Німеччини є ворогами всіх європейських народів! Приятелі Німеччини є приятелями нового справедливого порядку!

На жаль, в останньому часі, під впливом підбурювання жидобольшевицького та зрадливої кліки серед східно-європейських народів, частина людей стала по стороні ворога. Тим самим вона стала ворогом німецької держави, самозрозуміло, що той, хто зраджує та переходить на ворожий бік, буде сам трактований, як ворог. Терпіти цю зраду нової Європи будуть широкі маси народу. Большевицькі агенти та їх помічники, а передусім жидівські

проводирі шукають нових просторів, коли чують, що земля горить під їхніми ногами. Тому всі народи східньої Європи мусять нарешті зрозуміти, що вони мають тільки один шлях – разом з Європою, під проводом Німеччини, йти до нового кращого майбутнього!

Націоналісти окремих східньо-європейських народів говорять про німецький імперіялізм, про утиск народів! При цьому вони за допомогою жидів і большевиків підбурили свої народи до заколотів і змусили владу в цих околицях до вжиття заходів, необхідних до утримання нормального життя. З цієї нагоди вони кричать про німецький терор. Але вони не говорять того, що ці самозванні провідники є саме зрадниками і гнобителями свого народу. Народи, які не в стані утримати порядку в своїх масах, навіть у своїх родинах, доводять цим, що вони нездатні до самоуправління. Коли приходить влада, яка для їхнього добра хоче дати їм ліпший лад і заопікуватися ними, вони кричать про насильство та окупацію! А в дійсності це є заходи вирішального значення в інтересах усього континенту.

Ось чому всі відповідальні громадяни східньо-європейських народів повинні перестерігати своїх легковірних і малосвідомих селян, призвати їх до розсудливості та притягнути їх до співпраці з новою Європою. Коли народи Східньої Європи зрозуміють це, тоді майбутнє принесе їм те, чого вони від нього очікують. На землі є досить місця, щоб усі народи могли спокійно жити й працювати. Тільки той, хто працює та продукує, заслужив право на ліпше життя! Для ледарів, дармоїдів та ворохобників нема місця на цій землі! Світове жидівство та його союзники — плітократична Англія, Америка та жидо-большевизм мусять бути знищені! Тільки тоді буде спокій на цьому світі! З цією думкою мусять усі народи: Європи, які прагнуть спокою, повстати, як один чоловік, проти спільного ворога та його нищити скрізь, де б він не зустрівся.

Державний архів Волинської області. – Ф. Р-1021. – Оп. 1. – Спр.3. – Арк. 51. Копія. Друк.прим.

№ 100
НОВІ КОЛЯДКИ ТА ЩЕДРІВКИ УКРАЇНЦІВ ПРО
БОРОТЬБУ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

1943 р.

НОВІ КОЛЯДКИ
НА МОТИВ: “НОВА РАДІСТЬ СТАЛА”

Нова радість стала,
Яка не бувала.
На Вкраїні зоря волі
Ясно засіяла.
Від Тиси до Дону
Чути голос дзвону,
Що голомить всьому світі
Правди нового закону:
“Воля всім народам,
Свобода людині” –
Хай не буде кривди в світі
Довіку віднині.
Українська вільна Соборна держава,
Самостійна, неподільна
Без хлопа й без пана.
Ці святі закони кров вже освятили...
Йдуть до бою мілліони,
Повстає невломна сила.
Ти, дитятко Боже
Благослови нині,
Побороти міць ворожу,
Здобуть волю Україні.

НА МОТИВ: “НА НЕБІ ЗІРКА”

Над нашим краєм зоря палає,
Дніпро хвилює і шумить...
Спільне змагання усіх єднає,
Огонь повстання грізно горить.
Народ збудився, вже рве окупи,

За Україну став на змаг,
Хай ворог лютий ще скаженіє,
Недовго буде він панувать.
Палке завзяття серця нам гріє.
Нам не ридать, лиш здобувать.

Народ збудився, вже рве окупи,
За Україну став на змаг.
О, Україно, ми твої діти,
За твою волю йдемо в бій,
Не буде ворог тебе гнобити,
Тризуб засяє золотий.
Народ збудився, вже рве окупи,
За Україну став на змаг.
Ми присягнули здобути волю,
Стерти з народу пляму ганьби...
Вернуть прадавню козацьку славу,
Або згинуть в боротьбі.
Народ збудився, вже рве окупи,
За Україну став на змаг.

НА МОТИВ: “ОЙ, ВИДИТЬ БОГ”

Ой, видить Бог, видить творець,
Що мир загибає,
Архангела Михаїла до нас посилає
Сповістити усім нині –
Стане слава в Україні.
Меч архангела весело
Україну обновляє.
По степах, лісах і селах,
Вже горить огонь повстання,
Йдуть до бою мілліони,
В душах їх одне бажання:
Здобуть волю Україні,
Не дадуть згинуть святині,
Єдність в душах вже панує,
На шлях волі всіх дарує,
А хоч ворог ще панує,

Палить, нищить і мордує, –
Він не буде панувати,
Бо настав вже час розплати...
Понад жертви, кров, руїни,
Встане воля України,
Встаньте, браття, як ті царі.
Україні складіть дари.

НА МОТИВ: “А В ЄРУСАЛИМІ” (ЩЕДРІВКА)

А в святій Софії нині дзвони грають.
Щедрий вечір... і т.д.
По всій Україні новину звіщають,
Щедрий вечір... і т.д.
Що слава Богдана знову воскресає.
Щедрий вечір... і т.д.
Український нарід кайдани ламає.
Щедрий вечір... і т.д.
Що труди Мазепи дарма не пропали.
Щедрий вечір... і т.д.
Сини України знов за волю стали.
Щедрий вечір... і т.д.
А за кров Петлюри, пролиту в Парижі.
Щедрий вечір... і т.д.
Дістануть заплату наїздники хижі.
Щедрий вечір... і т.д.
Що дух Коновальця над нами літає.
Щедрий вечір... і т.д.
На бій, на свободу нас благословляє.
Щедрий вечір... і т.д.
Що повстанці міцно держать в руках.
Щедрий вечір... і т.д.
Хотім же всі спільно помагати в бою.
Щедрий вечір... і т.д.

*Державний архів Волинської області. – Ф. Р-1021. – Оп.1. – Спр. 5. –
Арк. 94. Копія. Машинопис.*

№ 101
ПРОЕКТ ДИСЦИПЛІНАРНОГО СТАТУТУ УПА

1943 р.*

Дисциплінарний статут Української Повстанчої Армії
(проект)

РОЗДІЛ 1

В С Т У П

1. Українська Повстанча армія є першим кроком української нації до відродження Українських Збройних Сил.

2. Українська Повстанча Армія покликана українською нацією в найтяжчий для неї час до захисту української нації від нищення московським, як і німецьким та іншим загарбником.

3. Українська Повстанча армія формується з найкращих сил нації — відданих справі Української Соборної Самостійної Держави.

4. Служба в Українській Повстанчій армії є почесною і гордістю кожного українця.

5. Порядок в Українській Повстанчій армії ґрунтується на основах революційної дисципліни.

6. Дисципліна — є точне, безвідмовне і безоглядне підпорядкування всіх членів УПА своїм зверхникам та їх наказам.

7. Революційний обов'язок кожного українця-повстанця постійно дбати про зміцнення і розбудовування Українських Збройних Сил.

8. Кожний повстанець повинен оберігати свою особисту гідність та гідність нації.

9. Українська Повстанча армія зродилась в умовах ворожого оточення і її існування можливе лише в умовах найглибшого заховання військових таємниць. До цього повинен змагати кожний повстанець.

10. Кожний повстанець не повинен жаліти своїх сил, крові, а якщо потрібно, і життя в боротьбі за відбудову УССД.

11. Зрада в УПА є зрадою інтересам Української національної революції і карається найжорстокіше законами військово-революційного часу.

* Датується за змістом документа.

РОЗДІЛ 2

ЗВЕРХНІСТЬ В УПА

12. В Українській Повстанчій армії встановлюється військова зверхність нижчих працівників вищих, не зважаючи на військовий ступінь, а залежно від виконуваної функції.

13. Всі зверхники поділяються на: а) прямих, б) посередніх. Зверхником прямим є працівник, безпосередній керівник найближчої наступної командної інстанції.

14. Всі накази і розпорядження, видані будь-якою вищою командною інстанцією, підлягають обов'язковому і безоглядному виконанню підлеглими, за виключенням наказів, явно шкідливих інтересам УПА.

15. Видані накази зверхники повинні контролювати і за невиконання їх винних притягати до відповідальності згідно дисциплінарного статуту.

РОЗДІЛ 3

КАРНІСТЬ ТА ЗАОХОЧЕННЯ В УПА

16. Для підтримання в УПА дисципліни всі зверхники мають право:

а) за проявлення ініціативи, відваги, справності в службі всіляко заохочувати ліпших козаків;

б) за порушення встановленого в УПА порядку карати порушника.

17. Встановлюються такі міри заохочення:

1. Подяка усна.
2. Подяка наказом.
3. Позачергова відпустка.
4. Нагорода.
5. Авансування.

18. Встановлюються такі міри покарання:

1. Попередження усне.
2. Попередження перед збіркою.
3. Позачергові роботи.
4. Нагана усна.
5. Нагана наказом.
6. Зголошення в повному виряді.
7. Арешт:

а) звичайний — до 30 день;

б) загострений — до 21 день;

в) тяжкий — до 10 днів.

В польових умовах при неможливості виконання кари арештом арешт

замінюється з такого розрахунку:

а) Легкий, звичайний арешт: 1 день арешту замінюється на 1 годину стійки під крісом в повному виряді.

б) Один день загостреного арешту замінюється на дві години стійки під крісом в повному виряді.

в) Один день важкого арешту замінюється на три дні перебування в карному таборі.

18*. Перебування в карному відділі.

19. Підтримання дисципліни в УПА є обов'язок кожного командира.

20. Наложені міри покарання чи заохочення записуються в особисту картку козака.

21. Якщо козак проявив відвагу, ініціативу і заслуговує на зняття раніше наложеної кари, зверхник має право це зробити. Про це в особистій картці козака робиться відповідна помітка.

22. Кару може зняти лише той, хто кару наложив.

23. Перед старшим зверхником розмір кари не має права ніхто змінити.

РОЗДІЛ 4

ДИСЦИПЛІНАРНІ ПРАВА ЗВЕРХНИКІВ

24. За порушення дисципліни чи проявлення ініціативи кожний зверхник має право заохотити або покарати козака в таких розмірах:

1. Р о й о в и й:

а) Усним попередженням.

б) Позачерговими роботами до двох днів.

2. Ч о т о в и й:

а) Усною наганою.

б) Позачерговими роботами до 5-ти днів.

в) Якщо чота діє як окрема бойова одиниця, то вона користується правами сотні.

3. С о т е н н и й:

а) Попередження усне або перед збіркою.

б) Наганою усною або в наказі.

в) Позачерговими роботами до 7-ми днів.

г) Арештом: звичайним — 14 днів, загостреним — 10 днів, тяжким — 5 днів.

д) Зголошення в повному виряді до 5-ти днів.

е) Внесок на деградування.

*Помилкова нумерація в документі.

- є) Передача до військового полевого суду.
4. Курінний:
- а) Арешт: звичайний - 20 день, загострений - 14 день, тяжкий - 7 день.
- б) Внесок на деградування.
- в) Віддання до військового полевого суду.
- г) Курінний, якщо його курінь діє як окремий відділ, користується правами командира загону.
5. Командир загону користується всім виміром кари та деградування до старшого десятника включно.
6. Командир групи користується всім виміром кари та деградування до підхорунжого включно.
25. Кожний зверхник має право заохотити козака в такій формі:
- 1/ Ройовий:
- а) Подяка усна або перед збіркою.
- 2/ Ч о т о в и й:
- а) Подяка усна або перед збіркою.
- 3/ Сотенний:
- а) Подяка усна або в наказі.
- б) Внесок на аванс або до нагороди.
- 4/ К у р і н н и й:
- а) Подяка усно або наказом.
- б) Внесок до нагороди або авансу.
- в) Позачерговою відпусткою.
- 5/ Командир загону:
- а) Подяка усно або наказом.
- б) Внесок на нагороду.
- в) Авансування до старшого десятника включно.
- г) Позачергова відпустка.
- б/ Командир групи користується всіма правами заохочення та авансування до підхорунжого включно.
26. Якщо наложена кара не приведена до виконання на протязі 2-х тижнів, приводити її до виконання після цього терміну забороняється.

РОЗДІЛ 5

ВІЙСЬКОВИЙ ПОЛЕВИЙ СУД

27. Військовий полевий суд має право скликати командир групи, командир загону та командир куреня.
28. Покликання відбувається окремим наказом.

29. Військовий польовий суд покликається в складі:
1. Предсідника Військового полевого суду — старшини.
 2. Двох членів: одного підстаршини і одного стрільця.
30. Предсідник Військового полевого суду являється одночасно обвинувачем і захисником підсудного.
31. Присуд Військового полевого суду базується завжди на чесності та свідомості суду та повинен завжди стояти на захисті інтересів УПА.
32. Всі присуди Військового полевого суду затверджуються тією інстанцією, що його покликала.
33. Якщо обвинувачений запротестує проти створеного складу суду з важливих мотивувань, командир, що покликав суд, повинен змінити склад суду.
34. Військово-польовий суд скликається для розгляду таких справ:
- а) Зрада інтересам УПА.
 - б) Систематичне шкідництво з метою підірвати міць УПА.
 - в) Дезерція.
 - г) Невиконання наказів.
 - д) Розкрадання державного та військового майна.
 - е) П'янство.
35. Курінний покликає Військовий польовий суд для розгляду справ, вказаних в пунктах 34 г/д/е.
36. Командир загону покликає Військовий польовий суд для розгляду справ в пунктах 34 в/д/е.
37. Командир групи покликає Військовий польовий суд для розгляду справ в об'ємі всієї статті 34.
38. Військово-Польовий суд може застосувати до обвинуваченого такі міри покарання:
- а) Перебування в карному таборі на час до трьох місяців.
 - б) Карою смерті.
39. За зраду інтересам УПА, систематичне шкідництво з метою підірвання міці УПА, дезерцію Військовий польовий суд карає винних лише карою смерті.
40. Невиконання наказів, п'янство карається перебуванням в карному відділі на час до 2-х місяців.
41. Якщо невиконання наказу потягнуло за собою понесення будь-яких втрат, а значить, подіяло шкідливо інтересам УПА, винний підлягає карі смерті.
42. Розкрадання державного майна та військового карається:
- а) Розкрадання майна свідомо, спрямоване на підрив міці УПА, карається

карою смерті.

б) Розкрадання майна в інших випадках (з особистої користі) карається перебуванням в карному відділі на час до 3-х місяців.

43. Якщо дія підсудного привела до нанесення УПА матеріальних втрат, Військовий польовий суд має право присудити до повної або часткової конфіскації майна підсудного.

44. Якщо обвинуваченого судиться вдруге в аналогічному проступкові, кара повинна завжди відповідно посилюватись.

РОЗДІЛ 6

АРЕШТИ ТА КАРНИЙ ВІДДІЛ

45. Карні відділи утворюються при кожному загоні та перебувають під наглядом та контролем Військової полевої жандармерії.

46. Покарані карним відділом постійно перебувають на спеціальному харчуванні, норми якого спеціально розробляє інтендантура.

47. Карним відділом можуть карати командири в таких розмірах адміністративним порядком.

а) Командир загону - на час до 2-х місяців.

б) Командир групи - на час до трьох місяців.

48. Покарані карним відділом завжди працюють на найтяжчих роботах.

49. Кожний загін повинен мати в себе арешт, де відбувають кару покарані арештом.

50. Покарані арештом відбувають кару так:

а) Караний звичайним арештом перебуває на звичайному харчуванні та в отопленому арешті.

б) Караний загостреним арештом перебуває на звичайному харчуванні, а відпочиває на твердому ліжку.

в) Караний тяжким арештом отримує два дні 200 г хліба та літру води денно, а на третій день отримує раз в день варену їжу. Перебуває в холодному арешті з твердим ліжком, вдень забороняється лежати чи сидіти. Відпочинок дозволено від 22 до 5 годин. Прогулянка по подвір'ї раз на день на 15 хвилин.

г) Караним арештами всіх видів забороняється мати з собою в арешті куриво, читати книжки, грати, співати.

№ 102

Заклик Головного командування Української повстанської армії до українців – бійців та командирів Червоної армії спільно боротися проти німецьких окупантів і комуністичного режиму за самостійну незалежну Українську державу

1943 р.

За Самостійну Соборну
Українську Державу

Воля народам!
Воля людині!

**УКРАЇНЦІ – БІЙЦІ І КОМАНДИРИ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ!
Б р а т и н а ш і р і д н і!**

До Вас звертаються українські повстанці. Ми знаємо, що Ви спливали кров'ю в боротьбі з гітлерівськими загарбниками. Ми знаємо, що багато з Вас виявило в цій страшній війні нечуваний героїзм, хоробрість і відвагу.

Німецькі кати спустошували Україну, грабували її, жорстоко винищували народ. Тепер ці озвірілі банди відступають з нашої землі. На зміну гітлерівському терору знову приходить на Україну більшовицька диктатура.

Брати! Чи ж настане для нас людське життя під більшовицько-сталінським режимом? Чи справді приходить до нас щастя, яке так галасливо проповідують більшовики? Не треба багато фактів для доказу, що більшовицька диктатура нічим не різниться від гітлерівської!

Увесь світ знає, що більшовики за час свого панування на Україні знищили цілі мільйони українського народу. Нема такої сім'ї українського червоноармійця, в якій не було б когось розстріляного НКВД або засланоного на довічну сибірську каторгу, киненого до тюрми або політичного ізолятора, репресованого або покараного за якийсь “ухил”, висланого з рідної землі або засудженого за “порушення труд-дисципліни”. Всім відомо, що більшовики грабували Україну, всі її багатства йшли до Москви, Ленінграда, до ненажерливого всесоюзного паразита. А український народ вмирав з голоду, ходив обідраний, а в містах жив по Собачівках.

Хіба Україною керує український народ? Колишніх українських більшовиків, які мріяли про т.зв. Самостійну Радянську Україну, московсько-більшовицькі кати знищили. Вони вбили Гринька, Юрка Коцюбинського, Панаса

Любченка, Скрипника, Хвильового. А тепер корнійчуки, корнійці, гречухи – це лише ляльки, попихачі, лакеї в руках кремлівського каїна Сталіна і його “соратників” Кагановичів, Постишевих, Хрущових.

Політику терору, національного і політичного гніту більшовизм провадив на Україні систематично і послідовно. Навіть відступаючи з України під натиском німецьких орд, – більшовицькі енкаведисти справили українцям криваву купіль. У Львові більшовицькі кати замордували 3 тисячі українців. Там, на Личаківському кладовищі, в одній лише братській могилі лежить 640 жертв. В Умані червоні головорізи закатували 863 чоловіки. У Луцьку розстріляли 2 тисячі українського цвіту.

За німецької окупації приховані більшовики вірою і правдою служили гестапо. Це вони видали в руки німецьких катів тисячі чесних українців у Кривому Розі, Одесі, Дніпропетровську, Рівному.

Сталінські кати, пручи на наші землі, говорили, що вони несуть “рай” українцям. Той “рай” відчували Ваші рідні в німецькому тилу від червоних банд, які називали себе партизанами, посланцями Кремля. Ці банди провокували українців перед німцями, від чого зазнавали міста і села України подвійного німецького терору. Червоні банди грабували Ваші села, забирали в людей останню худобину, виривали з дитячих рук останній шматочок хліба. Яскравим прикладом такого грабунку може бути містечко Деражне, яке червоні обібрали до нитки. Таких грабунків було тисячі. Червоні банди не гірше від НКВД вистрілювали українське населення. Лише в селі Стара Рафалівка Колківського району на Волині червоні вироди вбили 60 чоловіків, жінок і дітей, а село спалили дощенту.

Ось яке щастя приносять вам передові загони більшовизму. Коли закріпляться на Україні кремлівські диктатори – вони топтимуть наш народ в крові, як то робили протягом 24 років.

Брати! Не будемо міняти гітлерівського ярма на більшовицьке. Український народ не мінятиме катів. Прогнавши німців з України – поверність зброю проти червоних окупантів. Доки будуть німецькі чи більшовицькі завойовники на українській землі – не буде нам життя.

Українська Повстанча Армія, яка зродилась в окупованих землях України, уже багато місяців зводить криваві бої з німецькими загарбниками та червоними бандами, захищаючи народ від фізичного знищення й грабунку, відстоюючи право українського народу на вільне, незалежне життя. В повстанці пішли найкращі сини України. Серед них є багато і колишніх червоноармійців, командирів, а також колишніх червоних партизанів, які пішли разом з агентами більшовицьких окупантів.

В своїй визвольній боротьбі український народ іде разом з усіма поневоленими народами Європи й Азії. При УПА вже є національні загони грузинів, азербайджанців, татар, вірмен, узбеків та інших народів, які прагнуть відокремитись від всесоюзного більшовицького ката. Ми також будемо в згоді з російським народом, який побудує державу лише на своїй етнографічній території. Але ми ніколи не погодимось з політикою російських окупантів, які жорстоко завоювали український народ і поклали на нього свою загребушу катівську руку.

Ця війна буде зтяжною. Взаємне ослаблення імперіялістів і виникнення нових суперечностей між ними – створюють сприятливі обставини для переможного закінчення нашої боротьби.

Червоноармійці і командири! Не слухайте московсько-більшовицьких завойовників, не виступайте збройно проти своїх рідних братів – повстанців. Приєднуйтеся до бойових лав Української Повстанської Армії. Озброєний український народ разом з усіма поневоленими народами розвалить більшовицьку тюрму народів СРСР – і побудує свою Самостійну Незалежну Україну.

Хай живе Незалежна Україна!
Хай живуть незалежні держави всіх народів,
поневолених більшовизмом!

Головне Командування
Української Повстанчої Армії

Постій, грудень 1943 р.

ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр. 111. – Арк. 1 і зв. Копія. Машинопис.

№ 103

Повідомлення командувача Української повстанської армії отамана Т.Бульби-Боровця Головній команді УПА стосовно поширення неправдивих чуток про український партизанський рух

Без дати

*Головна Команда
Української Повстанчої Армії*

ПОВІДОМЛЕННЯ

В останнім часі ворожі чинники поширюють цілий ряд провокаційних чуток, які в загальному мають на меті підкопати довір'я українського громадянства до українського партизанського руху.

Ті провокаційні чулки опираються на двох випадках, які сталися в Костопільській окрузі. Першим з них є спалення німцями села Озерці Людвіпольського району та розстріляння цілого його населення як відплатний акт за вбивство в околиці цього села кількох німців партизанами; а другий – напад советських партизанів на містечко Людвіполь, де загинуло коло 10 українців – поліціантів.

В першому випадку вина за спричинення репресій приписується українським партизанам та використовується подія в Озерцях для твердження, що українські партизани своєю діяльністю тільки наражають цивільне населення на розстріли та нищення його добра.

У другому випадку узагальнюється та подається неправдивий факт, начебто українські партизани десь мали договорюватися з українською поліцією, насилати туди советських партизанів. Так мало бути в Людвіполі, де нібито із-за цього загинуло коло 10 поліціантів.

Щоб подібним провокаціям зробити кінець, Головна команда Української повстанчої армії повідомляє, що:

По-перше: завдання української партизанки, як зародка Української національної армії, є оборона цивільного населення України перед кожною окупаційною владою, а не наражування його на зайві та передчасні репресії: при чому категорично стверджується, що з провокаційним вбивством кількох

* Див. док. № 63, 77.

німців, яке послужило причиною до розстрілу мешканців села Озерець, українські партизани нічого спільного не мають. Подібних нерозважливих актів українська партизанка в засаді не виконує.

По-друге: українські партизани ніколи про ніщо не договорювалися з поліцією, не проводили жодних воєнних операцій спільно з советськими партизанами, не служили їм жодними інформаціями та нікуди їх не надсилали.

Всякі поголоски, основані на подібних подіях, як Озерці та Людвіполь, фабрикуються брехливою ворожою пропагандою з метою скомпрометувати наш партизанський рух та звалити на нього вину за спричинений самою німецькою окупаційною владою жахливий стан в Україні.

Перестерігаємо українське громадянство перед всякими провокаційними чутками та людьми, що їх розголошують.

За поширювання неправдивих відомостей про український партизанський рух жандармерія Української повстанчої армії буде безоглядно карати включно до к а р и с м е р т ю.

Командувач Української Повстанчої Армії
отаман *Тарас Бульба-Боровець*

Документальний фонд виставки "Діяльність ОУН-УПА на західноукраїнських землях". Червоноармійський район Рівненської області. Листопад - грудень 1990 р.

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ

№ 1. Доповідна записка Українського штабу партизанського руху (УШПР) до ЦК КП(б)У про діяльність українських націоналістів та протидію німецької окупаційної влади. *7 січня 1943 р.*

№ 2. Повідомлення Поліції безпеки та Служби безпеки (СД) Німеччини про арешти членів ОУН (С.Бандери) у Німеччині й Чехії. *8 січня 1943 р.*

№ 3. Наказ Крайового провіника ОУН (С.Бандери) Б.Буруна членам ОУН про зміцнення дисципліни. *10 січня 1943 р.*

№ 4. З повідомлення Поліції безпеки й Служби безпеки (СД) Німеччини про позицію ОУН (С.Бандери) щодо радянських партизанів та арешти активістів організації у Відні. *13 січня 1943 р.*

№ 5. З інформації Поліції безпеки й Служби безпеки (СД) Німеччини про збройні сутички між частинами вермахту та угрупованнями українських націоналістів на Волині і Поділлі. *22 січня 1943 р.*

№ 6. З інформації Поліції безпеки й Служби безпеки (СД) про арешти членів ОУН (С.Бандери) на території Німеччини. *12 лютого 1943 р.*

№ 7. Постанови Третьої конференції Організації українських націоналістів самостійників державників (ОУНСД). *17-21 лютого 1943 р.*

№ 8. Зі спеціального донесення Наркому внутрішніх справ УРСР про антинімецьку діяльність українських націоналістів у Вінниці. *22 лютого 1943 р.*

№ 9. Телеграма А.Мельника до А.Гітлера про самостійність України. *8 березня 1943 р.*

№ 10. Інструкція № 1 ОУН (С.Бандери) з кадрових питань. *10 березня 1943 р.*

№ 11. Лист отамана Т.Бульби-Боровця до гебітскомісара в м.Рівному Беєра

про співборотьбу з радянськими партизанами за умов зміни ставлення німецької влади до українського населення та надання зброї його контрпартизанській армії. *15 березня 1943 р.*

№ 12. Зі звіту уповноваженого міністерства Рейху на окупованих територіях СРСР про просування Червоної армії на захід та діяльність українських націоналістів. *16 березня 1943 р.*

№ 13. З пам'ятної записки Е.Коха А.Розенбергу про окупаційній режим у Рейхскомісаріаті Україна. *16 березня 1943 р.*

№ 14. З повідомлення Поліції безпеки та Служби Безпеки (СД) Німеччини про антинімецький рух ОУН (С.Бандери) та розповсюдження листівок ОУН (А.Мельника). *19 березня 1943 р.*

№ 15. Проект звернення партійно-радянського керівництва УРСР до українського народу про боротьбу проти німецьких окупантів та українських націоналістів. *20 березня 1943 р.*

№ 16. Радіограма члена Воєнної ради Південного фронту М.Хрущова до командирів партизанських загонів і з'єднань про ставлення до збройних формувань українських націоналістів. *23 березня 1943 р.*

№ 17. Звернення ОУН (С.Бандери) до українського народу із закликом боротися проти радянського та німецького режимів в Україні. *26 березня 1943 р.*

№ 18. Лист М.Хрущова Й.Сталіну з приводу організації публікацій у Канаді проти "українських буржуазних націоналістів". *20 квітня 1943 р.*

№ 19. З наказу № 13 Верховного командування вермахту про створення умов для добровольців-перебіжчиків з Червоної армії та Російської добровольчої армії генерала Власова. *21 квітня 1943 р.*

№ 20. Листівка німецьких спецслужб СС і СД генеральної округи Волинь-Поділля до дезертирів української поліції та націоналістів про повернення до лав борців з більшовизмом. *Не пізніше 25 квітня 1943 р.*

№ 21. Стислий виклад ідей та програми Української повстанської армії (УПА).

Не раніше 1 травня 1943 р.

№ 22. Вказівки Проводу ОУН (С.Бандери) місцевим адміністраціям про організацію господарської діяльності. *Не раніше 1 травня 1943 р.*

№ 23. Лист-відповідь отамана Т.Бульби-Боровця шефу СД Волині і Поділля в Рівному Піцу. *12 травня 1943 р.*

№ 24. Відозва Головної команди УПА на Волині-Поліссі до українського населення із закликом вступати до лав Повстанської армії з метою боротьби з окупантами українських земель. *20 травня 1943 р.*

№ 25. Зі звернення вищого керівництва УРСР “До населення окупованих районів України”. *21 травня 1943 р.*

№ 26. З повідомлення Поліції безпеки та Служби Безпеки (СД) Німеччини про антинімецьку діяльність Т.Боровця (Тараса Бульби) і його загону “Поліська Січ”. *21 травня 1943 р.*

№ 27. Донесення командира партизанського з’єднання І.Шитова про збройні сили націоналістів та їх сутички з німцями, мадярами і поляками. *29 травня 1943 р.*

№ 28. Листівка ОУН (С.Бандери) антинімецького та антирадянського спрямування. *Травень 1943 р.*

№ 29. Звернення ОУН і УПА до українських націоналістів з покликом боротися за державність України. *Травень 1943 р.*

№ 30. З повідомлення інформаційно-розвідувальної служби УПА про дії повстанських загонів на Волині та Поліссі у березні-квітні 1943 р. *Травень 1943 р.*

№ 31. Лист М.Хрущова Й.Сталіну з повідомленням про результати співпраці зі С. Мацієвичем. *8 червня 1943 р.*

№ 32. З повідомлень німецьких інформаторів про становище на окупованих територіях СРСР, формування дивізії “Галичина” та діяльність Т.Бульби-

Боровця. *9 червня 1943 р.*

№ 33. З протоколу наради М.Бормана про нараду в А.Гітлера з питань політики на окупованих територіях СРСР. *10 червня 1943 р.*

№ 34. З повідомлень німецьких інформаторів про умови переговорів Т.Бульби-Боровця з вермахтом. *11 червня 1943р.*

№ 35. Висновок німецької судово-медичної експертизи щодо масових розстрілів у Вінниці. *16 червня 1943 р.*

№ 36. Повідомлення представника міністерства закордонних справ при Рейхскомісаріаті Україна фон Заукена про результати обстеження масових поховань у Вінниці. *18 червня 1943 р.*

№ 37. Витяг із щоденника комісара Сумського партизанського з'єднання С.Руднева про рейд партизанів-ковпаківців з Полісся в Прикарпаття та їхні стосунки з українськими націоналістами. *25-29 червня 1943 р.*

№ 38. Заклик Головної команди Української повстанської армії до українців вступати до УПА й боротися з німецькими загарбниками та комуністичним режимом за волю й незалежність Української держави. *Червень 1943 р.*

№ 39. Заклик УПА до вірмен та інших народів Кавказу до боротьби за самостійність національних держав. *Червень 1943 р.*

№ 40. Звернення УПА до народів Середньої Азії, Уралу та Сибіру про підтримку збройної боротьби УПА проти поневолювачів за самостійність народів і України. *Червень 1943 р.*

№ 41. Звернення УПА до росіян про спільну боротьбу з німецько-радянським режимом за свободу України та Росії. *Червень 1943 р.*

№ 42. Звіт командира 1-ї групи УПА на Волині-Поліссі про стан та бойову діяльність за травень 1943 р. *5 липня 1943 р.*

№ 43. З радіограми командування Сумського партизанського з'єднання М.Хрущову і Т.Строкачу про дії українських націоналістів. *9 липня 1943 р.*

№ 44. Звіт Волинського окружного проводу ОУН (С.Бандери) про бойові дії проти німців і поляків. *Не раніше 18 липня 1943 р.*

№ 45. Повідомлення німецького бюро новин про хід формування дивізії СС “Галичина”. *18 липня 1943 р.*

№ 46. Звіт командира 1-ї групи УПА про збройну акцію проти польських колоній на території Рівненської області. *27 липня 1943 р.*

№ 47. Звернення Української народної самооборони на західних українських землях до місцевого населення із закликом створювати самооборону для боротьби з радянськими партизанами на теренах Карпат. *Липень 1943 р.*

№ 48. Звернення ОУН до поляків із закликами боротися за вільні Україну й Польщу. *Липень 1943 р.*

№ 49. З доповіді Кам’янець-Подільського підпільного обкому компартії до ЦК КП(б)У і УШПР про кам’янець-подільських партизанів. *Не пізніше 1 серпня 1943 р.*

№ 50. Наказ командувача Української повстанської армії К.Савура командирам, командантам та політичним керівникам про посилення політико-виховної роботи в армії й серед українського громадянства. *15 серпня 1943 р.*

№ 51. З програмних постанов III Надзвичайного Великого Збору ОУН (С.Бандери). *21-25 серпня 1943 р.*

№ 52. Постанови Третього Надзвичайного Великого Збору Організації українських націоналістів. *21-25 серпня 1943 р.*

№ 53. Постанови Третього Великого Збору ОУН (С.Бандери). *[25] серпня 1943 р.*

№ 54. Наказ керівництва УПА про бойову, морально-політичну та організаційну підготовку військ до збройної боротьби за самостійну Українську державу. *27 серпня 1943 р.*

№ 55. Звернення Російського легіону при УПА до військовополонених

червоноармійців з Російського легіону Власова переходити на бік УПА, приєднуватися до Російського легіону при УПА для боротьби за створення Російської національної держави. *Серпень 1943 р.*

№ 56. Повідомлення керівника поліції СС і поліції України командуванню групи армій “Південь” щодо придушення антинімецького повстання на Волині. *25 серпня 1943 р.*

№ 57. Наказ командира УПА Кліма Савура (Д.Клячківського) про згуртування повстанських сил в боротьбі за вільну Українську державу. *31 серпня 1943 р.*

№ 58. Із звіту керівництва партизанських об’єднань Рівненської області про збройні сутички між польськими та німецькими загонами у червні-липні 1943 р. *Серпень 1943 р.*

№ 59. Наказ командувача УПА К.Савура про встановлення на звільнених землях України виборчого права громадян на обрання місцевих органів влади. *1 вересня 1943 р.*

№ 60. Наказ командира УПА К.Савура про додержання умов конспірації та військових таємниць. *3 вересня 1943 р.*

№ 61. Наказ командира УПА К.Савура про організацію самооборони проти грабінництва німецьких окупаційних військ. *4 вересня 1943 р.*

№ 62. Інформація Абверу про діяльність ОУН і УПА. *15 вересня 1943 р.*

№ 63. Лист командувача Української народної революційної армії (УНРА) отамана Т.Бульби-Боровця до Проводу ОУН (С.Бандери) стосовно співдій. *24 вересня 1943р.*

№ 64. Повідомлення Служби безпеки УПА про засудження до смертної кари ієрарха Православної Церкви М.Тарнавського (єпископа Мануїла). *25 вересня 1943 р.*

№ 65. Звіт командування УПА на Волині-Поліссі про рейд відділів Української повстанської армії в Житомирську та Київську області у травні-вересні 1943 р. *30 вересня 1943 р.*

№ 66. Звернення ОУН (С.Бандери) до українського народу із закликом до боротьби проти німецьких та радянських завойовників. *Вересень 1943 р.*

№ 67. Відозва Української повстанської армії до казахів, башкирів, калмиків, удмуртів із закликом спільно боротися проти більшовизму та фашизму в лавах УПА за незалежні національні держави. *Вересень 1943 р.*

№ 68. Звернення УПА до татар Поволжя про боротьбу за самостійну Татарію. *Вересень 1943 р.*

№ 69. Звернення УПА до грузинського народу про виборювання незалежності Грузії. *Вересень 1943 р.*

№ 70. Інструкція адміністративного відділу Рівненського військового округу працівникам про завдання УПА та місцевих органів влади на території округу в умовах воєнного часу. *12 жовтня 1943 р.*

№ 71. Наказ командира УПА К.Савура про запровадження заходів проти хімічно-бактеріологічного отруєння території України німецько-фашистськими військами. *25 жовтня 1943 р.*

№ 72. Наказ командира УПА К.Савура про співпрацю з національними військовими частинами угорців, румунів, словаків і латвійців на території України в дусі дружби народів за суверенність всіх держав. *28 жовтня 1943 р.*

№ 73. Інформаційне повідомлення УПА про боротьбу вояків проти свавілля німецьких окупантів на території Острозького р-ну Рівненщини. *Жовтень 1943 р.*

№ 74. Зведення розвідки УШПР про дислокацію, озброєність націоналістів та сутички радянських партизанів із загонами УПА. *10 листопада 1943 р.*

№ 75. Інформація штаб-квартири вермахту про склад і структуру УПА. *11 листопада 1943 р.*

№ 76. Повідомлення Рейхскомісаріату Україна про політичну ситуацію в Україні і взаємовідносини між повстансько-націоналістичними та радянськими групами партизанів. *13 листопада 1943 р.*

№ 77. Звіт отамана Т.Бульби-Боровця про діяльність УНРА за період 1 січня 1942 - 14 листопада 1943 рр. *15 листопада 1943 р.*

№ 78. Лист командувача УНРА отамана Т.Бульби-Боровця до уряду Німецького рейху в Берліні з пропозицією союзництва, створення Української національної армії тощо. *15 листопада 1943р.*

№ 79. Повідомлення німецьких спецслужб про переговори Т.Бульби-Боровця з Абвером. *22 листопада 1943 р.*

№ 80. Інструкція політичного відділу ОУН (С.Бандери) про програмний зміст антигітлерівських та антисталінських гасел і відозв до населення України та інших республік СРСР. *28 листопада 1943 р.*

№ 81. Інструкція Крайового проводу ОУН (С.Бандери) про залучення жінок до роботи в організації. *Листопад 1943 р.*

№ 82. Відозва УПА до донських козаків про спільну антинімецьку та антибільшовицьку боротьбу за самостійність України і Дону. *Листопад 1943 р.*

№ 83. Інструкція Крайового проводу ОУН (С.Бандери) місцевим осередкам про збір матеріалів антиукраїнського характеру. *Листопад 1943 р.*

№ 84. Інструкція ОУН (С.Бандери) про солідарність українського народу в боротьбі за незалежність України. *Листопад 1943 р.*

№ 85. Донесення агентів німецької контррозвідки про структуру, склад і керівництво УПА. *5 грудня 1943 р.*

№ 86. Лист керівника Ковельського надрайонного проводу ОУН на ПЗУЗ командиру однієї з боївок УПА з вимогою дати пояснення з приводу каральної акції в с.Моцона Мацеївського району Волинської області. *6 грудня 1943 р.*

№ 87. Лист керівника Ковельського надрайонного проводу ОУН на ПЗУЗ до заступника групи УПА "Турів" про проведення збройної акції щодо знищення польських і радянських партизанів на території Голобського і Турійського районів Волинської області. *11 грудня 1943 р.*

№ 88. Лист керівника Ковельського надрайонного проводу ОУН на ПЗУЗ до одного з підрозділів УПА з указівкою про ліквідацію в с.Доротище Ковельського району Волинської області вчителя, запідозреного у прихильному ставленні до радянських партизанів. *11 грудня 1943 р.*

№ 89. Наказ головного військового штабу (ГВШ) УПА про організаційну структуру Українських збройних сил. *18 грудня 1943 р.*

№ 90. Лист керівника Ковельського надрайонного проводу ОУН на ПЗУЗ про розслідування справи щодо пограбування селян с.Колодниці Ковельського району Волинської області націоналістами Білинської боївки. *23 грудня 1943 р.*

№ 91. Інформація теренового провідника СБ у терені “Море” “Чубарика” УПА. *24 грудня 1943 р.*

№ 92. Інструкція для окружних референтів Служби безпеки ОУН. *28 грудня 1943 р.*

№ 93. Із звіту шефа штабу Південної ВО (групи) “Богун” УПА на Волині-Поліссі про бойову діяльність за грудень 1943 р. *31 грудня 1943 р.*

№ 94. Аналітична довідка німецьких спецслужб про діяльність ОУН-УПА та політичні настрої в Україні. *31 грудня 1943 р.*

№ 95. Звернення націоналістичного активу УПА до населення західних областей України із закликом підготуватися до боротьби за умов, коли лінія фронту наближається до західноукраїнських теренів. *Не пізніше 31 грудня 1943 р.*

№ 96. Відозва УПА до білоруського народу про боротьбу за самостійність України та Білорусії. *Грудень 1943 р.*

№ 97. Заклик ОУН до українців вірити в поразку СРСР. *Кінець 1943 р.*

№ 98. Концептуальні засади УПА у боротьбі за самостійну соборну Українську державу. *1943 р.*

№ 99. Німецька листівка, спрямована проти ОУН і УПА. *1943 р.*

№ 100. Нові колядки та щедрівки українців про боротьбу за волю України. 1943 р.

№ 101. Проект дисциплінарного статуту УПА. 1943 р.

№ 102. Заклик Головного командування Української повстанської армії до українців – бійців та командирів Червоної армії спільно боротися проти німецьких окупантів і комуністичного режиму за самостійну незалежну Українську державу. 1943 р.

№ 103. Повідомлення командувача Української повстанської армії отамана Т.Бульби-Боровця Головній команді УПА стосовно поширення неправдивих чуток про український партизанський рух. *Без дати.*

З М І С Т

ВСТУП.....	3
ДОКУМЕНТИ.....	57
ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ.....	336

Наукове видання

**ОУН і УПА в 1943 році:
Документи**

Відповідальний редактор –
Станіслав Владиславович Кульчицький

Упорядники:
*Олександра Михайлівна Веселова,
Володимир Васильович Дзьобак,
Марина Григорівна Дубик,
Володимир Іванович Сергійчук*

Комп'ютерний набір –
Любов Володимирівна Дубич
Верстка –
Людмила Андріївна Гречина

Підписано до друку 29.08.2008 Формат 70x100/16
Ум. друк. арк. 18,6. Обл. вид. арк. 17.5.
Наклад 300 пр. Зам. 38. 2008 р.
Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України
Київ-1, Грушевського, 4